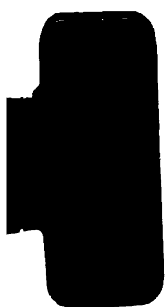
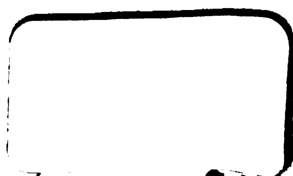

ÚVAHY

o

SLOVENSKÝCH POVESTIACH.

spísal

PAVOL DOBŠINSKÝ.

vydala

MATICA SLOVENSKÁ.

MATIČNÝCH SPISOV ČÍSLO 28.

TURČ. SV. MARTIN.
KNÍHTLAČIARSKO-ÚČASTINÁRSKY SPOLOK.
1872

ÚVAHY

O

SLOVENSKÝCH POVESTIACH

SPÍSAL

PAVOL DOBŠINSKÝ.

VYDALA MATICA SLOVENSKÁ.

MATIČNÝCH SPISOV ČÍSLO 28.

TURČ. SV. MARTIN.

KNÍHTLAČIARSKO-ÚČASTINÁRSKY SPOLOK.

1871.

Úvod.

Od chmúrivého severu na jasnejšie polia Helladu prichodiaci pútnik zastaví sa v tôni stromov na zrúcanisku starodávnom. Pohoda južného ponebia privábila ho sem a jasné slnce v kráse u nás nevídanej modriny nebies ligoce sa nad ním, — čože je to ale, čo zrazu na nepatrnom zrúcanisku pripútalo kroky i zraky jeho? Rozválané strosy niekdajšej svatiny a jej sôch, zbytky pomníkov a umenia starobylosti sú to! Ešte aj v tých machom zarastlých odlomkoch obdivuje niekdajšiu sbehlosť dlátka i oka umeleckého; v mysli svojej skladá rozmetané kúsky v dávnajšiu velebnú sochy podobu; čo zub času zožral, doplňuje, hladí a hlatí si to, v súmernosť i krásu uvodí; usiluje sa uhádnuť ešte i tú myšlienku, ktorú pred vekmi umlknuvší pôvodca vložil do diela svojho, vystíha v pozostatkoch jeho ducha dávnych umelcov i národov. Krajom jeho rodiska, duchu tuná zasmušilejšiemu, nebe bolo odoprelo dač takého, jako sú diela uhladeného rozkošného dlátka a staviteľstva i sochárstva hellenského, — snač už aj preto pútajú zvedavejšie k sebe tieto pomníky dušu severného pútnika, roztúženca po poznaní svetov dávnych a ducha jejích, ktorý tu až na pozdné stoletia hovorí z pomníkov a z rumov pozostalých.

Lež hľa! až chceme obdivovať pomníky starodávnosti, diela ducha dávno zaniklého pokolenia, nenačim putovať nám do ďaleka ani k uhladeným mramorom a súmerným stavbám Helladu ani k báječne ohromným zrumom Babylona, ani k podobám záhadných sphynxov lebo k vypínavým pyramidám juhu a púšti jeho. Má i náš sever svoje pomníky starodávnosti, a to nie pomníky mrtvej hmoty a studenej hladi mramora, lež pomníky ducha a velebnej hlati jeho živého slova. Máme my Slovania a Slováci zvlášť zachovalé pomníky starobylosti, pomníky tým vznešenejšie nad hmotné kresby a stavby, čím vyvýšenejší je duch v kráse a sile živého slova nad rozmery i súmery mrtvej hmoty. I tam i tuná javí sa duch pravekov; ale tam zmrtvelý, tuná ešte vždy živý. Sú to u nás z veku dávneho pošlé a zachovávané, od času sbierania jejích tak nazvané *prostonárodné povesti*, *poviestky*, *prípoviestky*, *rozprávky*, *hádky*. Pri nich zastavme sa, ako onen pútnik nad sochami a pomníkmi dávneho umenia, aj my okom, umom, obdivom tak skúmavým, pousilujúc sa vidieť nielen krásu samého pomníku, no i poznať z neho ducha jeho, ducha a

myseľ otcov dávnych, umných, myslivých, dobrotivých, — ducha to nášho národa jak od pratisícletia až po dnes javil sa vo vlastných výtvoroch.

Nezačíname síc prácu docela novú, nakoľko vyučili sme sa od predchodcov a výtečníkov slovanských (L. Štúr, Hanuš, Erben, Sam. Reisz) jak načim ponímať naše povesti; nakoľko oni dávajú námer cesty našej, nimi ukázanej, ale nedokonanej. Podnikáme predsa aspoň u nás Slovákov prácu novú, pre nás povinnostnú, vzdelanostnú a ducha povznášajúcu.

Novú jednak preto, že dosial (r. 1870)*) neobjavilo sa v literatúre slovenskej dielo, ktoréby z predu za predmet uvažovania bolo si vyvolilo výlučne naše povesti, jednak i preto, že čo dosial príležitostne o ních napísano, to za nedostatočné, nevyvedené a neodôvodnené uznávam. — *Povinnostnú* preto, že majúc národné pamiatky, výtvory umu a mysle otcov, to by nás ani nectilo, keby sme si túto duchovnú majeť oceniť či neznali či nechceli; lež povesti s jednými ako daromné pletky a škodné povery zapovrhovali, s druhými ako diela mysle obrazotvornej a srdca dobrého len nemo obdivovali, na ktoré dva tábory v skútku delia sa mienky o povestiach u obecenstva nášho. — *Vzdelanostnú* toto práca, bo tieto povesti sú pôvodným, verne zachovalým obrazom, skladom a tak i dôkazom a pokladom vzdelanosti našich otcov, nášho národa. Záujmy teda vzdelanosti našej vedú nás jednak k tomu, by sme po-

*) Náleží tu sprítomniť si všetko, dosial o povestiach napísané: Prvý vydavateľ Slovenských povestí, sv. I., v Levoči 1845, Janko Rymavský, v príhlase k „bratom rodákom" o ních, vystavuje jich za zvláštno zjavenie ducha pôvodného slovanského, za veštby budúcnosti slovenskej, jako za „dáke zázraky krásne na oko, divné na pohľad"; soznáva sám, že len dakoľko slomkovitých a nevyvedených myšlienok chcel poznamenať o ních a o pohnútke k jejich vydaniu. Druhí vydavatelia A. H. Škultéty a P. Dobšinský, v úvode k prvej knihe Slovenských Povestí, vyšlej v šiestich svázkách, v Rožnave a v B. Štiavnici od r. 1858 do 1861, vyhlasujú povesti za drahocenné poklady zvláštnej národnej poesie slovanskej, sklad dávnych pohanských bájov, líčenie domácich, rodinných i občianskych pomerov našich predkov. K obom týmto vydaniam hľadíme v prítomných úvahách. Michal Luborecký, referent o prvých troch svázkoch posledne spomenutej knihy povestí, v Priateľovi Školy a Literatúry, vyšlom v Budíne 1859, str. 226 a 227, vidí v povestiach pamiatky dedov, ťahy dávnych časov báječne predstavené, tušenie budúcnosti, náš pôvodný typus národný a chváli mravnú jejich cenu, — všetko v dosť zlomkovitej krátkosti. — Ďalej znám a mám rukopisné poznámky Samuela Reisza, najprvšieho a predvodiaceho sberateľa i oceňovateľa povestí našich, muža to naozaj hlboko učeného a myslivého, ale zlomky mnohej učenosti len o rukopisoch pozostavivšieho. Jadro jeho úsudku najdeme tu pri konci, kde o starobylosti a zachovalosti slov. povestí prehovoríme, — Náš v tomto a mnohom druhom vodca Ľudevít Štúr, dal uverejniť síce spis: „O národních písních a pověstech plemen Slovanských, spis. musejných č. XLVI, Praha, 1850; ale i tu, kde piesňam 134 strany spisu venované, povesti na str. 135 do 141 krátko odbavené sú. A dielo toto ako v češtine vyšlé nepočitujem prísno k literatúre slovenskej, ač znám, že pôvodne slovensky spísané, len professorom J. Kalinčákom do češtiny preložené bolo. — Toto je od nás a z nás o našej veci. Dokazuje, že vlastne povesti, ač nie dosť jasne, ale vždy blížej a hlbšie, dojaly srdce a myseľ každého, kdo dotknul sa jich, kdo myslivo sblížil sa k ním.

mníky dávnej myslivosti poznávali, jednak na poznatých základoch a výkresoch staväli ďalej svojskú národnú vzdelanosť i osvetu. Zpotvorily by sme vlastný národný obraz a týp v sebe, keby sme stali sa národom číro nasledovateľským iných národov, trebárs jak prerazené a uhladené cesty vzdelanosti už majú. My ale máme svôj zvláštny národný názor a vid sveta, složený práve a nad iné v povestiach, ktorý nijak pominúť nesmieme pri stavbe vlastnej pôvodnej vzdelanosti a osvety. Už odokrývaním stôp dávnej vzdelanosti raziť počneme koľaje budúcnosti. — *Ducha povznášajúca*, *uveličujúca* práca naša; bo povesti naše v umnej, myslivej a mravnej podstate svojej duch súc a život súc, nemôžu minúť sa účinku svojho, jaknáhle ducha toho v nich najdeme, z nich akoby odkľajeme a vyveštíme. Krem toho v skutočnosti nachodíme dosť pohnútok k malomyselnosti nad hmotne i duchovne biednym stavom ľudu a národa nášho, hľadajme teda tuná, kde on vystavil a zachoval si pôvodné, krásne pomníky umu, mysle, ducha, hľadajmeže nové pohnútky k tomu, keď tak práce a trebárs ešte i utrpenia neľakáme sa, z vôle a pomoci Božej nepodvratnému. Ešte Slováci žijú a budú žiť vždycky so slávou!

Vystúpil som v týchto úvahách na pole, kam uchvátily povesti ducha môjho samy od seba a samy sebou. Vy berte všetko za prvý pokus k lepšiemu. Ale poďme už odklínať v sebe zjavné tajnosti našich povestí, a preto odklínať jich len z nich samých, temer bez všetkých druhých výpomociek a doplňkov, trebárs by sme také aj na pomoc brať mohli. Pusťme sa, brat môj, bez obzerania sa či nazpät či na strany, rovno len do tých neodkliatych krajín! Nebojme sa, že poblúdime! Jesú tuná veštice upravujúce na cestu dobrú, vedomkyne nápomocné ľudom dobrého chtenia — a my dobre chceme, odkliať, čo dosial pred našima očima zakliato. A hodz na tento prvý závod neodkľajeme zlaté hory a zámky, aspoň k tým medenným a strieborným prebijeme sa; aspoň z ďaleka zavidíme okom ducha, krásy a bohatstvá, ktoré dokonale odklína, vyčarúva len tretí a najmladší pútnik dobrého chtenia i víťazných činov. Poďme, začnime myslenie i dejstvovanie národného ducha a života nášho tam, kde v pravde začína sa, pri stokoch a žriedlach nepreniklých ešte prahôr, odtial na jasnejší svet vytekajúc. Nezačínajme deje a život Ríma vždy len s Caesarmi (u nás s Mojmírom, Rasticom, Samom a dr.), ale tam kde prapočal sa, s Romulom a Remom, s bájnymi bratmi a jejich kojnou vlčicou, s pastierskym útulkom na výboje vychodiacich, svetovládne mestá vyčarovať a zaľudnatiť umejúcich pastierkov královčíkov.

Báječnosť povestí.

1.

Keď prvýraz (v r. 1840 do 1848) tak rečeno pochytili sme naše povesti, ohňom mládeneckým za minulú i budúcu bohatiersku slávu národa zanatí, neváhali sme uznávať jich za skutočné deje a činy bohatierskych synov a dcér dávnej slávy národa slovanského. Aspoň sme mysleli, že takéto deje a činy podaly hlavnú pohnútku ku skladaniu povestí, keďže predsa nutne presvítalo i nám, jak mocne osnované i popretkávané sú báječnosťou. Sám vodca a začínateľ sbierok Samuel Reisz na prvom mieste chcel vidieť v povestiach skutočné národné a rodinné deje, keďže poesia v prvom rade je epická, dejeslávna, a deje pohybujú sa ako v skutočných pomeroch národa, kráľov a rodín jeho. On na pr. v povesti *Nebojsa* (Pověsti a pohádky slovenské od B. Němcovej, str. 76), pomenovav šuhaja Dragomírom, videl v ňom bohatiera kresťanského, takže kresťanskú pannu z hradu a vlády potvôr, t. j. pohanských vladárov vysvobodzujúceho; vypisuje i cesty jeho na východ cez Záhorie (Sedmihradsko) lebo cez Bukovinu k Čiernemu moru i za more (*vták* unašateľ šuhaja dľa Reisza má znamenať *loď*); kladie povesť do časov potýkania sa kresťanstva s pohanstvom, od r. 800 do 1200. — Po prečítaní príhlasu Rymavského na čele 1 sv. Povestí zdá sa, akoby aj on bol videl v Popelvárovi najväčšom na svete nejakého nielen ideálneho ale i skutočného bohatiera. A podobne pozdávalo sa nám, akoby na pr. Radúz a Ľudmila (lepšie Šurienka a Atalienka, Odolienka) bola povesť aspoň chvalospevná na skutočné činy dakedajšieho ľudského národného kolčovateľa pralesov, vysušovateľa jazier, zakladateľa rolí a viníc; akoby v Mahuliene zlatej panne a svetskej kráse nielen báječná ale i skutočna slovanská Helena väzela. Pojedinné mienky tak ďaleko šly, že na pr. v Laktibradoch tušili z dejepisu známych Longobardov. — Mienky takéto sami pôvodcovia jejich jednou rukou staväli druhou borili, keď prevahu báječnosti v povestiach zaznať nemohli. Sám Reisz, pri rozboroch povestí báječnosť všade nachodí a potom obyčajne na to prichodí, „pre historiu v tejto i v tejto povesti málo čo ukoristíme." Rymavský v uvedenom príhlase povedá a na pravú cestu uhoďuje: „čo dotýče sa historických dejov, tu na povesti velmo spoľahnúť sa nemôžme i pre jich fantastičnosť i preto, že v nich nič určitého ani miesta ani času, často ani mena hrdiny."

Takto vlastne už tu rozpadla sa v nič historickosť našich povestí; ba zotreme i to, žeby nejaké skutočné slávne deje i len pohnútkou boly poslúžily kedys k složeniu i najmenšej z našich dosial uverejnených a do oných prvých sbierok prijatých povestí. I čože teda pohnútkou, čo zdrojom jejich?

2.

„Veru ozaj, povedz nám, kde vzaly sa, v čijej a jakej hlave vzkrsly prvotne tieto povery a nesmysly“ — slyším hlasy z tábora jednoho, a z druhého takže osvete sa: „ba radšej, ktorá pekná a dobrá mysel zrodila rozprávky oku i uchu tak pekné, na srdce tak dojímavé, v obrazoch sú i bujné ale aj dojímavé, jaké nezjavujú sa viac v novšom veku, jaké dnes i len nápodobiť až s nemožnosťou hraničí; ba veru vidíme v nich aj deje a činy naozaj bohatierske, bo práce a námah plné, bo víťazstvami zaslúžene dobytými skvejúce sa, — ktože a jak smel jich smysleť a jim chvaloročiť?“ — Obom odpoviem vám; obojí odpoveď zavili ste si sami už do týchto dômyslov, len rozvinúť ju nádobno, len privolať si trocha na pomoc blahé rozpomienky prvého žitia.

Či pravda, že neboli vám tieto poviestky vždy poverou a nesmyslom? Pravda, že bol čas, kde veci v nich vypravované nepokladali sme za nemožnosti; kde načúvali sme jim zbožne a neodolatelne vábily nás k sebe tieto svety obrazotvornosti; kde trnuli sme s popelvárom, keď blížil sa k tým obrovským, všeničiacim a zaklienajúcim bytnostiam alebo púšťal sa v boj s čatami nepočetných vojsk, a potom i radovali sme sa z jeho víťazstva nad nimi a z jeho svatby s krásnou pannou, z pokorenia zlých a pyšných, zo záštity nevinných a odmeny dobrých. Boly to blahé časy nášho detinstva, kde mysleli sme ako deti, a obrazotvornosť maľobná prevládala nad suchým rozumom; kde naše myslenie i hľadenie na svet rovnalo sa názorom našich povestí. Len jak opúšťali sme detinské veci, učili sa myslieť upovedomele, poznávať a rozsudzovať svet dôvodnejšie, — len s premenením nášho spôsobu myslenia a názoru o svete premenilo sa i naše postavenie k povestiam Vtedy mizly už z mysle tieto trblietavé, na stračacích nohách točiace sa zlaté zámky; vtedy zosypaly sa na púhe výtvory obraznosti bez všetkej skutočnosti. Ale predsa bola doba aj pri nás, kde malo smysel a vieru, čo daktorým už potom zdá sa byť nesmyslom a poverou; kde nedospelým možné bolo, čo dospelým nemožného je.

Tu sme už pri vzniku a zdroji povestí. Jako my a každý jednotlivec žil aj národ naš doby svojho detinstva, duch jeho stál na stupni prvého prebudenia. A jako každé čulejšie, vtipnejšie dieťa, pri prvom prebudení sävedomia, svetom a úkazmi jeho dojmuté, obdivom jeho naplnené, samo od sebä a bez všetkej dalšej pohnútky zvedavo dopytuje sa, čože prečože je toto i ono, z čoho a nač je to, čo a z koho som i ja tu: rovne i národ ducha čulejšieho,

dômyslnejšieho, hneď pri prvšom svojom povedomí, prišiel na tieto otázky; vidom i obdivom sveta a svojím postavením v ňom dojmutý sám od seba i zo seba prekládal a hneď i rozlušťoval sebe tieto a podobné pohádky. A jako dieťa nezná hneď jasnú, upovedomelú odpoveď sebe dať na otázky takéto; jako ono spokojuje sa snivým, obrazivým rozlúštením svojích pohádok: tak prirodzene veku svojho detinstva smýšľal aj národ detinský, spokojoval sa pri rozlúštení svojích pohádok aj menej dokonálými vecmi, hovoril o všetkom maľobne a obrazne. Ale mutne utvoril si už tuná svoj názor sveta, preňho nie nesmysel, ale dobrá viera, i v skutku a často zdravý domysel a hlboká pravda; nutne sporiadal už tuná svoje pomery, v ktorých žil, hýbal sa i trval na svete a len z toho prvého stupňa postupoval ďalej na ceste sävedomia ducha i ponímania sveta. *V tomto protivnom duchu národa, zrodily su naše povesti*; bo ony su, jako z prítomných úvah jasne vysvitne, rozlúštením prvých otázok a pohádok ducha ľudského, ponímaním sveta hmotného i duchovného, líčením pomerovi ducha i národa.

Zdrojom i stokom povestí je teda sám *duch národa*, *duch ľudský*, *na stupni prvého sävedomia postavený, vidom i obdivom sveta mocne dojmutý a pohnutý, pomery svoje k svetu, Božstvu, i ľudstvu sporiadajúci.* Brehy týchto svojich stokov t. j. vystrojenie i líčenie dômyslov svojích prírode či svojmu mladému smýšlaniu verne okrašľuje si on maľobne, hovorí len v obrazoch, nemohúc ani upadať do suchej jednotvarnosti abstraktných pojmov a slov.

A tu zabehli sme už do odpovede pre vás ktorí obdivujete pekné, umelé rúcho či vyvedenie naších povestí. *Návod hneď za doby prvšej mladosti svojej bol umelcom a básnikom.* Veď čože je umenie? Nie abstraknosť, nie nahé rozumovanie starcov; ale obraznosť mladému veku vlastná. Už teda povaha veku prvej mladosti a snivosti národa, kde aj uňho prevládala jak bujná tak maľobná obrazivosť nad suchým triezvym rozumom činila ho umelcom, básnikom; neumel ani ináč, len obrazným slovom znázorňovať a zpredmetňovať vznešenejšie pocity a pomysli svoje. Hneď jak mysel jeho schopná bola zaletieť nad každodennosť tam, kde potýkajú sa hmotné i mravné sily a mocnosti (popelvár kráľovčík s babou a šiarkanmi): už myslel a tvoril deje, události, boje hodné umenia, hodné po dnes básnenia. Nadto spôsobom a darom všetkých umelcov nadchnul tuná duševné sily svoje, aby podobu peknú súmernú, zaokrúhlenú, dokonalú i rúcho sviatočné dal dielu svojmu, tomu čo uznával za vznešenejšie za povýšené nad obyčajnú každodennosť. Tak podarily sa mu povesti oku i uchu pekné, dojímavé, v dejoch a činoch slávne, v celku zaokrúhlené, súmerné. A jesliže po dnes mame v čom obdivovať jejích umelosť a vyvedenosť básnickú, to svedčí, *že náš národ hneď v dobách prvej mladosti bol národom krásy, čulým, umenia* schopným, by pocity a pomysly svoje podať mohol v dielach básnických, zblížiť sa i neuvedomele k pravidlom súmernosti a krásy.

Takýmto činom nachodíme u všetkých duchovne obdarenejších národov vzniklé i sostavené povesti a báje jejích. *Ony sú a boly všade prvým i ume-*

ním národov, počiatkami a základmi ďalších pekných a vytvorných umení, ktoré i v zrumoch jejích tak radi obdivujeme. Nač poukazujú zrumy Babylona, jak záhadne ležia po dnes tajomné, homosom púšti zasipané sphynxy a vyčnievajú pyramidy Egypta, čo vznešeného utvorilo umelé dlátko a stavitelstvo u dávnych Gräkov a Rimanov, čo z opisov Kontín Arkony známe u Slovanov: to všetko už pred kresbárstvom, staviteľstvom a rezbárstvom týmto stávalo, slovom a báječnou poesiou národov týchto zpredmetnené, v mysli jejích umele vyvedené jestvovalo. Postavy báječných hrdinov, bohov a bohíň hellenských; predstavy, báječného Svantovíta Arkony a rezby kontín miest pobaltických driev stály z hlati slova báječného ducha utvorené, ako či z mramora či slonovej kosti či z dreva lebo kovu predstavené boly oku ctiteľov jejích. Ovíd by nikda nebol sostavil pätnásť krásnych kníh o pretvorovaní, keby vopred nebol žil a zelenal sa každý lístoček jejích v ústach a duchu národa rozkvetlý. Trubadouri a minnesängeri, skladatelia rómancí i ballád po dnes by spali, keby jim báječný duch národov romansko germanských nebol poprial vzniku, zdroja, stoku.

3.

Predpošlúc toto o vzniku a zdroji bájov. *Čože teda báje?* *). *Báje* sú veci a rozyravy smyslené, jíchž obrazy, predstavy, osoby, deje nenachodia sa v skutočnosti, sú teda výtvory obraznosti jejích pôvodcov; *sú druh básnictva*. Ale jako každá báseň dotýkajú sa aj ony nejakej pravdy; chcejú teda aj *učiť*, číže pod vymysleným obrazom predstaviť niečo už či v hmotnom či duchovnom svete skutočného, pravdivého. Len že jako povstaly báje u národov v dobe slabo upovedomelého detinstva, kde obraznosť prevládala nád rozumom, kde duch ľudský bujnú obrazivosť mysle ani nerozoznával od striezlivého rozumovania: tak báje ani *neznajú určitej prísnej hranice medzi sävedomým duchom a nepovedomou hmotou*; tak báječný duch neučí jasne, uvedomele, ale *pojmy a pomysly svoje zaodieva v rúcho nekonečných obrazov*, a to najčastejšie fantastičným rúchom ukrýva sa, čo skutočného a pravdivého mienili báječníci svojimi smyšlienkami, obrazmi, predstavami, čudotvornými dejmi.

Takýmito bájmi boly zvlášť u Gräkov a Rimanov jejích *mythi* t. j. povesti smyslené, sbásnené, ale obsahom svojím celé smýšlanie a učenie menovaných národov o povstaní Božstva a ponímaní sveta, o zjavoch prírody, o bo-

---

*) Slovo *báj* pochodí od koreňa *ba* (lat. *fa*-ri); slovesá jeho sú *bajať*, *bájiť* t. j. smýšľať, veci púheho pomyslu a obrazotvornosti, i rozkladať, rozprávať. V staroslovenčine prichodí v slovese i v mene: *obajať*, incantare, *balij*, incantator. Po dnes v ústach ľudu nášho: *balušiť* t. j. vymýšľať i rozprávať veci neskutočné; na čo vymyselníkovi i vravíme: *ty iba balušíš*, *blúzniš*, *táreš*; v druhom rade vravíme o nemocnom, že *baluší*, er phantasirt. Príbuzné slova *bájiť* je *básniť*, *báseň*. — Vidz Slovník Naučný pri slovách: *báje*, *bájiť*. Češi užívajú: *ta báje*; my hovoríme: *ten báj*.

hoch i bohiniach, o nadprirodzených bohatieroch; slovom celé bájoslovie a zvlášte zárody jeho podávajúce rozpravy, jak ono pozdejšie v sústavu, v skutočné náboženské učenie a vo verejnú bohoslužbu vyvinulo sa u nich a následným sochárskym umením predstaveno bolo.

Týmto sú aj naše povesti pre nás t. j. ony sú *báje*, ktoré vo smyslenom sbásnenom rúchu obrazivosti predkladajú nám dávne smýšlanie či učenie predkov slovanských o povstaní i ponímaní sveta a prírody a jej silách i zjavoch, o bytnostiach vyšších, tieto zjavy vyvolávajúcich i spravujúcich, potom aj o pomeroch, v nichž žil, trval, hýbal sa na svete dávňajší človek slovanský. Dôkazy a vysvetlenie berme si ďalej tu bezprostredne i behom celých prítomných úvah zo samých povestí.

4.

Povesti naše *sú myšlienky.* — Už začínajú sa len smyšlienkou: *kde bolo, tam bolo; kedy bolo, vtedy bolo;* nikde v nich určitého udania ani miesta ani času, ba ani len mena i najhlavnejších dejstvujúcich osôb. A ľud náš, kde o skutočných, novších i dávňajších, udalostiach povestí, zná udávať miesto, čas, mená dejstvujúcich na pr. o Janošíkovi zná podnes poviedať že narodil sa v Orave na Zázrivej; zná, ktoré hory po Tatrách a výbežkoch jejích boly jeho komory, jak pri Garajovom potoku medzi Važcom a Východnou objavoval sa a nahradil sedliakovi škodu hromom zabytých volov spôsobenú; zná ho, čo vyrovnateľa skutočných krívd; zná že na Hracnove pri Rimave väznený, medzi Sv. Mikulášom a Okoličným (?) obesený bol. Pieseň o lapení Vdovčíka začína: „Čo sa stalo v nove na Kobeliarove (dedina pod Radzinom v Gemeri): ulapili Vdovčíka pri milej v komore.“ O psohlavcoch, Tatároch z XIV storočia, ukazuje po dnes hôrne skrýše, kde ľud pred nimi ukrýval sa. Nitra a Sobor pri nej sú po dnes predmetom povestenia o Svätoplukovi. Ale vzhľadom k naším povestiam tenže ľud nikda a nikde neurčí: tam a tam býval ten a ten kráľ lebo popelvár, na tom a na tom zámku bola zakliata panna atď., ač zámkov a hradov dávnych a jejích zrumov dosť má pred očima.

Pri všetkých smyslených začiatkoch mam a klam je blízky, žeby sme prebeh deja mohli považovať aspoň z čiastky za skutočný, historický, ako Reisz urobil s výš udaným Dragomírom; lebo prebeh deja pohybuje sa aj v kruhoch ľudských, rodinných, národných, udáva pomery jejích, jak skutočné boly. Ale každá povesť zabehuje skoro do krajín a pomerov neskutočných, uvodí na divadlo veci i bytnosti v tomto svete a živote nevídané, neslýchané, aby sama zosňala belmo to historické z očú, ukázala, že celý dej a prebeh jeho sosnovaný je na základoch obrazivosti a smyšlienky báječníka. Nie len tie postavy strigôňov, ježibáb, drákov, tátošov, báječné na prvý pohľad; ale aj tie cesty a lety, boje a víťazstvá popelvára najväčšieho na svete, cesty k slnku, mestá čiernym i červeným súknom obtiahnuté, spravedlive i nespra-

dnik (Jupiter pluvius) a hromonositeľ. — Báj o prebývaní Proserpiny polroku v podzemskom svete u Plutona a polroka na zemi u matky Cerery povedá len toľko, že krásna pannenská príroda počas zimy ako vyššou mocou uchvátená z povrchu zeme mizne, včas leta objavuje sa z novu v kráse svojej pannenskosti na zemi. — Báj o navštevovaní Danae v zlatom dáždi kroz Jupitera, je púhy symbol zúrodňovania pannenskej prírody na zemi kroz dážď a vodu oblakovú (tentiž Jupiter pluvius).*)

A teraz o čomže takto symbolične vraví a učí aj obsah naších povestí? O čom aj grácke báje o prírode a jej silách, zjavoch, úkazoch. Veď už kto uváži to jedno, že príroda v naších povestiach je hlavným dejišťom (pusté hory, skaliny, lúky, mosty, rieky, jäzerá, morá, povetrné výšiny atď.) a spolu zosobená aj hlavné úlohy na tom dejišti, to v prirodzených to vo fantastičných postavách svojích, hrá (zverstvo, zrastlinstvo, nerasty oživené; tátoš, drák, postavy slnka, mesiaca, vetra): tomu nemožno nepomýšľať, že predmetom naších povestí je hlavne príroda, a tak jestli povesti čo skutočného mieňa, jestli čo učia, i to sú veci také, ktoré v prírode tejto zpozorúvame, nachodíme. — K tomu všetko naše ľudské učenie začína sa od smyslov: čo do smyslov bije, to prvé poznávame, toho pojmy a názory po prvé na svete si tvoríme, k ďalším odťažným a čiste duchovným veciam len potom pokračujeme. Tak i národy detinstva tvorili si napred pojmy a názor vecí viditedlných, rozlušťovali si napred pohádky, príčiny zjavov prírody, a tak jestli čo a jaké učenie utvorili, utvorili ho o prírode. Nasledovne i v povestiach, v prvých týchto výtvoroch ducha národného, hľadať nádobno v prvom rade učenia o prírode. Ďalšie, už dejepisne zachované bájeslovie Slovanov, takže potvrdzuje, že panovalo u ních to isté učenie, znázorňovanie a ctenie prírody, ktoré tu z povestí vylúštiť sebe ideme.

7.

Na pospol stretáme sa v povestiach s obrazmi slnka, mesiaca a vetra. Že tieto obrovské postavy, a kde popri ních prichodia, i jejích zcvrklé staré matičky rozviesť smieme na vlastné pojmy, že tu báječník skutočne mienil slnce, mesiac, vetor a jejích sily, zjavy, účinky skutočné i domnelé, pomery, v jakých k ním stojí človek i ostatná príroda: o tom iste nikto pochybovať

*) Naši rhetorickí, ale nefilosofickí predkladatalia týchto bájov v školách koľko namučili nás ními, neznajúc či nechtiac poviedať, čím vlastne sú tieto báje, ponehávajúc nás vždy len pri tom nevlastnom smysle jejich. A jakže hriešne drážili našu obrazotvornosť i náruživosť mladú, ponechávajúc nás v tom domnení, že toto je len taká smyslná návšteva chlipného u krásnej panny! Jak hreší ščeklivý dnešný vek proti týmto bájom, tvoriac z ních daždivé obrazy a maľby smyslnosti a chlipnosti! A hľa povodcovia bájov na túto dráždivosť a chlipnosť ani nemysleli; oni mysleli na nevinné zúrodňovanie zeme a přírody. — Pravý posmech na toho, kto pri tom myslí na telesnosť a smyslnosť!

melého, viac hráčkou obrazotvornosti ako výplivom skúmavej rozumnej myslivosti. — K náuke tejto i v povestiach prídeme, keď pri konci o nesmrtelnosti prehovoríme.

Nádvrška, že i pozdnejší a terajší dokonále upovedomený duch zosobňuje prírodu v poesii svojej, neplatí tuná a nepodvracia toto naše tvrdenie, že totiž duch, duch dokonále neupovedomený utvoril naše povesti. Lebo veru zosobňovanie hmoty a prírody nevzniklo v tomto našom dospelejšom duchu; ale naopak vzniklo len v tom predošlom neupovedomenejšom a z toho prevzali sme ho už ako názor hotový, od dávna zaštepený, obrazivej mysli basnickej primeraný. V básnictve a mluve kmenov slovanských nachodíme tým viac tohto zosobňovania, čím dávnejší a hlbší a hlbší koreň jeho v povestiach jejich. Však jestliže dnes i vzdelanci a prísnoskúmavý mysliteľia oduševňujú hmotu, zosobňujú prírodu, činia to už sebävedome, znajú že to len obrazotvornosť, nie prísna veda a myslivosť. Ale duch báječný, duch to i našich povestí berie obrazivosť za skutok t. j. v tých predmetoch zosobnených vidí skutočného ducha, nezná ani nechce prísne oddielať ho od hmoty; chce, aby sme i my tak považovali, že výtvory či povesti jeho nie sú len básnictvom, ale skutočnou náukou a vedou pravdy.

6.

Tento duch báječný len sám sebe je dôsledný, keď nikde nehovorí *sebevedome*, *upovedomele* t. j. keď nepredkladá svoje veci v pojmoch čiste rozumových, ako my dnes hovoríme a učíme; keď teda *hovorí a predstavuje všetko len v obrazoch*, do ních zaodieva skutočné a čisté myšlienky svoje, čiže *učí v symboloch, učí symbolicky*.

Ale je to predsa len duch, a duchu je nemožnoináč, leč mysleť na veci skutočné, ktoré neustavne a mocne dojímajú ho, leč učiť niečo čo skutočne jestvuje, deje sa; a tá milá obrazotvornosť prezlatá vlastne len v ponímaní a predstavovaní skutočných vecí. Nasledovne obsah výtvorov ducha tohoto, obsah bájov niečo skutočného, pravdivého učí, a my sebavedome mysliac, pomenujme už veci tieto jejich vlastnými menami, udajme si v pojmoch i slovách rozumových, jasných, čo báje vyslovujú obrazmi, hovoria nevlastne, učia symbolicky.

Pre snadnejší prístup k naším povestiam udáme si napred obsah či učenie niektorých bájov gräckych, srovnávajúcich sa i tak v podstate učením naších naozaj v tomto smysle *hádok* (vo V. Honte povesti menuje ľud hádkami, ako u Čechov pohádkami), bo vyhádať dlužno i možno smysel jejich. Na pr. gräcky báj v Phaetonovi nesprávnym vedením voza slnkového zem spálivšieho a Zeusovým bleskom na prosby bohine Zeme porazeného redukujem na čistý jasný zjav sveta prírodného, že totiž prílišná pálčivosť slnka škodí zemi, že tú pálčivosť zmierňujú oblaky, dážde, búrky hromové, oživujú vyschlú prírodu; to je Phaeton slnce z medzí miernosti vystúpivšie, to krotiteľ jeho Zeus dáž-

na Apolla, takže krotitela draka, a hlavne na otca jeho Zeusa (Jupitera), ako zúrodňovatela a milenca vždy novej panny, prírody (viď výš výklad bája v Danae).

Nevedieť, či povesti naše vypadly z oka týchto a podobných gräckych bájov, a či gräcke báje vypadajú z oka naších povestí. Veru tu len v podstate a hlavnom obsahu oboje sú tie isté vzniklé z prvotného názoru zosobovania prírody, symbolisujúce nám prírodu a jej zjavy i doby.

Slovom teda v povestiach ako v pravých bájach symbolisovaná je príroda: v Babe *zimná*, v Panne *letná*; tam *zakliata*, tu *odkliata*; tam v rodine s drákmi vládnucími *chmárou*, *zimou a tmou*, silami to životu a zrastu odpornými; tu v rodine s popelvárom, *kráľevičom slnkom*, prinášajúcim životadajné *teplo* a *svetlo*. Dvojica to, proti sebe v neunavnom boji postavená: svetlo so tmou, leto so zimou, život so smrťou. Postup boja toho dáva *trojicu* priestoru i času (doby). Dráci trojsilní dávajú trojsilu zimy *v povetrí*, *u vode* a *na zemi*, takže *tri stupne času*, ako príroda len časom aj postupne v dobách jaseňajších a zimných do spánku (do svojho zakliata) upadá, najsilnejší (9 lebo 12 hlavý) drák je čas najsilnejšej zimy o vianociach a po nich. Zároveň popelvár bojujúci s troma drákmi ukazuje *trojsilu svetla* a *tepla v povetrí u vode a na zemi*, hlavne ale *tri doby*, nímiž príroda postupne prechodí zo zimy do úplného víťazenia jeho nad zimou. Tieto isté stupne a doby vyznamenané sú i troma bratmi a troma pannami, troma kamarátmi lebo troma zvermi, kde takto zaľúbilo sa poviestkárovi *trojsilu* túto a *tri doby* tieto predstaviť; vždy ale konečne sosústredniť v jedinom najmocnejšom a v jedinej najkrajšej i v jích svatbe.

Boje popelvára či vrchného trojsilného víťaza toho s Babou alebo s drákmi spravuje tátoš alebo rozhoduje starec (i Laktibrada); výroky a rozhodnutie jeho rovnak sú smerodajné a svrchované pre obe bojujúce sily zimy i leta; hlavne pomocou jeho víťazí vždy ten dobrý, svety odklievajúci premožiteľ zlých síl a mocností, víťazí leto. V tátošovi a starcovi tomto predstavujú povesti *čas* či radšej *oblohu nebies časy vymeriavajúcu i svetlu i tme* (dňu a noci) *i letu a zime*. Najznakomejšie predstaveno je to v povestiach Kráľ času a Vintalko, ale aj v druhých. Ďalšie vysvetlenie tohto nepodávame, preto že k tomuto predmetu behom úvah naších častejšie i hneď v nasledujúcom oddelení prídeme.

Všetky naše báječné povesti sú len prerozmanité a nekonečné obnovy tohto jednoho predmetu živorenia a zmeravenia či *zakliata prírody za doby zimnej* a jej oživenia, zúrodnenia či *odkliata za doby letnej*: prerozmanité tak, jako prerozmanite dajú poňať sa a vypísať básnikovi tieto zjavy prírodné a prechody jejích z jednoho stavu do druhého; nekonečné tak jako nekonečné je toto ostarievanie sa a omládanie, umieranie i oživovanie prírody rok po roku.

8.

Z takýchto povestí vyvinulo sa pozdnejšie bájeslovie Slovanov, zachované u známych nám dejepravcov, kde už, tak ako u Gräkov a Rimanov názory, predstavy a bohatieri bájov, sosútrednené sú v osobách Bohov, zpredmetnené v sochách i rezbách i bohoslužebných obrädoch. Píše sám gróf Dr. Ign. Hanuš, nejznamenitejší to dosial skúmateľ bájeslovia slovanského (Nauč. Slovník. Dieľ VIII. štr. 605), že Češi a Juhoslovania, najmenej vzdialení súc od prostého ctenia síl prírodných, nemali ani žrecov ani kňazov pohanských ani obecných chrámov ani jakých sôch verejne postavených. Ostávali teda hlavne pri povestiach a povestení. Ale vzrostla a v sústavu rozvíňala sa bohoslužba u Slovanov v stýkaní s inými národami postavených, v remeselných dielach a v umení už pokročilejších, u Slovanov zvlášť na Polabí a Pomorí obydlených, kupeckých. Tu na názoroch a obrazoch povestí povstaly pozdnejšie chrámy (kontiny), rezby, sochy. Tu hľadajme hmotne predstavené tie isté sily a zjavy prírodné, ktoré vyšej z obrazov naších povestí rozložili sme na jejich vlastné pojmy. Príklady uvádzam z článku Karla J. Erbena o dvojici a trojici v bájesloví slovanskom, uverejnenom v 2 a 3 sv. Časopisu Musea kráľ. Českého na r. 1857. Spokojme sa len tymito v krátkosti:

a) Dľa životopisu Sv. Otty v meste Štetíne boly tri vrchy, prostredný z nich najvyšší, zasvätený bohu Trihlavovi, kde nachodila sa i trojhlavá socha jeho, majúc oči i ústa zastrené zlatým vladárskym obväzkom alebo klobúkom (aurea cidari). — Zlatý obväzok či klobúk srovnaj s najvyšším i v povestiach naších vladárstvom *kraleviča* (popelvára) *slnka či leta.* O troch hlavách jeho hovorili sami žrecovia, že sú na znamenie trojkraleviny Trihlava *na nebi* (slnce, svetlé a povetrné výšiny) *na zemi* a *v podzemí* (voda, more). Trojhlav tedy vládca priestoru: vzduchu, zeme a vody. Tri vrchy srovnaj podobne s troma vrchma naších povestí: meďänou, striebornou a zlatou.

b) Chrám Svantovíta v Arkone z červeného mramora a zeleného smaragdu (dvojica); v ňom socha Svantovíta, jejž údy z drahého kamenia čtvorakého rodu; zo zeleného chrysolitu, z červeného rubínu, zo žltého karneolu, a z bieleho mramora, hlava z čèrveného zlata (vypisuje Masudy arabský cestovateľ z X stol.). — Ako tam Trihlav pán priestoru, tak tuná Svantovít pán času: zlatá jeho hlava *rok spravujúce slnce* (obloha); barvy jeho údov, barvy čtyr častí roka: zelená *jara*, červená *leta*, žltá *jaseni*, biela *zimy*. Toto srovnaj s troma postupnými dobami bojov popelvára do tej najvyššej doby víťazstva jeho, t. j. z jaseni, zimy a jara do najvyššieho leta.

c) Masudy vypravuje tiež o chráme kroz slovanského panovníka postavenom na *čiernej* hore, kolo nehož vody *rozličných* bariev, v ňomž socha v podobe *starca* s kyjom v ruke, nímž prekáža umrlčie kosti; pod prvou nohou sochy vyobrazení mravenci rozličného druhu, pod ľavo čierni krkavci a podobní vtáci. — Mravenci sú tu hmyzom *letným*, krkavci vtáctvom *zimy*:

jasne [illegible] obrazy samá príroda, jako jich tak predstavujú naše povesti. Bytnosť ich [illegible] obrazenia je [illegible] v povestiach symbolisovanej povahy: *zimné a letné, čierne a svetlé, smrti a života.* [illegible] kostí kyjovú [illegible] symbol vládstva nad smrťou (nad zakliatim).

[illegible] socha Perunová, ktorú r. 980 Vladymir postavil v Kyjeve, bola drevená, hlavu majúc striebornú a búzy zlaté (Naučn. Slov. D. VI. str. 276). Dľa iných boly nohy *železné*, hlava *strieborná*, búzy *zlaté* (Bájeslovie od J. Hollého).

I tuná tiež trojica našich povestí, pokračujúca od slabšieho k lepšiemu, zodpovedajúca našim *železným* (medenným), strieborným a zlatým horám lebo zámkom ako pokrokom vládania troch kráľevičov alebo tiež kráľevica jednoho, podmaňovateľa a vládcu týchže zámkov t. j. prinášateľa a vládcu *prírody letnej.*

Na základe takéhoto poňímania a vysvetľovania vecí podajme si už bájeslovný rozbor bájeslovných povestí.

9.

Zakliatu horu. — Dvoch bratov sebe docela podobných, že jich vlastná matka ledva rozoznáva, vystrojuje povesť do cesty a na výboje, rovnak ozbrojených, rovnak opatrených troma pomocnými zvermi: vlkom, medveďom, levom. Mladší z nich zmizne sa z dejišťa na čas, keď na rozcestí rozídu sa. Starší ale zachodí mesto čiernym súknom obtiahnuté, ubíja pomocou svojich zverov a ostrého meča dvanásť-hlavého draka, vysvobodzuje tým krásnu kňahiňu, podlieha síce smrti od zradného kočiša mu zadanej, ale zvery zázračnou zelinou vzkriesia ho, aby predsa zasnúbil sa s vysvobodenou pannou, keď i polovice prsteňa snúbneho srastú sa: lež ešte raz upadá v moc Baby a spolu so zvermi zkameneje v ožiklej zakliatej hore. Tu mladší ohadá známé či heslo jemu dané, vystúpi na dejište a hneď korí sa mu všetko, čo predošlý už vydobyl; ide z rovna do zakliatej hory, tam odrazu a konečne porazí moc Baby, odkliaje brata i zvery jeho i horu i všetko. Dielo je dovŕšené, moc a panovanie jejich dosahuje vrcholu svojho i trvania.

Oba do cela *rovní* a *rodní* bratia vyznamenávajú jedno a to isté *slnce jednoročné* či *beh jeho jednoročný.* Sú to i tak synovia jednej matičky. Matička táto, ktorá i tak dľa predstav druhých povestí každý večer ustalé a ostárle slnce do svojho lona prijíma až zasa každé ráno nové omladlé rodí, ktorá podobne i každoročne (o vianociach) tak ho príjíma a rodí, — ona je *všeobsažný vesmier,* menovite ale predstavuje *silu vesmiera rodnú, všeobnovujúcu,* v lone nezhynule vloženú, ktorá dľa zákonov trvalých zmrtvenej prírode a tu menovite slnku nový život a vládu prinavracuje.

Obom rovným bratom rovnak po boku stoja tri rovnaké zvery, významy tu trojsily t. j. trojsily trojsvetlého a trojvládneho slnka, i v priestoroch povetria, zeme a vody, i v dobách troch postupných z doby prvého vystupovania slnka na oblohe, do doby rovnodennosti, až i do doby vrcholenia jeho o Jáne

(22 junius). Rozdiel medzi oboma bratma je len ten, ako ho ukazujú činy a príhody (deje) jejich, že starší vyznámenáva *slnce* ešte *bojujúce* a v tom boji podliehajúce, mladší ale značí slnce boj dokonávajúce, *slnce víťazné*, v prírode horujúce.

I vystupuje teda na dejište napred starší brat, slnce ešte za doby čierneho mesta t. j. panovania zimy omladlé, zdvíhajúce sa v sile svojej; bojuje a premáha draka t. j. silu zimy láme poprvé (slnce asi o hromniciach); ale zrádny kočiš ubíja ešte prvého víťaza t. j. doba zimy ešte trvá vždy v sile svojej a znovu premáha lúče slnka; tu pomáha lev t. j. vlastnosť či sila samého slnka, darmo a len na čas uchvátil kočiš nevestu, prsteň (symbol slnka) srastie sa v rukách víťaza, slnce vystúpi v sile obnovenej; kočiš bladne t. j. doba zimy ustupuje vždy viac, možno už i sňatok slávit s pannou prírodou, bo už mesto a ľudstvo veselé, kol neho kvitne jaro (slnce o rovnodennosti a hneď ponej). Ale ešte žlkne sa hora zakliata a v nej vodí líška, panuje Baba zima t. j. ešte tu i tu ona prevláda a milý starší bojujúci brat v boji s ňou na chvíľu aj so zvermi hynie, kamenie, silu svoju slnce akoby tratí. Tu objaví sa mladší brat, premôže Babu zimu úplne a to jedným pokoným šmahom čarovného pruta t. j. účinkom sily v prírode všeoživenej; bratia i zvery povstanú v novej sile a to sile nad zimou dokona víťaznej; odkliata je všade vôkol dovŕšené, manželstvo *panny zemnej prírody* so *slnkom vševládnym* blažené (slnce Jánovo).

10.

Lomidrevo alebo *Valibuk.* — V obrazoch a výrazoch prostému roľníckemu ľudu vlastných rozpráva povesť o narodzení, nadájaní a schopnostiach neobyčajných Valibuka. Porodí a nadája ho tá istá matička stará, odveká, sila všehomiera neustavne k životu pracujúca, ktorú sme pri predošlých dvoch bratoch udali: narodzený Valibuk je *slnce vianočné*, nadájanie s ním zrast či priberanie síl značí priberanie síl slnka čiže aspoň účinkov jeho, na oblohe vždy viac patrné a na prírodu účinkujúce. Zázračnosť týchto vecí znamená len to, že povesť nemieni tu skutočného človeka ale pod obrazom jeho niečo iného; že sama káže nám pomýšlať na symbol a na značenia symbola toho.

Len čo vykročí z domu Valibuk, už stretá sa s dvoma kamarátma Miesiželezom a Kopivrchom; pasovaním sa s nima preukáže jim svoju presilu a pojíma jich v službu. O narodzení týchto dvoch mlčí povesť, udáva hneď len vlastnosti jejich (tamten miesi železo ako cesto, tento vála vrchy); bo vlastne sú len *vlastnosti jednoho Valibuka, znamy trojsily a trojdoby trojsvetlého slnka**) a úloha jejich v povesti je tá istá čo inde dvoch starších bra-

*) *Miesi železo* na pr. môže znamenať vlastnosť a silu slnka (tepla) ľady lámajúcu; bo železo dľa bájnych predstáv je symbol ľadu. Po dnes zneje u nás pohovorka: *zamrzlo ako železo, tak som zamrzol ako klinec, ľad ako oceľ.*

tov vedľa najmladšieho, najmocnejšieho popelvára kráľovčíka. — Po šťastnom sídení sa kamarátov nasleduje v povesti episoda o mlatbe u bohatého pána, na zaopatrenie vraj rodičov jejich chlebom, mäsom a masťou, vlastne na ukázanie síl tohto trojlístku, povolaného k činom a výbojom neobyčajným.

K ním i hneď priberajú sa. Miesiželezo umiesi zo železných ciep valašku pre Valibuka; dľa variacie povestí ukuje ju na jakomsi vrchu prebývajúci kováč, ktorého Valibuk potom i ubíja pre zradu a krádež na železe, a aby vraj žiadnemu viac podobnú valašku ukuvať nemohol. Či Miesiželezo v spôsobe kováča či *lepšie sám ten zrádny kováč* znamená *silu zimy*, ktorú už tu počína Valibuk lámať a vládu jej odnímať; symbol vlády, valaška, prechodí v ruky Lomidreva.

Mesto nachodia v smútku t. j. svet, prírodu vo tme, v zime; starý kráľ, slnce predošlého roka ostarené, nevládze vydobyť zakapané tri dcéry t. j. krásne tri zjavy svetla, tepla a zrastu v prírode; úkol ten pripadá mladému trojsilnému Lomidrevovi, *trojsvetlému novému slnku*. — Pod prípravami k vyhľadaniu skrýše panien a k započatiu boja t. j. pod časom vznášania sa slnka na oblohe zima ešte trvá a jak verne porekadlu: „vlk zimu nezje, ale zima všetko strovi“, požerie i táto 12 volov, 12 kýl kaše, 12 pecí chleba. *V Loktibradovi* žrútovi a silnom strážcovi podzemnej skrýše predstavená je táto *doba zimy*. Miesiželezo a Kopivrch proti nemu nič nezdolajú; oni sú ešte len ten starší, bojujúci a podliehajúci brat preduvedenej povesti, ešte len prvé dve doby slnka zimného a jarného, kde ešte zima prevládá. Ale Lomidrevovi pustí už Loktibrada svoju bradu, symbol to vlády *doby zimnej*; *čas* už začína jemu slúžiť a cestu k pannám ukazovať.

V podzemnom kráľovstve v meďänom, striebornom a zlatom zámku žijú a vyšívajú tri sem zakliate panny; všetko tu v kráse jara a leta, i včely, hmyz leta, pohrávajú si. Strežú ale krásu i život prírody traja draci, žrúti olovänéhо, železného, oceľového chleba, i silní ako tá zima; klonia sa len pred valaškou Lomidreva a pred prstenom jemu darovaným, symbolmi to vlády letnej a okrúhleho slnka. V treťom z ních (12 dľa iných 9 hlavom) sosústrednená je trojaká a pokoná sila zimy, čo pri ňom podano i pod obrazom samého dráka, jeho koňa a jeho vtáka; tak ako vo Valibukovi spojená trojsila letná, tam predstavami Miesiželeza, Kopivrcha a samého Valibuka; tu v oči drákov predstavami valašky, prstena a Valibuka. Valibuk hádže bodsekáne šiarkanov do väčšej dialky, vopred objavuje jim presilu svoju a oni tušia, že hodina jejich vlády odbíja. Valibuk premôže jich poriadkom od slabšieho k silnejšiemu, a to na vlastných tokoch (holohumniciach) jejich t. j. v tých istých priestoroch, kde oni dosiaľ vládli, v povetrí, na zemi a u vode.

Na Tomáša, d. 21. decembra, chodievajú chlapci po domiech s kúskom železa v ruke (symbol to práve panujúcej ľadovej doby roku) a začínajú svoje rytmovanie: „Doniesol som vám ocele,“ atď. V povesti tejto vozári železo vezúci znamenajú tú istú ľadovú zimu.

Vysvobodené kňahne posiela víťaz na biely svet poriadkom, t. j. objavenie sa prírody v postupnej živosti a kráse v dobách predjarných, jarných a letných. Zjav poslednej najmladšej je najkrajší; ale úplná vláda leta a slnka horujúceho (Janového) má ešte len objaviť sa v samom Lomidrevovi a dokonať v sňatku jeho s najkrajšou pannou, s najkrajšou dobou letnou.

Laktibrada nazpät dostáva tu svoju bradu, ale na povrchu zeme viac nesmie ukázať sa, ako on ukrýval panny, tak ukryť jemu nutno sa teraz v krajine podzemnej, v nejž jako predtým zanikly zjavy leta, tak zaniká teraz zjav a čas zimy úplne. Miesto toho objaví sa na divadle zázračný *knochta vták*, *predstavovateľ novej doby, doby to ohnivej* (teplej), ako je sám ohnivý. Doba táto, doba lietajúceho ohňa a vody, *doba hromu a blesku a spolu vody oblakovej* slúži už teraz Lomidrevovi, vládcovi leta.

Objavenie sa Lomidreva ra povrchu bieleho sveta je tiché, pokojné, i zo zradnými kamarátmi smierlivé, jako objavenie sa usmievavého slnka po ohnivých hromonosných búrkach za krásneho leta. Ešte vplietol sem povestník episodu o krajčírovi a šití šiat pre kňahne; to aby objavil, že bez pravého víťaza, bez tretej a víťaznej doby slnka a leta, nedokonaná ešte krása prírody na zemi. Dokoná sa ona svatbou t. j. spojením prírody nebesnej so zemskou a stvorením troch krásy zámkov zo zázračných Lomidrevom vydobytých jabĺk t. j. úplným slnka a leta vladaním v troch krajinách, povetria: zeme a vody, svetlom, teplotou a zrastom. Len objavujú sa teraz už zámky opačným poriadkom t. j. napred zlatý, potom strieborný a na posled meďäný (dľa druhých i železným menovaný), to je možnô nedopatrenie poviestkára, možno, že tým znamenať nádobno, že príroda z najvyššej doby leta upadá znovu v podjaseň, a v zime zo svojho zlatého veku do zjavu toho strieborným a meďänným (železným) nazvaného. Lomidrevo, ináč Valibuk, je slovenský Herkules. Srovnajme neobyčajné sily obom pripísané i úlohy primerané: vepor Erymanthu, býk Minosov, čistenie stají kráľa Augiaša, voly Gerionové, chod v podzemný pre Cerbera, hydra Lernejská a kyj Herkula rovnajú sa s veprom, bujakom a mlatbou Lomidreva u bohatého pána; rovne tu vidíme požiadavku 12 volov od kráľa, spúšťanie sa v podzemný svet, boj tam so šiarkanmi a valašku nášho hrdiny. Práce oboch končia sa vydobitím zlatých jabĺk a sňatkom s krásnymi pannami.

Prebývanie troch paničiek v podzemnom, samo v sebe peknom a bohatom, svete srovnaj s prebývaním Proserpíny u bohatého Plutona; objavenie sa troch pannien na bielom svete s objavením sa Proserpiny u matky na povrchu zeme.

Báje v podstate tie isté, len dľa predstav národných rozdielne predstavené.

11.

Dalajláma. — Šuhaj mladušký na púti svojej upadá v moc a službu strygôňa, v pustých horách t. j. mladé novoročné slnce, nastupujúce podvih svôj na oblohe, bez moci a vlády nad svetom, ktorú drží teraz v rukách svojích úplné strygôň t. j. doba zimná; pusté hory sú obrazom tejto pustoty zimnej. Strygôň ten ani neobýva tento úkryt, lež voľne chodí vládnuť kdesi inde t. j. priestranstvami sveta. Šuhaj ale v tomto úkryte uhodne, ucíti moc a vládu svoju, zapísanú v knihách väčších t. j. v nepremenných zákonoch prírody, dľa níchž nutno raz ustupovať zime, tme a smrti, uhnuť sa teplu, svetlu a životu. Tri tu chyže znamenajú budúce tri stupne či doby zimu, a smrť prírody premáhajúceho slnka: v prvej chyži väzenia, služba, obyčajné bydlo šuhaja t. j. doba slabej, temer nijakej vlády slnka; v druhej chyži zlato t. j. jasnejšie už objavenie bleskov a moci jeho; v tretej chyži čarovná píšťalka, prut a tátoš t. j. úplná ukážka budúcej živototvornej sily a vládnej doby slnka. Šuhaj predstavovateľ slnka tohoto berie si tieto veci ako svoje vlastné, sadne na tátoša a ulieta z väzenia t. j. v podobe tátoša začína už jemu slúžiť doba strygôňovi (zime) odporná čiže doba letná; hodina jeho hnutia sa udrela. Nadarmo prenasleduje ho strygôň, bo šuhaj už vládny; hádže mu v cestu veci vyznamenávajúce vládu v tých istých priestranstvách prírody, v ktorých strygôň (zimný muž) dosial vládol t. j. *hrebeň*, nástroj poprerezávaný, deravý, prefúkaný, symbol to povetria; *kremeň*, symbol zeme (pevnej, zmrznutej); ocieľku, symbol ľadu, vody. Odpory tieto úplne nezastavia strygôňa, bo on dosialny vládca nad týmiže prestranstvami povetria, zeme a vody, a značia len merania sa síl zimy a leta v týchže priestoroch; lež úplne zastaví strygôňa a neškodným urobý *more* t. j. zahraničie doby zimnej a letnej t j. tá rozhodná hodina, kde vláda a sila zimy puká, kde prevahu dostáva slnce a doba jeho svetla i tepla.

Po tejto akoby povetrnej, inosvetovej predihre nasledujú činy šuhajové na dejišti zemskom t. j. účinky trojsvetlého slnka a doby letnej v prírode, kde človek i zver dýcha, rastlinstvo rastie.

Šuhaj dostáva sa do služby ku kráľovi starému, neschopnému ani svoje tri dcéry náležite vydať, keď prvšie dve zaťom dáva nehodným, tretiu najkrajšiu odháňa od seba; naskrze nevládze obrániť sa pred nepriateľským vojskom. Kráľ tento a krajina jeho, zahrada i zverienec zpustlý, chalupa ako vyhnanec Vinety a Dalajlámy, zakliata či pustá hora Sivkova dávajú nám tu obraz zemskej prírody po čas zimy; vystavené a jako v plen dané sú vojsku nepriateľskému t. j. živlom tmy a zimy, pustote a smrti, — Šuhaj povolaný všetko to osvobodiť, oživiť, odkliať t. j. zemskú prírodu k letnému zjavu krásy a života priviesť; ukrýva sa nepoznatý v službe pecúcha, zlaté vlasy pod barančinou, zlatý odev pod myšacou bundičkou, neustavným opakovaním vymysleného, bezvýznamného „dalajlama“ leda to dáva na javo, že nenie úplne nemý

neschopný, nevedomý; ešte ako kráľovský zať a vyvolenec Vinety obýva chudobnú chalupu s ňou.

Tátoš jeho, akoby ho ani nebolo, ukrýva sa po strane, vždy až do príhodnej doby činov a víťazstva. Sedemročné toto sluhovanie a koľko ešte k tomu pridáva povesť na trvanie času poníženosti šuhaja, panny i tátoša, — všetko toto znamená len stav a čas prírody ten, kde v nej leto bojuje so zimou, kde ona len postupne kráča k úplnému a víťaznému zjavu leta. I tak po boku Dalajlámy a Vinety stoja starší dvaja zaťovia a staršie dve dcéry; vyznamenávajú to isté, čo v Zakliatej hore starší brat, čo popri Lomidrevovi Miesiželezo a Kopivrch s jejich dvoma staršíma kňahňama t. j. prvé dve doby predjarnej a jarnej prírody, kde ešte vždy trvá boj leta so zimou, kde príroda nenalezá sa ešte v plnej kráse a moci života. I v týchto dobách pôsobí vlastne všetko len ten istý bohatier svetla a života Dalajláma, šuhaj slnce a tátoš jeho, doba a sila letná. Pri prvom svojom a svojich síl i účinkov objavení, odkľajú oni kvety i zrastlinstvo, jehož stav a zjav zimný nakreslený je tu v obraze zahrady zpustlej, dodlávenej, a hneď potom stav a zjav jarný v obraze zahrady pod účinkami svetla i tepla (Dalajlámy i tátoša) znovu zkvetlej. Pri druhom objavení sa odkľajú oni zverstvo, jehož stav a zjav zimný zobrazený je poľovačkou dvoch starších zaťov, nemohúcich uvídať ani vtáčka, jehož stav a zjav na jare oživený vyčarúva píšťalka Dalajlámova t. j. sila svetla i tepla slnkového, predstavuje plný, veselý zverienec kráľov. Pri treťom objavení sa šuhaj s tátošom úplne premôžu nepriateľa t. j. úplne prevládzu silu zimy; po dokonanom víťazstve v plnom zjave svojej krásy ukážu sa všetci: šuhaj Dalajláma t. j. *slnce letné víťazné*, pánna a nevesta Vineta t. j. *príroda zemská*, tátoš Sivko a kráľ t. j. *kráľovský velebný čas leta.*

Mená troch paničiek: Láskykvet, Vnocipekná a Fineta, zachoval v povesti tejto sám národ. Jak vysvetlovať jich a poťahovať na zjavy a doby prírody zo zakliaťa postupne povstávajúcej, je otázkou. Verne dávňajšiemu vyslovovaniu, kde reč naša nepoznala ešte zvuku *f*, dlužno písať i vyslovovať *V*ineta, miesto *F*ineta. A tu *Vineta* je meno príbuzné menám *Vintalko, Vítko, Vít*; je ženská podoba tohoto v povestiach i v bájosloví slovanskom známeho mena, poťahujúceho sa na božstvo svetla, slnka, leta, na *Svantovíta;* koreň jeho totožný s koreňom slova *svit, svet, svetlo.*

Bohoveda Povestí.

12.

V predošlom oddieli videli sme, jak symbolický vykladať, nač v prvom rade poťahovať máme báječné predstavy, postavy i deje povestí, totiž na skutočné sily a zjavy sveta prírodného, sveta hmotného, menovite na sily a zja-

vy tmy i svetla, zimy i leta, smrti i života v svete tomto viditeľnom. Ale povesti naše neopisujú tieto veci ako sily, zjavy a úkazy hmotné, radšej oprotivne predstavujú nám ich čo mocnosti duchovné, v osobách sävedomých, seba svobodne určujúcich. A k tomu sú toto osobnosti nadobyčajné, nadzemské, v moci a vláde svojej moc i konanie každého smrteľníka vysoko prevyšujúce, k nimž tento ani z ďaleka nedosahuje, jimž len koriť sa mu dlužno. Jest teda v povestiach našich príroda, sú svetové sily a zjavy zosobnené, zbožnené.

Týmto zosobnením a zbožnením prírody a síl svetových prekračujú povesti hranicu tejže prírody a sveta hmotného, *unášajú nás do sveta vyššieho, do sveta duchovného.* Na tomto stupni zosobňovania a zbožňovania niesu ony viac predstavovateľky a ctiteľky len hmotných vecí, len prírody a jej občasných, viditeľných zjavov; ony sú radšej *učiteľky ducha, veštice sveta nadprirodzeného, neviditeľného, vedomkine mocností duchovních, bytností večných.* Ony len vlastne a jako obrazu koria sa prírode (oblohe, slnku, letu; chmáre, tme, zime); vlastne koria sa len pred tými osobnostiami, pod jejichž samočinnú moc a vládu postavujú túto prírodu, tento viditeľný svet; vlastne teda koria sa pred duchom sävedomým, samočinným, hmote rozkazujúcim, nad hmotu povýšeným. Postaviac ale ducha nad hmotu, ostáva hmota a príroda táto už len rúchom, oblekom, obrazom onoho ňou hýbajúceho, svetovládneho ducha, tak že jestli v predošlom oddieli predstavy dvoch bratov Zakliatej hory Lomidreva a Dalajlámy platily nám len čo symbolą leto pôsobiaceho slnka, rovne Baba, draci a strygôň čo symbola zimy, teda teraz naopak *slnce a letný čas sú a budú nám len symbolom* tých správcov a vládcov slnka i leta, ktorých povesti v osobnostiach bratov, Lomidreva a Dalajlámy, pred naše oči predvodia; *rovne zima a jej sily i zjavy len symbolom* baby drakov a strygôňa.

A takto nám chtiacim pochopiť povesti, nádobno už opustiť pole hmoty nevedomej a sveta viditeľného, ísť za povestiami na pole osobností sävedomých a zbožených, na pole ducha neviditeľného; dlužno nám *z obleku a symbolov hmoty, prírody odhaliť ducha toho, obznámiť sa s vyšším svetom osobného, duchovného Božstva povestí.* To je úlohou tohto druhého oddielu našich úvah.

13.

Čože teda za osobnosti a bytnosti vystupujú pred naše oči z poza tých *síl a zjavov* tmy a svetla, zimy a leta, zpoza toho zakliaťa i odkliaťa prírody *na dejišti?* Sú to bytnosti a mocnosti tak dvojej podstaty a povahy, jako je *sama tá dvojica* tmy a svetla, zimy a leta v prírode: *bytnosti a mocnosti zla i dobra, smrti i života v svete.*

Predne prizrime sa postavám čertov, strygôňov, čerňokňažníkov, zlej *Laktibrady, Železného* mnícha, Čierneho mravca či Grošokrála, ježibábeľov,

zbojníkov, vlkolákov, drakov, šiarkanov; popri nichž stoja zlí a zrádni otcovia, otčimovia, bratia, sluhovia, kamaráti, v mužskom kolene; zároveň v ženskom kolene vidzme baby, ježibaby a jejich dcéry, strygy a čarodejnice, v jejichž rád patria i macochy a jích dievky, zlé a zradné sestry. Týmto osobnostiam pripisujú povesti všetko zlo a to jak *hmotné zlo:* tmu, zimu, pustotu, hlad, smäd, biedu, nešťastie, nemoce, všemožné trápenie, hynutie a smrť; tak aj *mravné* či *duchovné zlo*, všetky hriechy a neprávosti, pri ních a od ních na svet. V jejich tu pekle, palácoch, hostincoch, zámkoch, v objeme jejich vládania a pri nich samých: rozkoše, tance, hostiny neriadno ľubovanie sa a požadovanie nepravého manželstva s pannami v jich moc uchvátenými, telesnosť a smyslnosť v kvete; rovne krádeže a streženie i požitelstvo pokladov, jim nenáležiacich, upodozrievanie a mučenie dobrých, podkúšanie a svádzanie týchto na zlé, alebo nástrahy, úklady, zápreky a odpory jím, v cestu kladené, takže ukládanie jím úloh a prác nebezpečných, hrozby, krivdy a ukrutnosti nevinným činené, smelé a zásadné pridržanie sa lhárstva, klamstva a podvodu, upieranie všeljakej pravdy a spravedlnosti v svete (na pr. v povesti „Či jesto pravda na svete?“ tvrdí starší brat proti mladšiemu, že niet pravdy a spravedlnosti na svete, a čert pomáha staršiemu proti pravde a na záhubu mladšieho, zastavovateľa pravdy).

Máme teda v osobnostiach a bytnostiach týchto predstavené mocnosti zapríčiňujúce, pôsobiace *zlo* jak *hmotné* tak *mravné* či *duchovné;* máme tu pred sebou samých tých zapríčiniteľov, pôsobcov a predstavovateľov všelikého zla v svete; máme v ních zosobnenú *prvozásadu* (princíp) *zla.* Zosobnenie toto do výšky vyhnaté a všetko zlo ako v najmocnejších svojich predstavovateľoch sosútrednené je dľa naších povestí pri mužskom kolene v osobe *Čerta* (Železný Mních, Grošokráľ), pri ženskôm kolene v osobe *Baby*, Ježibaby; kdežto ostatné bytnosti jestvujú popri nich ako jejich parapúť (synovia, zatia, dcéry, pomocníci, pomocnice), len asi ako vlastnosti a podoby tej istej mocnosti zla.

Zatým nachodíme druhé, s bytnostiami zla v ustavičnom odpore a boji postavené osobnosti, sú to: popelvári, pastierici, najmladší bratia, šuhaji a bohatieri slávnych podnikov; obrovské postavy slnka, mesiaca a vetra ako nápomocné bytnosti každého toho dobrého podniku; pri tom veštíci, vedomci, dobrí otcovia, bratia, a verní priatelia, v mužskom kolene: krásne najmladšie lebo jediné zlaté panny, matičky slnka, mesiaca a vetra, dobré veštice a vedomice, verné matky, sestry, nevinné pastorkyne a dievčatá. Pri ních ani pomyšlenie na zlo, len zapríčiňovanie, pôsobenie a pestovanie dobra. Bojom, prácami a podnikmi svojimi privodia na svet, na tvorstvo i ľudstvo napred *hmotné dobro:* svetlo, leto, krásu, dostatok, bohatstvá, ščastie a radosť, zdravie, omládanie, život. Rovne sú oni rozhodní nosiči *mravného*, *duchovného dobra*; jestli čo pravého a cnostného na svete, to z nich a pri ních: nekonečné zaprenia sa seba a svojej pohodlnosti, riadno milovanie a vernosť, nadobývanie

každej veci vernou prácou a statočným bojom, vydobývanie ztratených pokladov z rúk vládcov nepravých, vysvobodzovanie nevinných, premáhanie každého pokúšenia a svodu, dobrotivosť a milosrdenstvo, nekonečné milovanie pravdy, hájenie i prisluhovanie spravedlivosti, rovnak utrpenie rovnak i bojovanie za česť a pravdu.

Máme teda v týchto druhých osobnostiach predstavené mocnosti zapríčiňujúce i pôsobiace *dobro* jak *hmotné* tak *mravné* či *duchovné*; máme v ních zosobnenú *prvozásadu dobra.* Zosobnenie toto nanajvýš povznesené a všetko dobro jako v najslávnejších svojich predstavovateľoch sosústrednené je pri mužskom kolene v osobe *popelvára-kráľovčíka* (i najmladší brat alebo Pastierik, vidz na pr. Vintalko, Baláž) a pri ženskom kolene v osobe *najmladšej panny zlatej panny*, kdežto ostatné bytnosti prichodia ako pomocníci, len asi ako vlastnosti tej istej mocnosti dobra.

Jestvujú teda dla našich povestí *dvojice* bytností: *bytnosti zla*, *bytnosti dobra.* A zasa i tu i tam *dvojica* bytností *mužského* a *ženského kolena* či *rodu.*

14.

Bytnosti tieto zla a dobra postavené sú síce i do pomerov ľudských, a často pohybujú sa v ních a jednajú čo jednoduchí a ktoríkoľvek ľudia; ale predsa nie sú tak predstavené, žeby vo všetkom rovnaly sa osobám ľudským, alebo žeby ktorákoľvek osobnosť ľudská rovnať sa jim mala; radšej sú toto bytnosti za hranice pomerov ľudských buď zrovna postavené, buď skôr neskôr hranice tieto prestupujúce, vždy dosahujúce toho stupňa moci a vyvýšenosti, na ktorom obyčajnému smrtedlníku už len koriť sa nádobno týmto mocnostiam.

Už *mená* jejich pokazujú na toto povýšenie nad každodennosť a obyčajnosť, na niečo v spoločenstve ľudskom neobvyklého. Sú to i všetci tí čerti, čerňokňažníci, strygôni, železní mníši, grošokráľovia, ježibábeli, ježibaby, strygy i Lomidrevovia, Vintalkovia a ktoríkoľvek najváčší a najkrajší na svete kráľovčíci s jejich zlatými Mahulienami a krásnymi Vinetami.

Na to poukazujú i *postavy* jejich; postavy to buď úplne prekračujúce obyčajnosť a prirodzenosť, ako n. pr. postavy drakov, buď ohromnosťou a obrovskosťou svojou vynikajúce, ako na pr. postavy slnka, mesiaca, vetra, buď čím tým od obyčajných postáv ľudských oddielajúce sa, ako na pr. matičky slnka, mesiaca a vetra svojou shrbenosťou, baby škaredosťou, laktibrady bradou, čert kopytom alebo kráľovčíci a jejich panny neobyčajnou, nevídanou krásou.

Už teda touto neobyčajnosťou men a líčením obyčajnosť vždy presahujúcich postav povesti svojim báječnosymbolickým a obrazivým spôsobom na vedomie dávajú nám, že tu máme pred sebou bytnosti nadobyčajné, nadprirodzené, zbožnené, bytnosti božeské.

Zbožnenie či božestvo týchto bytností zla i dobra mravne je už v tom dané, že oným pripísané je výlučné a svrchované zlo, týmto výlučné a svrchované dobro (vidz §. 13.); ale povesti zbožňujú jich ešte zrejmejšie tými vlastnostiami, ktorými jich a moc jejich v hmotnom i duchovnom svete vystrojujú, z medzi všelikej ľudskej možnosti povstávajú.

Prizrime sa vlastnostiam týmto, jakými v skutku skvely sa bytnosti tieto v očiach naších báje svoje tvoriacich, v nich k poznaniu božestva svojim spôsobom povznášajúcich sa slovenských pradedov:

a) *Bytnosti tieto niesú priviazané ani k tým postavám a podobám*, v ktorých povesti akoby na prvýraz pred oči nám jich predvádzajú na pr Černokňažník (str. 173.) a mladý učenec jeho (ten bytnosť zla, tento bytnosť dobra), koliké rozličné podoby životné i i neživotné ľubovoľne prijímajú na seba; Radúz a Ľudmila, Šurienka a Odolienka hneď sú žencom a pšenikou, pustovníkom a muškou, morom a kačkou alebo koscom a lúkou, stromom a lúkou, stromom a včelou, hneď vo vlastných podobách ľudských konajú svoju cestu ďalej, hneď liecu ako vtáčatá; strygy vo Svetovládnom rytierovi raz sú strygy v osobách ľudských raz liecu ako mušky, jedna z ních prichodí ako mladé dievča, a tak i Svetovládny rytier, kde mu potrebno, prilieta premenený v mušku; baba a jej dcéry radia sa o Popelčíkovi vo vlastných podobách, on v prijatej dobrovoľne podobe mačky vkráda sa k ním pre svoju vec, ony nástrahu mu stroja v podobách lúky, ovocného stromu a studnice, on v týchto podobách jejich premáha jich. atd. A nie len toto, lež akoby k pražiadnym podobám priviazané neboly, stávajú sa tieto bytnosti zrovna neviditeľnými: majú to klobúčiky, to hune a kepene, to mlhy a koľkoraké spôsoby, v níchž nikto jich neuvidí. — Čože je toto? To je báječným spôsobom vyslovené upieranie (negacia) podoby hmotnosti a jej rozmerov; toto sú toliké obrazy takto vyslovenej *neviditeľnosti* týchto bytností a mocností.

b) *U bytností týchto, v medziach bytu i vládania jejich prestáva miera času*: tri roky šuhajovej služby u baby sú ako tri dni, inde zase dlhý čas tejto služby minie sa ako znepozdania, ako okamženie, šuhaj len čuduje sa, že či to ozaj už rok prešiel; sedem rokov pod skalou, v podzemnom tajomnom svete Čarodejnej lampy, minie sa chlapcovi ako okamih, tak že vystúpäc diví sa premenám obyčajného sveta, a sám dospel už na šuhaja; Vilkove tri hodiny v nebeskej sláve sú troje storočia na zemi, v níchž tam nič, tu nesmierne premenilo sa všetko, až aj on v *okamihu* videnia týchto premien ostarie sa a rozsype v prach; draci a rovne popelvári preletujú na tátošoch svojich *v okamžení* kamkoľvek, atď. Nadto i samé jestvovanie týchto bytností obnovuje sa do nekonečna: prvá tak ako pokoná povesť predvodí nám ty isté postavý zla i dobra, akoby všetky dovedna hlásať chcely a iste to jedno hlásajú, že jako nekonečné je obnovovanie sa prírody a jej zjavov, nekonečné striedanie sa hriechu i cnosti, boj pravdy a lži v svete, tak nehynúce sú tieto osobnosti a mocnosti zla i dobra toho, hmotného i duchovného. Ten víťaz

popelvár premôže síce každú odpornú bytnosť, jedna povesť povie zrovna, že ju i usmrtil, ale v druhej susednej povestí tážę bytnosť zla znovu jestvuje. Zretedlnejšie vravia druhé povesti, že víťaz popelvár len zaháňa bytnosti zla kamsi na kraj sveta lebo pekla, alebo že puknú od zlosti alebo že rozbliaknu sa na smolu, že teda jestvovať predsa neprestávajú, trebárs len v inej podobe lebo v iných krajinách, že len moc jejich (na čas) odobratá, zničená. O samom popelvárovi a jeho panne (teda o bytnostiach dobra) obyčajne tým zakončujú sa povesti, že ščastie jejich trvalo na veky, že žili vraj a žijú — ak nepomreli. Či s týmto „ak nepomreli“ k povesti prísne nenáležiacim vtipom či bez neho zretedlným udaním neprestávajúceho žitia a ščastia dobrých končí sa povesť, všade len trvanie jejich povyšuje nad obyčajný čas, postavuje jich von z miery dňov a rokov k nehynúcnosti. — Všetko toto a podobné je zase báječne udané *upieranie času a miery jeho*; dáva ten istý pojem, čo my *nekonečnosťou času*, *večnosťou* nazývame.

c) *Pred bytnostiami týmito myzne všeliký priestor*: kam tým starším bratom alebo obyčajným smrtedlníkom nádobno putovať za roky a roky, k tým zlatým horám, do tej sedemdesiatej siedmej krajiny, na nedostupné sklenné vrchy a zámky, tatam dostavajú sa najmladší kráľevičovia, vyvolení pútnici dobra to pod hodinou, to i pod okamžením, to lietajú na tátošoch, to narastú jim kriedla, to si len pomyslia, aby tam boli, a už sú na určitom mieste; rovne u bytností zla (v Berone u Čertov) jesú krpce do povetria vynášajúce, plesknutie korbáča unáša hneď a zaraz na pomyslené miesto; u nich boty umožňujúce nohám kroky na míle a míle zeme, tiež baby i draci i strygy i strygôni *lietajú* na ometlách, lopatách, koňoch, tátošoch, a tiež kde si zamyslia, tam stavia sa v okamihu toho pomyslenia, — a podobne všetci *nesmierne prestranstvá* mihom poprebujú, preletujú. — Všetko toto sú obrazy upierania všelikého priestoru a priviazanosti k miere a medziam jeho; všetko toto dáva ten istý pojem a vlastnosť božeskú, čo my *nekonečnosťou*, *všadebytom*, *všadeprítomnosťou* voláme.

d) *Bytnosti tieto ako obmedzenosti času a priestoru tak ani druhej mravnej lebo hmotnej prekážky neznajú a nemajú v určovaní sa a konaní a vládaní svojom*: popelvárom, šuhajom, paničkám a dievčičkam neobyčajnosti a nemožnosti pre druhých podnikať majúcim mravne nič na priek to, že u sveta sú opovržení, že jich tu neuznávajú za hodných vykonať veci predchodcom nemožné, tu rodičia do sveta na skrz pustiť nechcejú, tu macochy alebo zlí bratia dávajú jim úlohy nesnadné, oni všade a na všetko podujmu sa dobrovoľne a prekonajú i druhé mravné zápreky a tak i samotne púšťajú sa v nerovný boj s bytnosťami zla, a tieto tiež nevyhybujú tomu boju, hodsby znaly, že v ňom podľahnú. Z druhej strany niet hmotných prekážok: strygôňa a Dalajlámy (a tak aj v druhých povestiach vlkoláka lebo babu) nezastaví hrebeň, kremeň, oceľ t. j. ani povetrie ani zem ani voda; draci v Lomidrevovi režú olovený chlieb dreveným, železný oloveným a oceľový železným

nožom t. j. konajú nemožnosti; Grošokráľ len raz šibne korbáčom, všetko zmrtveje, — napije sa vína a utrie sa jednou stranou uteráka, už vládze polsvetom, utrie sa druhou stranou, už vládze celým svetom, a tak potom aj Vintalko na miesto neho; nezničitelný, polámaný síc, ale vždy hneď skovaný je meč baby; pred mečom Svetovládneho rytiera korí sa všetko, pred bratom jeho stredným ustupuje more; Lomidrevova osobná sila všetko prevyšuje; a koľkokoľvek v povestiach týchto mečov a valašiek všetko ztínajúcich, kuší všetko zostreľujúcich, kyjov a prutov všetko jedným šmahom porážajúcich a obyčajné nemožnosti konajúcich; koľko vína a mastí i prstenov a drahých vecí sily dodávajúcich a víťaza neraniteľným i nepremožným činiacich, koľko toho vykonania nemožností v jednom okamžení a jedným razom: toľko tu obrazov neobmedzenej moci a vlády týchto bytností. — Zrovna tedy upierajú povesti všelikú prekážku, tvrdia márnosť všelikého odporu proti týmto bytnostiam, privlastňujú jim to, čo my vyslovujeme pojmom *všemoci, všemohúcnosti*.

e) *Bytnosti tieto vo svojom vedení neznajú tých hraníc, ktoré nášmu vedeniu smysly a jich nedosah kladie*; Železný mních vie vopred, že popelvár k nemu ide a čaká ho na dvore, by ho prekliaľ; po premožení mnícha tohto vedel bopelvár o všetkom, čo deje sa na svete; brat Svetovládneho len ucho priloží k zemi a už zná o všetkom v štyry strany sveta; Veštec zná o príchodu kráľa hľadajúceho slnkového koňa a na pospol veštíci a čerňokňažníci všetko vyčarujú, všetko z kníh vyčítajú i všetko do nich zaznačujú; tak vyčíta sám od seba i Dalajláma tie najhlbšie tajnosti; baba a jej dcéry i synovia draci takže vopred znajú príchod popelvára, premožiteľa svojho i cesty jeho, alebo oznamuje jim prítomnosť nevideného (pod mestom ukrytého) jejich kôň; popelvar, pútnik a pútnica darmo ukrývajú sa pod korytá a kdekoľvek pred slnkom, mesiacom a vetrom, títo o nich jako aj o predmete jejich púti všetko vedia; šuhaj a popelčík na výboje idúci rovne zná, kde hľadať drakov a babu, čo diať sa má a bude, alebo teda jeho pomocníci (Okatý v Čarod. královne) alebo tátoši zjavujú mu to a sdeľujú vedúcnosť, alebo teda vypočúva jejich rady nebadaný, alebo v podobe mušky (i mačky) prítomný je radám jejich, tak že samy zoznávajú: „my sme veliké strygy, vedomice, a popelčík je ešte väčší vedomec, atď. — Všetko zrejmé obrazy a opisy toho jednoho, že povesti privlastňujú týmto bytnostiam neobmedzené vedomie či vedenie minulých, prítomných i budúcich vecí, teda *vševedúcnosť*.

Máme teda v menách, postavách i vlastnostiach predstavené *Božestvo* našich povestí, mocnosti vyššie, vládnuce hmotne i duchovne; jaká dvojica týchto bytností, taka i *dvojica Božestva, dvojica zla a dobra*; a zasa u obojích dvojica *kolena mužského* i *ženského*, *boňovia* i *bohyne* (Černobožstvo, Belbožstvo).

15.

Božestvo zla akoby do výšky a svrchovanosti svojej vyneseno je v *Čertovi* (v povestiach i Železný mních, Čierny mravec, Grošokráľ, Pipapendy horoš, ináč v bájesloví slovanskom Černoboh) a v *Babe*; božestvo dobra takže v popelvárovi, pastierikovi, najmladšom bratovi, buď hneď od počiatku alebo aspoň naposled *Kráľevičovi* a v jeho vyvolenej najmladšej zlatej *Panne* (Vintalko, Šurienka, Baláž či Blažko, Lomidrevo či Valihora a Vineta, Odolienka i Atalienka v povestiach; Belboh v bájeslovi slovanskom).

Obojemu božestvu rovnak pripísané sú v § 14. vyznačené vlastnosti: obojím teda i rovnaká, svrchovaná moc a vláda, dľa nejž *božestvá zla* vládnu *hmotne* tmou (chmárami), zimou, smrťou; *mravne* bludom, lhárstvom, podvodom, telesnosťou, ukrutnosťou a všelikými hriechmi tu zapríčinenými a činenými, tam u zlých ľudí pod ochranu branými, a kroz to vládnu i žiaľom, nešťastím, upením, smrťou, zakliatim; — *božestvá dobra* vládnu *hmotne* či v *prírode* svetlom, letom, životom; mravne pravdou, spravedlivosťou, láskou a dobrotou, zaprením seba či telesnosti a zemskosti, všelikými cnosťmi pri ních nachodiacimi sa i pod záštitu posledne víťaziaceho meča kráľovčíkovho u nevinných postavenými, a kroz to vládnu i radosťou, blaženstvom a životom, u nich a z daru či boja jejich aj v ľudstve vidomom. Každé božestvo vládne pre seba neobmedzene v objeme a čase svojom.

Víťazstvo hmotné v prírode (leto) i víťazstvo mravné v duchovnom svete (na svetlo vynesenie pravdy, odmena cnosti nevinných, zaznatých) náleží v poslednom a najvyššom stupni svojom popelvárkráľevičovi, teda *božestvu a prvozásade dobra, života.*

Ale predsa pri božestvách týchto nenachodím úplnú dokonalosť, už ten neprestalý boj, ktorý tieto božestvá medzi sebou vedú, označuje ju. A vidím, že dľa povestí nad týmto bojom vládne ešte *zákon druhý*, nad nich vyšší, najsvrchovanejší: jest to *zákon i poriadok času.* Von z medzí tohto zákona a dôb ním vymeraných ani tieto zbožnené bytnosti vystúpiť nesmejú; on jich drží; on jim vymeriava doby pokorenia a víťazenia. Nasledovne ony sú tomuto jaksi poddané, podriadené; nasledovne našli sme a vyčítali dosiaľ z povestí božestvá len druhu nižšieho, jako také v každom bájesloví nachodia sa. Pozostáva nám ešte, jako v povestiach všezosobňujúcich skutočne jestvuje, hľadať aj *zosobnenie zákona tohoto,* mocnosti tejto najsvrchovanejšej, nad dvojicu božestva zla i dobra povýšenej.

Vopred si ukážme, že ona v povestiach naozaj predstavená je, v moci svojej drží božestvá zla i dobra, spravuje hlavne víťazstvo toho najmladšieho šuhaja či Božestva dobra nad všetkým zlým. Najpatrnejšie poznáme to, keď obadáme, že temer každá povesť uvádza vedľa najvládnejšieho a nepremožného ináč kráľeviča vždy ešte jednu bytnosť, bez nejž a bez jejž pomoci patrne by kráľevič vykonal toľko ako nič, na pr. vedľa víťaza Dalajlámy máme tátoša

Sivku, pravého radca i nosiča víťazstva, on Dalajlámov vševed a všemoh; vedľa Lomidreva vidzme zázračného knochta vtáka, ktorýby vraj i Lomidreva sožral, zničiť mohol, a slúži mu len na odmenu dobrého skutku, len z lásky a dobrej vôle; v povesti Slncový kôň je takouto boj a všetko rozhodujúcou bytnosťou starec ten, ktorý nenadále, ale v pravý čas postavuje sa vedľa draka i veštca, a potom zalieva belasý plameň t. j. moc zlu odberá, dobru víťazstvo dáva; v Matajovi tenže starec šuhajovi predstavovateľovi dobra dáva klúče pekla i moc nad ním; Baláž, premožiteľ drakov, nemôže tiež cieľa dôjsť, trebárs už zlatú hviezdu, zlatý mesiac, zlaté slnce v moci má, kým nedopomôže mu radou i skutočnou najväčšou pomocou starec, ktorý zrovna udáva o sebe, že je otcom (t. j. vládcom) i premožených už drakov i baby a jej dcéry potomne premoženej (udáva i zatým dosvedčuje, že je vládcom všetkých bytnosti zla), ktorý udelením nevyhnutnej rady a pomoci stáva sa aj vládcom Baláža (bytnosti a božestva dobra).

16.

Hľadajmeže teda, k čomu nad vypísané dvojbožstvo zla i dobra vedú nás povesti? Zrejmo k veci svrchovanej, zosobnenej v bytnosti jedinej, vševyšnej. Hľadajmeže, kde a jak by sme domákali sa (bo makavo či obrazne predstavujú i túto) tejto bytnosti v nich.

Bytnosť a mocnosť jedinú, vševyšnú nachodím napospol v povestiach hneď aspoň mlčanlive uznanú hneď rovno Bohom pomenovanú hneď v práve výš udaných podobách tátoša, starca i druhých znázornenú; zvlášť ale vidím ju predstavenú v povesti *Kráľ času* nazvanej (str. 136). — Prizrime sa teda bližej povesti tejto a bytnosti v nej vylíčenej.

Na sklennom vrchu horí vatra (oheň, svetlo) naveky, svieti i za najtmavšej noci. Kolo vatry posedujú a miesta si premieňajú dvanásti mužovia, sluhovia to mlčanlive čakajúci na objav svojho pána a kráľa. Keď všetci kolo obišli a každý na predošlé miesto svoje dostal sa, u prostried plameňa vatry vydvihne sa kráľ čo starý človek so šedivou bradou a plešivou hlavou. Na to všetko mlčky díva sa aj u sveta obiedený a ukrivdený mladší brat, prišlý na sklenný vrch s poklonou, pokorou a heslom tým: „Poručeno Bohu, keď ľudia nechcú smilovať sa, azda tam dakto smiluje sa nado mnou!“ Šedivý Kráľ Času smiloval sa nad statočným človekom, udelil mu radu múdru, sluhovia jeho povstávali, nasypali mu plné vrece uhlia z tej vatry, ktorého každá iskierka premenila sa doma na zlatý peniaz. — Za mladším tak najde a vidí všetko na sklennom vrchu aj starší brat, skrivodlivec a lhár. Z plameňa vydvihnuvší sa starý človek, Kráľ Času, tresce tohto slovom; sluhovia pochytia ho, podávajú si ho z rúk do rúk a každý nemilosrdnejšie trhá ho, až z ruk posledného dostane sa do ruk Kráľa času, ktorý ho zničí. Dvanásti pojedia, strovia všetko žeravé uhlie (svetlo) vatry; kohút v dedine zaspieva; — vidmo zmizne.

Mladší onen brat ešte potom [illegible] raz ide na [illegible] od Krála Času pravú ruku a pomoc, keď mu [illegible] svetu [illegible] a ruku i pomoc [illegible] od Krála Času [illegible] viac [illegible] na biely svet.

(Podotknutie) [illegible] povesti [illegible] najposl. za oblohu [illegible] za seba samu [illegible] predstave [illegible] slnkov t. j. [illegible] Slovákom aj [illegible] bohy. Nasledovne máme v povesti tejto predstavenú [illegible] je [illegible] ktorá je [illegible] premieňajúcich [illegible] je Kráľom Času: máme tu predstaveného Boha [illegible] predstavy [illegible] Boha: bo naše povesti [illegible] a bojeského výroku, ktorý povesť Čecha k [illegible] Kráľovi: „Ha, prečože oslepnul si preto, že [illegible] Boha a [illegible] si vystavať [illegible] bo [illegible] sa na ten [illegible] povesti [illegible] „aj tam Pán Boh s tebou“, a [illegible] vopred „pozdrav Boh.“

Toto je ten Boh, jemuž zaprisahávajú sa naši pospolití ľudia, zvlášť od kresťanského vyznávania vzdialenejší, volne v názoroch svojich vlastných [illegible] a hovoria, keď hovoria: „Bys(t) Boh. Praboh.“

17.

Praboh to a v prabožstve svojom predstavený je i v tejto povesti jako:

a) Osobnosť, bytnosť samorodá, prabytná, prvobytná. Nikým a ničím nezapríčinený dvíha sa z plameňa či povstáva tento Kráľ Času, nezávislý ani od živlu, v ktorom rodí sa, bo živel ten (oheň) nad ním moci nemá; on radšej pôvodcom a vládcom jeho, bo ním krmí svojich sluhov, obdarúva človeka. Pri oných nižších božstvách máme všade matičky, rodičovstvo a detinstvo, tuda pôvod odvodený z druhého, maloletstvo i dospelosť, omládanie i ostarievanie sa; ale pri tejto bytnosti len samorod, samobyt a púhu nemeniteľnosť, keď ona vždy (tu po triraz, v druhých povestiach všade) objavuje sa len čo dumpaloc a starec nemenivý, vekový.

b) V tej prabytnosti je tento Kráľ Času aj *životom*: životom sám v sebe, ako nehynúci vekový starec, životom aj pre človeka, ktorý k nemu idúc, vo-

*) Zosobnený je v tomto Kráľovi Času sám *čas*, zosobnená v ňom a v jeho dvanástich sluhoch *obloha nebeská časy vymeriavajúca*, keď tak na hmotné veci poukazujeme predstavy tieto, ako sme tu v predošlom oddieli robili a tam v § 7 aj udali. Tuna ale nie už s hmotou, len so samou osobnosťou, s duchom máme tu do činenia.

pred tak smýšľa, že život ľudský je v rukách toho, k nemuž teraz približuje sa, a tak i trnie strachom smrti i ožíva nádejou života, ako v skutku dľa povesti Kráľ Času jednomu berie druhému darúva, dáva život.

c) Bytnosť *svetla*, *svetlo.* Na zemi tma, noc, keď človek hne sa k nemu, ale už vopred zná, že na sklenenom vrchu *naveky vatra horí*, svetlo to, v ňomž Kráľ Času prebýva, nímž je on sám; a v skutku tuná človek ten nachodí, že tu pred Bohom tmy nieto, že tmy Boha a okolie jeho neobsiahly.

d) Bytnosť *lásky* či *dobra najvyššieho.* Ku Kráľovi Času putujúci mladší brat nikde na zemi lásky nemal v biede svojej ani u vlastného staršieho brata; šiel na sklenenú horu, že azdaj tam smilujú sa nad nim — a Bôh smiloval sa.

e) Bytnosť nepriviazaná k podobe, teda jaksi v pravom svojom spôsobe *neviditelná.* Človek na sklennom vrchu vidí len 12 sluhov a vatru, oheň, svetlo. Objava, osobnosť, ktorá má vystúpiť z toho svetla neviditelná je, len jej prítomnosť v tom svetle znajú sluhovia, badá i čakajúci človek. Objavuje sa ona v tej primeranej času a veku vekovitého podobe starca, kremä dotedy, kým úlohu svoju vykonať, človeka poučiť, odmeniť lebo ztrestať, a sluhov svojich nakrmiť má. Tak aj v druhých povestiach objavuje sa starec tento vždy nenadále, nečakane, akoby len v tom okamžení podobu či viditelnú osobnosť na seba bral, ináč ako neviditelný všadebyt trval.

f) Bytnosť *veková, večná.* Je kráľ času, kráľ vekov sám v sebe; rozmery časov (mesiace, roky) vymeriavať dáva len kroz svojich sluhov na oblohe, v sebe sústredňuje všetko ako v nepremennej jednote, on starec nemeniaci sa. Človeku hovorí: „nekráť tu svôj život“ t. j. nemar čas, ktorý len mne večne trvá, tebe ubieha; bo hľa, človeku zdalo sa všetko okamžením, a dvanásti sluhovia zakial popresadúvali všetci t. j. minul sa dľa nášho obyčajného rátania a behu času — celý rok, bo celý svor vykonal úlohu svoju na oblohe, na znamenie časov na zemi. — Tento kráľ času predstavený je ďalej čo:

g) *Všadebyt* (všedeprítomný). Človek hľadajúci túto svetlú, milosrdnú, vekovú bytnosť, vyberá sa k jej bydlu s tou myšlienkou *„aj tam*, teda *všade*, *Bôh s tebou.“* Hneď pri rodisku svojom, v blízkosti svojej nachodí toto bydlo božestva. Nuž či povesť tým povedá, že koľko rodísk a bytov ľudských toľko pri každom sklenených vrchov a Kráľov Času na nich? Nie; ona obrazne vraví, že obloha (nebe) všade nad nami, že i ten jej ševyšný správca a vládca všade k najdeniu, blízky je každému, ktorý ho hľadá.

h) *Vševed*: zná bezprostredne čo v človeku prišlom k nemu; bo tento len sluhom i to v zlomkovitosti predesenia prednáša svoju vec, a ten druhý (starší) zrovna i luhá; ale už sluhovia znajú úprimnosť prvého a luhaniny druhého; sám ale objaviví sa Kráľ bez všetkeho vypočúvania prišlých zná všetko: zná kto kedy a nač tu *prítomný*, tak zná i *minulosť* bratov a dušu toho dobrého i zlého, zná aj tú maličkosť, ktorou deliť sa *bude* žena dobrého človeka v podzemnom svete od dvesto druhých roznak poobliekaných, aby si ju poznal.

i) *Všemoh.* Všemoc jeho zjavná v povesti a z povesti tejto: je vládcom *oblohy, neba* tam hore, rozkazuje svetu *podzemnému* dole, osudy *človeka zemského* rovne sú v moci jeho; tam hore *dvanásti sluhovia* službu mu konajú a bez neho nič nepočínajú, tu dole *podzemní duchovia* (strygy), výroku jeho poslušní, boja sa čo počať proti *človeku* stojacému pod jeho záštitou, trebárs by človeka zničiť chceli, vypúšťajú ho i ženu jeho na biely *zemský svet.* — *Všemoh* tento, držiaci v rukách svojich a jakoby na uzde svety dobra i zla, udeľujúci kroz svojich sluhov dobré i zlé veci, ba dokonávajúci i v sebe smrť a zničenie, v tomto spôsobe najkrajšie a konečne objavuje sa čo:

k) *Svrchovaný spravedlivec.* Dopúšťa síce hmotné i mravné zlo, pri staršom bratovi a pri podzemných bytnostiach jako činiteľoch a pôsobiteľoch toho zla, pri mladšom bratovi a jeho žene jako trpiteľoch, vystavených nevinne tomu zlu; ale to všetko len do času, len aby vyrovnal všetky krivdy. Ďaleko súc od toho, by sám urobil najmenšiu krivdu, tresce kremä zlého, rozkazuje podzemným pochvatiteľom nevinnej ženy a požiteľom blaha človeka; odmeňuje dobrého, utvrdzuje blaho jeho.

K tejto spravedlivosti patrí tiež Královi či Prabohu tomuto prívlastok *času*; bo len *časom* vyrovnávajú sa všetky krivdy vo svete, a na zjavenie spravedlivosti vždy čakať treba. A už jestliže naše povesti tuná v jednej bytnosti akoby sosústrednily zlé i dobré veci, krajšie a pravdivejšie toto sosústrednenie dobra i zla ani predstaviť nemohly, jako práve v obraze a pojme takejto svrchovanej a číročistej spravedlivosti, jako takto v spravedlivom Královi času a prabohu, ktorý k poslednému víťazstvu privodí pravdu a nevinnosť. V tomto povesti dosiahly vrcholu múdrej, dobrotivej, vševyšnej spravy a vlády všehomiera, všesveta.

18.

Táto myšlienka *jedinobožstva*, v jehož ruke zlo i dobro, zvlášť ale spravodlivá záštita a prajnosť len dobra, *tiahne sa ako červené pasmo všetkými našimi povestiami.* Jako ten na sklennú horu putujúci ukrivdený a dobrý mladší brat Bohu porúča pru svoju, tak v každej povesti spúšťanie sa na Boha, hoslo odvolávania sa na neho u všetkych dobrých je to: „ako Bôh dá, tak bude!“ Bohatieri a hlavné osoby povestí nikde niesú tak predstavené, ako čoby lebo samy boly narástly k úlohe svojej alebo druhými ľuďmi vyznačené boly k vyvedeniu veľkých vecí, radšej nedoverujú jim, vysmievajú sa z nich, nechcejú jich pustiť do sveta, alebo teda ukladajú jim úlohy nie na šťastné dokonanie lež na záhubu. Ale bohatieri títo a dievčičky tie všade púšťajú sa do sveta a na podniky svoje s doverou vo vyššiu svet spravujúcu mocnosť, ňou vyvolení sú k úlohám svojim, ňou a jej pomocou i radou aj dorástajú k nim, ona rozuzľuje uzol dejových zamotanín v každej povesti i k šťastnému výsledku privodí všetko.

Spravodlivá a dobrá táto *mocnosť božeská* ako *všeyyšná* objavuje sa v rozličných bájesloviu primeraných podobách hneď skôr hneď neskôr prebehom dejov každej povesti. Za príklad uveďme si predsa aspoň tieto: V povesti *Loktibrada* (str. 13), toto jediné Božstvo je touže Loktibradou a *starým otcom*, ktorého si všíma a opatrí nevinne z domu rodičovského vyhnatá pastorkiňa, ktorý ju potom i chráni, ju i jej vlastného otca obdarúva; tenže ale Loktibrada a starý otec potom zlú macochinú dcéru spolu i s macochou tresce t. j. jedno a tože Božstvo krivdy vyrovnáva, svrchovanú spravodlivosť udeľuje. U *Kráľeviča, čo si mladú hľadal*, je toto Božstvo starcom nevestu hľadanú nachodiacim, odporného černokňažníka zaháňajúcim, mier a radosť pôsobiacim. V *Mahuliene* sprevádza takže kráľeviča; objavuje sa i čo starec, osudy oboch mladoženichov znajúci a zapisujúci, teda spravujúci; dopomáha k dostatiu panny, chráni mladý pár pred zlými vecmi a bytnostiami, ubíja draka, na vysvetlenie vecí a v obeť za nich i svôj život kladie, ale živý a nehynúci ostáva. Vo *Vlkolákovi* je tým staručičkým človiečkom, čo kráľovnej k srastu uťatých ruk pomáha, na oživenie jej dietok podrezané jejich hrdlá živou vodou ponatierať dáva, ukazuje domček, v ňomž k ščastnému dokonaniu príde osúd manželky i manžela, rodičov i dietok. V *Zlatovlasých dvojčatoch* predstavuje Drndulienka túto spravedlivú a dobrú moc božskú. V *Jelenčokovi* sám ten jelenčok vyznamenáva mocnosť božeskú, kroz nehož totiž šťastne rozuzlí sa povesť a osúd nevinne trpevších. V *Sirote* oživení umrelci konajú úlohu túto, dávajúci sirote meč, husle a kyj, čo nástroje víťazstva. *Tri holúbky* pomáhajúce osirotenému dievčaťu k dosaženiu ženicha a ščastia sú týmtože zjavením-sa Božestva. V poviestke *Fundži palica*, kde oškodovaný človek ide vydobývať svoje žito od zlých duchov, tento božeský staričký človek oddáva oškodovanému chuďasovi svoj železný kyj (palicu, žezlo, odznak vlády) proti tým zlým duchom a potrikrát objavuje sa mu, až pomôže k úplnému ščastiu a k bohatstvu, — atď.

Táto myšlienka (idea) spravedlivého všeyyšného jedinobožestva, trebárs daktoré výrazy (na pr. Pán Boh) v povestiach už na kresťanské poňatie (pochopenie) božestva upomínajú, nenie vnesená do našich povestí už len pozdnejšími kresťanskými vypravovateľmi. *Ona je v ních prvotná, pôvodná, samostatne z názoru našim predkom vlastného, z názoru to všehomiera a zo samého toho zbožnenia oblohy i času povstalá*, — o čom vysvetlenie podáme nižej v osobitom oddelení týchto úvah, kde o *pomere mysle človeka k božstvu* prehovoríme. Na tomto mieste postačujú nám práve prehovorené reči, práve to, že myšlienka táto čiže prabožestvo toto báječnému duchu verne podané a znázornené máme v *primeranom báječnom obraze (symbole) Kráľa Času*; že prabožstvo toto všade v povestiach má svoj *primeraný, báječný, často teda i fantastičný* (na pr. Loktibrada, knochta vták, tátoš Sivko) *obraz a výraz*, v ňomž vidieť a poznať ho možno i dlužno; že hlavné *rozhodnutie deju každej povesti k dobrému* závislým je od neho, pripadá za úlohu moci tejto všeyyšnej, v spravodlivosti a dobrote.

19.

Čože ale už teraz chce, čo za význam má popri tomto *jedinobožestve* ono výš v §. 14 a 15 vypísané *dvojbožestvo zla a dobra?* Ono má význam dvojí.

Ono vyznamenáva predne *rozpadnutie sa toho istého a jediného božestva na dvoje: na zlú i dobrú stránku jeho.* — Povesti, čerpajúce z názoru a vidu sveta známosť svojho božestva, nemohly vystúpiť von z medzí názoru a vidu tohoto. Jako vidia v svete vládnucé zlo i dobro, tak zbožňujú moc a vládu obojeho; jako v jednom vesmiere nachodí sa oboje, tak spojujú oboje v jednej zbožnenej osobnosti, a jako každé z nich pre seba vládne a stojí, tak rozpaduje sa osobnosť táto na dvoje, na bytnosti vládnucé zlým a dobrým. Bližej k obrazom povestí hovoriac, jako nimi zbožnená obloha ukazuje raz svetlú druhýraz tmavú tvár svoju, raz deň druhýraz noc, raz dáva dobré časy leta druhýraz zlé časy zimy: tak ona aj v zosobnenosti svojej, v tomto akoby povýšení svojom na stupeň duchovnej božeskej mocnosti, rozpadla sa v predstavách povesti na dvoje: na tmu a svetlo, na zlo a dobro. Odtial v predstavách aj druhých slovanských povestí (ako nižej v §. 21 uvidíme) popri Bohu hneď aj Čert jestvuje, jakoby stien (kôňa) jeho. Odtial v našich povestiach nielen predstavenie onoho dvojbožestva čo rozpadnutie a jedinej všemoci na pôsobiacu zlo i dobro, ale aj sama táto ševyšná bytnosť (ten Kráľ Času, čas) prichodí často v jednej a tej istej povesti v dvojích podobách, raz v prospech a trvanie zla druhýraz v prospech a trvanie dobra rozhodujúca; na pr. v povesti *Dalajláma* strygôň uväzniteľ šuhaja dobrého a tátoš Sivko vysvoboditeľ i priateľ jeho ako vyznamenávajú len jeden čas oblohy v jeho zimnej a letnej dobe, tak vyznamenávajú tiež len jedinú bytnosť toho Kráľa Času či prabožestva, ale v podobe dvojej, raz zlú a zúrivú druhýraz dobrú a milú tvár ukazujúcej. V povesti *Vlkolák* sám vlkolák značí tú zlú tvárnosť a po zmiznutí jeho z dejišťa hneď na to objavujúci sa staručičký človiečik značí tú dobrú tvárnosť tej istej zlými i dobrými časmi, odpornými aj milými vecmi vládnucej prabytnosti. Tak prichodí v povestiach aj Laktibrada zlý aj Laktibrada dobrý, — atď. Samo to dopúšťanie človeku zlých a odporných vecí, hods len do času; sama tá spravedlivosť má vždy pre človeka telesného zlú i dobrú stranu, odpornú i milú ľuďom: čo div teda, že v predstavách ľudských všievyšný ten dopustiteľ zla a kazár (dictator) spravedlivosti nosí *tvárnosť dvojakú zla i dobra*, objavuje sa ľuďom raz čo zúrivec druhýraz čo krotiteľ a laskavec. — V tomto rozpadnutí sa *toho istého a jediného božestva* na božestvo zla a dobra neznali vyzuť sa dedovia naši z telesnosti a ľudskosti svojej; ono je jak slabou tak i prave báječnou stránkou ponímanie božestva v povestiah, nedospevšie ešte úplne k tomu čistému a svätému poňatiu božestva, kde Bôh samé čisté, púhe dobra, jasná pravda, bez všetkeho stienu; kde zlo úplne a dokonale mimo neho stojí, nie v rozpadnutí sa prabytnosti jeho na dvoje, ale v odpadnutí stvorenia od neho, jak to v kresťanstve ponímame.

Má ale dvojbožestvo popri jedinobožestve aj druhý a to vznešenejší význam.

Ono za druhé vyznamenáva *oddelenie zla od dobra a dobra od zla* čiže *prahlboký a večitý rozdiel obojeho*, kde čelom v čelo v ustavičnom nepriatelstve jedno proti druhému stojí a boj bije. — Povesti tu nechcejú miešať do vedna zlo i dobro v jednej a tejže prabytnosti, dobre vediac, že ono jedno s druhým nesnesie sa. Ale jakože mohly svojim báječným obrazným spôsobom predstaviť tento večitý rozdiel zla i dobra? Nie ináč, len keď si utvorily aj osobité obrazy či mocnosti zla i dobra, *dvojbožestvo*. Týmto činom (spôsobom) postavily zvlášte zlo *mimo tej prabytnosti*; postavily ho von z nej v osobnosti druhé a spolu von do poľa, von v boj, v krajny a doby toho dvojbožestva; postavily ho tým samým von do sveta. Dávajú takto povesti bojovať zlu i dobru v tomto dvojbožestve a v svete; postavujú svoje najsvrchovanejšie jedinobožestvo či prabožestvo nad tento boj. Bo prizrimeže sa postaveniu toho dvojbožestva: ono bojuje pod spravou a záštitou jednej vševyšnej moci, ktorá sama nebojuje, len boj spravuje a rozhoduje; ona je tedy mimo boja toho postavená ako nestranná mocnosť a múdrosť, znajúca, po ktoré medze dopustil zlo, aby konečne zvíťazilo a vývodilo dobro. V boji tom nikomu krivda nestane sa, zlo i dobro prijmú odplatu svoju.

Tak aj popri Kráľovi Času stoja dvanásti *sluhovia*: oni to vymeriavajú svetu doby (mesiace) zimy a leta, chvíle zla a dobra prírodného (hmotného); oni to posluhujú človeku zlému i dobrému, tamtomu neščastím, tomuto bohatstvom a ščastím; oni prisluhujú spravedlivosť, čakajúc vždy na objavenie sa, na pokynutie svojho múdreho správca a vládca, u nehož spravedlivého rozrešenia dochodia všetky veci. Sluhovia títo v tomto služebnom a prisluhujúcom spôsobe svojom ešte zrejmejšie predstavení sú v povesti inej, podanej z Trenčanska kroz Boženu Nemcovú na str. 296 jej vydania slovenských povestí pod názvom „o dvanásti měsíčkách.“ Tu z nich jedni vládnu zimou a trescú zlú macochu i jej dievku, druhí vládnu letom a chráňa i odmeňujú nevinnú sirotu. Oni popri Kráľovi Času teda popri prabožestve majú ten istý význam čo ináč dvojbožestvo, totiž: význam ciest i bojov vymeraných jak zlu tak dobru mimo prabožestva samého v osobnostiach druhých a v svete.

Vidíme teda, že povesti nechcejú náružive a nerozvážlive miešať zlo i dobro v jednej a tejže prabytnosti, *že už jej rozpadnutím sa na dvoje oddieľajú tamto od tohto, že bojom a služobníctvom privlastneným dvojbožestvu*, jedinej všemoci podriadenému, *úplný rozdiel činia medzi obojím.* Konečnej a dľa mojho vedomia iným bájeslovím nedosaženej dokonalosti ponímania božestva dosahujú v tom, že konečné a posledné víťazstvo privlastňujú len dobru, že pre zlo i dobro majú a znajú mieru svrchovanej, neklamnej spravedlivosti, a tým povznášajú sa k múdrej a dobrotivej sprave všehomiera, — jako sme toto už pri konci § 17 povedali.

Svetoveda Povestí.

30.

Stoja tedy naše povesti na postati *osobného Božestva*, na výši tej mudroslovia a učenia svojho o Božestve, kde nestotožňujú hmotu (prírodu) s duchom, ale inšie jim je hmota a inšie duch, inšie príroda a inšie Božestvo. Zbožňujú síce túto prírodu, jej sily a zjavy; ale nie tak, by jej hmotu pokladaly za samočinnú, božeskú; ale samočinná je osobnosť, ktorá v tej hmote zjavuje sa jim a delá, samočinný je duch, samočinné božestvo hmotou, prírodou, jej silami a zjavmi pohybujúce, vládnuce. Prirovnanie by som vzal z osoby človeka, k jejž viditelnému zjavu a obrazu patrí telo i duch; ale nenie telo vlastne osobou, lež duch sävedomý, sebaurčujúci je ňou. Tak aj dla povestí príroda je len telo, obraz, symbol, je viditelný a trpný zjav Božestva, Božestvo ale je duch neviditelný, sävedomý, seba určujúci, samočinný v prírode tejto. Svetlo a obloha je len telom, obrazom toho Krála Času a Praboha; sám ten Král Času nenie oblohou, je duchom, je vládcom tejže oblohy; on je Bohom svetla a oblohy, nenie svetlo a obloha Bohom. Slnce, mesiac, vetor, hrom a blesk, dážde, jasno a teplo nie sú Božestvom sami v sebe; ale Božestvá dobra sú osobní, samočinní vládcovia toho slnka, mesiaca atď. Noc, tma, chmáry, sňahy, mrazy nie sú Božestvom; ale Božestvá zla v prírode vládnu týmito zjavmi a silami prírody sävedome, samočinne.

Ač teda báječný duch povestí vidí zjav duchov vyšších len v prírode, ač vidí Boha na prvý pohlad len v stvorenstve tak rečeno ztelesneného, predsa osobu a osobnosť mu dávajúc, všetko čo duch osobný je a môže Božstvu privlastňujúc, delí toto Božestvo od hmoty a prírody, od sveta. Z tejto tedy postati *osobného Božestva* môžme už teraz pozerať na svet a prírodu, *čo na niečo oddeleného a odvislého od Božestva, čo na dielo jeho, čo na stvorenie.*

31.

V dosialnych sbierkach nemáme povesti, ktoráby tak zrejmo vypravovala o pôvode a povstaní sveta, ako rozkladajú sa povesti na šír i v rozmanitosti o vládaní Božestva v ňom, čo v predmete jeho moci, čo v krajnách, kde ono svoju činnosť objavuje. Ale už to, že svet a príroda objavujú sa len čo predmety správy a činnosti, predpokladá prvobyt Božestva a u sveta len druhobyt; tam pôvodné, tu kremä vedlajšie jestvovanie.

Máme miesto toho poviestku dosial neuverejnenú ale po celom Slovensku rozšírenú, v ústach ludu dnes už žartovnú, takto znejúcu: „Na počiatku letel Bôh v povetrných (svetlých) výšinách *nebom* sem od *mora* a niesol v zástere pred sebou *zem*. Kde sám rozsípal, tam povstávaly roviny, hory a do-

liny zemné, úrodné. Tu ale Čert dobehol za ním a chcel si násilne vziať údeľ z toho, aby i jemu voľač ušlo sa: i potrhol zásteru. Zástera roztrhla sa Pánu Bohu, a tu vysypalo sa z nej samé skála. Z toho sú naše žuly Tatránske a kopce i vršky skalnaté, neúrodné." — Odtial po dedinách, jejichž chotáre (pozemnosti) sú hrbkovaté, skalnaté a neúrodné, hovoria porekadlom: „U nás Pánu Bohu, keď zem sial, roztrhla sa zástera." — Možno, že túto poviestku budúci sberatelia úplnejšie objavia u ľudu; dosť nám ale aj takto na nej; čo mala povedať, to povedá.

Na žart nevychodí mi toto podanie ľudu, odkedy napospol nevychodia mi poviestky na žart a poveru, zvlášť odkedy znám srovnať ho s druhými podobnými bájmi u Slovanov. — Dľa bája u Slovincov kolujúceho z počiatku nebolo ničoho kremä *Bôh, slnko* a *more*. Bôh uhriaty potopil sa v mori a vystúpivšiemu von zostalo zrnko piesku za nechtom z morského dna vynesené. To zrnko piesku je vraj naša *zem* a more jej vlasť. Dľa bájenia Rusov Bôh chtiaci zem stvoriť, poslal Čerta na dno morské pre hrsť zeme. Čert chtiac z toho niečo mať, vstrčil si kus zeme do huby, ostatok dal Bohu. Bôh rozhodil zem a povstali tri dieli sveta; ale i ten kúsok v hube Čertovej rástol. Čert vyprsknul ho, a z toho urobily sa po zemi bariny, púšte a miesta neúrodné.

Dľa týchto troch poviestok jestvovalo od počiatku vedľa Boha: *nebe* ako bydlo Boha svetlorodého, bo on po ňom lieta, tam uhrieva sa, a *more*, bydlo Čerta, bo on osobuje si dieľ z neho, pohružuje sa doňho; *zem* (suchá zem, príroda zemská) je kremä pozdnejší a zjavne udaný výtvor (stvorenie) Boha. Ale ani nebu (slnku) ani moru nepripisuje sa tu jestvovanie na prvom mieste, nie teda rovný prvobyt a samobyt s Bohom. Prvý predsa jestvoval Bôh, a nebe i more, čo dielo jeho, slúžilo jemu na zahriate i ochladzenie a menovite slúžilo mu i za hmotu ďalšieho jeho tvorenia, za ďalšie rozvinutie jeho stvoriteľskej činnosti.

Tento je dľa bájenia našich povestí pôvod a vznik sveta: *na počiatku nič, ale Boh áno, a hneď vedľa neho nebe i more a pozdejšie i zem*, *všetko toto dielo jeho stvoriteľské. Tu máme Stvoriteľa, stvorenie.*

22.

Už v uvedených bájach o stvorení udano je, jaký ďalší a širší pojem o svetę podávajú povesti. Už tu povedano je, čo ľud porekadlom mieni, keď o človeku ščastnom, čo treba všetko majúcom hovorí: „Ej, čiže sú ti mu tri svety!" Tri sú svety či oddieli všehomiera dľa predstáv našich povestí: *svet nebeský, svet morský a svet zemský.* Obzrime si obrazy jejich poriadkom.

a) *Svet nebeský.* — Poďme, putujme naozaj s králeyičmi a dievčinami našich povestí na tie nedostupné sklenné vrchy a biele zámky, kde rastú zázračné tri citrony, mladnú zhavranelí bratia, prebýva utešená Belona, vo dne

v [illegible] a [illegible] veci i [illegible] krásy a života na-[illegible] sa: — [illegible] a zázrakov nespatríme.

[illegible] — [illegible] pútnik preputuje napred [illegible] havrani; smerom letku [illegible] a [illegible] mesiaca a vetra, u nichž člove-[illegible] striebornými a zlatými ha-[illegible] ďalšeho putovania; ešte sme [illegible] púti ledva ako ma-[illegible] cieľ našho putovania. Ale predsa [illegible] hladký ako oko; vrch to nedo-[illegible]. Z [illegible] — a hla, utvoria sa stupne, [illegible] zázračných citronov. — Alebo [illegible] zhavranelých bratov túto cestu konať [illegible] slnka, mesiaca a vetra; matička [illegible] ktorého koštialiky z chutného [illegible] rebrík poskladáme a po ňom vyn-[illegible]. Alebo spravme sa zrovna vtáčikom a vyletíme [illegible] inač hrad k panne z rosy počatej a z [illegible]. Alebo s druhým kráľevičom odoberme Čertom [illegible] a [illegible]: v tej [illegible] nás nikto okom nezavidí (nezazre), [illegible] raz plesknerne korbáčikom a už sme tam za okamih [illegible] na sklenenom zámku u krásnej Belony (Berona, však lepšie Belona [illegible]: bo ľud premenil v tomto mene *l* na *r* tak ľubo-[illegible] ako v mene [illegible] miesto popelval, a v mnohých iných); trebárs [illegible] tieto a čistý od vecí diabolských uvítame sa so [illegible] — Alebo teda s chudobným človekom, ani sami nevieme ako, [illegible] na sklenenom vrchu, — koľko toho zázračného ce-[illegible] pevesti.

Jakéže je [illegible] teraz toto cestovanie, a čo to za svet, do nehož nás ono [illegible] nie tak [illegible] a obrazivých predstáv, lež zdravých rozumo-[illegible]? To si povieme.

[illegible] obraz vrchu, hory, zámku dáva pojem *výšiny*. Chtiac teda za poviest-[illegible], zdvihnime zraky hore k nadzemským, povetrným výši-nám. Oko stretne sa tu [illegible], tak ako tí pútnici v sklenené svety, napred s [illegible], s tým jediným oku dostižným obyvateľstvom výšin, s tými letom [illegible] akoby v oblohu ponorujúcimi sa, obydlá slnka, mesiaca a vetra akoby [illegible] havranmi, krkavci, sokolmi, orolmi. Zjavno vedie nás cesta k oblohe nebies, bo tu dostihame i *slnce*, *mesiac* a *vetor*, ktorý posledný naj-lepšie nám ju odhaľuje, keď tak na pr. zastrely ju oblaky chmúrne a on jich [illegible], by cesta zraku nášmu vyjasnila sa ďalej. Ďalej ešte za slnce, me-siac a vetor, za tieto svetlom a dutím svojim i dolu na zem a k človeku [illegible] sa mocnosti nebeské, teda akoby ešte za viditeľnú oblohu, *v samý*

jej stred a v jej tajnosti uvádzajú nás povesti. Tatam na skutočný sklenený vrch, a *samé nebe*, akože dostať sa? A veru len tou cestou, ktorú povesti vymeriavajú ďalej? *Je to cesta obrazotvornosti, mysle, ducha*; dosial dostačoval nám k slnku, mesiacu a vetru telesný zrak a sluch, zatým dostačuje už len oko čistého ducha. Povesti naše výš vypočítanými obrazmi, stupňami, rebríkmi, lietaním v jednom mihu a v jednom pomyšlení na sklenený vrch upierajú medze priestoru, udávajú jeho nekonečnosť, hovoria, že vedú nás v *nekonečný svet výšin nebesných*. Sem iste neodváži sa telo; tu naozaj človečina smrdí t. j. sem nikda nedokročila noha ľudská; sem preniká len myseľ, len duch človeka a ten predstavuje, tvorí si, vidí tuná svet nový, svet nekonečne oddielny od sveta a bydla zemského, *svet nebeský*.

Naši hvezdári aj dnes vymeriavajú a počtujú do nekonečna tento nebesný svet; myslitelia naši mudrujú po dnes o ňom, a zbožná myseľ zdvíha zraky k nemu, jako k siedlu večne blahoslavených, a kde Bôh v svetle nepristupitelnom prebýva. Suchý rozum darmo by jej po dnes i naveky ináč o tom nahovoriť snažil sa. — Lež hľa, my nie toto; ale skúmame čo vedma a vidma slovenských povestí v nebeskom tomto svete videla, čoho o ňom domýšľala sa, jak a čo v ňom predstavuje. — I čože?

Výšiny sveta tohoto letkom svojim dosahujúce vtáctvo: havrani, krkavci, sokoli, orli, holuby a druhí vtáci tvoria jakoby prvšie a nižšie obyvateľstvo jeho; sú oni spolu jakýsi miláčkovia Božestva či vyšších bytností sveta tohoto, poslovia a zvestovatelia jeho. Ďalej najdeme a vidíme tu slnce, mesiac a vetor (povetrie, vzduch) nielen čo predmety oku viditelné, ale spolu čo postavy obrovské, po ukončení úloh svojich pre zem navracujúce sa k matičkám svojim, u nichž obžerstvujú sa, na jejichž lono vypočinúc v obnovenej mládeneckej sile poberajú sa znovu konať svoje úlohy. Oni sú synovia všehomiera znajúci behy a úlohy svoje, ktorých medze nikda neprekračujú. Slnce okrem toho omláda tu ob rok čo kráľevič pod ochranou starca, všepána Kráľa Času, a nosí sa po svete tomto na tátoši, kraľuje odtialto silou i krásou leta. Mesiačik zná ukazovať i plnú priateľskú tvár pútnikovi aj tratí sa mu nenadále, ažby pútnik znovu zazrel ho v plnom lesku. Vetor, jakoby nejaký svetový éther, naplňuje či poprefukuje všetky skáry, všetky priestory sveta; on v smysle tomto všadebyt i všeradca posledný. — Tuná tiež dvanásti sluhovia Kráľa Času, t. j. dvanásť hviezdnatých dvorov nebeských, vymeriavajú svetu časy a chvíle. — Sám ten Starec a Kráľ Času vháňa celé toto svoje stado každé popoludnie do hrtáňa ústa svoje od zeme až do neba rozpínajúcej noci, matky to Grošokráľa či Čierneho Mravca, vládca všelikých temností a smrtí. Vháňa ale celé stado zemské i nebeské i samého kráľeviča svojho (slnce), nie aby tu pohynulo, — aby žilo, aby kralevič ten skoro roztrhal moc noci a vystupoval v novej kráse svitu rána na oblohu. — V kole, v strede oných dvanástich sluhov *naveky vatra horí*, *večné svetlo jestvuje*, v svetle tom prebýva, z neho objavuje sa starec a Kráľ Času, ktorý čo bytnosť neodvislá,

všeVyšná a všesprávna rozkazuje i sluhom, chráni a vodí i svojho králeviča (slnce).

Tento teda nebeský svet je povestiam tým, čím aj nám po dnes: *oblohou nebeskou*, vlasťou svetla vo dne v noci, v žiadnej dobe a naveky nehynúceho, vlasťou i cestou slnka, mesiaca, vetra (povetria a étheru), hviezd, dňa i noci, spravou jejich i spravou roka a čiastok či lepšie dôb jeho. — Tento teda nebeský svet je ďalej povestiam tým, čím je po dnes každej zbožnej mysli a viere: dôstojným obydlím Božestva v strede a svetle večnom sveta tohoto.

Svet tento nebeský konečne jako je *sám v sebe zdrojom a siedlom svetla a života* tak je aj *pre zemský svet dárcom svetla, života a všetkého dobra i dokonaním týchto vecí.* V mnohých obrazoch povestí toto predstaveno je: Chudobný spravedlivý človek *z nebeského sveta* od Krála Času prijíma a prináša si *do obydlia zemského* žeravé uhlie svetla a bohatstva svojho; odtialto vychodí aj výrok k vydaniu ženy jeho z podzemného královstva, k navráteniu mu blaha jeho, koľkokoľvek raz by mu zkapalo z povrchu zeme. Odtialto prináša královič tri citrony, zárody nasýtenia i utíšenia smädu, i zárod panny zlatej t. j. prírody zemskej v jej krásnom a bohatom zjave leta. Čistý od vecí diabolských (od všezla) královič nachodí tuná v jasnom sklennom zámku svoju bielokňachiňu Belonu, ako ona nadvlády Ježibabinej sprostená složila zo seba čierny závoj a zatým poberá sa svätiť s kráľevičom sňatok leta na zemi. Traja zhavranelí bratia, ktorí po nižšom svete lietajúc mäso zo seba trhajú (prejavujú moc a povahu zlú), utíchnu na tomto sklennom zámku, premenia sa na krásnych mládencov, uvítajú sa so sestrou a potom chovajú tuná aj smrti oddané deti aj jej samej život zvestujú. Slnce, ktoré na zemi všetko prepáliť aj človeka opáliť t. j. škodiť môže, tuná v bydloch svojich vyhľadané krotne, príchodzemu odpúšťa, hostí ho, radu dáva t. j. len dobré je. Podobne mesiačik, ten klamný ináč a skrývajúci sa, stane sa tuná len verným druhom a priateľom. Vetor i ten búrlivý, čo človeka na zemi ako červiačika zadláviť a zaviať môže, v týchto výšinách svojích stáva sa prívetivým, radcom najlepším ešte i k tomu, akoby možno bolo umknúť škodnej tu dole moci jeho. Tátoši ohniví, v tomto obraze hromy a blesky letné, odtialto predsalen životom dýchajú na zem. Voda (ináč ako uvidíme živel morný, živel smrti), vo výšiny tieto vynesená, stáva sa oživujúcim požehnaným dážďom letných oblakov; nenie viac voda mrtvá, ale voda živá. Ňou alebo jej podobnou masťou potreté, pokropené ožíva všetko tvorstvo i človek a akoby v svete tomto vyšnom dýcha životom novým.

Týmto činom je svet nebeský a bytnosti jeho sú ustavične k dobrému činné, samy v sebe sú svetlom a životom, svetlo a život lejú i na zemský svet. Bytnosti iného sveta, mocnosti zla, domáhajú sa síce i sem, povetrné výšiny opanúvajú chmárami, oblohu zastierajú nocou a odtial pôsobia i na zem

temnosť, zimu a smrť; ale to všetko len *aby víťazil znova dobrý svet nebesný a mocnosti jeho, až by prišiel zasa i na zem čas leta, udrela hodina života.*
Zo sveta nebeského letí *leto* na zem. Svet tento je *rajom*, z neho i rojí sa všetek život na svet, i v ňom rojí či hýbe sa len život. *Svet* v pravom a vyvýšenom slova smysle, *svet svetov*, svet *biely*, *svetlý*, *vyšší*, *nadzemský*, *božeský*, *rajský*; priemerne oproti svetu, ktorý tu za ním ideme líčiť. — Prvozásada kladmosti všebytu (princíp positívnosti) vyslovená a predstavená je v obrazoch sveta tohoto nebesného čiže moc a sily kladné (positivne) oproti postavené silám záporným (negativným) nasledujúceho sveta morského.

23.

b) *Svet morský.* — Čože chcejú v povestiach tie mnohé morá, jäzerá, dunaje, potoky, rieky, mosty a mlyny na nich? Čo popri tom mnohé podzemné diery, temnosti, skrýše, domky, chyže a zámky? Čože oproti jasnej vatre Kráľa Času znamenajú čierne zámky Čertov, Baby, Železného Mnícha a Grošokráľa či Čierneho Mravca? — Ony tvoria svoj svet vlastný, svet ten, ktorý dľa udania bájov o pôvode všehomiera (§. 21) jestvoval hneď vedľa *slnka* ako *more*; jestvoval a jestvuje teda vedľa *svetlého sveta nebeského* i *svet mora*, *hlbiny a temnosti jeho*; jestvuje ako stieň a protiva onoho vyšného jasného sveta. Najznámejšie takto predstavený je v povesti Kráľ Času, keď tam udano máme, že *pod* skleneným vrchom tiekol *potok* (voda, more), a za tým potokom idúc dostal sa človek do sveta iného, do sveta *podzemného*, bydla to strýg, vládnúcich tam pre seba, úkrytu ženy zkapanej z povrchu zeme a obydlia ľudského.

Odvážme sa hlbšie aj do tohoto sveta; so spravedlivým človekom a popelvár — kralevičom ani tu nezhynieme, trebárs všetky hrôzy temnosti, zimy a smrti proti nám vystupovať budú. Niť tohto labyrinthu už máme; známe kde hľadať ho najbližšie dolu, kde umorujúce morá, útroby a základy zeme.

Obrazy jeho rozmanite namaľované najdeme; kremä že žiaden bez mora a vôd. Popelvára na ceste k slnku prenáša týmto morským svetom ryba, chrbatom svojím nad more vyčnievajúca, všetko v hĺbkach jeho ponoriť a umoriť mohúca: on radou slnka vystrojený neškodnou činí rybu, ujde jej moci zlobivej. — Janko idúci pre Tri Perá z Dráka nachodí tože more a Babu ponad hlbiny jeho prevažujúcu, živlom týmto vládnucu a vlastnė každého iného v ňom umorujúcu; za tým a tak v moci Babinej nachodí svet eštė horší, totiž, skaly ohňom srážajúce sa a všetko rozmiažďujúce, zrastlinstvo i ľudstvo v nevoli zakliata. — Popelčík s neverným Kráľovčíkom a Kucharčíkom, nocúva a stráževa na mostách a riekach sveta tohoto plného nástrah a nebezpečenstva smrti; tu ubíja drakov, premáha Jendžibaby i zrádneho kováča a kováčku; zlatú pannu, zlatú kozu kdes inde v inom ešte (nebesnom) svete nachodí a len po úplnom premožení tohto zrádneho sveta domov prichodí a svatbu

slávi. — Rovne Baláž pri mostoch a vodách potýka sa s drákmi, tu prechodí akoby hranice obyčajného sveta a zatým nachodí krajiny a svety Baby i Laktibrady zlej k premáhaniu týchto a vydobývaniu krásnej pannny, tuná uväznenej. — Dalajláma v tomto svete a bydle strygôňa je sám väzeň, len za potokom a morom jeho voľnejšie lieta na tátoši a začína odklievať svety zemské. — Lomidrevo hlboko spúšťa sa pod zem k premáhaniu drakov. — Popelvár najväčší na svete, po premožení Ježibaby a drakov, zajde si na pokon sem ku všeusmrcujúcemu Železnému Mníchovi, u nehož uväznená je najkrajšia panna, u jehož tiež more a na tom mori všetka jeho moc a vláda. — Meč Svetovládneho rytiera dostáva sa tiež na posled do tohto sveta a mora u bydla strýg a zámku, na ňomž uväznená jeho najkrajšia, kde i sám do času zmrtvený leží; a kremä po premožení tejto poslednej všeumornej krajiny (ríše), po vytažení tohto meča z mora, dovŕšuje sa víťazstvo svetovládneho. — Vintalko tiež nocúva pri mostoch, tu premáha drakov a dostáva sa do krajín, do sveta noci a k zámku Čierneho mravca, väzniteľa najkrajšej panny, jehož moc tají sa na studnici (u vode). — Víťaz Zlatej Krajiny takto posledne dosluhuje dobu zaznatia a poníženia svojho vo mlyne; mlyn, voda tvorí tu posledné rozhranie dvoch svetov a panovania zla i dobra. — Pri mlyne na jäzere kúpajú sa panny bieleho Škrupinového zámku; tu závidí a uchytí si kraľevič najmladšiu z nich; ale jäzero a mlyn tento zobrazujú ešte len svet zakliaťa jejich; vysvobodenia dojdú kremä na bielom zámku svojom, v svete inom, nie v tomto vodomornom. — Čierno mesto či väzenie Berony (Belony) toto je, po čas nevoľnosti svojej tu kúpava sa ona u Ježibaby; ale po zmiznutí týchto vecí, po premožení odporov, králevič už von z hraníc moci Ježibabinej uvíta sa s ňou, ešte síc pred bránami mesta Čierneho, ktoré ale hneď pri objavení sa králeviča stáva sa panstvom jeho, premeňuje sa v bielo mesto jeho belokňahyne; trebárs vlastná povesť na svojom mieste túto premenu nepodotýka, dávajúc nám domýšlať sa, že jako všade tak i tu, pri objavení sa víťaza, mestá skladajú zo seba čierne súkna, a novú tvárnosť radosti (tvárnosť už iného *bieleho* sveta) na seba prijímajú.

V týchto a podobných obrazoch predstavujú nám povesti len jedno a toto: Morá, vody siahajúce hlboko v útroby zeme prechovávajú v sebe *svet svôj, svet tmy a smrti, svet a bydlo bytnosti i mocnosti zla:* Baby a jej úkladdných dcér i mocných synov drakov, Čerta, Železného Mnícha a Grošokráľa či Čierneho Mravca. Hlavné sily a živly jejich vladárstva sú temnosti a vody, vody to mŕtvé, zmrzlé, mrazivé; zima teda a mrazy. Odtialto vládnu nimi v dobách jim vymeraných aj vysoko v povetrí a nad zemou, pôsobiac tmy, zimu a smrť v prírode a ľudstve. Krásu zvlášť prírody, čo pannu z povrchu zeme uchvátenú, držia tuná vo väzení. Sem neodváži sa smrtedlník, by nezhynul; deväťdesiatich deviatich hlavy, na Babinom plote na koly zastrčené, poukazujú na to. Sem odváži sa kremä víťazný šuhaj králevič, premôže vládcov sveta tohoto morného a podzemného, okúpe sa i s tátošom v tomže živle vody

(vidz Chorý Kráľ, Popelvár špatná tvár a iné povesti); ale to nie viac ako v živle mornom, nie už vode mrtvej, lež už vo vode živej, ním odkliatej a zatým už všetko oživujúcej. Odtialto vynesie sa i s pannou na svojom tátoši vysoko v svety svoje, v svety nebesné, a tak spúšťa sa s ňou na zem k sláveniu posvatného spojenia či svatby leta radostného, navracujúceho život svetu zemskému. —

Ako sme tam vyšej videli, svet *nebeský* ustavične činný a bojujúci k svetlu, k životu, dobru; tak máme tuná krajny *hlubokostí morských*, svet ustavične činný a bojujúci za tmu, smrť, zlo. Toto je svet *mora morného*, *svet Moreny*, *svet čierny*, *svet zimy*, *svet smrti*, *svet zakliata*. *Priestranstvá* jeho sú morá a hlbiny vôd i útroby zeme; tu v krajnách a zámkoch svojich, odtialto ale aj na zemi, v ľudstve i v prírode, vládnu *Božestvá zla* hmotne i mravne, vládne hriech a smrť; bo toto posledné je *úlohou* sveta tohoto morného i bytností jeho. V nejednej povesti predstavený a menovaný je svet tento *peklom*. Porekadlo: „Dostal sa do pekla, do sytna *na dno*“ — poukazuje naň. — Zápornosť všebytu, sily, záporne účinkujúce, predstavené sú svetom týmto.

24.

c) *Svet zemský.* — Hľadať nám ho nenadbe; sme na ňom. I samé povesti zrodily sa na ňom ako družice, spievajúce svatbäné (svadobné) piesne k sobášu popelvára králeviča, toho syna sveta nebeského, s pannou odkliatou, dcérou sveta zemského, — Po tomto krátuškom úvode hovorme k veci.

Svet náš zemský (suchá zem) povstal z útrob sveta morského (z piesku, z hrsti zeme z mora vynesenej, § 21); pri tvorení jeho činný Bôh sám, ale i Čert vtiera sa do toho. Takto svet zemský je v rade stvorenstva svet tretí, najmladší a menovite pannenský, bo i predstavovateľka jeho je panna; takto má on hneď od počiatku údeľ dvojí, sebe oproti postavený: údeľ Božestva dobra (zeminy úrodné) aj údeľ Bežestva zla (skaliny a bariny neúrodné). Spodkom svojim ukotvený je v mornom živle vôd*), povrchom svojim patrí k živlom svetla a života sveta nebeského; na ňom i stretajú sa živly tieto, bojujú oň a oň prístupný obojím, silám jejích i účinkom jejich: tme i svetlu, zime i letu, špate i kráse, hriechu i cnosti, smrti i životu. Tvárnosť jeho tu dvojaká: raz zakliata, druhý raz odkliata. Túžbou a radosťou sveta zemského, ľudstva, zverstva, rastlinstva i nerastenstva na ňom jestvujúceho je len tento poslednejší zjav odkliata a života; odkiaľ svet tento v poslednom a dokonanom zjave svojom predstavený je len čo odkliaty, čo umknuvší mocnostiam sveta morského a morného, čo dedictvo králeviča syna sveta nebesného a divadlo svatby jeho s pannou večne krásnou.

---

*) Bohoslovcom predveďme tu len tak mimochodom na maličké porovnanie našich bájov s podaniami Písem: 1. Mojž. I, 2. Duch Boží vznášal sa nad vodami. — 2. Ptr. III. 5. Nebesá už dávno slovom Božím boly učinené i zem *z vody* a *na vode* upevnená.

Obzrime že si zjavy tieto v súhrne a hlavných obrysoch dľa našich povestí. —

V dobe *zakliata sveta zemského* vládne nad nim moc železná, krajna i hora železná, zámok i meč železný, Mních Železný, čierny Grošokráľ alebo Čierny-Mravec, Ježibaba (Morena) s mečom železným v ruke. Mrazy v povetrí, sňahy na zemi ľady nad vodami; tmy, chmáry, mlhy zastierajú a odberajú i tú najprvšiu podmienku života, svetlo. Panny, krásy sveta tohoto, zmizly z tvári jeho, ďaleko temer ani neznámo kam unesené do sveta podzemného alebo odtiaľ došlým drakom v obeť dané sú; v službe vo väzení alebo v neprirodzenom sňatku s nenávidenými smúťa. Čierno súkno pokrýva mestá; *ľudstvo* v nich ako zmrtvelé, zkamenelé, zostrašené živorí, lká a vzdychá po lepšom stave všetkých vecí. Ale čas vysvobodenia ešte ďaleko; ešte tu starí, nevládni alebo zrovna ukrutní kráľovia; baby, strygy, macochy a s nimi otčimovia, zlé sestry, zlí bratia a neverní tovaryšia; v moci a domnelom práve postavení, úklady stroja, požívajú a pohlcujú dedictvo dobrých. Osvoboditelia ešte v popoli ponížení alebo ináč u ľudí zaznatí alebo v službe u černokňažníkov a báb. Všetko hmotné i mravné zlo v sláve a moci. *Ľudstvo* samo v sebe rozdelené na zlých a dobrých, ktorí všetci a zvlášte tamtí proti týmto povstávajú a pravých utláčajú, mučia, kazia.

Zverstvo (živočstvo) akoby bolo vykapalo, v horách nevídať ani len vtáčika letáčika a jarábika; zverience kráľov zpustlé; zlaté kone, zlaté spevavé vtáky unesené sú; biele húsky a zlaté kačice zaletely ďaleko na dunaj, na more; hadi zalezli do dier alebo živoria v biede u pastierika s psíkom a mačičkou. Jestli ktoré zveri objavia sa, to v povahe zlej, klonia sa ku zlému: líška (ináč radu a pomoc udeľujúca) svádza králeviča do zakliatej hory, slúži stryge; inde dvoch starších králevičov uspáva alebo ináč jejich predsebavzatie ničí; jej úlohu koná niekedy zajac alebo myška. Medveď, orol, ryba usmrtiť chcejú človeka a majú rovne nepriateľské poddanstvo. Inde zveri trhajú sa od hladu medzi sebou. Havrana, jastraba, sokola a koňa nachodíme v službe u drakov; harfa (kôň) práve hrá a vták spieva drakovi, umlka len pred Lomidrevom alebo zakvíli v prítomnosti Baláža. Havran i hrozí najiesť sa z hlavy dobrého šuhaja tohoto. Hadi, žaby a žížaly javia tože nepriateľstvo, obsnúvajúc šuhaja, keď vyliezajú zo zeme lebo z pece a vatry. Hadi sú krem toho strážcovia pokladov podzemných, sipia a oborujú sa na odkrývateľa týchto jejích tajností a vymožiteľa pokladov.

Zrastlinstvo ešte zpustlejšie: zakliate hory a lesy stoja bez zeleni, ožlklé, pusté, zmeravené; prut z nich ulomený sdeľuje mrtvotu svoju aj druhému tvorstvu, premieňa človeka i zver i trávu i zem v kameň; červ hlodajúci zaliezol pod korene stromov ovocných a odberá jim silu životnú i rodnú; tmy a ľady urobia sa kolo zlatej jabloni a k nej ani dostúpiť, z uzdravujúcej čerešni sladkého ovocia dočakať sa nemožno; strom, čo všetko krási, ďaleko zakliaty v temných horách a v čiernom zámku; kvety v zahrade Vinety po-

šliapané; strova: mak, proso, hrach, múka s prachom, popolom, pieskom pomiešaná alebo vetrom široko ďaleko rozviata; celý zlatý šat zeme ako v škrupine orieška zavinutý alebo v mišacej bundičke.alebo i v mlhe ukrytý, alebo ona panna tu nahá pod kopami sena (snahu) svoju nahotu stydlivo ukrýva tam čo starena lebo čierna mačka na zoťatie svojej hlavy t. j. na premenu krásy novú túžobne čaká.

Nerastvo je už samo v sebe obrazom neživota tejto doby zakliaťa: tesné, skalnaté doliny a vysoké nad nimi bradlá i zápole teraz hrdo vztýčujú svoje temänä; zápola zarútila prístup k svetlu lampy na veky horiacej; neschodné, nebytečné brdá skalín oddieľajú pútnika od rajzáhrady a sveta krásy jeho vyvolenej panny, do nehož ledva prebíja sa. Ono sdeľuje mrtvotu aj druhým tvorom, keď človek, zver i všetko zkameneje; ono tají v sebe i javí zo seba moc smrtnú, keď skaly srážajúce sa rozmiaždujú, čokoľvek medzi ne dostane sa.

Oheň (teplota vzduchu) nehreje a hasne: ohnivá pec, na jedno zaviate zimomravého kamaráta, mení sa v skrýšu mrazov a ľadov, že tu Baláž a kamaráti sotvá obstáť sa môžu.

Voda teraz načretá je mrtvá, mrtvotu či zmrzlosť svoju sdeľuje všetkému; morá všeumorujúce vládnu, a Baba v nich; alebo studničku, tu zlaté peny a vlny vyhadzujúcu, ďaleko v horách čerti stráža.

Takáto je doba a tvárnosť úplného zakliaťa na zemi.

Z nej prechodí svet zemský len pozvolna a stupnovite do *doby a tvárnosti odkliaťa*. Hory a zámky medenné, potom strieborné a napokon zlaté značia postup tento i dokonaný zjav odkliaťa: *medenná* je doba a tvár zeme, snahu a ľadu zbavenej; *strieborná* objava prvej kvetiny a zeleni; *zlatá* plnosť zrastu, kvetu, zralosti, svetla, teploty v plnom lete Janovom. Od začiatku až do dokonania týchto zjavov všetko tvorstvo zeme javí nový život a radosť.

Ľudstvo už tých starších bratov, dosahujúcich len po hory a zámky medenné, strieborné, vypravuje do cesty a víta jejích výdobytky s radosťou. Popelvára víťaza so zlatou pannou uvíta jak najradostnejšie. Nevládni kráľovia, zlí bratia, baby, macohy, a všetci podobní hynú lebo miznú z divadla, dedictvo krásy a bohatsva hmotného navrátené je pravým, zaslúžilým, a kroz nich ľudstvu; mravne dobrá povaha ľudstva na jave, cnostní v odmene a víťaztve.

Zverstvo jedno za druhým objavuje sa v novej povahe a radosti. Vtáctvu pripadá prvopočiatočný úkol: havrani, krkavci, jastrabi, sokoli veselo zakráču a pútnikovi cesty ukazujú; havran poslúchne Baláža a ide vzbudiť kamaráta jeho; vrany veštia kráľevičovi cestu k Mahuliene i spôsob k dosaženiu víťazstva; holuby obletujú ostrov i mesto na odkliaťa pred Matejom, inde pomáhajú sirote šaty z orieškov vyberať, strovu pooberať; biele húsky a kačice priletujú sem od dunaja, od mora. Lev, medveď, vlk, vepor, líška, mýška, straka, mravec, včela, ryba atď., všetko to javí novú radosť a ochotu v službe u dobrého človeka.

Zrastlinstvo je v plnom zjave krásy a sily životnej: ožlklé hory rozzelenajú a napĺňajú sa obyvateľstvom novým, prut z nich ulomený má silu oživujúcu, najbujnejší letorost šípa omláda sám i omladuje všetko; kolo pastierikovho kyja zrastá a bujneje tráva ako hodvábä; kyj Matejov zkvetá v jabloň utešenú; hruška i jabloň zarodí, a človek oberá si potom ovocie na pravé poludnie, z čerešne trhá dávno vyžiadané ovocie; strom všetko krási, kvety utešene kvitnú, strova povyberaná, očistená od zeme a popola, úrody shromaždené dávajú živnosť; — šat prírody stkveje sa krásou i bohatstvom zlata.

Nerastenstvo už akoby iné bolo: z ďaleka ešte vyčnieva v horách, ale díva sa už odtiaľ na požehnané nivy a polá; zápoľa ukrývajúca poklady už otvorená; skaly srážajúce sa ohňom smrti potratily túto moc; kameň slzou a vodou života obmytý prinavracuje životu to, čo mu bol odňal a v sebe zavrel.

Oheň (teplota) len milo hreje, a každô zahreje sa teraz do sýta; piecka dobročinná prepúšťa a slúži na ďalšiu cestu nevinnej pastorkini.

Voda, ako studnica z moci čertov vymanená a k obydliu ľudskému prinesená, vyhadzuje peny a bubliny zlaté, strom si pri nej kvitne a všetko krási, vtáčik tu milo šteboce; ryba veselo pláva morom; pútnik smelo a bezpečno uhasí smäd; chorým a zmrtvelým ona nápojom alebo kúpeľom zdravia a života; miesto mŕtvych a morných vody živé a všeoživné prúďa sa všade.

V takomto odkliati a zakliati-svojom, oproti svetu nebesnému (vždy k dobru činnému a ním vývodiacemu) a svetu mornému (vždy k zlu činnému a nim vládnucému) javí sa zemský svet ako svet *povahy dvojej*, na ňomž miesta má zlo i dobro, smrť i život, javí sa pri tom ako svet *trpný*, *poddanský objemu*, leda nápomocný tam v dobe zakliata zlému, tu v dobe odkliata nápomocný a plodistvý dobrého; vždy ale viac prijimateľ a nasledovateľ ako prvotný činiteľ či zla či dobra. Je toto svet stýkania sa kladných i záporných síl všebytu; styknutie sa jejich (Bôh a Čert, svetlo a more) utvorilo ho; stýkanie sa jejich udržuje ho a vývodí na ňom smrťou i živom. Následky obojeho, kladmosti i zápornosti, t. j. kliatbu zlého i požehnanie dobrého sám na sebe nosí; tam trpí a stoná, tu veselí sa a vyspevuje slávožalmy. Svet tento zemský, zem táto a jej príroda *pannou* je, nevinnou síce, ale preto vždy viac trpnou ako činnou, preto aj prístupnou vnímateľkou a účastnicou jak dobra tak zla. Panna táto trnie strachom pred zlými mocnostiami, nezná sebe rady ni pomoci vo väzení zakliata; ožíva len pri pohľade a zjave popolvára králeviča. V slabosti svojej skloní sa aj k zlým mocnostiam, líška sa jim sľubuje vstúpiť v sňatok s nimi, dopúšťa sa viny, akoby mala stať sa účastnicou jejich zla; ale prítomnosť šuhaja popelvára znovu posilní ju, ona vlastne len jemu dáva sa do náručia, ona vlastne nápomocná je len jemu k dobrému. V jej útrobách víťazí vždy a naposled tá dobrá stránka nevinného srdca pannenského. Preto povesti jej svet, tento svet v räde stvorenstva tretí a najmladší, nemohly ináč predstaviť, jako po vystálom boji svet a zjav pokoného víťazstva dobra a života nad zlým a smrťou: pokoný zjav kladmosti všebytu.

Povesti tu, ako pravé veštice, netrápäc sa nič o to, čo a jak splní sa jim, maľujú svetu tomuto vždy krajšiu a lepšiu budúcnosť, zvestujú a hlásajú neunavne a zavždy a navždy dokonanie krásy i blaha jeho v lône sveta nebeského a v nerozlučnom spojení s ním.

Človekoveda Povestí.

25.

Človek je sám pre seba svet v svete. Roveň svoju nenachodí nikde. Z jednej strany už postavou a čelom svojím vidí sa byť oddeleným od ostatného zemetvorstva, a duchom svojím zná sa byť nekonečne povýšeným nad toto stvorstvo, z druhej strany tuší vysoko nad sebou mocnosti a bytnosti vznešenejšie; bo ač je vrch tvorstva, cíti predsa, že nenie ani svojím ani stvoriteľom a vládcom neba, vody a zeme. A tu, jako Bôh a svet mu je predmetom rozmýšľania a bádania, tak si je on aj sám sebe pohádkou, rozprávkou, povesťou. Vedľa toho, čo Boženstvo a čo svet, cítili toto od prva sveta všetkie národy; opytovali sa tiež: Čože je človek a čo syn človeka? (Žalm VIII, 5—9.) — Jakože, načo povesti rozluštujú pohádku túto? Jakýže dľa nich pôvod i pojem človeka? Čo, koho vidia v človeku? Do jakého svetla a potom do jakých pomerov postavujú ho k Božestvu i k svetu?

26.

Dľa bájenia Slovincov stvorený bol človek z kapky potu (vody), ktorá vyroniła sa Bohu z čela a padla na zem. (Viac o tom jako aj o pôvode sveta čítaj Náučný Slovník. Diel VIII, str. 603). Stopy tohto bájenia nachodím aj u nás Slovenov. V okolí Baňskej Štiavnice očul som rozprávať, že keď raz chodil Pán Kristus so svätým Petrom po poli o poludní, veľmo uhrial sa a hojný pot kvapkal mu z čela. Petor preriekol: Pane, škoda i tomu tvojmu potu tratiť sa! Pán Kristus urobil teda Petrovi po vôli a z každej kvapky potu jeho vzletela „čela“. Čely tie — v horňom Veľhonte nepovedia, ako inde po Slovensku, „včela, fčela (apis, die Biene), včely, fčely“; vyslovujú len „čela, čely“ — i hneď sadaly na kvety poľa a sbieraly mäd. Takto vraj povstaly na svete prvé včely a voláme jich preto „čelami“, že povstaly z čela Kristovho.

V poviestke tejto zastupuje Pán Kristus (Božič, Boží syn) miesto *Boha*, ako napospol podobné poviestky u nášho i českého ľudu znejú hneď tým výrazom „keď Pán Kristus po svete chodil“, hneď zase aj týmto „keď Pán *Boh* po svete chodil.“ Petra ale postavujú k boku Krista či Boha ako pokušiteľa n. pr. tu; aj v známych rozprávkach o varovaní kozy a spravovaní sveta,

o púšťaných do prachu čerešňach.*) Výraz ale, že z čela Kristovho čiže Božieho povstaly „čely“, považujem za výraz vlivom vidiekohovoru trocha zmenený a mýlne na *včely* premenený. Myslím, že kremä vo vidieku, kde po zapomenutí na pôvod a náležité vyslovenie *včela***) hovoria miesto toho *čela*, mohli takto bájiť o včeláchh, kde náležalo bájiť naozaj o *čele*, o *čelách* (frons, frontes). Myslím tedy, že tu náš ľud slovenský ako tam slovinský povestí jedno a to isté, že totiž z čela uhriateho Boha povstaly *čelá* ľudské, povstal *človek*, *čelovek*, povstal ten, jehož najkrajšou vidomou známkou u prostried zemských tvorov je *čelo*, ktorého i pomenovať našim dedom neprichodilo ináč len vlastníkom a nosičom *čela*, čeliaceho a vznášajúceho sa velebne vo výšiny, k svetu nebeskému, k Bohu tvorcovi a dárcovi tohože vznešeného čela.

Poviestku našu, dľa bájenia Slovincov, a pravil by som nasledovne: Keď Pán Boh po svete chodil a uhrial sa, padal pot z jeho čela, z kapky toho potu a z toho čela povstalo nové čelo, povstal *čelovek*, *človek*, vlastník a nosič čela. — Možno rodáci moji objavia prítomný báj v takomto smysle a znení; objavia ho v kraji takom, kde dôkladnejšiemu vidiekohovoru neprirodzeno a nedovolno bude potiahnuť výraz *čelo*, *čelá* na včely (apes), ale jedine kam patrí, na *čelo*, *čelá* (frontes), *čeloveka*.

Už z tohto neváham prijať, že jako slovinské tak aj naše slovenské povestenie odvodzuje *pôvod človeka od Boha*. Neomylne, trebárs by sme túto našu poviestku len o včelách rozumeť chceli, povestí aj náš ľud toľko, že živočistvo na zemi povstalo z vôle a stvoriteľskej činnosti Boha, že Bôh je pôvodom života na zemi. Nápomocné a jako rodné živly, z ních tuná *vôľou* a *pôsobením Božestva* povstáva život a telo, sú *svetlo* (srovnaj: o poludní keď Bôh veľmo uhrial sa, potil sa) a potom *voda* (pot, kvapka, rosa) a *zem*, na nej tvor tento nový nachodí svoje ztelesnenie.

27.

K výš udanému, zo slovenskej stránky síce jasnému ale z našej nejasnému, bájeniu pridajme už teraz aj z našej stránky jasné a zretedlné povesti o pôvode a rode človeka.

---

*) Pre neobznámených podotýkam, že dľa naspomenutých poviestok Petor raz pokúšal Krista, žeby on lepšie umel spravovať svet ako Bôh; potom ale nemohol uvarovať a spravovať ani len jednu kozu na paši, nieto celému svetu vyhoveť; druhýkrat nechcel raz zohnúť sa pre jednu podkovu, potom smädný zohýnal sa za každou jedinou čerešňou, ktorých Pán Kristus nakúpil mnoho z peniaza utrženého za opovrhnutú Petrom, ale zdvihnutú Kristom podkovu. Rozprávky tieto umiestené sú v dielku „Sto mravních povídek pro dítky“. Vydavateľom dielka v reči nemeckej a potom i v českej bol Čech, ktorý teda tieto rozprávky znal od prostého ľudu, jako prostý ľud i tam i u nás tieto a mnohé podobné poviestky o Bohu a Petrovi, často zrovna o Bohu a Čertu, čo spolucestovateľoch, rozpráva.

**) Slovo *včela* odvodzujem od koreňa *vu*, *vy* (vuť, vúkať, fúkať, vyť); teda *včela* to je *vučela*, *zvučela*, tvor vuk, zvuk vydávajúci; tak jako od koreňa *du* (duť, duvať), odvedeno a utvoreno je slovo *dučela*, nástroj dutia, dunenia (píšťala, fujara).

Dľa povesti „Králčík, Kucharčík, Popolčík,“ kráľovna naskrze a nijak nemôže mať dieťa, všetky ľudské múdrosti a žiadosti k dosaženiu toho márne sú. Zkadial hej, zkadial nie, ale donesie jej tu *baba veštica rybu* (dľa druhých *bieleho hada*). Nik inší by nemal z jedla toho okúsiť; ale oblizne z neho i kuchárka i popeľka (dľa druhých šučka). Všetky tri počnú v tom okamžení v živote a porodia razom každá pekného chlapca. — Z končín neznámych došlá *baba veštica* je v povesti tejto predstavovateľka *Božestva*, je sama vyššia bytnosť, znajúca a majúca u seba tajnosti a moc zárodu či počatia ľudského života, ona je i predstavovateľka *svetla; ryba (biely had*, živoky to vodné) predstavuje a dáva jak výš rodný živel *vody; matky*, v níchž počatie rodu a plodu toho vzniká, predstavujú, ako bytnosti púho zemské a ľudské, *zemskosť, zem*. —

Ešte zretedlnejšie o svojom pôvode rozpráva „Panna z rosy počatá a z deväť matiek zplodená.“ Na mnohé modlenie a volanie k Bohu otca a muža povraždivšieho deväť svojich ťaršäných manželiek pred samým pôrodom povstala, vraj, táto panna čo modlitbami tými vyžiadané dieťa z *rosy* padlej jednu noc na týchže deväť *hroboch*. — *Volanie k Bohu* o toto dieťa ukazuje na to, že život a stvorenie človeka pochodí len z *vôle a daru Boha*, *rosa* dáva tenže rodný živel *vody*, *hroby* sú *zem*, vznik panny udavší sa za svitu rána po padlej v noci rose ukazuje na hlavnú podmienku a zdroj života *svetlo svit a blesk rána*.

Dľa povesti „Zlý brat“ straka donáša na zem mladému zasnúbenému páru, mladým i starým rodičom, za včas bieleho rána (za rána, za rosy) živé, behajúce, hovoriace už dieťa. — Straka je to symbol sveta povetrného, vyšného, nebeského, symbol a miláčok Božestva; zasnúbený manželský pár značí rod zemskosti; rosné ráno dáva tiež rodné živly *vody a svetla*. Život teda pôvodne pochodí zo sveta nebeského, od Boha; pôvod či zjav jeho telesný, zemský je.

Dľa povesti „Zlatovláska“ (vydanie Rimavského str. 96.) čudesná jakási panička, objavujúca sa nenadále tam, kde chudobný kováč z hladu a núdze ide si odberať život, ratuje i obohatí tohto, aby ten slúbil, o čom nevie v dome, v rodinne svojej. O čom on človek obyčajný nevie, zná ale táto bytnosť druhých svetov, bytnosť božeská, to je počatie dieťaťa v živote matky. — Podobne dľa povesti „Mataj“ Čert, pomohší mlinárovi na ceste z blata, zapísať si dá syna mlynárovho, o jehož počatí a narodzení tento nič neznal. — V týchto a podobných spôsoboch hovoria povesti len to, že pôvod, počatie a život človeka je *s vôle a vedomia vyšších božeských bytností*, nie z vôle a vedomia samého človeka.

To isté udať chce povesť „Svetská krása“ (vydanie B. Nemcovej str. 3, 4.), keď do domu krála, jehož manželka porodiť má, neznámych dvoch pútnikov uvádza na nocľah. Kráľovná tu porodiť nemôže, trápi sa len a márne stoná v bolestiach porodu; bo pútnici k tomu nezvoľujú. Starší z ních (Pán Kristus, Bôh) posiela mladšieho (Petor, Čert) obzreť znamy nebeské. Na prvo-

mraze ukazujú sa na nebi samé šibenice; kráľovná porodiť nesmie, bo dieťa nešťastné by bolo. Na druhomraze ukazujú sa samé dobré znaky, a starší pútnik vyrekne osudné i rozhodné: No, nah narodí sa! —

Čo všetko bája, učia povesti naše o pôvode a rode človeka, to ponímam už teraz v nasledujúci súhrn: Človek je pokonné stvorenie Boha; bo povstal, keď už Bôh s Čertom po zemi chodil a zem vydávala rosu i zrastlinu, keď už svet nebeský, morský i zemský dokonaný bol. Človek z vôle a pôsobenia Božestva stvorený prijal a nosí v sebe i na sebe údeľ všetkých troch svetov, menovite údeľ Božestva dobra i zla; nebe i more (voda) spolu pôsobilo pri stvorení jeho. Najvyššie je pri tom svolenie (vôľa) Božestva dobrého; Božestvu zla pripadá podnet, podkúšanie k dielu tomu. Údel sveta nebeského a Božestva dobrého je sám život, oživenie hmoty (svetlo, vôľa, duch); údeľ sveta morského a Božestva zla, spolu i údeľ zemský je hmota, telo (rosa, voda, zem). Človek nenie výlučne stvorenie dobra či ducha, ale ani výlučne stvorenie zla či hmoty; on podivné spojenie a dielo obojeho i kloní sa k obojemu i účastníkom je obojeho, dobra i zla. Styknutie sa síl kladných a záporných (Bôh, svetlo a Čert, voda či more) dalo človeku byt i postavilo ho na svet, kde stýkajú a srážajú sa oboje (zem), a tak bojujú i v človeku oboje: kladmosť a zápornosť, dobro a zlo, život a smrť.

28.

Z pôvodenia tohto vyplývajúce ponímanie človeka ukazujú a rozviňujú povesti aj ďalej, čo i nám ďalej objasniť si prichodí.

Ďaleko stojac od materialismu, ktorý učí len jednobytosť človeka t. j. že človek je púho složenie či ústroj materie (hmoty), a jeho duša, duch i všetky duševné vlohy sú púhy výpliv toho a takého složenia hmoty (tela), jaké práve pri človeku nachodíme, — ďaleko hovorím, stojac od tohto učenia, ukazujú povesti *dvojbytosť človeka* t. j. oddielnu bytosť *tela* a oddielnu bytosť *duše* či *ducha* v človeku, oboje v jednej bytnosti čiže osobe jeho k zjavu života spojené. Nepočetné to premeňovanie a pretvorovanie, dľa nehož človek čiže radšej duch jeho i ľubovoľne preniesť sa môže v inú materiu, v iné telo, zosobiť sa môže v tele zvera, vtáka, ryby, stromu a t. ď., — všetko toto je zobrazením nauky tej, že telo samo v sebe mŕtve, nevedomé, duch je, ktorý ho obvižuje; duch ani nie smiešaný s telom ani natoľko priviazaný k nemu, žeby od neho oddeliť a uvoľniť sa nemohol, ale uvolňuje sa od tela a v ktoromkoľvek tele, v ktorejkoľvek materii on objavuje sa, tou hýbe, tú podrobuje si v službu, tá s ním a kroz neho je živá, v tej vlastne on živý, săvedomý, seba určujúci, samostatne a svrchovane činný; už každá materica (materia), telá a hmoty sú duchu služobné, poddané; telo je len obydlím duše. Už aj v § 5. dokazovali sme toto.

Vykazujú ďalej povesti človeku zvláštne *postavenie* vo všemiere: *postavenie nižšie Božestva, vyššie ostatného stvorenstva.* — *Postavenie nižšie Bo-*

žestva ukázano je, vedľa toho, že pôvod človeka odvodzujú povesti z vôle a stvoriteľskej moci Boha, hlavne *odvislosťou* jeho vo všetkom od Božestva. Od Božestva dobra odvislé sú dobré i zlé veci pre človeka, život i smrť. Od Božestva zla a hlavne z dopuštenia Praboha pochodia tieto poslednejšie, a ľudstvo neumie kremä upeť a vzdychať pod jarmom jejích, čakajúc na osvobodenie svoje, ktorého boj vedie za miesto neho božeský popelvár-králevič, ktorého víťazstvo a dokonanie dáva vlastne Praboh k radosti ľudstva: ono tu podrobené zakliaťu i odkliaťu, jehož doby a chvíle spravuje Božestvo. Človek i blíži sa k Božestvu len s pocitom svojej odvislosti, jako nám to najlepšie ukazuje mladší ku Kráľovi času putujúci brat, jako to ukazujú pútnici k slnku mesiacu a vetru, trasúci sa v prítomnosti božeských bytností, ktoré jim túto odvislosť tiež pocítovať dávajú, ač len k dobrému poslúžiť jim chcejú radou i pomocou. Božestvo je tu i sebe zjavné, svojho vyššieho jestvovania a pestovania i svojích cieľov vedomé, človek je ten príchodzí a pútnik, ktorý ide vidieť byt a postavenie Božestva, dopytovať sa pokorne na ciele jeho: on nižší ani by ho nepoznal, keby takto samo nezjavilo sa mu, neodhalilo tajnú rúšku svojho božeského jestvovania, postavenia i vôle a rady svojej. Človek tu i vôľu svoju a osúdy svoje podrobuje vôli a riadeniu Božestva. — Z druhej strany má človek postavenie *vyššie od ostatného stvorenstva*. Jako naposledy stvorený (keď už pot, rosa padala na zem, na zrostliny) stal sa už korunou jeho, tak vidíme všade zrastlinstvo i zverstvo i všetko v *službe človeka*. V službe človeka krotnú zveri: lev, medveď, vlk, líška, havran a t. ď., chodia s ním, sú mu na vernej pomoci ak vo dne tak i v noci; hruše a jablone jemu zarodia zlatým ovocím, strom jemu všetko krási, studnica zlaté peny a čisté vluny vyhadzuje, vtáčik nad ňou tajomstvá a milozvuky vyspevuje a t. ď. Človek tento vidí síce ducha i v prírode a v každej hmote, ducha toho šatrí, prihovára sa mu, a jedná vždy ako verný druh prírody; ale to všetko nevadí mu považovať prírodu za nižšiu seba a kde treba privolať jej tvorom osudné a rozhodné: zjem ťa! t. j. poddané si mi; alebo čo mu v ceste stojí odstraňovať si n. pr. húšťavu mečom sekať, kopy mravenčie rozmetávať, až by tieto prosily sa mu, by jim odpustil a t. ď.

V tomto postavení a zvlášte poťahom k Božestvu vyššiemu, jehož vôľu a výroky šatriť človek cíti sa povinným, povesti predstavujú ho predsa jako samostatne v sebe, zo seba a pre seba konavého, z vlastného rozmyslu a vlastnej vôle činného, sebe ciele kladúceho. Najkrajšie predstaveno je to v Mahuliene, kde králevič samostatne rozhodne sa zlatú pannu hľadať; príduc potom na rozcestie neposlúchne ani božeského veštca a vodca svojho, ale volí si sám napred cestu uhladenú, potom z vlastného rozmyslu vráti sa i na tú cestu skalnatú a trnistú. Človek takto predstavený i následky svojích činov sám nesie: čo zlého vykoná, to len jemu za väzy padá, hanbu a neščastie prináša; čo dobrého vyvedie, to len jeho čelo zdobí slávou a blaženstvom. Nohou svojou, ťelom svojím ťaží, žiadosťou zlého níži sa k zemi i k jej vlasti, k svetu to mornému a bytnostiam jeho čiže k Božestvu zla, a tu berie i údeľ

jeho temnosti a smrť; ale čelom svojím, zdravím rozmyslom a pevnou vôľou dobrého vznáša sa k svetu nebeskému a k jeho Božestvu dobra, a tu znie aj údeľ jeho, údeľ slávy, svetla a života. Jaký svet jeho zemský, svet to útrobami v svete mornom zakotvený, ale povrchom k svetu nebeskému obrátený a túžebne pozerajúci, taký je i človek, obyvateľ jeho. — Človek je tu naozaj *osoba, osobnosť* t. j. bytnosť o sebe medzi Božestvom a ostatným stvorenstvom jestvujúca, bytnosť zo seba a pre seba samočinná, k tamtomu povznášajúca, tomuto skloňujúca sa; — ako to reči našej nebolo treba požičiavať si výrazy tieto (Person, Persönlichkeit), majúcej pojmy jejich už v obrazoch a podaniach dávnych povestí dané a hotové. — Dôkladnejšie všetko toto rozvineme, keď ďalej pomery človeka vyložíme; tuná len toľko, koľko bolo nádobno k vyučeniu postavenia človeka.

29.

Človek naších povestí je hlavne *človek srdca.* Povesti súc básnictvom, nemohly v tom vystúpiť z koľají svojích; bo do básnictva nepatrí človek suchého rozumu, kazársky rozkazujúci, pánovite vzdorujúci všetkým náklonnostiam a slabostiam srdca. V srdci stretá sa, čo v človeku hmotného a čo z ducha. Tu bojujú vášne a náruživosti s lepšími náklonnostiami a kľudnejším rozmyslom ducha. A jak hlboko naše povesti poznajú všetky záhyby tohto srdca i čo pokladu dobrého i čo skladu všetkého zlého, to dovedna shrnúť náležaloby do osobytého pojednania; to na javište vyvádzať ponahajme jim samým; nepredstihli by sme jich v tom jejich vzornom diele; to z jednotlivých povestí a výjavov nech laskavý čitateľ vyčíta sám, aby našiel v ních sám seba!, svoje srdce v boji tom, kde telo žiada proti duchu. Nám dosť poukázať na to, jako vrch konečného víťazstva drží všade len srdce striezlivé a dobré; bez pokušenia nikdy nebýva, ale tou lepšou vôľou a zdravou rozvahou ducha nad všetkým víťazí; jak naproti tomu každé slabé srdce (u starších bratov a sestier) snadno odvahu tratí, pokušeniu podlieha a hynie. Vidzme tiež n. pr. vymeriavania úloh bohatierom: bohatierom či hlavným osobám povesti *kolena ženského* ako najvyššia úloha boja a pokušenia vymerané je tu *mlčanie* a dlholeté tiché nemé utrpenie (Traja zhavranelý bratia. Zlatovláska), tam zase *zvedavosť* svoju krotiť jim prichodí, a vábec pre nich nastrojený je hrozný, keď tak n. pr. Zlatovláska očuje milú hudbu z tajnej izby a dá tým zvábiť sa do nej; bohatierom kolena mužského vymeriavajú ale povesti úlohy a ťažkosti hladu, strachu, nebezpečenstva javného, práce a boje vždy primerané jejich telesným i duchovným silám, smelosti, múdrosti, ktoré oni zdarile rozlušťujú, jednak tam kde boj so zlými mocnostiami zjavný, jednak tam kde pokušenie v podobe krásy, rozkoše lebo bohatstva lebo v obraze krásnej panny pred oči jim prichodí. I jedni i druhí v dobe pokušenia klesajú slabosťou, ale vždy kremä na chvílku, posledne nad všetkým víťazia; hlboká toto znalosť srdca každého. A tak povesti, kde predstavujú ráz srdca dobrého, tam po-

dávajú nám charaktery naozaj velikodušných králevičov a naozaj šlachetných spanilomyslných zlatých pannien, naozaj dobrých otcov, verných matiek, milujúcich rodičov, manželov, dietok, pravých bratov a priatelov, naozaj ludí cnosti a pravdy, posväcujúcich sa cele a plne dobrému. Kde zasa predstavujú povesti osobnosti srdca zlého, prevráceného, tam odokrývajú tajnosti jeho lstivé tak, že to živšie predstaviť a hlbšie uhádnuť sotva možnó; tam hrajú úkoly sebe vymerané ozaj vycvičene zlé macochy a jich dievky, zlostné a lstivé baby, neverné manželky, zlí bratia, celý podvodný a ukrutný svet. I kde na pranier postaviť chcejú slabosť ludskú, ako je to obyčajne pri tých starších bratoch, tam povesti umejú predstaviť i vystatovanie sa a márnu chlúbu jejich i skoré podlahnutie pokušeniu alebo ulaknutia sa prvých ťažkostí práce a boja a naposled i úpadok jejich v potupu a hanbu. — Znalci povestí naších, kde pokúsili sa podať rozbor jednotlivých povestí a mravne oceniť dejstvujúce v ních osobnosti (pravda dosial len v súkromných rukopisoch), nemôžu dosť naobdivovať sa tomu, jak dôkladne i podrobne a dla všetkých tajností srdca ludského predstaveno je v ních každé hnutie, všetko citenie i myšlenie človeka.

30.

Vrch človeka dorostlého do miery, dla nejž povesti ludkosť a ducha človeka merajú, jaký jedine svojmu určeniu zodpovedá a ciela svojho vznešeného dochádza, predstavujú nám ony v *popelvárovi* buď hneď od rodu králevičovi buď *pastierikovi a chudobnom synkovi* ale vyšinujúcom sa k rodu a hodnosti *královského z ľovstva a synovstva.*

Tento popelvár, popelval, popelčík, pastierik, králevič, královčík, kralčík, najmladší brat a jako ešte k tomu inak menovaly by ho povesti, je vlastne predstavovatel a sosústrednitel dobročinných, života dajných síl prírodných, a tak vlastne predstavuje on viditelné naše *slnce*, slnce bohatiersky čo rok krušiace lady a mrazy zimné, vyvádzajúce z boja tohto na svet leto s krásami i bohatstvami jeho. V tejto vlastnosti svojej rodí sa popelvár akoby z krála prasvetla čo pravý králevič a rastúc v silách svojích preniká všemorné krajny vôd, odzbrojuje a zaháňa sily života protivné, odklieva svety, ďaleko za hranice moci a možnosti ludskej zasahujúc vyvodí činy a deje (účinky) Božestva dôstojné, — je teda vlastne povestiam naším božeskou osobnosťou, božičom.

Lež práve k predstaveniu tejto božeskej bytnosti vyvolená je osobnosť ludská, a tu popelčík, pastierik, najmladší tento syn uvedený je na dejište čo syn rodu ludského: rodí sa ako človek, — cíti, myslí, určuje sa, koná jako človek, poddaný je slabostiam ludským i vyniká cnosťami ludskými, hýbe sa i trvá docela ako v pomeroch ludských. A v tejto už ludskej vlastnosti vystavujú ho povesti ako na odív toho, v čom ony vidia mieru čím najlepšieho a najdokonalejšieho dla nich človeka. Tu je on *ideálom človeka slovenského.*

Človek tento pri svojom narodzení je ako *najchatrnejší* tvor; nikto ani on sám netuší, čoby z neho byť malo, k čomu dospieť má; odtial i *opovr-*

ženosť a zanedbalosť je prvým údelom osúdu jeho, a to zajedno v rode chudobnom pastierskom zajedno i v rode a dome kráľovskom; všade je on najmladší, najslabší, vo výchove i v právach ostatní. Ale často už nad jeho narodzením bedlí mocnosť vyššia, ktorá tie utešené, a v človeka vložené vlohy dobre zná, zná aj určeniu jeho a skôr neskôr vedie, záštiťuje ho k tomu určeniu, k činom a podnikom slávy. Človek tento dospieva i sám rýchlo a netúšene k poznaniu seba a úlohy svojej a to chápavosťou vrodeného rozumu a bystrosťou zdravého, predsudkami maznavej výchovy nezkaleného ponímania vecí i pozorovania všetkého, čo vôkol neho deje sa, samoletom ducha vezme sa na kriedla, a nadovšetko blúdiť mu nedá nepokazená, už v opovrženosti tej ako v ohni vyzkúsená a prepálená *dobrota srdca*, *dobrota vôle*. Poznajúc seba, duša jeho mocne *zatúži po vyvedení niečoho dobrého*, *slavného*. Tu je už na stupni samovoľného *odhodlania sa* k samostatným *dobrým činom*, k nimž aj *odhodlá sa* a pustí sa do sveta vzdor tomu, že je poslední k činu pripustený, že tu vopred prichodí potýkať sa mu: bo tu hneď odráža od seba šípy posmeškov nízkych, vyššie povolanie a vyvolenie človeka nepocítivších alebo pomýlivších bratov a obyčajnej hávedi, ktorá sama nič nekoná a tak ani jeho neuznáva za schopného činu; hneď zasa borí sa s neprajnosťou tých, ktorí nechcejú pripustiť ho k úlohe vznešenej, bojac sa o seba, žeby jich predsa predstihnul a viac vykonal tento opovrhovaný, nieželi oni hrdí; hneď zasa desí sa sám svojej úlohy, keď cíti jak ona všetky sily ľudské prevyšuje a on mimovoľne dostal sa k tomu, že od neprajníkov a násilníkov uložená mu je; inde bojuje s nežnosťou lásky rodičovskej a rodinnej, ktorá si ho v nebezpečenstvo vydať a hlavne tu čo jedináčika alebo posledniu podporu svoju do sveta prepustiť nechce; všade storaké zápreky a nehody už pri tomto prvom kroku a začiatku každého vznešenejšieho podniku. Ale odhodlaný duch bohatiera pretrpí útržky, prevalí prekážky, nedá sa ani odprosiť ani odradiť ani odstrašiť; *túha a vôľa jeho po dosažení cieľa vznešeného nezlomná je.* A nedáva sa na cestu tak z osobnej pohnútky a pre vlastné výdobytky, ako radšej ide vždy hľadať zakapanú krásu a nevinnosť alebo smieriť a napraviť viny druhých, vydobyť stratené dobro pre všetkých.

Raz *na ceste činov* a boja postavený „neobzerá sa nazpät“ na ten milý domáci kozub a piecku, kde neuvedomelé dni popelvárstva, maloletstva v blahej zapomenutosti strávil. Výhosť dal všetkej pohodlnosti: putovanie ďalekými horami, neschodnými cestami, pri tom trpenie hladu, smädu, nespania, nedostatky a nepohody všeliké sú mu akoby maličkosťou. V oči do cesty mu prichodiacich vecí, zkúšok a nebezpečenství skoro síce zkušuje, že jeho zdravý rozum a dobré srdce mnoho platí; že obozretná odvaha, smelý čin, nevyčerpateľná trpelivosť a neunavná práca mnoho zmôžu; zkušuje a pozná, že človeku spravodlivému na dobré a čím na najväčšie veci podobravšiemu sa k rade a pomoci stoja mnohé prostriedky, príroda i samé vyššie božeské mocnosti; ale i zápreky, práce a nebezpečenstvá čo ďalej to viac množia sa, odporníci rastú ako zo zeme, stanú mu do cesty vždy silnejší a lstivejší, tuhosť a veľkosť

boja vzrastá — vzrastie až na neprekonateľnosť; on čím bližší cieľa, tým vzdialenejším zdá sa mu byť sám cieľ od neho. Bojuje vždy otvorený a čestný boj, k podlým prostriedkom nesiaha nikdy; lesť a podvod odráža, nástrahám vyhýba obozretnosťou a múdrosťou. Raz bojuje, druhýraz trpí a slúži, hneď víťazný hneď je i pokorený; ale rovnak zmužilý a vytrvalý i v mocnom boji i v pokornom utrpení. Tu i tu podlahne slabosti ľudskej, pred časom pritisnúc k srdcu milovanú pannu, pred časom siahajúc k výdobytku polovičatého víťazstva; ale okúsi trpké následky toho a zmuží sa znovu k dokonaniu boja. Inde zasa výdobytky polovičatého boja skvelé sú, tak n. pr. krása i bohatstvo už najstaršej a strednej panny vábi ho; lež ani tu nezastane a trebárs istej smrti v ústrety spechá, len aby dovŕšil dielo zničenia zlých mocností, dielo konečného vysvobodenia nevinných. Často maličké neponazdané poklesnutie alebo postúpenie danej rady, často nepredvídaná náhoda, často maličkosť a hra neprajného osúdu vychváti mu v okamyhu dlhým bojom, ťažkou službou a mnohou prácou vydobytú odmenu; ale ani to nezmýli ho, len ponúkne k novým a posledným námahám. Často vidí márnosť svojho boja k premoženiu nepriateľa, často smrť jeho istá je, ale pevná vôľa jeho ani týchto medzí nezná, a kdeby sám konečne klesnúť mal, zaštíti a zachráni ho moc Boha, v jehož mene vybral sa na cestu, jehož pomoc videl, má prítomnú aj naposled. Konečne „čistý od vecí diabolských", nepokalený žiadnym podlým prostriedkom, sám ako zlato prečistený v ohni utrpenia, práce a boja, neohrožený v nebezpečenstvách, vytrvalý v nepočetných námahách uvíta sa so zlatou pannou, čestné a zaslúžilé víťazstvo venčí ho. Čím zaznatejší by bol až do poslednieho okamženia a ščastného rozuzlenia vecí, čím viac by vytrpel a dlhšie bojoval, tým skvelejšia odmena jeho — odmena to, ktorú si zakladá nie tak v sebe a pre seba, ako radšej v oblažení svojich a v presvedčení i neprajných, že i jim dobre chcel, dobré na svetlo vyviedol. Aký veľký bol boj, tak veliký potom mier všade vôkol víťaza, všetci dobrí v radosti a v sláve, — teda potrestaní spravedlive tí, ktorým už naskrze odpusteno byť nemohlo.

Najmladší teda zprvu chatrný, zaznatý a opovržený, ale v mysli, srdci vždy zárod dobrého chtenia i šľachetného túženia po slávе prechovávajúci, kráse a pravde a dobru z celej duše oddaný, osúdu svojmu pokorný, v škole života a mnohých zkúšeností pocvičený, nie v seba lež vo vyššiu Božeskú moc dúfajúci, utrpenia i práce i boje podnikajúci, v tom vždy k vyššej úlohe dozrievajúci, len po vytrvalom a slavnom ukončení boja k odmene a menu slávy siahajúci človek — i *sám z celej duše človek krásy, pravdy a dobra, človek Božestva je dľa našich povestí človekom pravým, k miere vznešených predstáv a pomyslov národa o človečenstve dorostlým, hodným tej zaslúbenej a dobre zaslúženej budúcnosti.* I tá budúcnosť jeho — tá *panna zlatá*, k nejž neodolatelnou, tajomstvenne v ňom ukrytou a vrodenou túžbou tiahne sa, pre ktorú toľko podstúpi, tak ohromný boj bije, je budúcnosť a panna hodná víťaza. Panna to tichá, pokorná, nevinná, trpná, touže nádejou slávneho osvobodenia

od zlého odchovaná, v tej nádeji zlému nepoddávajúca sa, v tejže nádeji poctivosť a krásu svoju lén pre vyvoleného vysvoboditeľa zachovávajúca, trpelive na deň osvobodenia čakajúca, osvoboditeľovi svojmu nápomocná i krásnym pohľadom svojím ho posilňujúca, jemu samému seba posväcujúca. Budúcnosť však oboch nezáleží tak vo vzájomnom jejich objatí sa, ako radšej dokonáva sa v osvobodení mnohého národa od moci zakliata a v blaženstve nového života všetkých.

Tento je bohatier povestí z prvu aký len možno najchatrnejší a najopovrženejší, potom ale najslavnejší; táto je cesta jeho z najnižšej nízkosti na najvyšší stupeň slávy a dobra.

31.

V tomto sú mne povesti naozaj *nemylnými veštectvami a proroctvami*: vymeriavajú ony pravú, bezpečnú cestu budúcnosti. V ních složil a v kráľevičovi svojom vzorne znázornil náš národ celú myseľ svoju, myseľ vidiacu vznešené určenia človeka a ľudstva, myseľ i nekonečne túžacú po dosažení toho určenia v kráse, pravde a dobru. V ních *vyjavil* a v kráľevičovi svojom *zosobnil národ náš ducha svojho*, *ducha vôle nezvratnej*, *silne ženúcej sa a múdre vedenej k dobrému, k jeho sláve a blaženstvu.* Táto myseľ plná citov a myšlienok vznešených, tento duch vôle bohatierskej a dobrej je zárodom i zámerov takže vznešených a dobrých, je tým samým i zárodom skutkov budúcich, skutkov a dejov bohatierskych. Bo jako žiaden človek, žiaden národ nikdy viac skutkom nedokáže, jako čo napred mysľou svojou, duchom svojím poňať a obsiahnuť môže; tak zasa čo poňal, pocítil, v hĺbke dobrého pokladu ducha vypestoval, složil, prechováva, toho i skutkom dosahuje; leč by duch jeho mravne upadnul a zapomenul sa na túto svoju vznešenú úlohu.

Neprajníci Slovenstva odopierali nám od jakživa všetku budúcnosť na tom základe, že ľud a národ náš neschopný je vznešenejších pocitov krásy, pomyslov a poňatia pravdy, je prázdny úmyslov a vôle dobrého. Tu zahanbení sú, kde duch náš národný hneď za prvopočiatkov svojho báječného myslenia utvoril si ideálo krásy, pravdy a dobra a umel jich aj zosobniť v bohatieroch veľkých, na dejišťo vyviesť v skutkoch a dejoch slavných. V ních vidí, cíti, pozná tenže duch sám seba; tu veští si on budúcnosť z plných útrob mysle a duše. A v čom povesti jasno a pravo vidia, zdravo veštia a predpovedajú, je to, že tu vymeriavajú *pravú cestu tejže slavnej budúcnosti.* Cesta tá ani nemôž' byť iná, jedine cesta popelvára králeviča: cesta to oddania sa kráse, pravde a dobru zdravym rozumom, múdrym rozmyslom, celým srdcom, plnou dušou, bez klamu a podvodu, v svetle a milosti pravdy. Je to cesta utrpenia, práce a boja; povesti víťazstvo to ani nechcú, čoby dolu na zem spadlo bez potu. Bohatierov a národ tohto boja miluje a výsledky jeho spravuje Praboh. Tuná v utrpenie, práce a boje, zaroveň vo vieru a upo-

vanie*) svoje v jedinú najvyššiu a prabožeskú správu všehomiera vložil náš národ *celú mysel, plnú túhu svoju*; mysel a túžba táto viedla ho k pravému výsledku bojov bohatierskych za pravdu t. j k vydeniu víťazstva pod spravou nekonečne dobrého Boha.

Národ, ktorý takto krásne ideále muža i ženy, bohatierov i jejich pannien, jakí sú naši králeviči a jejich zlaté panny, vystavil si; národ, ktorý tolko zakladá na kráse, pravde a dobru, ktorý tak jasne vidí víťazstvo jeho a povesti o tom prechováva z dávnej minulosti na budúcnosť a nimi svoju dušu krmiť neprestane; národ takýto nielen hoden bude lepšej budúcnosti, ako to už nemeckí filosofovia (Herder) povedali, ale istotne aj dojde jej, ako to naši vedomci (Kollár) videli a hlásali.

Túto myšlienku našich povestí, myšlienku ducha národa nášho, vyslovil *Janko Rymavský* hneď v úvode k samoprvému vydaniu Slovenských Povestí; týmto venoval povesti Slovenstvu; pravda že urobil to, ako sám zoznával v zlomkovitých a nevyvedených myšlienkách. Ľudia neslovenstva a neslavenstva, kde ho aj zrovna nevysmievali i s jeho povestiami, aspoň nedôverive usmiali sa mu na to. Bol to úsmech nevery a nedôvery práve nad tým najmladším, najopovrženejším, na seba a na Boha zanahaným pokolením. Ale mladé Slovenstvo, trebárs len v slabom tušení a neuvedomele, prijalo predsa túto myšlienku s nadšením a videlo v popelvároch bohatierov budúcnosti; videlo v povestiach vyobrazené ideále krásy, pravdy a dobra; videlo v nich vymerané sebe cesty skalnaté, bahnaté, trnisté, ale cesty vedúce k sláve. Darmo navyklí boli starí hladieť na pokolenie toto jako na také, v ňomž by nebolo ani zárodu budúcnosti ani pomyslov vznešenejších, darmo útržky a zápreky staväli sa prvému jeho kroku do cesty: pokolenie toto najmladšie pošinulo sa od tých dôb ďaleko napred na ceste svojej.

Dnes už dospeli sme k chladnejším úvahám, k zralejším rozvahám; život náš nesie sa *vedome* k cielu svojmu, k cielu vyzutia sa z cudzinstva a skutočného dobrobytu i slávobytu národa. Ale pýtam sa i dnes ešte, či jesto druhej cesty k cielu tomuto ako tej cesty šlachetných popelvárov, bohatierov bohatierov to práce a boja, bohatierov obetovanej lásky za dobro človečenstva, bohatierov viery a nádeje v Božskú vládu a spravu osúdov ludstva, — napred mnohého utrpenia a len potom bohatierov slávy?! Pýtam sa, či jest iného základu povznesenia národa na stupeň osvety a slávnejšieho žitia, jako základu toho, ktorý položil si národ sám tvoriaci povesti, tvoriaci ideále krásy, pravdy a dobra?! Pýtam sa, či prozretedlnosť Božská neuvedla nás sama na tú prvú cestu k sláve, na cestu mnohého dosialneho utrpenia a zavrženia pred inými národami, ktoré často s jásotom žali tam, kde Slovania so slzami rozsievali?! Pýtam sa vždy, či národ, ktorý utvoril si a vymeral sám cesty utrpenia, práce a boja za dobro, nesmel a nemôže prísť v povestiach len k *veš-*

*) *Upovanie* t. j. úfanie, zaúfanie. Ľud hovorí po dnes na mnohých stranách *upovať* miesto neprave, len v novejších časiech zkráteného *úfať*. Reči našej nevlastný zvuk *f* odstránili sme teda z tohto slova.

teckému, v budúcnosti ale života ku *skutočnému* výsledku prác a bojov, že totiž neomýlne vedú a povedú k sláve?!

Veru veru i nám, ktorí už potýkame sa s tými zlými protivnými mocnostiami za česť a dobro národa, i vám mladí bratia, ktorí pracovať a bojovať strojíte sa za cieľ tento slávny, povesti hovoria zlaté slova pri králevičoch a o ních. Čujte slová veščie troch dievok starcových (I kniha, str. 191): „Keď ten králevič na rozcestí pôjde tou hladkou a čistou cestou, nikdy ku tej zlatej panne nepríde; len keď pustí sa cestou skalnatou a bahnatou, môže ešte sísť sa s ňou!“ — Čujte len tam toho otca hovoriaceho bohatierskemu synovi svojmu: „Syn môj, syn môj! ešte i viac podstúpiš na svete, aby potom dobre darilo sa ti!“ I čítajte ako to slávne splnilo sa (I kn. str. 312). — Vidzte ukončenie dejov šuhaja bojujúceho so zlým a hladajúceho dobré: „Všetko dobre stalo sa: zlé už pominulo sa, a dobré našiel som!“ (I kn. str. 135.) Synovia rodu! vašími vzormi nech budú naši králevići, tí šuhaji zdravého rozmyslu, dobrého srdca a jeho nekonečnej horúcej túhy po kráse a sláve; tí šuhaji čistej lásky k človečenstvu; šuhaji smelej odhodlanosti k činu a pevnej viery i nádeje v Boha, jednak vyzkúsení v útrpnostiach, jednak otúžení v práci a v boji, jednak mierni a smierliví v ščastí i v neščastí, jednak hotovej smrti v náruč jednak i k sláve víťazstva kráčajúci — len či cieľ všesmierlivý a všeslávny dosažený je. — Dcéry rodu nášho! nezapomeňte na tie krásne panny povestí; prizrite sa ces koľké zkúšky prejdú, jak nezvratne v ních vytrvajú, jak krásne objavujú sa potom tie sestry Jelenčokov, Troch zhavranelých bratov, tie Ružové Aničky a Zlatovlásky; aby aj vy ozdobovaly ste sa jejich cnostiami.

V tomto tajomstvenne zavinutá i v sebe zjavná je budúcnosť naša, budúcnosť národa, budúcnosť krásy a slávy dobrého!

Pomery človeka dľa Povestí.

32.

Človek sävedomá a sebaurčujúca bytnosť i zná, že nestojí u prostred otáčajúcich ho vecí a živlov, len aby räd vyplnil; i nechce byť len predmetom nahodile sem i ta postrkovaným, lobdou iných naňho pôsobiacich činiteľov; on sám vystupovať chce ako činiteľ, vyvinúť chce sám zo seba a kol seba život samostatný, nezávislý od okamžitých dojmov alebo postrkov sveta vonkajšieho, život to rozumný, zdravými pocitmi, pomysly i chtením ducha spravovaný. Ale tu svitá mu, že nedosť na prvom pocite a nerozmysle svevole detinskej, že náleží nazrieť sa do seba i kol seba, aby vyvinul sa život jeho v život rozumný, svojebudný, svobodný. Skúma tedy a poznáva človek i seba, telesné i duchovné hnutie svoje; skúma i svet a všetky veci i bytnosti kol

seba, jichžto pôsobeniu seba (city i pomysly i chtenia svoje) vymknúť nemôže. A dľa toho ako poznal, zač uznal seba i svet kol seba (vyšší, rovný, nižší), upraví už teraz svoje hýbanie i trvanie, život svôj: postaví sa do pomeru k bytnostiam zbožňovaným, k bytnostiam sebe rovným, do poťahu i k veciam a tvorom otáčajúcim ho. Pomery tieto sú predmetom jeho samoprvého rozmýšľovania. I povesti, prvé to pocity a pomysly dedov našich o Božestve, o svete a o človeku nielen dotýkajú sa ale i stanovujú tie pomery u prostried nichž hýbal sa dávny človek slovenský v poťahu k Boženstvu svojmu, v poťahu k sebe rovnému ľudstvu i v poťahu k prírode. Jako a jaký utvoril si tu život, to je predmetom nadpísaného oddielu úvah našich, ktorý tým samým rozpadá sa na troje: na pomery človeka k Božestvu, k ľudstvu a k prírode.

I. Pomery človeka k Božestvu.

33.

Človek celou svojou duchovnou bytnosťou, teda citom, mysľou (rozumom) i vôľou nesie sa k Božestvu; on bytnosť časom a priestorom obmedzená, odmedzená, odvislá vznáša sa k bytnosti neobmedzenej, nepremennej, neodvislej: duch konečný k nekonečnému, večnému. Pomery z tohto vyplívajúce javia sa tiež v celej bytnosti, v cite, v mysli a vo vôli človeka.

1. *Pomery citu.* — Človek tvor vnímavý, citlivý: každá vec a premena sveta vonkajšieho dotkne sa ho hneď príjemne hneď nepríjemne. Jak mimovoľne vidí sa tu byť odvislým od tisícerých náhod a premien požitkov i nedostatkov, sytosti i hladu, pohody i nepohody, svetla i tmy, tepla i zimy, zdravia i choroby, života i smrti. Jak strieda sa tu milota i odpornosť; radosť i žiaľ; jak konečne prichodí po mnohom nahodilom striedaní a strádaní neobkročitelná hrôza hynutia a smrti! A jak rád vymanilby sa človek z pút premenlivosti a hynúcnosti tejto; jak cíti bremeno odpornosti života, jak prebiehajú a krušia kosťmi jeho mrazy smrti! Vrhnul by sa a vrhá sa často na cestu samých požitkov a pohodlia tela. Ale ešte len tu zkušuje, jak márna to vec, jak konečný výsledok toho býva maznavosť, vyhýralosť, vycivenie a smrť tela, a nadovšetko jak pritom nudí sa, trápi sa, zakrpateje duch, hodsby priam samú pohodlnosť pripraviť si, všetky príjemnosti od seba odstrániť mohol človek, ačkoľvek ani to nemôže ani smrť nikdy nezažene.

I čože? Prichodí mu zmalomyselnieť samému nad sebou a nad touto odvislosťou? — Nie! — ako cíti a vidí sa byť odvislým človek od tých tisícerých náhod a premien sveta vonkajšieho; ako cíti sa byť duch jeho žiadostivým niečoho lepšieho, trvanlivejšieho: tak cíti a hľadá toho vyššieho, od sveta a nátlaku prírody neodvislého, premenám a smrti nepoddaného; cíti i hľadá Boha, svrchovaného vládca a darca života, jemu v odvislosť dáva sa, aby v tejto odvislosti od neodvislého našiel i svoju neodvislosť, svôj život.

Na prvé teda už sám *cit odvislosti* od síl, zjavov a premien prírody viedol našich dávnych pradedov k božneniu týchže síl a zjavov, k uznániu

Božestva t. j. mocností človeka vyšších, tmou i svetlom, zimou i letom, smrťou i životom vládnucích. A menovite *cit nevoľnej odvislosti* od živlov uvaľujúcich odpornosti, pohromy, zimu a smrť na svet priviedol jich k uznaniu Božestva zla. *Citom ale túhy a žiadosti duchovnej po lepšom i trvanlejšom vedení* prišli, dospeli ďalej dedovia naši nielen k uznaniu a vzývaniu Božestva dobra, než hlavne k postaveniu tohto nad tamto, k pripísaniu konečného a posledného víťazstva kremä dobru a životu nad všetkými mocnosťami zla. V tomto poslednejšom pocite a (určitejšie reknúc) v poňatí Božestva dobra čo vševládneho, a všetku moc smrti krušiaceho leží moc i sila ducha týchže našich dedov, ducha to hynúť a premenám vonkajšieho sveta poddaným byť nechcejúceho; bo konečnú a dobrovoľnú odvislosť svoju uznáva len od mocností dobra, duch živý od ducha živého, premenám a hynúcnosti nepoddaného.

34.

Božestvá našich predkov sú jim teda neodvislé mocnosti, pôsobiace tmu i svetlo, nehodu i pohodu, hlad i sytosť, chorobu i zdravie, smrť i život; človek v tom všetkom závislý od nich. Dľa toho rôzne sú i pocity, jakými vznášali sa a do pomeru kládli k týmto pôsobcom, činiteľom zla i dobra.

A) *Poťahom k Božestvu zla (čiernemu, mornému) nachodím v povestiach hlavne tieto pocity vyjadrené.*

a) *Strach.* — Už mená a postavy čertov, drákov, strýg a ježibáb desné, také i jaskyne, chyžky a zámky jejich a kolo nich všetko na hrôzy smrti upomína. Už zlé chýry idú o nich, koľkí a jak biedne tam pohynuli, deväťdesiatich deviatich hlavy nastýkané na koloch vzbudzujú strach a hrôzu. Zakliato ľudstvo len strachom trne pred nimi, odstrašené naposled aj od pokusov osvobodzovania sa. Ešte i keď ten pravý bohatier objavuje sa, ľudstvo plné je strachu oňho, panna zajatá trne oňho; často on i sám tátoš jeho trasie sa strachom pred blízkou záhubou a neistotou boja a t. ď.

b) *Nedôveru.* — Strygôni, baby a jich synovia draci niesú síce prázdni zákonov slušnosti, s pannou n. pr. uväznenou nakladajú slušne, príchodzeho uhostia, za službu sľubujú i dávajú odmenu, protivníka k meraniu síl vyzývajú, bojujú riadne silou proti sile; ale žiadna bytnosť, ktorá k nim dostane sa, nedôveruje jim nikda, leda na oko prijíma i dobrodenie, popelvár nepožíva ničoho, sľubom uchlácholiť nedá sa, pri pobyte u nich vždy ostražitý poslúcha múdreho tátoša alebo vypočúva sám lstivé rady jejich a vyhýba nástrahám. — Zlej bytnosti ani pokloniť sa ani len prst podať, už ťa má celého. — Uchlácholiť možno draka obetiami na čas, ale preto ani sblížiť sa k jeho diere. Babu môž utíšiť službou, ale spoľahnuť sa ani na odmenu ňou podávanú. — Často kremä vtipnejšou ešte lsťou proti lsti a ukrutnosti jejich zdolať možno. — Kráľ idúci do vojny nedôveruje babe pri mladej žene z nutnosti zahánanej, káže si odpísať o pôvode, káže ešte aj tie domnelé šteniatka zachovať pri živote až do príchodu svojho — a t. ď.

c) *Nevďaku či nezaviazanosť.* — Ľudstvo síc obete dáva drakom, podrobuje sa jim i babám, ale všetko nucene a nevďačne. Tátoš, kôň, sokol, havran opúšťajú v prvom okamžení možnosti drákov, necítac sa viac ničím zaviazanými zlým pánom. Popelvár odníma babe všetko, trebár pohostila ho. Panna u zlých zajatá, trebárs i pekne nakládali s ňou, cíti sa byť prostou všelikej zaviazanosti, pomáhajúc všemožne len prišlému osvoboditeľovi. Tak i chovanica Ježibabiná a Ježibábelová Ľudmila utekajúc s Radúzom berie sebou čarodejnícke remeslá; žiadna uznalosť, žiadna vďačná rozpomienka nespojuje ju s čarodejníkmi, jej pobytie a vychovanie u nich je a bolo len väzením. Napospol vlastného mravného švázku medzi ľudstvom a bytnostiami zla nenachodím, len snahu po zbavení sa od jarma jejich.

d) *Nenávisť.* — Jak nenávidené bolo panovanie bytnosti zla, to najzrejmejšie ukázano je pri panne, zosobnovateľke ľudstva a sveta zemského u bytností týchto uväznenej. Jej to všetko jedno či väzniteľ sľubuje jej výhody a bohatstvá nesmierne a či trápi ju a zaklaje, že ani neodžíva ani neumiera, ona jednak ošklivi si ho a protiví sa z celej duše sňatku neprirodzenému, jej ponúkanému.

e) *Žiaľ, zúfanie až k smrti.* — V dobe zakliata hrady a mestá čiernym súknom zastreté, hory ožlknuté a pusté, zverience prázdne, zlaté vtáctvo uletelo, nevídať vtáčika jarábika t. j. s ľudstvom všetko tvorstvo v žiali a smútku. Čím viac krotia obeťmi pažravosť drakov, tým väčší je žiaľ mesta v smútku zavinutého. Alebo čím hlbšie prepadly sa panny krásy sveta, tým horšie. Príchodzí, keď tu opýta sa, čo nového, za odpoveď dostáva: „Ach, nuž čožeby len žiaľ a zármutok!“ V ľudstve ledvaže tlie slabá nádeja na osvobodenie, ešte aj o tom vyvolenom osvoboditeľovi často pochybujú. Kto púšťa sa proti týmto bytnostiam, ide ako na smrť oddaný, a povesti rozprávajú tu o hlavách na koly nastrkaných, o zámkoch z kostí ľudských vystavených, o hnátoch rozsekaných a v sudoch poukladaných alebo na klincoch navešaných, o mŕtvych a mŕtvolách mnohých. — Znaky, obrazy toto, že v bydlách a v prítomnosti Božestva zla kremä žiaľ, zúpanie (zúfanie), smrť panuje a vychodí na všetok svet.

35.

Takéto pocity strachu, nedôvery, nevďaky, nenávisti a žiaľu zrejme ukazujú pomer ľudstva poťahom k Božestvám zla jako *pomer nevoľnej poroby k nenávidenému otročiteľovi, ukrutnému pánovi.* O pravom mravnom svázku tu ani reči, všetko je vynútené nevoľné, len čím skôr aby možno bolo ztriasť sa ho. *I služba a pocta týmto Božestvám vzdávaná* nasledovne bola *nútená, rabská, naskrze nie dobrovoľná.* Nectili jich, aby jich v pravde poctili, žeby jich za hodných úcty držaly; ale jestli ktorú poctu a ktoré obete jim oddávali, činili to na *ukrotenie*, tak rečeno na odvrátenie a zavrženie jejich zlej sily a zlého pôsobenia. Nebola to vlastne pocta oddanosti, bola to nenávidená, vynútená obeť nevoľnej poddanosti, hlásajúca len túhu po osvobodení z moci zla a smrti.

Nuž akýmiže obetiami krotili, čímže domnievali sa ničiť, odvracať od seba moc morného Černobožestva? — Povesti naše poukazujú na to, že tomuto Božestvu náležaly všetky prvotiny jarných plodín, ktoré v obeť jim dávajúc, domnievali sa, že už potom ostatnie dary prírody, z pod moci zla ako vymanené, môžu ľudia bez škody požívať. Menovite vidím: obetovanie prvej jarnej odmrzlej *vody* potokov, ako to v povesti slncový kôň, voda hasí belastý plameň, v ňomž sosústrednená bola moc draka, moc Božestva zla; inde požadovanie a donášanie vody mrtvej a živej má tenže význam obete; — obetovanie prvého vydojeného *mlieka* zvierat, ako v povesti Tri pýšťalky mlieko vlčice, medvedice a ľvice prináša dobrý brat nevernej sestre a jej milencovi predstavovateľom tu Božestva zla; takže v povesti Zlatá podkova mlieko prevarené šuhajovi dobrému krásu a život, kráľovi zlému smrť a zničenie jeho moci pôsobí; — obetovanie *mladých svierat* asnaď prvého plodu života, bo ako tam mlieka tak inde v podobných povestiach vyžaduje si bytnosť zla od šuhaja donesenie mláďata od divej svine, vlčice a medvedice, čím tratí bytnosť zla svoju moc nad donášateľom čiže obetníkom; — obete *prvotín ovocia* (najskôr jahôd na jare), akó v povesti „O dvanásti měsíčkách" baba macocha a jej dievka žiadajú od pastorkyne, by jim predovšetkým doniesla jahôd, potom čerešien i jablk; ako to v pov. Dlhý nos, figy a zvlášte v pov. Janka a Macko jablká tento obetný význam a krotitelskú i ničitelskú moc zlého majú. Nado všetku pochybnosť mi je z pov. „Kralčík, Kucharčík, Popelčík" že obetúvali Božestvu zla *kozu* a to bezpochyby *čiernu*, trebárs v udanej povesti spomenutá je zlatá, po ktorú pošle baba kováčka popelčíka a ktorú on potom jej tovaryšom darúva, aby mu pomohli babu zničiť, jej poslednú moc odňať.

Či náležia aj obete *ľudské* Božestvu zla? V skutku v pov. Zakliata hora a Tri pýšťalky draci požadujú pre seba v obeť každú paničku, až naposled i kráľovú dcéru k jakémusi *kostelíku* (kaplnka) vedú, by tam postavená bola drakovi. Zlatovlásku (Rymav. I sv. 96 str.) vyžiada si takže nadzemská panička pre seba; syna mlynárovho v pov. Mataj vymieni a zapísať si dá Čert. Iste je toto a zvlášte v podobných ako Zakliata Hora povestiach upomienka na ľudské obete, tak ako báj o Iphygenie v Taurisu a líčenie osúdu dcéry Jephtovej v knihe sudcov. Ale dľa našich povestí dobré Božestvo vysvobodzuje mládež túto obetovanú, tak ako i v Taurisu Minerva podkladá jelenicu na miesto obetovanou byť majúcej Iphygenie. Báje tieto náleží teda uvažovať v tom smysle, že síce *i prvotiny plodu života ľudského* náležia Božestvu, však len *nevlastne majú byť dávané* t. j. majú byť vymenené druhými vecmi, ako výš uvedený Popelčík vymieňa seba i pannu daním zlatej kozy; ako i Zlatovláska i mlynárov syn v Matajovi vymaňujú sa potom hlavne z moci Božestva zla a slúža Božestvu dobra.

Pocity a pomery vzťahom k Božestvu zla neboly naskrze také, ktoréby vzdelávaly a veselily srdce človeka. I naši povešťujúci dedovia boli naozaj nešťastní, nakoľko spolu s celým stvorením upeli v odvislosti tejto, šťastní len natoľko a tam, kde znali vyzuť sa z nej. Vlastne i odvrátená je tvár

jejich od týchto pomerov, a duch jejich nesie sa k pomerom lepším. I naše povesti maľujú pomery zakliata tak hroznými barvami, by touto protivou znakomejšie vyzdvihly pomery druhé, pomery k Božestvo dobra, k nimž duch tiahne sa dobrovoľne.

36.

B.) *Poťahom k Božestvu dobra* (bielemu, nebeskému) *nesie sa duch ľudský pocitmi týmito*:

a) *Bojazňou a úctou.* — Práve ten mladší brat a spravedlivý človek, protiva to staršieho vzdorovitého lhára, blíži sa k vatre a postavám Sklenného vrchu t. j. k prítomnosti Božestva s ustrnutím, mlčí medzi sluhmi Kráľa Času a bojí sa i slovo preriecť. Nie je to strach, veď si ho i sám zaháňa slovom „čo sa máš báť, tu Bôh nad tebou“; je to bázeň a úcta, ktorú vymáha si prítomnosť vyššej bytnosti od človeka, oddavšieho sa do jej moci a čakajúceho na jej rozhodnutie. Tak aj tí početní pútnici a pútnice k Slnku, Mesiacu a Vetru, stojac pred týmito nadzemskými postavami vo svojej vlastnosti ľudskej plné sú týchže citov bojazlivej úcty, potom ale stanúc sa samí miláčkami a predstavovateľmi Božestva, prinášajúc na zem nebeské výdobytky, v novej tejto vlastnosti božeských kráľevičov a zlatých pannien sú predmetmi tejže pokornej úcty u ostatnieho ľudstva. Zvlášte tie postavy božeských starcov v povestiach, sú postavy vzbudzujúce u ľudí túto bojazeň úcty a dôvery plnú.

b) *Dôverou a upovaním.* — Onen pútnik Sklenného vrchu, keď už potratil všetku dôveru k ľuďom, dôveruje ešte v smilovanie Božestva, k nemuž putuje. Pútnikov k Slncu, Mesiacu a Vetru neodstrašuje výstraha matičiek týchto obrovských postáv, pod nímiž oni len ako polpalček; nedesí jich, že tu človečina páchne, či že v prítomnosti Božestva objaviť sa môže koleno ľudské kremä s bojazňou: pútnici títo dôverujú v spravodlivosť a velikosť svojho predsavzatia, vlastne ale dôverujú v dobrú povahu tohoto Božestva a upajú sa dosiahnuť rady i pomoci. Zdá sa, akoby tie výstrahy matičiek, to predesenie sa pútnikov pred obrovskými postavami a pri slyšaní osúdneho „tu človečina páchne,“ všetky strachy prvého okamženia maly slúžiť k živšiemu ukázaniu dôverivej mysle pútnikov, tak ako tmavé stiene a barvy obrazu slúža k tým živšiemu predstaveniu svetla a jasnoty. V dobách zakliata i tých päťstoročných starcov Zlatej krajny i všetkých ľudí udržuje jedine nádeja a dôvera v blízku jistú pomoc víťazného králeviča, bohatiera Božestva, trebárs na ceste do zakliatej krajny mnohí pred ním pohynuli. Zvlášte nekonečná je dôvera a upovanie v Božestvo dobra i v pomoc jeho u ľudí zaznatých, ukrivdených, zavržených na svete a jako na smrť oddaných, poslaných: tí neobzerajú sa nikdy nazpät, púšťajú sa smele do ohňa i vody, na morá i do pustých hôr; na výšiny i do priepasti, k zveri divokej i proti drakom, vždy v dôvere, že dobrá moc božeská dobrému človeku zhynúť nedá.

c) *Vďakou.* — Pôvodcom a dárcom dobrého akoby necítil sa zaviazaným byť človek?! Povesti predpokladajú city uznalosti ešte aj u toho zlého draka,

ktorý dľa pov. Chorý kráľ po dvakrát darúva život Jankovi zato, že mu vo väzení vody podal. Ešte i tá zver a zrastliny prejavujú vďačnosť svoju ochráncovi a bożeskému osvoboditeľovi. Ľudia ale nemajú nič tak drahého, čoby mu odopreli lebo ochotne nedávali: ponúkajú a dávajú mu svoje bohatstvá, vojská, seba i panny a dcéry svoje. Starcovi lebo druhému božeskému dobrodincovi, ktorý za služby a pomoc nič prijať nechce, ktorému dokonale odmeniť sa nemožno, náleží vždy aspoň to „pekné a dobré slovo“ na poďakovanie. Nekonečná vďaka, ktorou povesti vzťahom k Božestvu dobra dýchajú a preplnené sú, predstavená je na najvyššom stupni obetovavosti n. pr. aj v povesti Mahuliena, kde kráľevič dľa jedných slzami svojimi obmýva, dľa druhých krvou svojho prvorodzeného syna kriesi k životu zkamenevšieho dobroditeľa, ktorý najvyššiu podával mu pomoc k dosaženiu zlatej nevesty.

d) *Láskou.* — Čože je to v povestiach, keď ten šuhaj vysvoboditeľ a tá panna vysvobodzená vinú sa k sebe na prvý pohľad citom nezmernej ľúbosti? Iste je v tom vyslovený odvekový zákon ten, dľa nehož vo všehomiere vinie sa rod mužský a rod ženský vzájomne k jednodruhému túhou nezpytateľnou (vidz nižej § 72, 4, 5). Ale v povestiach tenže šuhaj vysvoboditeľ je vždy spolu predstavovateľom Božestva dobra, a panna tá predstavovateľkou sveta zemského, ľudstva i prírody zemskej. Vidím teda v tejto jejich ľúbosti vinutie sa veškerého stvorenstva zemského k svojmu opatrovateľskému Božestvu dobra; vidím tu nebe i zem, Božestvo i ľudstvo v jednom nerozlučnom objatí lásky; vidím znázornený sväzok ten odvečný: Božestvo miluje človeka, človek miluje Božestvo.

e) *Radosťou a blaženstvom života.* Koľká radosť, koľké strojby v dome i v meste, kým ešte len tí dvaja starší králeviči púšťajú sa do sveta za vymožením zlatého blahého veku, t. j. koľká radosť v ľudstve už pri začiatkoch objavovania sa Božestva dobrého! Popelvár, ten pravý božeský dobrodinca a bohatier púšťa sa síce do sveta zaznatý, a tak i bez vyjavenej radosti u ľudí; ale potom v tým jasnejšom svetle ukazuje sa i dobrodenie, ktoré on vymôže kráľovi otcovi, krajne i obyvateľstvu, tým väčšia potom i radosť odkliateho sveta a ľudstva. Tu potom strojí ľudstvo hody, svatby, radovánky, slávnosti bez konca, bez kraja, ktorých účastníkmi sú všetci. Ešte len aj ten rozpravač, hovoriaci: „i ja som tam bol, i mňa za stôl posadili“, v duchu prenese sa tatam, kde takto ľudstvo celé slávi hody radosti a života nad víťazstvom kráľeviča, nad utvrdením svetla i blaha života kroz Božestvo dobré na zemi.

37.

Pocity takejto bojazne, úcty, dôvery, upovania, vďaky, lásky, radosti a blaženstva tvorily neomylne *pomer dobrovoľnej a neohraničenej oddanosti človeka zemského k nebeskému a vševyšnému Božestvu dobra.* Sú to *pravé mravné sväzky* medzi vysvoboditeľom a vysvobodenými, medzi opatrovníkom a opatrovanými, medzi dobrodincom svrchovaným a dobrodenie rovnak pokorne, rovnak

vďačne, rovnak i s radosťou prijímajúcim stvorením. I *služba a pocta* Božestvu dobra vzdávaná bola teda *dobrovoľná*, z celého srdca plynúca, služba a pocta pravá.

Čímže ale ctili Božestvo dobra? Jestliže tam pri Božestve zla (§. 35.) našli sme dávky prvotín na ukrotenie a odvrátenie škodlivej moci; našli sme akoby odhodky prvých vecí, ktoré z vysvobodenej prírody poberať začínali ľudia, tak asi jako po dnes u ľudu zvyk je mimovoľne odliať trochu vody na zem, prv než krčah podajú vám na pitia alebo pijú sami: teda tuná pri Božestve dobra stretáme sa už so samými hostinami, hodmi, svatbami, s vyberaním tých najlepších darov a vecí, ako na pr. v povesti Zlatý kľúč (str. 406) otec dáva synom, uberajúcim sa do sveta za tým božeským vydobytím zlatej panny prírody, čo najlepšieho vyberú si z bohatstva jeho, dáva najmladšiemu kľúč všetko otvárajúci t. j. otvárajúci zdroje oživenia prírody, dávajú potom tomutože najmladšiemu tri panny, predstavovateľkine prírody, svoje najdrahšie dary, totiž: obrus všechovajúci, pohár všenapájajúci a nožnice všeodievajúce — i končí sa povesť svatbou, hodmi, pri níchž tri krajiny jedia z divotvorného obrusa, pijú z čudného pohára, a nožnice každému nové šaty pristrihujú. Dľa tohto teda náležaly Božestvu dobra tie najlepšie a najvyberanejšie veci zo všetkého príplodu aj úrod a plodín prírody, jednak k obetiam Bohov, jednak k ustrojeniu spoločných hodov, pri níchž veselilo sa ľudstvo v čím hojnejšej miere a čím najdlhšie. Za to mám, že obete a hody tieto slávili hlavne po dvakrát v roku: pri začiatku ciest kráľevičov t. j. o Vianociach, keď staré slnce dokoná beh a začína svoju novú púť na oblohe; potom pri dokončení bojov a pri víťazstve najmladšieho kráľeviča t. j. o Jáne, kde slnce vrcholí, kde leto v plnej kráse a bohatstvá jeho svetu zemskému darované sú.

Božestvo dobra ctili a vzývali tiež modlitbami, ako to nachodíme pútnikov a výbojníkov pri začiatku každého podniku vzdychať o pomoc, pri ukončení ďakovať Bohu za ščastia; nachodíme zvlášť prosby a vzdychy neplodných rodičov o dieťa, nachodíme najživšie predstavenie takého vzývania Božestva v povesti „O kráľevičovi, čo si mladú hľadal“, kde kráľ i kráľovna chodievajú každý boží deň modlievať sa do zahrady ku studnici pod staré lípy, a tu objavuje sa jim šedivý božeský starec s potechou a pomocou t. j. Božestvo modlitby vyslýcha.

Pocity a pomery tieto naozaj vzdelávaly, uveličovaly srdcia otcov našich. V ních nachodili oni spokojenie, keď železná ruka zakliata dotýkala sa jich i všelikého zemetvorstva; tu napĺňovalo sa srdce nádejou, i keď studená ruka Baby Morany smrťou siahala po ních. S kráľevičom svojim môcť víťaziť nad nocou a zimou smrti verovali oni, a prísť konečne k svitu radosti blaženejšieho života.

Koniec všelikého zemského utrpenia, jak toho neskrotnými silami a pohromami prírody tak toho ukrutníkmi a skrivodlivými ľuďmi nevinným zapríčineného, je nalezenie radosti a blaha v pokonnom víťazstve Božestva dobra a tak ukojenie pravých duchovných citov, túžob a žiadostí človeka. Preto naše

povesti i tam, kde suchý rozum vzpiera sa fantastičnosti jejich, ešte vždy ostávajú milé, dojímavé, vítané, nerozlučné družice každého nezkazeného srdca. Dobré, blahé pôsobenia na cit a srdce ľudské nikto jim odopriet nemôže, a ľud náš v skutku od tisíc a tisícletia nimi šľachtí a kojí city duše svojej.

38.

2. *Pomery mysle* (rozumu). — Človek, tvor v svete myslivý, skúmavý, rozumujúci: každý vonkajší predmet, celý svet nielen dojíma ho, ale i človek pojíma ho mysľou svojou t. j. tvorí si o každej veci jasné a určité pojmy, srovnáva i rozoznáva jich a tak utvorí si známosť jednotlivostí i celku sveta. Ba človek si je i sám predmetom tohto ponímania; on usiluje sa vystihnúť a poznať i sám seba. Keby prestával na tom poznaní, jaké samo sebou podáva mu jestvovanie sveta i jestvovanie jeho; keby prestával na dojmoch jak práve do smyslov bijú a na pojmoch (pochopoch). z toho utvorených: tu by nastával v myslení a rozumováni človeka mier, mier stojatý a hnilý, a človek nikdy nepovzniesol by sa ďalej od poznania hmoty, jej prvkov, útvarov a rozmerov, jako jich vidí pred sebou v priestore a čase povstávať, jestvovať a zanikať.

Ale duch ľudský neprestáva nikdy na tej známosti púho názornej, ktorú pomocou svojich päť smyslov utvoril si o svete; on mysľou svojou, týmto akoby vyšším k telu nepriviazaným smyslom duše rozumnej, siaha ďaleko za svet oku viditeľný. Preto neprestáva predne na tých pojmoch, ktoré o veciach viditeľných jednoducho tvorí si na základe tých dojmov, ktoré dojmy činia tieto veci na neho; neprestávame na tom, že na pr. kvet činí na nás dojem krásy, zrastlina lebo telo naše lebo telo zvieraťa podáva nám dojem i pojem rozmeru, súmeru, ústrojnosti. Ale duch myslivý skúma ďalej a hovorí: dojmy i pojmy mám už hotové, už dané vo veciach a s nimi; ale ktože dal, kto vložil do týchto vecí tie dojmy a pre mňa i pojmy, čiže kto dal a vložil do kvetu krásu, do tela rozmer i súmer, kto ustrojil ho? Ten iste mal prvotný pojem krásy, súmernosti, ústrojnosti, ktorý pojem mne ako už daný len v druhom ráde utvoriť si, znovu ponímať prichodí. Takto *hľadá človek pojem pojmov* čiže *ducha toho*, v ktorom prvotne vznikla myšlienka utvorenia všetkých vecí, tak ako nás dojímajú a ktoré my už len ako hotové ponímame, poznávame, pôvod a zdroj jejich a tak i prapôvod a zdroj našich pojmov ešte len hľadajúc. Ale i z každej veci hovorí k nám ten pojem pojmov, ten duch stvoriteľský, ktorý praprvotne poňal, pochopil a potom i utvoril všetky veci.

Rovne neprestáva duch ľudský nikdy na tom, jak vidí hmoty, telá a všetky veci v tomto čase a priestore zemskom i svetovom jedna druhú zapríčiňovať sa, povstávať, hýbať sa i zanikať: neprestáva na tých príčinách jestvovania, ktoré smyslami vidí a poníma. On radšej hľadá *prapríčinu všetkých príčin*; skúma, rozumuje, dospytuje sa i na tejto ceste až k tomu pokonnému a tu praprvotnému zdroju, z nehož, čo z prapríčiny, vznik a počiatok vzaly všetky veci. Dohúta a domyslí sa až k stvoriteľovi sveta. Duch ľudský vidiac

pri tom i seba zapríčineného, v čase povstalého a tak vznikom svojim konečného, dopytuje sa i tu: ktože zapríčinil mňa? či hmota tá bezo mňa nevedomá či rovne duch sävedomý, jakého byť jasne vidím i seba? A tu nemožno mu prísť k inému výsledku, jedine k tomu, že i on zapríčinený je duchom sävedomým, säurčujúcim, praprvotným, nekonečným, k nemuž takto myslou vznáša sa, ktorého čo svojho i všetkých vecí stvoriteľa poznáva.

Duch ľudský vidí konečne v svete tomto *vesmier* t. j. rozumný rozmer i súmer všetkých vecí, pri všetkej rozličnosti a rôznosti na jedno druhé pôsobiacich, seba vytiskujúcich i sebe odporujúcich živlov, predsa svet sám v sebe zavŕšený, v celom ústroji svojom k jednomu cieľu života a trvania spravovaný, svet miery a mieru všetkých vecí. Nekonečný, nevystižný tento vesmier poňať, rozmysleť, rozmery jeho v súmer a mier spojiť, v jediný nedielny ústroj postaviť, jednotlivostiam i rôznostiam cesty vymerať, by konečne nezničily seba, to nemohla hmota ani nemôže udržovať náhoda, jedine *myseľ*, *rozum*, *súd*, *duch* tiež *nekonečne myslivý*, *nekonečne rozumný*, *večne múdry*.

Týmito cestami prichodí duch ľudský myslivý od pojmov k prapojmu, od príčin k prapríčine, z videnia sveta k poňatiu jeho pôvodu a vzniku, z vidu stvorenia k poznatiu stvoriteľa; duch konečný, zapríčinený vznáša sa k duchu nekonečnému, nezapríčinenému, k praduchu a k prabohu.

Videli sme už v §. 2., ako hneď pri prvom prebudení sa povstávajú v mysli ľudskej otázky i domysly tieto. Jako ktorý národ rozluštil si tieto prvé pohádky ducha, také je i jeho poznanie Božestva, známosť to u dávnych národov hlavne z videnia a ponímania sveta čerpaná, teda známosť prirodzená, teda mudrovanie ducha ľudského, sama na seba zanechaného.

39.

Výš vypísané cesty vznášania sa mysle človeka k Božestvu *zrkadlia sa mi v obrazoch a pomysloch i dômysloch našich povestí* nasledovne:

Otcov našich nekonečne dojímal svet i najmenšia čiastočka jeho; nezapomínajú sa v povestiach ani len na toho v prachu zaviateho chrobáčika alebo v rozpukline skalnej ztiesneného červíčka (Sirôtky, Sborník I., str. 66). Dojímal ich každý jednotlivý predmet, každý tvor a tvar nielen hmotou svojou, nielen tak vnešne jako do smyslov bije a na pr. dnešniemu prírodozpytateľovi ukazuje sa, ktorý si z toho tvorí svoje reálne pojmy a známky predmetu, i jednoducho vrädí si ho do rädu a sústavy svojej rozumom suchým, myslou necitnou. Dojímal ich radšej každý tvor a tvar hlbšie, vniutorne a mocne prebúdzal v mysli jejich tie myšlienky, ktoré v ňom znázornené, ztelesnené, dané videli; *dojímal ich teda myšlienkou, duchom z tvoru a tvaru každého akoby hovoriacim.* Tak dojme i dnes ducha myslivého každý predmet, že si myslí nielen na reálnosť tohože predmetu, ale rozumuje a mudruje o ňom i abstrakne, na pr. v zrastline, v jej rozmeroch, barvách i vôni vidí nielen reálny súmer a reálnu krásu, ale pojme pri tom i abstraktne (čistomyslive)

súmernosť a krásu: súmernosť a krása napospol a všeobecne hovorí k duchu jeho z kvetu toho. Lenže zdroj a pôvod krásy nevidí v kvete tomto, nevidí ho ani v sebe, ponevádž dojem a pojem krásy jemu len s predmetom už hotovým daný je; ale hľadá a vidí prvotný pojem krásy v duchu tom, ktorý dal vznik i zrast krásnemu voňavému kvetu a tak *pojem pojmu kladie do stvoriteľa hmoty, prírody, sveta:* nekladie ho naskrze do samej hmoty a prírody, v nejž len daný, oku hmotne objavený je, sám v sebe súc nad hmotu nekonečne vyvýšenejší, velebnejší. Dojem a pojem tento znali i povesťujúci dedovia; kremä že neznali ešte prísno rozumne deliť ducha od hmoty, že duch jim ostáva vždy k hmote priviazaný; preto i priviazali pojmy pojmov k hmotám samým, *myšlienku a ducha v tvoroch a útvaroch znázorneného, objaveného, ponímali konkretne. spolu s nimi súvislého,* od hmoty ešte akoby neočisteného.

Dojmy a pojmy jejich boly teda viac *obrazivé* ako *čistomyslivé,* viac básnické ako filosofické; čistú a prísnu myslivosť svoju neznali ani nemohli ešte v tej prvotnej mládenskej dobe ducha náležite deliť od svojej obrazivosti (vidz §. 5., 6.). *Ponímanie sveta bolo teda u nich ešte obrazivé, básnické.* Jako básnik dojmy tie, ktoré na jeho obrazotvornú mysel činia predmety, na pr. dojem krásy kvetu, dojem ohromnosti ozrutnej zápole, dojem velebnosti a vznešenosti letov orla a sokola, dojem síly, rozvahy lva alebo druhých, vlohy svoje prezradzujúcich živočichov, dojem čiernych akoby s dušou básnika smúťacích hôr, dojem mrtvoty prírody zimnej, dojem života a radosti prírody jarnej — a tisíc druhých dojmov pojme v obrazotvornosti svojej ako naozaj oduševnené, zosobnené, myšlienkou jeho oživené: rovne tak dojímala mladistvú mysel národa celá príroda a každý v nej tvor, rovne tak ponímali potom všetko v nej myšlienkou a duchom oživené, zosobnené, shovárali sa s ňou i hovoriť a jednať jej dali čo oduševnenej. Z obrazivosti tejto vyvinul sa u otcov našich názor sveta ten a taký, s nímž stretáme sa v povestiach, názor to oduševňujúci a zosobňujúci všeliakú hmotu, prírodu v jej celku i v čiastkách a jednotlivostiach. Každý tvor tu naozaj *„Boží tvor“* t. j. známku Božestva, známku ducha nielen na sebe ale i v sebe nosí. Takto obrazne a snivo mysliac, obrazy mysle svojej za skutočnosť berúc, dostali sa dedovia naši za tej detinskej doby národa na cesty pantheistického ponímania svéta; takto jim všade a vo všetkom duch, všade a vo všetkom Bôh, čiže všetko oduševnené, zbožnené. Lež istotne v tomto pantheism (všebožstvo) našich povestí nenie materialistický, kdeby hmota držala vrch všetkého a ona bola silou stvoriteľskou; ale pantheism jejich je *psychologický,* kde duch nad hmotu vyvýšený, kde v duchu založená je moc tvorčia a životná, kde telo neprospieva, ale duch je, ktorý oživuje.

40.

Ale toto tvorstvo zeme, jehož brat a spoluúčastník i človek, v ňomž ako obrazivej mysli javí sa takto duch tvorivý, sävedomý, je tvorstvo ešte vždy podriadené, závislé; smrť i život jeho poddaný je mocnejším, od neho

nezávislým živlom a činiteľom. Duch akoby tvorstva tohoto upie, keď činitelia tí záhubou, kliatbou, zakliatím hrozia; raduje sa len, keď zasa mocnejší činitelia pôsobia k oživeniu, k odkliatu a jako k novému utvoreniu jeho. Prvý rozhľad okolo presvedčil otcov našich, že nad týmto tvorstvom zeme vládnu mocnejšie, od neho nezávislé živly vetra a vody, svetla a tmy, tepla a zimy, sily to kladné i záporné, jejichž pôsobeniu vystaveno je každé telo. A tu jestliže už v onom nižšom tvorstve, hynúcom a oživovanom, javil sa duch: čímže viac nutno bolo vidieť ducha v tých živloch a silách prírodných pôsobiaceho, ktoré tu dole za účinok majú smrť i život, ktoré objavujú sa jako živly a sily záporné i kladné, umrtvujúce i kriesiteľské v prírode. Obrazivá myseľ dedov našich teda len ďalej a dôsledne pokročila na ceste svojej, *keď tmy a svetlo, chmáry a jasno, mrazy a teplo ešte vo vyššej miere zosobnila* a jejich akoby vládcov: morá či vody priepastné, slnce, mesiac, vetor, *zbožnila* a tým i *Božestvo na čierno a bielo, zla a dobra, smrti a života podelila.*

Oživenie a umieranie, život i smrť javí sa v prírode: jak kedy sebou donáša vladárstvo oných zbožnených síl a pôsobiteľov. Ale príroda preca nepracuje k smrti, lež k životu; v jej zárodu pohára na veky svetlo, život, trebárs chvílami len ako pod popoľom; bo v tme a smrti zaniklo by všetko, rozpadlo by sa v nič, čo predsa vidome nedeje sa. Z toho jak pekne prichodia povesti k tomu zakliučeniu, jak bystrým duchom dôsleďujú, že *pokonné a najvyššie víťazstvo patrí svetlu a životu.* Odtiaľ v nich tá panna príroda i vo väzení či zakliati svojom síc polomrtvá ale vždy aj položivá, znaky svojej krásy nikda netratí úplne, bohatstvá jej vždy pri nej a v nej ukryté. Patrne pri jej oživeniu *najväčší činiteľ je svetlo a teplo, je slnce:* odkiaľ vyplynulo i *zbožňovanie jeho čo najmladšieho a najvyššieho králeviča, božiča.*

Medzitým v svete a prírode neprestanú vládnuť pôsobitelia obojí: jak tí neústupnou smrťou hroziaci, tak tí vždy k životu účinkujúci. Čo, kto drží mieru a váhu medzi oboma? Bez miery a váhy tejto nebolo by poriadku; nebolo by tohoto pravidelného otáčania síl sústredivých i odstredivých, ktoré udržuje svet, udržuje v ňom život. Nutno bolo teda predkom našim hľadať mieru a váhu túto; hľadieť na *obvod ten*, v ňomž jako v jednom kolobehu drží sa všetko svojho smeru, beží ale nevystupuje z drahy, navracia sa vždy odkiaľ vyšlo, je prítomné, bolo i predošlé, bude i prišlé. Hľadiacim na obvod (peripheria) nutno jim bolo naísť i nejaký *stredobod* (centrum), kol nehož sústredivé i odstredivé sily jedna druhej mieru držia, točia ale v behu nerozutekajú sa, pôsobia predsa len ten pravidelný obvod a v sebe zavŕšenú, sústredivú kuľu sveta, všehomiera. — *Obvodom* týmto dľa našich povestí sú *časy a chvíle*, v nichž raz dobré, jasné, biele, druhýraz ale zlé, temné, čierne živly moc a vládu, prítomnosť svoju majú, pomíňajú sa a prichodia zasa, priťahujú i odstrkujú sa, bojujú, víťazia a zanikajú i vždy len na novo objavujú sa na tomto bojišti. To sú jejich Božestvá zla i dobra. *Stredobod* obvodu toho jim je *vždy starý i nový čas, vek vekový*, nikda nezanikajúci, sám v sebe ani prítomnosť ani minulosť ani budúcnosť nemajúci, *nepremenný pravek.* Svetu len,

tomu meniacemu sa, dáva časy a chvíle menivé; v nich predvodí mu svetlo i tmu, život i smrť, vyrovnáva a mieri všetko, hlavne sám nehynúci život a trvanie stanovuje i k víťazstvu privodí. Odtiaľto v povestiach *sklenný vrch*, vždy vatrenný, vždy jasný t. j. *obloha nebies* sama v sebe vo dne v noci jasné svetlá, zdroj svetla obsahujúca; len zemskému svetu obvody časov a chvíľ, dňa i noci, leta a zimy vymeriavajúca. Odtiaľto jeden jediný je *Kráľ Času*, *Kráľ vekov*, *Prabôh* moc a vládu, mieru a váhu vo všetkom držiaci. On vždy ten samý, vždy zo seba a kroz seba v svetle jasnej prítomnosti rodiaci sa, dostárnuť sa, domdlieť, dohynúť nemohúci šedivý a plešivý starec. On nemá s kým by bojoval a potýkal sa (ako popelvár); on len kynie a stane sa, na pokynutie to mlčky čakajú kol neho sluhovia a prisluhujú svetu spravodlivosť, v ňom len završuje a dokonáva sa vyrovnanie všetkých vecí, zlým ľuďom k smrti, dobrým ale k životu.

41.

Možno v nedostupnej bádaniu šerodávnosti boli pradedovia slovanskí jednoduchými ctiteľmi hmotnej prírody: ľakali sa zlých prírodných síl zimy a smrti, bláhali si v dobrých prírodných silách leta a svetla, tak ako práve zlý i dobrý čiže odporný a príjemný čas, v zime v lete, sebou to donášal. Ale duch jejich v povestiach našich dávno premôhol túto materialistickú postať, keď napred sily a zjavy tieto zosobnil, oduševnil, keď hlavne potom osobnostiam a bytnostiam týmto nielen hmotné ale i mravné zlo a dobro pripísal (§. 13., 14.). Mysel povesťujúcich otcov našich nenie naskrze prikovaná k hmote, k prírode, k veciam len do smyslov bijúcim; jej nedosť hľadieť na prírodu, na jej zjavy zimy a leta, na slnce a oblohu, na tmy a svetlá: *ona zalieta vždy od týchto svojich hmotných obrazov a symbolov k osobnostiam a duchom vecmi týmito vládnucím a nadto vládcom i mravného, duchovného zla i dobra*, pôsobiteľom nielen vonkajších pohrom a príjemností života, ale i k dárcom vnútorných žiaľov a radostí. Povesti zjavne predstavujú nie čas, ale Kráľa Času a veku spravedlivého; nie slnce, ale kráľeviča božiča, vladateľa slnka a leta, k tomu bohatiera krásy, pravdy a dobra; nie zimu, ale Babu a drakov chmúrnych a mrazivých v prírode a v mravnom svete zlopovestných pachateľov a zastavateľov hriechu; nie leto, ale Pannu, plnú síc i krásy a bohatstva darov prírodných, lež aj ozdobnú a skvelú cnosťou. Takto vznáša sa mysel otcov nie k hmotným živlom a k jejich búreniu i utíšeniu v prírode, lež ku vládcom tých živlov a správcovi udržujúcemu mier i v tom vonkajšom svete; vznáša sa nie tak ku silám prírodným jako radšej k mocnostiam duchovným, sävedomým, säurčujúcim a mravne v zlom i dobrom vládnucim; poníma i ten čas, nie ako čas samo sebou lebo nejak nahodile všetko vyrovnávajúci, lež ako duchovného uvedomelého správca a vládca všetkých vecí, vymeriavajúceho beh zlu i dobru a hlavne v nestrannej spravedlivosti dobro k dokonaniu privodiaceho. Mysel tá nesúc sa od ducha k duchu, dospela k pojmom ducha

neviditeľnosti, večnosti, všadebytnosti, všemohúcnosti, vševedúcnosti, spravedlivosti a pravdy (§. 14.).

42.

Poznanie Božestva osobného, duchovného a zdvíhanie sa človeka k nemu čo ducha k duchu samo sebou viedlo *k pomeru bližšieho, vzájomnejšieho poznávania tohože Božestva*: viedlo *k pomeru tomu, kde duch sdeľuje sa duchu;* bo ducha, ktorýby či neumel či nechcel sdeliť sa, vlastne ani mysliet si neznáme; zjavenie sa, reč, hovor sú nutnosti ducha. Hľadajmeže teda v povestiach pomer tento, kde samo Božestvo je učiteľom, človek učedlníkom; kde ono objavuje seba i myseľ svoju i tajnosti svoje duchu človeka, a človek je svedkom tohto zjavenia, prijímateľom úmyslov i rady Božestva, načúvateľom tajností jeho.

Pomer tento v rúcho a telo oblečený nachodíme všade a prerozmanite, keďže temer v každej povesti človek prichodí do bezprostredného stýkania sa s Božestvom. Hlavne ten šedivý a plešivý starec, ten všedabyt a všadepritom, vždy v pravý a rozhodný čas objavuje sa sám, nevolaný, nepýtaný; on dáva i radu, naučenie a pomoc, odhaľuje i tajnosti, o ktorých žiaden iný duch vedomie nemá. Alebo človek priputuje k nemu na ten sklenný vrch, aby počul výroky jeho, aby videl ho bezprostredne, tak ako v mysli svojej čím najdôstojnejšie predstaviť si ho môže, vznašajúceho sa v tom svetle vatry na veky horiacej. A kráľ, Prabôh ten, aj objavuje sa tuná človeku a odhaľuje mu i seba v neprístupnom svetle vatry zavinutého, vyjavuje mu i výroky svoje i tajomstvá sveta podzemného a nadovšetko hlása vševedúcnosť a spravodlivosť svoju. V Mahuliene v chalupe v hlbokých horách ukrytej je tajomstvenné bydlo Božestva tohoto i tajomstvenné sblíženie sa k nemu a vypočúvanie výrokov jeho a vedomostí i správy príbehov sveta. Baláž za svetielkom jeho v pustých horách a šerej noci pohodí k nemu a dozná sa od neho, čo sám znať nemohol, neznal. Ľudstvo vysiela tiež poslov svojich do krajín zámorských, do svetov tých za hraniciami obyčajného sveta postavených, k Slnku a matičke jeho; poslovia navracajú sa od týchto nadzemských bytností s jasným a určitým vývodom o veciach a príčinách oku i umu ľudskému ináč ukrytých. Tak menovite v povesti Cesta k Slnku. Šuhaj idúci pre Tri perá z Draka a a hľadajúci dobré i zlé tam za morom, v svete docela inom, najde vraj bydlá Boha vetrov, vyvábi z neho tajemstvá o ňom samom o veciach, ktoré kremä Bôh tento znať mohol, navracuje sa s vývodom o dobru i zlu, o živote i smrti A tí mnohí pútnici a pútnice k slnku, mesiacu a vetru i k jejich matičkám; tí tátoši všeradcovia; tí popelvári načúvajúci ako čo shovárajú sa medzi sebou Baby i jich dcéry i jich synovia draci; tie panny znajúce od svojích väzniteľov vyvábiť tajemstvá jejích sily a vlády — všetko toto čože je jiného jako toliké podoby a obdoby toho jednoho, že *Božestvo samo sdeľuje, odhaľuje sa človeku, a človek je hneď prostredný hneď i bezprostredný vidomec a načúvateľ Božestva?!* Všade tu zobrazujú si, domnievajú sa povesťujúci naši

vedomci to jedno, že duchom svojím bezprostredne vznášajú sa k duchu Božestva, že ono duch nekonečný, neobmedzený hovorí k duchu jejich konečnému a na zjavenie toto obmedzenému.

A sám ten zjav popelvára, pastierika, najmladšieho brata a syna rodu ludského, ktorý ale z nízkosti tejto dospieva na královiča bohatiera rodu nadľudského, božeského — čoše nám vyznamenávať bude tu, kde o sdelovaní o skloňovaní sa Božestva k ľudstvu hovoríme? — Zjav tento královiča božiča (vidz § 30) v podobe a osobnosti ľudskej, do pomerov ľudských zostupujúcej vyznamenáva to, že otcovia naši predstavovali si Božestvo a človečenstvo ako spriaznené, spríbuznené; bájili, že človek najbližšie a jako v jeho rodine stojí s Božestvom, a Božestvo zasa že neštíti sa rodiny tejto, skloňuje sa k nej, objavuje sa jej v podobe tela a postavy ľudskej, v jakej čo v najdôstojnejšom obleku (vnešnom zjave) javí sa duch. *Královič* božič tento je teda akoby *Božestvo ztelesnené*, *učlovečenstvenné na zemi.* Božestvo tu objavuje seba čím najzrejmejšie ľudstvu; akoby pred tvárou a očima ľudskýma jedná, koná, bojuje, víťazí. Ukazuje, zjavuje teda ľuďom i činenie, rady, úmysly, vôľu svoju dobrú a moc nepremožnú; jak totiž ono zasadzuje sa za dobro proti všelikým zlým bytnostiam; jak ono vydobýva a darúva svetu hmotné dobro, svetlo a leto v prírode; jak ono samo v sebe je krásou, pravdou a mravným dobrom, a krásu, pravdu na svetlo vyvodí; veciam týmto storaz a storaz od zlých a nepravých šliapaným vždy znovu na prestol víťazstva dopomáha. — Popelvár v nízkosti a slabosti ľudskej predvedený, potom už královič vo vyvýšenosti a bohatierskosti božeskej slávny je *najvznešenejším zjavom Božestva v očiach ľudských*, k jakému myslivý obrazivý duch otcov našich dospel, krajší obraz nad toto ani nakresliť si nemohol. Je toto spolu *najvznešenejšie povýšenie sa mysle*, *ducha človeka k Božestvu* v povestiach, našich tak živo a velebne znázornené.

Božestvo tedy dľa tohto nebýva poznávano len z prírody a vidu sveta ním stvoreného, spravovaného (§ 40); ale ono samo seba objavuje, vývod o sebe, vôli svojej, úmysloch, radách, činoch i tajnostiach svojích dáva človeku. Je ono a ostáva duchu ľudskému vždy aj tajomstvenné; ale tajomstvá jeho v prírode a z prírody i samo v sebe zjavné a zjaviteľné sú. Nasledovne povesti ďaleko stoja od toho pošmúrneho učenia, kde Božestvo je len čosi tajuplného, v sebe zavretého, neprístupného, čoby aj výroky svoje v dvojsmysly alebo práve v nesmysly trvavých zlomkovitých výpovedí zahaľovalo. Dľa učenia jejich *Božestvo je vždy javné, výroky a rady jeho jasné.* I človek učedlník tohoto Božestva, nenie duch pošmúrny, v sebe zavretý, zabitý, zakliaty; ale je *duch bystrý, jasný, v známosti svojej veselý*; známosť svoju o Božestve a stvorenstve, o zjavoch sveta, o sprave všehomiera rozkladá, vykladá, v prerozmanitých obrazoch a dejoch o nej povestí a povesti svoje ako drahé poklady ducha svojho a zjavenia božského zo storočia na storočia prechováva, z pokolenia na pokolenia prenáša.

43.

Božestvo však sdeľuje, *objavuje seba* nielen človeku, lež *i prírode a tvorstvu všelikému;* božestvo je tu priateľom všelikého stvorenstva, *v ňomž tiež* (dľa bájenia) *javí sa duch*, ktoré nasledovne i *samo hlása a vraví potom o Božestve.* Keď raz povesti tak ponímajú prírodu, že každý tvor je „*Boží tvor*" t. j. známky ducha nielen na sebe ale i v sebe nosí (§. 39.): nuž je to potom len dôslednosť v ních. Keď konečne pri poznávaní Božestva obzerajú sa aj na prírodu, šatria jej hlasu a zjavu, a ona jim nielen prítomnosť, no i výroky Božestva hlása; ona podáva i najlepšie obrazy, do nichž zavinuté sú pojmy o Božestve. Priatelia a skúmatelia prírody sú tu potom i miláčkovia a najlepší znatelia Božestva.

Obzrime si ešte toto.

Božestvo i prírode jaksi zjavuje sa, ona čuje a zvestuje ho, človek v tom šatrí jej hlasy a veští. Vtáci, tí široko ďaleko vysoko lietajúci, akoby všade všetko vidúci, sú tuná poprednejší miláčkovia a zvestovatelia Božestva; jich letu prizerá sa, jich hlasu načúvá, z jejich objavenia sa a pohybov veští človek. Krkavci, havrani, jastrabi, sokoli a orli obletujú zámky a krajny slnka, mesiaca, vetra, veštíc a vedomkýň i ukazujú pútnikovi cestu k nim. Vrany, ako dcéry starcové, lietajú širokým ďalekým svetom, v noci u otca starca zvestujú chýry a úsudky božeské, alebo inde jako holubice sediac na dachu, šepocú si tajnosti tieto; — pútnik všetko vypočúva a zapamätá si. Kačice výstrahu dávajú spravodlivému človeku v Kráľovi Času; prezradzujú sestru bratovi vo Vetrnom Kráľovi; oznamujú prílet a prítomnosť nevinnej matky v Jelenčokovi a t. ď. Tri holúbky radia Sirote, čo má urobiť, ako ísť do kostola. Zlatá páva zvestuje otcovi osúd jeho synov. Havran zná o boji Baláža s drakom i jak k tomu dostaviť sa má; aj sokol drakov tu kvíli, čujúc prítomnosť Balážovú. Kôň drakov potkne sa nad úkrytom Vintalkovým. Líška, ako nejaká vševedkyňa, umie i svodiť i dobré rady udeľovať. Vlk, myš, včela, ryba, straka a jiné zveri znajú vopred poviedať pútnikovi, ako síde sa mu jejich pomoc, aby jich len ušanoval; znajú i čo diať sa má; ba i keď už čo deje sa z úmyslu a rady Božestva, dostavujú sa k pomoci volané i nevolané. Had, ten tajomný strážca podzemných pokladov, zná tajnosti otvárania i zatvárania sa zeme, zná i tajné sily meča, prstena čarovného. Stromy, kvety, ruže, lúky, studnice sú znakmi zakliatych, krev z nich vystrekujúca alebo neobyčajná vôňa jejich prezradzuje to všetko.

Príroda tedy podáva i najlepšie obrazy, nímiž povesti maľujú svoje pomysly a pojmy o Božestve: Pusté hory, mŕtve skaliny, priepastné vody a morá, tmavé jaskyne, tma, noc, chmáry a chumelice, mlhy, mrazy a ľady, oblaky ohnivé, zveri divoké, škaredé postavy strygôňov, strýg, báb, drakov atď. slúža za predstavy zakliaťa a spôsobov Božestva zla. Slnce, mesiac, jasné povetrie (vetor), hory a háje oživené, lúky kvetisté, studnice penisté, zámky biele, sklenná ligotná obloha, premenisté slniečkové, mesiačikové a hviezdičkové šaty,

uveselené zvery, nevinné holúbky, zlaté kačice a húsky i pávy; potom postavy velebných starcov, mohútnych kráľevičov, zlatých paničiek a t. ď., všetko to odev a rúcho Božestva dobra i jeho dobročinného odkliata sveta.

Celá príroda takto tají v sebe i javí zo seba sily tajné, sily božeské; v prírodu odieva sa duch i čin Božestva, a *kto priateľom i skúmateľom tejto prírody, ten i znateľom a miláčkom Božestva.* Odtiaľ v povestiach černokňažníci, veštcovia, vedomci; rovne i veštice, vedomice, vedomkyne, vedmy a vidmy; osobnosti zaoberajúce sa vždy s prírodou a jej poznaním, krotitelia to zverov, znalci tajomných síl zeliniek a t. ď., pri tom ale vždy aj zasvätenci tajností božeských. Ľudia pútnici k nim utiekajú sa o svetlo, radu a pomoc, a títo, poukazujúc na svoje čarodejne prípravy, na služobnú jim prírodu, na svoje zvery, vtáky, čarovné pruty a zelinky a t. ď., dávajú vývod, radu a pomoc, i učeníkov prijímajú na čarodejstvo a černokňažníctvo.

Takéto je vznášanie sa ducha otcov našich k Božestvu; takéto sú zdroje známosti jejich o Bohu. Z tohto zdroja nutne vyplynul i *spôsob predkladania tejto známosti:* spôsob to nielen z umenia a poesie, ale i z úmysla a domysla *názorný, obrazivý, báječný, povestivý.* Známosť čistých, odťažných pojmov o Božestve nebola by primeraná bývala ani cestám tým, nimiž prichodili k známosti tejto ani spôsobu tomu, jakým zjavovalo sa Božestvo. Každý teda pomysel a pojem o Božestve nutno bolo zavinúť v obraz a dej smyslený. Iste v samom tomto spôsobe ponímania Božestva a predkladania známosti o ňom leží hneď i stien a tmavá stránka jeho; ale spôsob tento i najlepšie zodpovedal i prvotnej mysli mladého národa a tak i cieľu svojmu, totiž cieľu tomu, by v dobách tých a u ľudu známosť božeská z pamäti nevyšla, šírila a zachovala sa i ďalej. Možno v národe slovanskom boli i zvláštnejší myslitelia a duchovia, ktorí boli dospeli i k čistejším, jasnejším a odťažným pojmom o Božestve; možno i predkladali túto známosť v jasnejšom učení; ale jejich učeniu ani nebolo možno dostať sa až na naše časy bez kníh a písem, ani vniknúť do hĺbky ľudu, keď učenie v pojmoch odťažných ťažké je pamäti ku zachovaniu. Jedine takejto známosti obraznej, maľobnej, možno bolo udržať sa u ľudu navyklého myslieť a vravieť vždy srostite, názorne, obrazne. V tomto sú povesti o Božestvách dávnych pomníkmi, ktoré pretrvaly i prvotných umelcov a mysliteľov svojich, povzdorovaly i odťažnejšiemu a čistomyslivému učeniu kresťanskému o Bohu u ľudu a národa nášho.

44.

3. *Pomery vôle.* — Človek, tvor sebaurčujúci, na tejto ceste určovania seba prichodí do odporu sám so sebou. Ako určovať sa: či dľa chúťok smyslných, telesných, dľa hnutia a výbuchov okamžitých náruživostí, čiže dľa rozumných zásad a chladnejšej rozvahy i trvalejšieho chtenia ducha? Iste dľa tohto poslednejšieho; bo duch ľudský vidí i podlosť i škodlivosť a tak i nerozumnosť smyslných chúťok, okamžitých náruživostí, trvalých vášní; vidí

v nich ustavičné a nerozmyslné sem i tam kolotanie sa; vidí v nich hrob svojho určovania sa a pravej svobody človeka. Säurčujúcim, svobodným zná sa byť len natoľko, nakoľko svojou rozumnosťou a pevnejším chtením umrtvuje smyslnosť, krotí vášne a náruživosti. Cítil a znal by sa úplne svobodným, len keďby dokona umrtviac všetku telesnosť, čistú rozumnú dobrú vôľu svoju úplne a neodvisle uskutočňovať mohol. Tu človek vypovieda boj chúťkam a náruživostiam svojim; tu zapre sám seba t. j. žiadosti svoje telesné, tu hľadá samostatnosť a svobodu svoju v rozumnom, múdrom a dobrom činení ducha. Ale — kým je v tomto tele — úplne a dokonale nedochodí k tejto samostatnosti a svobode.

I hľadá teda duch ľudský toho samostatného, samo v sebe úplne svobodného, ktorý prost všelikého iného hnutia, určoval by seba dokona rozumne a múdre, robil vždy a všetko dobre, svate. I hľadá teda Boha, ducha čistého, múdreho, svatého, nekonečne svobodného. Keď toho raz najde a chtenie i činenie jeho pozná, nezná duch ľudský nič rozumnejšieho a pilnejšieho, ako *poznatú samostatnú a dobrú vôľu božeskú plniť*, dľa nej svôj celý zemský život sporiadať, Bohu chtením i činením svojim pripodobniť sa. V tomto splynutí vôle ľudskej s vôľou najmúdrejšieho, najlepšieho a tak i najsvobodnejšieho ducha hľadá i nachodí duch človeka *svoju svobodu. Toto je vôľa človeka povznesená k Bohu, k svobode*; tu vzor určovania sa položený je v tom Najsvobodnejšom; tu dopytovania sa na vôľu Jeho, tu ochota spravovania sa dľa nej.

V tomto smere a vznášaní sa vôle človeka ku vôli Božestva akože už teraz počínajú si povesti naše, akéže stanovujú pomery?

Povesti, dospevšie poznaním Božestva k prvozásadám mravného zla i dobra, predstavujú oboje v Božestvách svojich čo činné, dejstvujúce a spolu i následky svoje donášajúce: tam potupu, záhubu, smrť; tuná česť, ščastie, a život; tam otroctvo mrzké, tu svobodu slávnu. Týmto hlavne účinkujú i na človeka a stanovujú pomer jeho k Božestvám zla jako *pomer k vzorom telesnosti a zla*, jichž varovať sa má, a pomer jeho k Božestvám dobra jako *pomer k vzorom cnosti i duchovnosti*, ktoré vzory nasledovať mu dlužno i slávno.

Vidzme i jedny i druhé.

45.

Osobnosti Božestva zla a jejich určovanie sa, v pohnútkach i konečných výsledkoch jeho, predstaveno máme vždy *na výstrahu človeka*, by on nečinil podobne a tak ušiel potupy i smrti. — Za účelom týmto predstavujú povesti každú takúto bytnosť ako sebeckú, cudzieho imania požiteľskú a preto u všetkých v nenávisti stojacú; ďalej ako bytnosť smyslnostiam, mrzkostiam, časným požitkom oddanú a preto u všetkých šľachetnejších zošklivenú; konečne ako bytnosť náruživosťmi opútanú, všelikej lsti i zlosti schopnú a preto alebo samo seba trestajúcu alebo vždy pravého mstiteľa i trestateľa nepravostí nalezajúcu. Tu teda čerti, draci, strygôni a baby stráža u seba a požívajú ne-

náležiace jim poklady, počím pravému majiteľovi človeku, čo biednemu zakliatcovi živoriť a strádať nutno, až by našiel sa víťazný mstiteľ a vydobyteľ uchvátených pokladov. Tu v zámkoch draka, čerta, Železného Mnicha, Grošokráľa a u podobných pohodlnosti plno, žiada sa od unesenej sem panny, len aby si rozkazovala a hovela v tom všetkom, aby len pomilkovala sa so žiadostivým toho pochvatcom svojim — až tento sadne sám na lep, ktorý jej strojil, až totiž pri prvom zdánlivom milkovaní sa s ním, vyzradí jej tajemstvo svojej moci; panna nezadá česť svoju, ale on baživec hynie nečestne. Ježibábeľ a Ježibaba v práci unavujú a potia sa i zťažka odfukujú, u nich práca a ustávania veci nenávidené; počím šuhaj s pannou i na úteku a v nebezpečenstve vesele podnikajú práce, súbehy, boje; títo víťazia, a tamtí hynú. Drak pohodlný, vždy vraj má času naobedovať sa, zahrať sa v karty, pofajčiť si, podriemkať si doma a len potom prenasledovať Janka, ktorý ale v práci neunavný, v boji vždy ostražitý, ujde mu s korisťou, so zlatou Aničkou. Drak hnevá a zlostí sa plamennými výbuchmi svojej náruživosti, keď popelvár prevládaje ho; ale tento v boji vždy kľúdny a tichý sosbiera sa, hoc po pás do ocelového toku drakom vrazený bol, a hľa! draka v plamenných výbuchoch jeho náruživosti usmrcuje. Čerti, draci, baby puknú sa od zlosti, rozbliaknu sa na smolu, v náruživosti vlastnej hynú, keď nedaria sa jim jejich pokusy k premoženiu popelvára; ale tento čo koľkoraz nezdarí sa pokus jeho, vždy s novou rozvahou a odhodlanosťou pokúša sa o víťazstvo, ktoré len na tejto rozvaživosti a vytrvalosti záleží, bo tejto všetky prostriedky i vyššie pomocné mocnosti k službám stoja. Baby neušetria žiadneho ľudského citu, neštíťa sa žiadnej lsti, podvodu a skutku hrozného, zatrateného, len aby seba i dcéry svoje pri kráľovskej pohodlnosti zachovaly; ony to zlaté panny kántra a svoje špatné dcéry miesto nich nevedomým kráľevičom podstrkujú; ony to podhadzujú za týmže účelom štence a nestvory nevinným matkám; ale pri tom všetkom čím samy hrešia, tým trestané bývajú, a jaký súd si vynášajú, taký ho majú.

Všetkých zlých ľudí chtenie i činenie je dľa vzorov týchto bytností zla sporiadané; oni jim v službu oddali sa. Na to máme v povestiach predstavené tie mnohé macochy a jich dievky, jim povoľujúcich otcov, jim rovných nespravedlivých bratov starších, neverné manželky, klamných priateľov a podobných. Tí dvaja králeviči, ktorí pred popelvárom a najmladším bratom púšťajú sa na výboje a cesty, ktorí tohto najmladšieho tupia alebo jemu i nástrahy stroja, sú tiež len takíto sluhovia tela a nástroje náruživosti a zlosti. Oni sobeckí, oni pohodlia milovní, oni pochvatitelia práva jeho, oni koláče, víno, rozkoše hostincov na cestách života vyhľadávajúci rozkošníci, oni nespravedlivci, klamári a nástražníci — na svoju potupu a záhubu.

Zrejmo teda, že povesti predstavujú všetko toto na výstrahu, aby človek lepší jinde hľadal spásu svoju. Telesnosť a zloba samy sebe staväjú pasť, rozostierajú si siete, v ktorých chytajú sa, v nichž i hynú nečestne a na veky.

46.

Naproti tomu vidzme osobnosti Božestva dobra predstavené čo *pravé vzory cnosti i duchovnosti, ktoré nasledovať dlužno i slávno človeku.* — Tuná vrcholí Kráľ Času prísny, nesklonný, určujúci sa i rozhodujúci všetko jedine dľa presnej svrchovanej spravedlivosti. Starec je to vážny, dlhoveký a tak už sám v sebe obraz vyhaslej smyslnosti, vymrelých žiadostí a náruživostí; postava i povaha sama sebou vážna, krotká, kde treba i prísna; bytnosť už v tejto podobe a povahe starca teda posledním krokom k zemi pripútaná, pre seba už nič nepotrebujúca ani nehľadajúca tu dole, napomáhajúca len všeobecné dobro synov a vnukov svojich; bytnosť v skutku tak predstavená, že pri nej a v nej žiadna jiná žiadosť, žiadna vášeň a náruživosť, jedine múdra a pevná vôľa k dobrému — *ideál toto čistej duchovnosti.*

Vedľa tohto starca stojí syn alebo vnuk jeho popelvár králevič v sile a bujarosti mladého veku, kde ešte vábi a mámi smyslnosť, kde vrú ešte vášne a náruživosti. Povesti túto svoju zbožnenú osobnosť naschvál nepostavujú von z medze krehkostí ľudských, aby ukázaly pri nej, jak nádobno bojovať a víťaziť človeku nad telom, zaprieť seba a povzniesť sa k panovaniu ducha nad všetkým čo časného, okamžitého a zemského je, určovať sa v boji s telesnosťou a zlým jedine čistou, rozumnou a dobrou vôľou ducha. V boji tomto šuhaj mladý často i klesá, keď proti vôli a rade starcovej (tátošovej) pred časom objaví sa panne svojej, nemohúc odolať náruživosti, pritisne ju k srdcu alebo ináč prehreší sa v čom tom; ale previnenie svoje vždy novou službou a prácou, vždy novým a ťažším zaprením seba odpokutúva. Ináč ale v boji tomto vidíme ho vždy ochotne a dobrovoľne na dobré podberajúceho sa, vždy v práci a námahách neunavného, vždy ostražitého, vždy pevného, vždy po strane krásy, pravdy a dobra proti všelikým útrpnostiam, pohromám a zlým mocnostiam. Súc víťazom, nikdy nesmýšľa ani na pomstu ani na zisk osobný, odpúšťa každému, komu len odpušteno byť môže, zakladá ščastie mnohých; odmena a sláva dobrého pripadá jemu samému za údeľ, kremä vedľa blaha tých mnohých, ktorých od zlého osvobodil. Radám a snahám starca toho všedobrého poslušný, *po vystálom boji stojí tu pred námi ako ideál zbožnenej dobrej vôle a svobodného určovania seba*, kde úplne zkrotená a zlomená moc tela žiadostí i náruživostí, kde vládne duch a jeho čistá mravná vôľa zabezpečuje víťazstvo krásy, pravdy a dobra nad všetkým zlým, kde Božestvo i ľudstvo cíti sa byť úplne svojím, svojebudným, svobodným v chtení i činení dobrého (§. 30., 31.).

Po boku popelvára králeviča máme zbožnenú pannu, takže pokušeniu vystavenú, všemožnou pohodlnosťou, bohatstvom a nádherou k poddaniu sa zlému vábenú, ale ani rozkošou ani mukami ani len na okamženia nezvábenú, vo vernosti k svojmu ženichovi nezklátenú. Ešte i k tej poslednej výdatnej zbroji svojho pohlavia t. j. ku prelsteniu svojho podvodníka siaha len v posledňom rozhodnom okamžení, siaha kremä preto, aby sprostená byť mohla vtieravého

milenca i lákadiel lebo múk uňho jej nastrojených, aby dosvedčila oddanosť svoju k vyvolenému popelvár-kráľevičovi, ktorému i oddáva sa plnou čistou láskou ako bojovníkovi a víťazovi dobra.

Celé ľudstvo našich povestí len týmto vzorom dobrej, nezlomnej, duchovnej vôle v ústrety plesá, jich oslavuje, jim oddáva sa do moci ochotne a dobrovoľne. Zrejme chce i ono byť v chtení a činení svojom také, jaké sú zbožnené bytnosti jeho.

47.

Mravný tedy základ a vývod našich povestí je tento: *Jest mravné zlo, zosobnené v Božestve zla a vôle jeho zlej*, vlastne v chúťkach a žiadostiach i náružívostiach i v spravovaní sa dľa nich; *človek pomýli cestu určenia svojho, kädenáhle oddá sa do vôle Božestva zla*, určuje sa dľa žiadostí a náružívostí tela; v ních len zpotvorenia, zotročenia a tak zahynutie svoje najde; toto je hriech, ktorý hocby z počiatku jakékoľvek výhody sľuboval, naposled trestu a smrti neminie. — *Jest ale i mravné dobro, zosobneno v Božestve dobra*, zjavujúce sa v jeho čistej duchovnej vôli; *určenie človeka je oddanie sa do vôle Božestva dobra* a stálo určovanie sa dľa nej v boji s vlastnými tela žiadosťmi a náružívosťmi; vo víťazstve nad ními záleží svoboda a tak život ducha; toto je cnosť; konečná odmena a spása patrí jedine jej.

V tomto *dospely povesti k zásadám čisto ľudskej a kresťanskej mravnosti, k svobode ducha.* V jednotlivostiach a podrobnostiach, pri uvádzaní týchto zásad v dej, môžu i poblúdiť a nezodpovedať vo všetkom nášmu dnešniemu citu krásy, pravdy a dobra; ale v celku neústupné sú v tom jednom: trest a smrť každej nepravosti, odpustenie len vine smerenej, odmena a život jedinej cnosti a mravnosti. Mohly by byť ešte raz fantastičnejšie a bájećnejšie, čistá jejich mravnosť zachovala a zachová jich od zapomenutia; prísnym mravokárcom možno v ních najsť jednotlivé závadné veci, ale pred prísnou mravnosťou celku i jim pokloniť sa dlužno. Jednotlivosti takéto jednak padajú na účet báječnosti alebo na účet vypravovateľa, jednotlivca ľudu, jehož vkus v tomto ohľade delí sa od vkusu vzdelanejších*).

*) Nakoľko nám dosiaľ vedomo, mravokárci naši urážali sa len nad dvoma výjavma v povestiach dosiaľ uverejnených: pri Víťazkuchtovi nad tým, že panna kráľovská ukazuje mu svoje biele nôžky napred po členky, potom i po kolená a naposled uloží sa s ním do manželskej lože; v Zlatnej Krajne nad tým, že kráľevič zabáva sa so zakliatou kráľovnou ako so živou a splodí s ňou syna. Nám vydavateľom nutno bolo podržať výjavy tieto už k vôli vernosti báječného a prostonárodného predstavenia. Ale prizrime sa jim. V panne Víťazkuchtovej zosobnená je príroda, ktorá objavuje krásu svoju postupne svojmu vysvobodi- teľovi. Ukazovaním jej bielych nôh predstaveno máme to isté, čo inde tým, že vysvoboditeľ najde pannu v prvý deň do kolien, v druhý deň do pása, v tretí deň už cele odkliatu alebo že ju vraj zavidí tak, ako ju Bôh na svet dal. Toto je *báj* a báječný výklad otáznych miest. *Mrav* ale ľudu je tento: ženské ľudu nosia po dnes odev krátky, bosé nohy temer do kolien odhaľujúci; ľud neuráža sa nad týmto tak ako ani nad tým, keď u mužských nájdeme prse odhalené

Miesto vytýkania maličkostí prizrime sa radšej, ako povesti poznajú všetky záhyby i tajné hĺbky srdca ľudského; ako vedia vyvábiť z neho dobré i zlé hnutie jeho, najkrajšie cnosti i najošklivejšie hriechy. Vidzme, ako v ních hriechy i cnosti objavujú sa a dejstvujú vedľa seba vo výjavoch a následkoch takých, kde srdcu ľudskému nemožno prísť k inému výsledku, jedine k tomu, ktorý povesti za počiatok i koniec svojich rozpráv vystavily t. j. *zošklivenie a zatracenie hriechu, zamilovanie si a oslávenie cnosti.* V tomto obstoja pred každým súdom, v tomto ostávajú obľubou každej nevinnej duše, každého nezkaženého srdca. Prostý ľud a nevinné dietky takto vinú sa k týmto prostým a nevinným hlasateľkám čistej mravnosti, *pod jejichž prutom čarovným kamenie hriech, ožíva cnosť.* Budete-li i vy ako deti, videť budete v povestiach kráľovstvo dobrého, oslavu mravnosti, — kráľovstvo a oslavu svobody ducha, totiž vôle jeho čistej, dobrej, bożeskej.

II. Pomery človeka k ľudstvu.

48.

Jako povesti, siahajúc predstavami a dejmi svojími do svetov vyšších, báječných, božeských, boly nám dosiaľ učiteľkami pomerov náboženských, v níchž skutečne žili a trvali povesťujúci dedovia: tak vedľa toho sú ony aj hlasateľkami dávnych pomerov medziľudských, rodinných, spoločenských a národných ba často už samé tie jejich božeské osobnosti uvádzajú do týchto pomerov medziľudských, bo deje povestí nielen v oných báječných, lež aj v skutočných svetoch ľudských pohybujú sa. Jako prvou úlohou povestí bolo u dedov naších učenie náboženstva, tak k úlohe tejto druží sa táto úloha nová, zachovať od zapomenutia a šíriť v národe známosť pomerov jeho rodinných, národných, společenských a to mravných i právnych. Pomery tieto niesú k vôli poviestke či básni číro smyslené a jakoby dľa zdania básnika utvorené; ale poviestka, báseň uspôsobená a sostavená je tak, aby skutočné pomery života pravdive líčila, učila, v smyseľ a srdce i v pamäť národa vštepovala. Tento je smyseľ toho, *že národ náš v povestiach týchto je sám sebe predmetom rozprávky*; jeho zvyky, obyčaje, mravy, práva starodávne verne sú tu vyobrazené.

okolo opasku; bo prostý ľud nebudí v sebe toľké chúťky telesnosti pri takomto vide, na ktorý navyknul, ako dráža sa podobnými spôsobmi odevu ľudia v mravoch prehnatej civilisácie. Mrav ľudu ďalej po dnes dopúšťa spoluspávanie záletníka so záletnicou *z dovolenia rodičovského.* Rodičovia majú tu a konajú úlohu i právo kňaza a to ešte z pomerov dávnej báječnej doby na dnes zachovalo sa; tak ako i k loži Víťazkuchtovej prichodí na to otec, odníma meč z prostriedku a deti svoje manželstvom spojuje. Rovne i v Zlatnej Krajne zasnúbenie králeviča s kráľovnou zajedno má báječný význam, za druhé králevič si je vo vydobytom kráľovstve sebe kňazom, bo tam vyššieho nad sebou nemá; zasnubuje sa tak, ako v dome rodičovskom bol by ho zasnúbil otec, tak ako potom počeť z toho otcovi si vydáva. — Ostatne keď tak berieme, koľko toho ešte smyslnejšieho v iných bájesloviach, proti čomu naše povesti ostávajú vždy ešte panny cudné a nedotknutelné (srovnaj §. 52., b.)!

A pomery tieto nachodíme už na značnom mravnom stupni vzdelanosti ľudskej ustálené. Nerečiem, že ani stopy tuná nejakej prvotnej nízkosti, surovosti a pästi násilníka; ale na základoch čistoľudských mravov, práva a pravdy založená spoločnosť prekvapuje nás svojou vnútornou usporiadanosťou. Ináč ani byť nemohlo u národa, ktorý povzniesol sa ku tak vznešenému duchovnému poňímaniu Božestva, jak sme to práve v predošlom pododdieli vysvetlili. *Národ, ktorý poňal, uchopil myšlienku vznešeného, nemohol ináč, len výraz a telo jej dať v skutočnom živote,* — uznávať seba za najbližšieho uskutočnovateľa poňatej krásy, pravdy a dobra v medzisebných ľudských pomeroch svojích. Tu sme spolu pri žriedle a príčine, prečo tak a nie inak utvorily sa jedinné, národné a spoločenské pomery u naších dedov, jako utvorené nachodíme jich v povestiach. Žriedlo a príčina tá je sám názor jejích svetový, názor jejích vlastný; on jim slúžil za mieru a pravidlo vo všetkom. Objasníme si toto pri líčení pojedinných pomerov, k nimž prikročujeme.

49.

Každá povesť naša začína sa s pomermi rodinnými; rodina je i tak najbližší, najužší sväz, spojujúci človeka s človekom a s celým ľudstvom: rodina tedy tisne sa nám do popredia, aby sme si jej pojem a pomery vyložili, ju tak rečeno naozaj uprednili a zvelebovali, ako to činia samé povesti.

Dľa nich *k pojmu rodiny* patrí čo i napospol a to predne *rod* čiže jeden telesný a krevný pôvod, *pokrevnosť;* teda manželia, rodičia, dietky a vnukovia, bratia a sestry na hor i na dol sú svoja krv, svoja rodina; k ním v rovnej platnosti a vážnosti krve zasnúbenci jejích pribúdajú, sú *príbudzenstvom tejže krve*, už i menom svokrov, svakrov a svakrvín (švagor, švagriná v obecnej mluve), t. j. pomenovaním od tejže „svojej krve“ vzatým, poctení. Vo velikej úcte stojí už táto vnešnia známka rodiny n. pr. otca nevedome zapísavšieho čertovi plod života materinského trápi ho až na smrť, že zapredal krev svoju: kráľ očujúc vo vojne, že žena porodila nestvoru, šteňä a podobné, káže zachovať čokoľvek pošlo z jeho krve; otec prinútený prísnosťou práva odsúdiť syna na smrť, odpravu ponaháva inému, neistému, sám nechce pokaliť ruku krvou rodinnou; vražda rodičov u Mataja je tak hrozný čin, že vražedlník i vyznať ho bojí sa, pokladá ho za neodpustiteľný; Dražko ani zpreneverilú sestru neusmrcuje, učinia to zvery bez jeho vedomia, i to len vtedy, keď zlosti a nástrahy sestriné najvyššieho stupňa dosiahly; Matajovi bratia, usúdivší smrť jeho, napred vyložia ho do zverienca, potom zasa len očernia, aby smrti jeho bezprostrední pachatelia neboli, prepadnú i za to prísnemu súdu kráľa, ale Mataj odpúšťa jim ako svojekrvným, trebárs boli zpreneverilí, a t. ď.

Nielen telo a krev, k pojmu rodiny patrí ďalej a hlavne *duch, mrav rodinný.* Súcit a úcta už k tej krvi svojej (jak výš vyložili sme), vzájomná láska všetkých údov rodiny, úcta, poslušnosť mladších ku starším, šatrenie prijatých práv sú hlavné ťahy ducha rodinného. Mravy rodinné ďalej podrobne

vyložíme, a tu ukáže sa nám rodina nie tak čo sväz krve, ako radšej čo spoločnosť dobre sporiadaná, ustálenými pravidlami slušnosti, mravnosti a práva v domácnosti a na vonok oproti druhým, rovným společnostiam spravovaná. Rodina taká nielen o živnosť, pohodlie a bezpečnosť svojích údov stará sa, ale nadovšetko pečuje aj o ducha, mladších vyučuje, napomína, vzdeláva, poviestky v dome svojom prechováva, tak ako tá Zlatovláska poveštujúca dietkam v domku od starca jej vykázanom; vedie knihy, zápisy, stráži podanie starodávne, vzťahujúce sa na stav, príbehy a osúdy rodiny, ako príklad toho máme v Zlatej Krajne aj inde. — Mrav a ducha rodinného ešte vyššie cenia povesti, než sväz krve; bo tento trhá sa, kde úd rodiny zpreneveruje sa duchu: otec neuznáva takýchto nehodných za synov a dedičov, muž odháňa lebo usmrcuje ženu nevernú; Dražko tresce zpreneverilú sestru väzením, na milosť prijíma len kajúcu, až nové prehrešenie trescú zveri jej smrťou; opovrženie popelvára pochodí z toho, že tento v popeli sa váľajúc zapomína sa na mravy slušnosti, na zvyky prijaté v rodine, ako zasa i starší bratia jeho stanú sa hodní trestu potom, keď oni prehrešujú sa proti nemu už čo zaslúžilému, prehrešujú sa proti duchu rodiny. *Vo všetkom vlastne telo i duch, pokrevnosť i mrav rodiny podávajú si ruky a tvoria pojem i sväz rodinný, nerozlučný na život i na smrť.* Pravý úd rodiny neprehreší sa nikda ani proti jednomu ani proti druhému a stáva sa, ako ten najmladší brať a popelvár, vzorom lásky rodinnej.

50.

Základom rodiny je *manželstvo;* sväz muža a ženy na vzájomnom a tajomne už od prírody danom vinutí sa obojeho rodu k jednodruhému, na obapolnom súcite a úcte, teda i na čistej, z toho pochodiacej láske založený. Názor tu platí ten všeobecný, dľa nehož svet nebeský i svet zemný, spojujú sa za doby leta v sväzok nerozlučnej krásy a blaženosti, spojujú sa mocou neodolateľnej príťažlivosti; tak aj svet a rod človeka mužný, činný so svetom a rodom ženným, trpným: obraz obojeho popelvár kráľevič so svojou vyvolenou a vyhľadanou pannou. Povesti naše jako neznajú blúznivého, rojčivého, výstredného lebo jakokoľvek k nemravu smerujúceho milkovania sa a túhy rodu muža i ženy, jedine a vždy tej túhy a *lasky čistej k manželskému spojeniu smerujúcej*: tak zasa každej takejto ľúbosti k cieľu dopomáhajú a verných milencov cez všetky prekážky a nebezpečenstvá zakliata, cez všetko pokušenie, cez všetky nerovnosti rodinné a spoločenské i majetkové k zdarilému manželstvu privodia. Šuhaj tu mladistvý, života a činov schopný hľadá a vydobýva si pannu nežnú a krásnu; jej krása zažne srdce súcitom na prvý pohľad; ona postavou i bohatierstvom šuhaja dojmutá oddáva sa mu rovným súcitom od prvého okamženia. Spojenie jejích slávi potom rodina svadbou, ložu manželskú požehnáva otec, láska a vernosť zabezpečuje sväz jejich na celý život. Dôkazom tohto všetkého každá povesť zvlášť i všetky napospol.

Povesti nedopúšťajú alebo kde dopúšťajú na čas, tam nasledovne *zatra-*

cujú každé manželské spojenie, ktoréby nezakldalo sa na vzájomnej láske spojených, a tak už či vynútené bolo čiby zo sebeckých lebo akýchkoľvek nečistých úmyslov pochádzalo. V prípadnosťach takých obyčajne muž prepúšťa natisnutú alebo podhodenú alebo podvodnú manželku nepravú alebo i tresce ju smrťou: Radúz a Ludmila, Zlatovláska, Jelenčok a t. ď. Rovne trestaná býva nevernosť manželská, ako v pov. Neverná Žena. — Nikde ani znaku *mnohoženstva*, ktorého stopy podajedni chceli vidieť v tom, že n. pr. Radúz pojíma k vôli matke pannu natisnutú jemu a, trebárs ešte táto na žive, pojíma zasa i Ľudmilu; ale zapomenuli, že tamtú prepúšťa, že práve len jednoženstvo v jednom a tom istom čase uznáva za pravé a to v sväzku lásky úprimnej vzájomnej. Ale v skutku vidíme, že snadno bolo mužovi zpreneverilú ženu potrestať a prepustiť, ako medzi iným deje sa v pov. Dlhý nos, Had, mačíčka a kutík, aj v iných.

K utvoreniu manželstva dostatočná je obapolná shoda a vôľa samostatných ako v pov. Chorý kráľ, kde Anička zasnubuje sa s Jankom; ale kde rodičia na žive, tam svolenie jejich vždy dočkať, často vytrvalosťou a mnohou zkúškou vydobývať nádobno, ako napospol v poviestkach, kde kráľovská panna volí zaznatého pecúcha lebo nerovného rodom i bohatstvom pastierika.

V samom manželstve pomer muža a ženy ostáva ten už od prírody vykázaný, už pri vydobývaní panny vyvolenej ukázaný: muž silnejší, rozvažitejší bohatier činu ostáva pánom a ochráncom ženy mdlejšej, nežnejšej, viac trpnej ako činnej; žena poddáva sa rozumu, vôli a sprave jeho. Prekračujúcu medze kolena svojho ženského nádobno tu napred skrotiť, ako robí pastierik s Hrdou Paničkou alebo inde, kde panny dávajú vystaviť zlaté veci, chtiac pojať toho, ktorý k ním doskočí, bohatier takýto vždy umkne jim, ukryje sa a všelijak dosvedčuje, že od jeho vôle a činu závisí všetko. Pokorná ale Zlatovláska ešte i vtedy, keď baba, predstierajúc v tom vôľu jej snúbencovú, odtína jej ruky po lakte, nohy po kolená, vyzlieka ju z krásy a do mora hádže, vždy hovorí: „Jako môj pán káže, nah stane sa tak!“ Hadogašparka, spáľac kožu hadovú, tvrdo odpokutúva prestúpenie príkazu mužovho a vyzradenie tajomstva jeho. Ale žena nežná i ráce i spolieha sa na ochranu mužovú a kde treba vymieňuje si ju vopred ako v p. Vlkolák, Jelenčok a i. Muža, zapomenuvšieho sa na sľub a zvlášť na toto vyššie a ochranné postavenie svoje, stíha tiež prísny trest. Taký nevernosťou ženy, stratou imania a posmechom všetkých potrestaný je kráľevič v p. Dlhý nos, kým nedospeje k ostražitosti a rozvažitej mužskosti, aby šípy trestu obrátil nazpät proti nevernej. V pov. Vlkolák, Jelenčok, Zlatovlasé dvojčatá a i. neopatrní manželia okušujú trpkosti mnohé, utracujú manželky i dietky, až vyššia ochranná moc pomôže nevinným nazpät na prestol utrateného blaha.

Manželstvo už pritom prvom spojení *v citoch v zájomnej lásky a vernosti býva ščastné samo v sebe.* Mnohé povesti — menovite kde tak sebou donáša i báječný význam i básnické zaokrúhlenie jejich — ukončujú sa tou slávnou svadbou, ňouž utvrdzuje sa na veky ščastie vyvolených zaľúbencov.

O potomstve jejích ani zmienky. Iné ale pǫvesti znajú rozprávať aj o ďalšom ciele manželstva: *o videní sa krásneho páru takže v krásnom potomstve, o založení zdarilej*, rodičom na tele i na duchu rovnej *rodiny*. To sú tie zlatovlasé dvojčatá, pre ktoré králevič, očúvajúci rozhovor troch paničiek devojných, opúšťa skvelé dvoma staršíma sľubované výhody a berie tú tretiu zlaté jemu potomstvo sľubujúcu. Pri Zlatovláske a Jelenčikovi, takže u Vlkolákovej dcéry dovršuje sa manželské ščastie kremä pôrodom a zachránením dietok. Otcovia tu radi sú deťom ako vlastným očiam a nedali by jich za celé kráľovstvo. Hadogašparoví rodičia smutne žijú bez dietok, a kráľovná nedbá, hods priam v haďacej koži porodí syna. Otec Panny z rosy počatej modlí sa o ňu každé ráno na deviatich hroboch manželiek a smilovanie i pokoja kremä v potomstve nachodí, ktoré predtým už v živote matky bol nenávidel a nemilosrdne vraždil. Matka Lomidrevova čaká naňho až do deväťdesiateho roku života. Neplodní manželia zaradujú sa aj nájdenému Piatkovi. Matka neplodná modlieva sa za plod života, čo ak márny, a zaraduje sa aj tomu Hraščokovi, čo ani nevídať ho od zeme.

51.

So založením vlastnej domácnosti a s dosažením potomstva u manželoch povstávajú širšie pomery rodinné. V povestiach stretáme sa s prísnym, mravne i právne vyvinutým *patriarchálnym* čiže *otcovládnym usporiadaním rodiny*. Otcovláda a celá jej sústava v rodinách vyteká z názoru dedov naších o svete a všehomiere. Jako k udržaniu a sprave všehomiera vyhľadáva sa jedna pevná vševládna, múdra vôľa starca Kráľa Času, Praboha, tak aj k sväzku a sprave rodiny, k mieru v nej, čo v spoločnosti z mnohých údov záležajúcej ale do vedna patriacej, nevyhnutná je vôľa a správa najstaršieho, najmúdrejšieho, hlavy rodiny. Čo svet a správa jeho vo veľkom, to mala byť a bola každá rodina pre seba v malom, jedným duchom a jednou vôľou spojená i k mieru a dobrému vedená. A jako dľa oných vyšších názorov dedičom a vyvolencom starca Praboha je najmladší popelvár králevič, zaslúžilý bojovníka víťaz dobra: tak aj v rodinách pokoným dedičom otcovlády vždy syn najmladší, ktorý otcovládu a blaho rodiny čo nájzaslúžilejší nielen sám naposled prejíma, ale aj na najďalšie potomstvo prenáša. Vnešný obraz tohto všetkého je obloha nebies, slnce, mesiac a hviezdy (otec, mať, deti), na nejž to všetko kolo jednoho stredobodu vesmiera točí sa, všetko má vymerané cesty i úlohy svoje.

52.

Postavenie otca, čo vládca a kráľa domu, vymeriava mu hlavne nasledujúce práva a povinnosti:

a) *Spravy a opatrovania rodiny.* — Rovnak v chalupách chudoby rovnak v kráľovskom zámku nič nedeje sa bez vedomia a svolenia otca; pohyby rodiny, jej príbehy, a to čo jak z prvu ukrývané, prichodia naposled pred jeho

oči, pod jeho ruku. On vymeriava práce a úlohy: chudobný trebárs len drevo sbierať posiela alebo do služby a na zkusy vypravuje do sveta synov i dievky; boháč určuje čas i poriadok ciest za výbojmi a dobrodružstvami; u obojích bez privolenia rodičov nikto neopúšťa dom. Otcová je starosť o živnosť: chudobný chodieva trebárs drevo rúbať, trebárs vtáčky vyberať, trebárs i sám ide vydobývať skapané žito od Čertov (vidz Fundži palica), len aby rodinu vyživil; bohatý dozerá na sluhov a gazdovstvo, pri strate rodinných pokladov radí sa i ustanovuje, ako jích vyhľadať a vydobyť, i jaké za to odmeny obdrží víťaz. Stará sa o dobrú výchovu dietok: vyučuje a napomína spolu s matkou alebo i dáva syna ta k Černokňažníkovi na učenie, to vehlasnému rytýrovi pod spravu, ako otec Svetovládneho rytýra svojich troch synov. Osúdy rodiny dotýkajú sa ho prvého: určuje spôsoby a trvania smútku v čas zlý, vyhlašuje odmeny pre odstraniteľov príčiny žiaľu; rodinné potom slávnosti a radovánky vydržiava. Sama baba a macocha bez jeho vedomia a trebárs len bez prelstenia nič nekoná. Pri dôležitejších veciach on svoláva domácu radu a jeho rozhodnutie je v nej zákonom a t. ď.

b) *Kňazovstva v mravnom a náboženskom slova smysle.* — Tu je otec prvým strážcom *nad narodzením dieťaťa:* neprítomnému narodzenie oznámiť dlužno a bez jeho naloženia nič nevoľno počať ani s najnepodarenejším plodom života*); pri pôrode prítomný dáva hneď za rána prosiť pútnikov za kmotrov n. pr. v p. Svetská Krása; Lomidrevovi pri schôdzke kmotrov on dáva meno a tak prijíma syna za úda rodiny. Sem pripočítať možno i spomenutú už starosť o výchovu dietok a určenie jejích budúceho stavu. Rovne koná otec hlavné *úkony manželského sňatku*: nielen že rozhodné svolenie dáva k zasnúbeniu a spojeniu mladého páru, ale aj manželskú ložu požehnáva a svadbu strojí, čím dokonané je manželstvo, ako to najlepšie patrno z pov. Víťazkuchta a druhých, kde k manželstvu dosť je uloženie dietok do lože s privolením a u prítomnosti otca, pri tom alebo na to hneď nasledujúca verejná svadba. Naproti tomu z povesti Matej a Uljana patrno, že väčšieho hriechu nemožno dopustiť sa deťom ako bez svolenia otcovho uložiť sa, t. j. sviazať sa manželstvom. Rovno pekný pár, kroz strygu a strygôňa takto uložený, premieňa si prstene, pokladá svoje manželstvo za dokonané, ale v tom domnení, že to pošlo z vedomia a svolenia rodičovského. — Bezpochyby aj *pohrabné úkony* stanovoval a konal otec: v pov. Otcov hrob takéto stanovuje otec poriadky i stráž nad svojím hrobom; v pov. Dvanásti bratia a trinásta sestra starec, týchto vychovavší, takže spôsob svojho pohrobenia ukazuje; podobne pohrobuje sa otec Panny z rosy počatej; synovia Zlatej pávy ležia mrtví v tej palote, kde otec a král nechodí len raz v roce (má toto i báječný význam) t. j. kam zriedka chodieva, len pri príležitostiach smrtných, konajúc

*) Možno za dávna nezdárny plod života matky mal otec právo vystaviť na zahynutia, ako v dotýčnej sem povesti Zlatovlasé dvojčatá baba púšťa na vodu, vystavujúc zahynutiu tieto nevinniatka, predstierajúc, že právo a rozkaz k tomu vydal otec kráľ.

úkony pohrabu. V pov. Bračok Vtáčok vykoná túto povinnosť sestra miesto nevedomého otca, zahrabujúc koštialiky bratové, aby vina premeškanej povinnosti nepadla na otca. Nepochybne spravoval otec aj domáce *modlitby*, ako to v pov. „Králevič mladú hľadá“ otec v spolku s matkou chodieva modliť sa za syna. — Keby vypravovanie povestí vo všetkých podrobnostiach tak presne zachované bolo, ako znelo za doby pohanskej, iste by sme mali v ních vypísané a do podrobna udané všetky tieto kňazovsko-otcovské úkony pri narodzení, manželstvách a pohraboch; ale na miesto toho v dobe kresťanskej vniesli vykladači už krsty, sobáše, kostoly; ako ináč ani byť nemohlo. Keď raz kňazovanie prešlo do rúk zvláštnych, len k tomu ustanovených kňazov, a z kruhov rodinných dostalo sa do verejnosti.

c) *Kňazovstva v právnom slova smysle.* — Súdu a trestu otcovmu podlieha všetko v dome: žena, mať, deti, sluzi, príchodzí a iní ktoríkoľvek. A to vraj súdi „bez všetkého práva“ t. j. bez ďalšieho odvolania; súd jeho svrchovaný, trest nezmeniteľný, čoby jak prísne i vlastnú krev a rodinu stíhať mal. Súdov a trestov týchto tak mnohé príklady máme v povestiach, že za zbytočné pokladám uvádzať jích. Chudobný Vlkolák nakladá tak bezohľadne s dievkami svojími a tresce zvlášť najmladšiu, bez jeho privolenia vydavšiu sa za kráľa; kupecký synkovia tak zutekajú pred hrozbou otcovou a súdom jeho: ako hrozby a súdy podobné nemýlne i hrozné sú v rodinách takých, kde otec je spolu i kráľom. Všetko teda jedno či v chudobnej či v kráľovskej rodine výrok otcov je platný a svrchovaný nad celou rodinou i domácnosťou, práva a súdy otcovské všade rovné sú.

d) *Ustanovenie dedictva.* — Za jak dôležitú povinnosť a rozhodné právo pokladajú ustanovenie dediča a spôsobu dedenia, to ukazujú povesti hlavne tým, že všade dávajú otcom hovoriť rozhodné slovo, vzťahujúce sa na dedenie i vydedenie dietok, hlavne na ustanovenie toho nejhodnejšieho dediča a prejímateľa majetku i vlády otcovskej, a že tomuto potom korí sa všetko. O tomto vlastne a k veci prehovoriť príhodnejšie bude nížej, kde o deťoch čo dedičoch pojednáme. Na tomto mieste dosť priviesť za príklady veci: v Zakliatej Hore tých šiestich bratov, ktorí vo zveri zakliati medzi sebou bili sa, pokiaľ jich nevinní dvaja bratia neupokojili, preto že jich rodičia nahali nepodelených; v Pani Mačíčke otca, ktorí prvočasu ustanovuje podiely, aby medzi synmi nebolo hriechu, keď raz oči zavrie; v p. Otcov Hrob stáva otec ešte aj z hrobu, aby premeškané poriadky strany dedictva porobil; v p. Dlhý Nos umierajúci otec volá syna z vojny domov, aby mu dedictvo oddal; a t. ď.

Pri tak veľkej moci a vláde súc ako človek tu vlastným náruživostiam poddaný, tam klamu a podvodu zlých prístupný, inde i prísnou spravedlivosťou viazaný, otec dopúšťa sa neraz hneď *zjavnej nespravodlivosti a ukrutnosti* hneď aspoň *skutkov protiviacich sa útlejšiemu sväzku lásky rodičovskej.* Lež v tom práve predstavená je táto otcovláda na najvyššom stupni *svrchovanosti svojej*, že i proti takýmto skutkom a krivdám niet odvolania k ďalšiemu ľudského súdu. Všetky ale takéto skutky a krivdy líča nám povesti čo veci *neprirod-*

zené, pravde protivné a tak aj odpokutúvania hodné. Všetky takéto skutky a krivdy ponahávajú *vyrovnávať a často i trestať Božestvu* všespravodlivému, nevinnosť na svetlo vyvádzajúcemu. Tak n. pr. pri Dvanástich bratoch a trinástej sestre niet odvolania ani proti neodúvodnenému úsudku otca na smrť dvanástich synov, ale prozretelnosť božeská v osobe starca brata a báťa vyrovnáva všetko. Vlkolák, čo taký neprirodzený otec a vládca, trápi svoje dcéry, dľa jednych požiera dľa druhých aspoň do jamy stŕča: ale pri najmladšej dcére vyššia moc tresce Vlkoláka, chráni nevinnosť. Pri Zlatovlasých dvojčaťoch Drndulienka privedie k spravedlivému rozrešeniu zamotaniny takýchto krívd, zapríčinených prísnou a spolu neobezretnou otcovládou proti matke i dietkam. Víťazkuchtu, prísnou otcovládou odsúdeného, ratuje a všetko k smiereniu privedie podzemný Kráľ; a t. ď.

Naproti tomu vidíme *otcovládu* a jej prísnu spravodlivosť aj *v službe nežnejších sväzkoch medzi otcom a deťmi*, *v službe sväzkoch lásky rodičovskej postavenú*, keď ona vždy len najhodnejšiemu a tak najmilovanejšiemu prisudzuje i odovzdáva všetko právo i dedictvo a dietky verne zaopatruje. Vidzme na to len poriadky a ustanovenia otcovské v pov. Otcov Hrob k zaopatreniu dcér a synov; vidzme tú velikou starosť o zachovanie strateného pokladu a dedictva n. pr. pri zlatej jabloni v Berone a v podobných povestiach.

A tak otca s dietkami viaže nielen právo a otcovláda; *viaže ho s nimi aj láska rodičovská*. Príklady nežnej lásky otcovskej a spolu rodičovskej podávajú povesti tam, kde uvádzujú ako úzkostlive a spravodlive prepúšťajú rodičia deti svoje do ciest a nebezpečenstva neistých výbojov. Zlatý Kľúč maľuje nám nežné tešenie sa otcovo zo zdarilej výchovy synov. Otec mladého šuhaja v p. Mataj utrápi sa žalosťou, že porušil sväz tento, zapíšuc syna čertovi. Pri Zlatovlasých dvojčaťoch už prirodzený pud vedie otca k objatiu a záštite dietok, ktorý v pocite nežnej lásky i vzdychá: Ach takéto, takéto maly byť moje dietky! Vzorom obetovavej lásky je otec Matajov, ktorý potroví na výchovu synov všetko, sám biedu trie a ešte aj v tej biede starosť má len o opatrovanie najmladšieho; sám pre seba tú jedinú útechu ponaháva, že sú mu synovia opatrení; — a koľko toho viac.

53.

Postavenie matky v dome líča povesti tiež ako nadvláde otcovej poddané: z práva otcovho ona nič ujať, výroky jeho zmeniť nemôže, súc i sama jim podrobená Berme za pr. mlčanlivú sestru Troch Zhavranelých bratov a pri svojej i dietok krivde po roky trpelivú matku Zlatovlasých dvojčat. Čo ale právo odoberá matke, to nahradzuje *jej útlejšia láska ku dietkam* n. pr. pri odsúdení Dvanástich synov a bratov ona vynachodí spôsoby, akoby títo umkli neprirodzenému a nezmeniteľnému výroku otcovmu; za Mataja a Uljanu oroduje u otca, nezaslúžený osúd dietok mierni, aby neusmrtili jich len na člnok a more vystavili. Ona i sama ukrivdená jak podrobuje seba i dietky súdu

otcovmu, tak predsa netratí úctu a lásku k nemu; ale n. pr. v p. Vlkolak i sama chová cit nezmenný i vedie k nemu dietky vzťahom k otcovi, dopustivšiemu sa nespravodlivosti a ukrutnosti. Jej oddanosť je mierniteľkou prísnej otcovlády vždy a všade; jej sila i cnosť leží v útlosti a obetovavosti lásky materinskej. Zlatá Páva ešte aj po smrti prichodí napraviť, čo nedbanlivosť otcová zlého zapríčinila; tu nežnosť materinská veľmo krásne predstavená. Podobne o Jelenčokovi a druhých povestiach.

Smiešnosť a neprirodzenosť toho, kde žena nad muža usiluje sa postaviť v sprave a vláde domu, predstavujú Ježibaba s Ježibábelom v pov. Radúz a Ľudmila.

Medzitým, ač nadvláda ostáva vždy pri otcovi, vidíme predsa *ženu a matku pri sprave domu jaksi aj spolu oprávnenú s mužom a otcom:* tak o naložení s dietkami početnejšími otec i mať radia sa spolu pri poslaní Radúza do cesty a služby; Víťazkuchtová mať vládne v dome kľúčami aj od temnice a sypárne. Zvlášte pripadá matke účasť pri mravnom vychovávaní dietok: v p. Neverná Žena otec cvičí syna v prácach mužských, ale matka poviestky mu rozpráva. Taká učiteľka dietok je aj Vlkoláková dcéra a kráľovna v tom domku pustých hôr, kam poľujúci otec po trikrát zablúdi k nim.

Konečne, *kde otca niet už na žive, tam matka dosahuje práva a plní všetky povinnosti spravy i vlády rodinnej, zvlášť nad maloletými*: v Zakliatej hore synovia poslúchajú matku a kremä s jej privolením púšťajú sa na výboje; rovne deje sa v p. Zlí bratia, mať kráľevičová zbráni úplne synovi vziať si pastierku a on kremä po smrti matkynej ožení sa s milovaným Zlatým Zúbkom; Zhavranelí bratia sú obeťou výroku materinského, o ních tak prísne vyrčeného; pod nenarušitelnou spravou a vládou matky vdovy stoja tri dcéry v p. Za zlatým jablčkom a Zlatá Priadka, aj inde; matka Balážová a takže pastieriková v Čarodejnej Lampe chodia ku kráľovi na pýtačky, bo bez jejích súhlasu neženil by sa syn, ani pýtačky platné by neboly; a t. d.

Ostatne i pri otcovi i pri matke *láska rodičovská vždy vyvolená je, aby víťazila nad právom a vládou;* kde ináč nie, tam beh a dokonanie událostí privodia ju k tomuto víťazstvu a sväz i pomer lásky vzájomnej medzi rodičmi a dietkami vylíčený je vždy čo *užší a tuhší*, vždy čo *vznešenejší* nieželi právny poriadok a zákon domáci. Ale láska i tak predstavená je, že *nechce hrešiť nikdá ani proti prirodzenému ani proti prijatému mravu rodiny.*

54.

Oprotivne jak právu tak citu materinskému kreslia povesti *postavenie a pomery macochy v dome.* Macocha osobuje si vždy právo nad mužom i nad pastorkami; ale tu vraj s jej príchodom a takýmto počínaním si všetko ide na ruby, vždy len chleba v dome ubýva a briechu pribýva. V duchu práve rodinného vžiť, city lásky a nežnosti prijať macocha nezná nikdy; ona je tmavým stienom na obraze tom, kde láska prave materinská zaskvieť sa má

živými barvami. Ubohý muž tu podnožou, otec je otčimom, pastorok a pastorkyňa, vlastné dietky otca, stávajú sa sirotami; vlastná dievka macochyna požíva všetky výhody slepej lásky materinskej. Ale aj všetky nehody takéhoto nepravého činenia shrnie potom za väzy macoche i jej dievke tá vyššia vo výrokoch svojích nezmeniteľná vláda božeská. Laktibrada, Jelenčok, Ľudojedi, Tri Holúbky a mnohé jiné povesti líča postavenie toto a nehody domu, do nehož vtrela sa baba a macocha, spolu ale i záštitu podávanú *nevinným a duchu rodinnému* vyššou božeskou mocnosťou.

55.

Názor, ktorý vymeral rodičom tak veliké práva, nemohol ponahať *pre dietky už len veľmo podriadené postavenie v dome a v rodine.* Duch našich povestí je ten, že dobrému dieťaťu nikdy nedá jednať proti vôli rodičovskej. Svolenie rodičovské vymáhajú si dospelejšie dietky k činu nejakému (k dobrodružstvu, hľadaniu zkapaných sestier lebo bratov lebo pokladov, k ženbe, vydaju a pd.) často dosť i vzdorovite, aspoň vytrvale; ale bez privolenia a tak požehnania rodičovského na cestu a k činom predsa nepočínajú ničoho. Poddanosťou a poslušnosťou dietky dochádzajú teda požehnania a hodnosti dedictva; naproti tomu nepovolnosť a každé väčšie prehrešenie nesie za sebou trest, kliatbu, vyháňa z domu a zbavuje práva dedictva.

Predovšetkým *postavenie detí máloletých* je veľmo prísne a temer nárokov i práva zbavené. Vidno to pri Dvanástich bratoch a narodzení jejich osúdnej trinástej sestry, jim kremä láska materinská pomáha k zbroji a úteku pred hotovou už smrťou; takže pri máloletých Jankovi a Mackovi, ktorí, prehrešivší sa celkom nevedome proti príkazu otcovmu, nečakajú na trest alebo obranu svoju, ale zrovna utekajú z domu. Napospol líčenie stavu a spôsobu popelvára v dome, ktorí od všetkých zanedbaný a zavržený len tak ukradomky pozor dáva na deje domu, od popola svojho ani k stolu ani k rade nepripustený, beriem tu ako poníženého, nárokov i práva postrádajúceho postavenia máloletých v rodine.

Vekom a výchovou dospievajú deti k výhodnejšiemu a oprávnenejšiemu postaveniu v dome. Oboje vyhľadávajú povesti od každého k dosaženiu tohto postavenia. Hlavný je to názov jejich, že všetkému na svete vyhľadáva sa doba jeho príhodná, a pred časom tým určitým a určeným nikda nikde a nikto ničoho nedôjde: najmladší ten syn, znal by tu poukázať ducha (dospelosť výchovy a prevahu vloh nad staršími), ale nikda ani nesmie ani nečuchne, pokým hodina jeho vystúpenia neudre. Z druhej strany rovne duch (výchova a jej zdarilosť) rozhoďuje: tak otec Svetovládneho rytýra a jeho bratov zúfa si už nad synmi, že učenie a cibrenie nemá pri nich prospechu', trebárs vekom dospievajú; ale kroz čarodejného rytýra vycvičených pripúšťa hneď k výhodám a právu. Výhody a práva tieto, k nimž takto dospievajú deti vekom a výchovou (telom a duchom), vylíčime si napred pri synoch, potom pri dcérach domu.

56.

Výhodnejšie a to svobodnejšie i čestnejšie postavenie synov dospievajúcich poznáme z nasledujúcich príkladoch: V Zakliatej Hore majú právo zbroj nosiť a na lov chodiť. V Mahuliene dopytuje sa syn na osudy rodiny, ktoré otec naposled pred nim tajiť nemôže. V Berone majú dospelejší prístup do rady rodinnej a známosť o tom, čo deje sa dôležitého pre ňu; dľa varianta i nároky na zaopatrenia sa vínom, jedivom, zbrojou a kamarátstvom k strážeiu zlatej jablone. V Pani Mačíčke starší pokladajú sa za múdrejších, smejú starať sa aj do ustanovenia otcovho, keďže podelenie dedictva ináč mať chcejú. Sirote dospievajúcej umrelci dávajú zbroj a prostriedky k výhodnejšiemu postaveniu medzi ľuďmi. V Zlatej Krajne u nemocného otca účastní sú traja synovia spravy domu a počínajú si ozaj samostatnejšie; jedináčik ale u matky kráľovny, ktorý v máloletstve hrával sa len s deťmi na ulici, vypytuje sa na otca a robí si nároky, že mu to matka *povedať musí* — i ukazuje mu ona knihy rodinných osúdov, on robí prípravy k prijatiu otca, zlatú hradskú krášli, vojsko sháňa. V pov. Dlhý nos syna dospelejšieho vidíme už na vojne. Zlatý kľúč otvára synom napred nerozlučnú spoločnosť s otcom, potom i právo vôľu a voľbu svoju pred nim prejaviť; prijímajú zbroj, šaty, peniaze, kone, a cestujúcim otvorené sú dvere do spoločností ľudských a domov vzáctnejších. Tak aj bratia Popelvára najväčšieho na svete znajú, vraj, medzi ľuďmi pekne držať sa t. j. majú už prístup do spoločnosti ľudskej. Chudobný synok v pov. Had, mačička a psík najde si groš a smie ho vynaložiť dľa svojej ľúbosti t. j. má už jaksi aj právo oddeleného majetku a voľného nakladania s nim. Viľko v Nebeskej Sláve činí sľub samostatne vsťahom k nastávajúcej svojej ženbe, a rodičia sľubu toho šatria t. j. proti samostatnejšiemu si počínaniu dospievajúceho syna jednať nechcejú; —, a t. ď.

Výhody takéto starší bratia popelvárovi požívajú už drahne času, kým tento ešte len v popeli vála sa, ducha tají t. j. kým tento ani vekom ani výchovou nedospel ešte k podobným výhodám.

Druhý a ďalší postup v postavení synov je *právo a príležitosť k činu*, nímž by dosvedčili schopnosť života a súcosť ešte k väčšiemu osamostatneniu svojmu.

Kde syn jedináčik, tam rodičia vďačne by odstúpili od tejto požiadavky ducha národného a syna pripustili by aj bez toho k ženbe a započatiu samostatnejšieho života, ba aj k údelu dedictva a k vláde; ale duch národný neústupný je v tom, že šuhajovi nádobno napred presláviť sa samostatným a to bohatierskym činom a len tak dostať sa na zelenú ratolesť stromu rodinného. Tu raz sám syn, znajúci ducha tohoto, neustúpi od predsebavzatia podniku slávneho, druhý raz, kdeby snaď váhal, zamotanina osúdov t. j. sám duch národný zavalí do cesty prekážky, že predsa bez činu a podniku samostatného k ničomu prísť nemôže, že len činmi presláveného chce pripustiť k manželstvu a na prestol samostatnosti i dôstojnosti jak rodinnej tak poťažne aj občianskej.

stupeň jejich vymanenia z detinstva a dosaženia jejich kolenu primeraného postavenia v rodine a ľudstve. Prv ale duch národný požaduje *aj od ženskej zkúšku, ňouž preukásalaby sa schopnou do života* a hlavne vernou oddanicou svojho snúbenca a kde treba i dobrou matkou budúceho pokolenia. Ak táto zkúška nasleduje už len po nenadálom stretnutí a sobraní sa milencov, tam je ona potom v manželstve tým prísnejšia a trpkejšia, jako to v pov. Jelenčok Zlatovláska, Zlatovlasé dvojčatá, Traja zhavranelí bratia, Vľkolák a podobných vidíme.

Kde je *dcéra jediným dieťaťom v dome*, aj tu by rodičia radi vyhli tejto zkúške a z lásky k jedinej zasnúbili by ju bez obťaže, oddali s ňou zaťovi údeľ, snaď aj dedictvo. Ale duch a právo protiví sa tomu, a preto osúd zamotá jich do tým väčších nesnádzi. Pri Rovnopeknom pári ako nemôžu jedni rodičia naísť jedináčkovi ženu, tak druhí jedináčke lúbeho muža, a kremä po vystálej zkúške oboch detí stane sa to. V pov. Zakribrada, Pamodaj ščastia lavička a Tri Holúbky jediné dcéry domu dostávajú tvrdú macochu a s ňou tvrdé práce i postavenie v dome, dvom z nich nutno aj von z domu do služby; ale služba a zkusba privedie jich k bohatstvu a ženichom, pokým vlastné dievky macôch, nemohúce vydržať zkúšku, to hynú, to jedna z nich aspoň posmech a bolästi utŕži si. Panna z rosy počatá pretrpí roky väzenia a strachy blízkeho zasnubenia s drakom, kým dostane sa za králeviča, na jehož ústech večný úsmev milosti a radosti dlie. Ale nádobno by bolo mnohé povesti za príklady vypisovať. Vidzme ešte len ako Hrdej paničke strojí otec verejné hry, aby čím skôr dostala bohatierskeho ženicha; ale krásny mladistvý víťaz stratí sa; nielen trudno hľadať a čakať ho, ale aj nemilo naísť ho v náličnici škaredého žebráka, a tento berie kráľovskú hrdobu panny na tvrdú zkúšku, aby z nej dobrú a pokornú ženu mať mohol. — Dievčiny chudobné pri týchto zkúžkach vyznačujú sa obyčajne krásou a prácou i mravom tichým, trpelivým, skromným, alebo dosvedčujú skutkami bohatierskymi, že sú hodné mužov vznešených, kráľovských; tak ako aj šuhaji chudobní, pastierski bohatierstvom vydobývajú si kňahyne a kráľovstvá s nimi. Povesti naše rady spojujú a zasnubujú takto chudobné dievčiny s bohatými ženichmi a zasa bohatých šuhajov s chudobnými nevestami.

Dcéra je síce *uznatou dedičkou* celého majetku rodinného (i kráľovstva) t. j. prejatie majetku a údeľu alebo i zdedenie kráľovstva a vlády domu po jej rodičoch nerozlučne priviazano je k ruke dcérinnej a sňatku s ňou; ale *skutočnou dedičkou a vládkyňou nikdy nebýva dcéra ani tá jediná*, čiže z jej ruk prechodí vždy údeľ a pri smrti rodičov aj celé kráľovstvo a vláda rodiny do ruky a úplnej moci ženicha, muža. Rodičia jedinej často aj veľmo starostliví bývajú o vyhľadanie pre dcéru hodného ženicha, ktorý ako zať a pristač s jej rukou prijíma úplné právo prijatia za syna: otec už pri svatbe oddáva mu údeľ čiže toho polkráľovstva, a po smrti otcovej všetko preide do jeho spravy a vlády, alebo kde rodičov niet, tam deje sa to bezprostredne pri svatbe takéhoto neodvislého páru. V pov. Zlí bratia najmladší Janko je dobrým

znateľom tohto rodinného a národného práva: on nedáva na to nič, kým mu kráľ sľubuje polkráľovstva bez ruky dcérinnej; kremä keď mu slúbi aj ruku dcérinnú, považuje sľub a smluvu za právoplatnú i prestáva svojimi vľkmi dobývať kráľov Zámok. V Tri perá z draka otec s jedinou dcérou všetko oddáva zaťovi Jankovi. V Rovnopeknom Páre obe krajiny (po rodičoch vlastných jedna a po ženiných druhá) pripadnú mladému zaťovi. Pri Nevernej Žene otec oddáva s jedinou dcérou hneď po čas svatby polkráľovstva t. j. údeľ zaťovi, a po smrti otcovej tomuto pripadne všetko, čo keď neverná žena zmeniť chce a olúpi muža, naposled ako proti právu jednajúca príde sama o všetko i o život. Sirota stáva sa tiež zaťom a jediným dedičom popri jedinej pri kráľovských hrách zaslúženej dcére. V Tri Stromy vysvobodené dievča vyhlasuje hneď vysvoboditeľa Janka za plného vládca a kráľa. Anička v pov. Chorý Kráľ oddáva takto svojmu Jankovi, hneď po zasnúbení, všetky kľúče zámku. Víťazkuchta neprijíma síce údeľ so snúbenicou a nevestou, vedie si ju do domu rodičovského; ale po smrti svokrovej (test) on stane sa kráľom v dedictve ženinom. Dlhý nos kráľovnú, chtejúcu mužovi pochvátiť otcovské dedictvo a vyhnať ho aj z jej dedictva, tresce práve týmto — dlhým nosom.

Kde viac dievok v rodine, tam postup zkúšky i vydaja ide tiež od najstaršej k najmladšej. Najmladšia i tu pri zkúške najlepšie obstojí, stáva sa tým najoprávnenejšou, a z jej ruk dedictvo i vláda rodiny prechodí vždy na jej najmladšieho malženа. Starším dcéram a jich mužom pripadajú údely, dľa toho, ako si svojim chovaním zasluhujú, aký posledný výrok o tom vyrieka hneď otec dievok hneď najmladší víťaz, jejich svakrv (švagor). V Dalajláme otec a svokor posiela nehodných zaťov i s dcérami bývať do chalupy a hodného Dalajlámu ustanovuje dedičom i vládcom. Zlatý Zúbok víťazí medzi troma sestrami a dostáva kráľa za muža. V p. Ľudojedi staršie sestry idú na tanec pred najmladšou, ale táto pomocou kmotry a hviezdičkových šiat víťazí nad níma a dostáva i zámok Ľudojedov do dedictva i muža kráľa. V Škrupinový zámok, mladý kráľ s najmladšou sestrou vyberá si dedictvo a právom prvého berie si sedlo i kráľovstvo vrán, dľa variacie povesti; dľa prvého vypravovania on ostáva dedičom i vládcom vo vydobytom škrupinovom zámku. Duch národný tedy i tu oprávňuje a vyvyšuje najmladšiu s najmladším nad staršie dievky a sestry rodiny; dedictvo vlastne nedelí, len údely k výžive a domácnosti dáva pod správou a vládou jednoho a toho najmladšieho.

Kde synovia i dievky čiže bratia i sestry spolu v jednej rodine, tam povesti s údeľom nezapomínajú na žiadno toho hodné dieťa; ale bratia i sestry s jejich manželmi, teda celé bratstvo i svakrovstvo dostáva sa pod vládu toho najmladšieho syna a brata. Povesť Otcov Hrob je o tomto najzrejmejšia, kde nehodní synovia a bratia zničia síce sami seba, však do času toho užívajú aj oni svoje údely, ale najmladší syn a brat podelí sestry i jejich manželov údeľmi z otcovského, sám ostane kráľom v dedictve po žene vydobytom a spoluvládcom nad všetkými. Pri Troch zakliatich kniežaťoch otec začína hospodáriť, len keď dostane syna dediča; dcéry dostanú ženichov a svoje údely a opatrenie

s nimi; najmladší brat, svakrv a vysvoboditeľ, berie si s vysvobodenou sestrou svojich svakrov najväčšie dedictvo i panstvo nad všetkými.

58.

Mrav rodinný sväzuje ďalej dietky s rodičmi tými *najútlejšími, ale i najpevnejšími svämi úcty a lásky detinskej.* Jak nedovolno ani najprísnejším rozkazom donútiť dietky k zneucteniu matky; jak radšej smrti sa vystaviť, nežeii ju zneuctiť; jak slávne dokoná sa to, že dietky matku nezneuctili; jak pri tom obetovavosť a láska dietok i rodičov krásne vyvedená je na svetlo — čítaj o tom Zlatovl. Dvojčatá. Jak hanobne pochodia starší, na ubiedeného otca v sláve svojej zapomenuvší sa a rod svoj zaprevší synovia; jak milé sú pri tom i pri utrpení a krivde nenarušené sväzy úcty a lásky k rodičom u mladších dietok, — vidz na to p. Mataj a Uljana. Janko, majiteľ Hada, Mačičky a Psíka, z bohatstva hadovho pospiecha najsamnapred ubohú mater zachrániť od hladovej smrti, aby jej potom popri sebe pripravil kráľovské pohodlie. Lomidrevo vynakladá svoje obrovské sily, spolu s kamarátmi, predovšetkým k zaopatreniu rodičov. Panna z rosy počatá a jej vyvolenec pripravujú jednomu otcovi pokojné sosypanie sa do hrobu, druhému nesmiernu radosť na staré dni. Janko idúci pre Try perá z draka, mieri naposled dvoch nenávidevších sa otcov. Syn slúži aj u Černokňažníka, dcéra stáva do služby aj u Loktibrady, kde nezachovanie sa smrť by prinieslo: i ten i tá obetujú sa otcovi nevoľnému a opustenému. Snúbenec Mahulieny, vzdor slubu, nevrátiť sa k rodičom, nemôže zapomenúť sa na nich, zaprie svoje i blaho ženy a len vráti sa k rodičom, trebárs tu nástrahy macošiné pripravujú mu žiaľ a záhubu. Najmladší syn zná ešte aj na Otcovom Hrobe pripraviť mu radosť. Do Zlatej Krajny, na nesmiernu púť a v najväčšie nebezpečenstvá vydávajú sa synovia, len aby nemocnému otcovi liek doniesli. Tri dcéry Chorého kráľa ešte aj na tom druhom svete pamätajú na chorého otca, viaže jich láska k nemu, ako vrany odriekajú sa hodov svojich, kriesa Janka, pomáhajú mu k Aničke, len aby liečivé čerešne spustil pre otca, nemohúceho ináč ani domrieť. I Bračok Vtáčok ešte po smrti odmeňuje si zavedeného a nevinného ináč otca. Zo samého Pijana stáva sa naposled syn dobrý, útecha rodičov. Dcéry, snúbenice Troch zakliatych kniežat, jak obetujú seba i pohodlie svoje pri márnotratnosti otca, tak vďačne a odhodlane vydávajú sa za nestvory (medveďa, orla a rybu); i tam tíše svoj osúd nesú z lásky k rodičom, ktorú k zaslúženému blahu privedie rovne obetovaný brat jejich. Zvlášť útle vylíčené sú tieto sväzy úcty a lásky k rodičom jak pri lúčení sa dietok idúcich do sveta, do služby a v nebezpečenstvá výbojov tak aj pri návrate jejich víťaznom. Víťazi takíto, synovia i dcéry, nikda neslávä radosť svojho víťazstva bez rodičov. A najmladší sú i tu jak vyvolenci srdca rodičovského tak aj v láske a úcte k rodičom najvrúcnejšie deti.

59.

Pokročme k medzisebným pomerom bratov, sestier, svakrov. — *Právom doby*, právom staršieho osobujú si starší bratia vždy *prednosť a nadprávo*. Menovite ešte v dome a v prítomnosti rodičov súc i majú ale i sami berú si práva prvého požívania výhod, česti a voľnosti, prvého predstupovania pred otca s náradami a nárokmi svojími, prvého púšťania sa do cesty, do služby, na zálety k pannám vychýreným, na výboje pokladov stratených a podobné. Zvlášte ale von z domu a vlády rodičovskej alebo po smrti rodičov neústupní, žiarliví, až skrivodliví bývajú pri požívaní práv tých, ktoré jim vek jejich nad mladším vymeruje. V každej povesti, kde octnú sa bratia medzi sebou a bez rodičov, najdeme príklady nadpráva a nadvlády starších nad mladším, ktorý aj podrobuje sa jim, ažby sám dospel i vyšinul sa skutkami nad nich a obsiahnul svoje dedičné práva a jemu dľa ducha národného náležajúce postavenie spravy i vlády v rodine. Prečítajme si však Otcov Hrob: jako tam starší bratia berú najmladšieho na odpoveď za stratenú sestru, smrť mu chcejú nasúdiť za to a že na nich za živa otca žalúval; on sľubuje jim slúžiť ako popelvár t. j. ostávať v maloletstve; oni ztrhajú z neho kráľovské šaty, zbavia ho výhod a práv domu.

Rovné je i chovanie sa o právo starších sestier vsťahom ku mladšej a dievky macošinej poťahom ku pastorkini: Ľudojedi, Škrupinový Zámok, Laktibrada, Tri Holúbky a o Dvanásti měsíčkách u B. Nemcovej.

Povesti ale nad tieto pomery práva o veľa vyššie postavujú a zvelebujú *sväz lásky medzi bratmi i sestrami jednej krve.* Práve preto čím najprísnejšie zatracujú každé nadužitie onoho práva starších a tým najmladším ukrivdeným domáhajú k víťazstvu nielen práva jejich, ale ukazujú pri ních aj víťazstvo lásky nad krivdou mnohým odpúšťaním vín a smierením sa vzájomným aj vyrovnaním všetkého k blahu celej rodiny. Dokončenie osúdov Mataja a Uliany slúžiž nám medzi jinými za príklad takéhoto vyrovnania a smierenia. — Lásku rodinnú vo vsťahu bratov k sestrám a sestier k bratom zvlášť zvelebenú a nadmier citlivými ťahmi namaľovanú máme všade, kde týmto lúčit sa prichodí s jednodruhým, kde jim teskno za jednodruhým, kde ustavične spomínajú na vzdialených, kde sestra stratených bratov mimovoľne berie rodičov na otázku, či ona ozaj nikda nemala bratov ako drahé deti, kde brat rovne dopytuje sa na sestru, kde potom pri trpkom lúčení sa s rodičmi a s obetovaním seba idú hľadať svojich zakliatych, kde konečne i jejich radostné svídanie sa a vysvobodenie nakresleno je. Každé útlejšie oko slzy polejú, keď číta nežnosť i hĺbku citov týchto bratskosestrinských, nekonečnú obetovavosť lásky tejto a dojímavé všetkého vyvedenie najmä v povestiach. Zlatovláska (u Rymavského i v našom vydaní), Traja zhavranení bratia, Tri zakliate kniežatá, Vetrný kráľ, Jelenčok, Ružová Anička a mnohé. Láske bratskej zpreneverivšiu sa, nevďačnú a zrádnu sestru Dražkovú, trhajú naposled zveri jeho ukrutne na kusy. — Svornosť zvlášte dvoch bratov veličí, nesvornosť šiestich vo zvery zakliatych

a jej neblahé následky živo pred oči stavia Zakliata Hora; takže Dvanásti bratia a trinásta sestra; ale i bratia Svetovládneho odtrhnúc sa od neho upadujú v záhubu blízkej smrti, v svornosti s ním vydobývajú celý svet.

So sväzom bratstva a sestrinstva za rovný platí sväz svakrovstva: bratia s manželmi svojich sestier a s manželkami svojich bratov sú si švagrovia a švagriny čiže vlastne svakrvia a svakrviny, svoja krv, svoja rodina v najprísnejšom smysle, povinná zachovávať i jednoho ducha rodiny. Svakrovstvo v pomere práva i v miere lásky rodinnej takto predstaveno máme v povesti Otcov hrob a v povestiach, práve výš na príklady bratstva a sestrinstva predvedených. Sami obrovia, draci a iné nestvori krotnú z úcty pred právom a sväzom bratstva, svakrovstvą, a panna u nich uväznená lebo zakliata na miesto hrozivej smrti pripraví pútnikovi zeme v bydloch ukrutníkov mier, hostinu, radu i pomoc, kadenáhle vyrečie, že ju to prišiel brat lebo svakor z druhého sveta navštíviť. Príklady aj v tých istých to už menovaných povestiach. — Najmladší brat, najmladšia sestra, najmladší svakrv lebo svakrvina sú aj tuná vyvolenci mravu rodinného a národného, vzory lásky a obetovavosti za rodinu.

60.

Mrav slovenský vymeriava aj *ostatnej dom obývajúcej a trebárs jak služobnej čeliadke* temer to isté postavenie a výhody, často naposled i práva, jakých majú druhí členovia rodiny a najmä vlastné deti. Tak iste poddáva jich aj vláde otcovskej, a kto raz príde do domu alebo dá sa do služby, možno ho súdiť „bez všetkeho ďalšieho práva.“ Z milosrdenstva do domu prijatý popelvár žije s maloletou a potom i s dospelejšou kňahňou akoby brat so sestrou; vidz Cesta k Slnku, Mataj a Uljana; ale i rovnak poddaní sú otcovmu súdu a trestu. Víťazkuchtu vyhľadá si kráľovská kňahňa na zábavy a rozhovory, a je to v očiach všetkych v shode s prijatými mravmi a zvykmi domu. Myšacia Bundička hnusí sa v tejto pretvore svojej mladému kráľovi, ale predsa berie si svobodu obsluhovať ho, predstupovať pred neho; ba kuchár púšťa ju i podívať sa na kráľovskú zábavu. Dalajláma tiež takto obsluhuje chorú kňažnu, a v Chorom Kráľovi Janko pecúch dostáva primeranejší oblek, smie opýtať sa smutnej Aničky, vládkyňe zámku, čo jej chybí. Černokňažník svojmu učňovi všetky výhody domu požívať dáva, kremä od tretej a či trinástej chyži odstrašuje, ale kľúče i od tej sú u takéhoto učňa alebo v iných povestiach u podobného sluhu alebo služky. Janko, brat Mackov, ako učiteľ kráľovskej dcéry, pozvaný k stolu dostáva chyže na obývania a výhody syna v dome kráľovskom. Králevič domnieva sa, že právom prihovárať sa môže u matky za Zlatý zúbok, aby táto občiahla lepšie, druhej čeľadi rovné postavenie v dome, keď ju baba matka zavrhuje, zafúľanej chodiť jej dovoľuje a na pasenie moriek ju odsudzuje. Vedľa Nevernej Ženy býva služobná dievčina v tajnosti domu zasvätená, a odmenou jej dobrého srdca je kráľovské manželstvo. Kraľčík, Kucharčík a Popelčík, synovia to kráľovny, kuchárky a popelky, požívajú

v dome kráľovom rovnakého vychovania vzdor jejich tak rozdielneho narodenia; až posledný, dosvedčiac schopnosti bohatierské, stáva sa víťazom a vládcom domu i kráľovstva. A tak aj inde túto rovnosť ľudstva v povestiach predstavenú najdeme.

61.

Ako s mravnými pomermi tak obznamujú nás povesti aj *s hmotným stavom a usporiadaním domácnosti rodín.* Uvádzajú nás do chalúp chudobných, kde ledva kôrky chleba na sjedenie náideme, kde hlad a núdza nutí siahať až k nedovoleným a neprirodzeným prostriedkom užitia ľudského mäsa*), kde celé bydlo (náčinie, osudie, náradie, sprava) z jednej postele, pece a lavičky na spávanie i zasedanie, z niekoľko geliet, sudov, korýt, hrncov, krčiažkov, mís, tanierikov, ližíc a nožov na pokrmy a nápoje, sekery a motyky, ako povšechných nástrojov práce, z jedinej izbetky či chýžky na obývania a deda komôrky lebo prítvora pri nej na odkladania najpotrebnejších vecí. Zatým ale vedú nás i do príbytkov a stavieb majetných roľníkov, gazdov, remeselníkov, kupcov; kde nielen potrebné spravy a prípravy k prácam a obchodu, ale aj väčšiu pohodlnosť nachodíme. Nadovšetko ani v najostatnejšej chalupe nechybuje stôl (lipový, dubový, javorový), na ňomž „Božie dary" bývajú. Konečne však vstúpme i do palôt a zámkov bohatých pánov, kniežat a kráľov. Vráta a brány, pitvore a predsiene, svetlice na osobyté bývanie pre každého i spalne, sklepy a komory, všetkých trinásť alebo dvadsaťštýr izieb i prízemie i vysoké väže pochoďme. Naideme tu dostatok: skryne, truhly, postele, stolce, šatstvo, záclony, mede, striebra, zlata, peňazí a všeličoho od výmyslu sveta; v komorách pokrmy, v pivniciach nápoje; v stajách kone, paripy, koče, hyntovy, kolymahy. Sluzi, komorné, kuchári, zahradníci obsluhovať nás budú. Stoly naideme vždy prikryté; pohostinnosť pre každého vždy hotovú a hojnú: najieme sa, napijeme sa, prenocujeme, trebárs by jináč v zámku ani ducha vídať nebolo; len skvos a nádhera a dostatok jako vo sne vznášaly by sa kolo nás, však skutočné je všetko. Na stenách obdivujme obrazy a maľby, hneď zasa prácu panny zlatom vyšívané; z tajomnej izby zaznie k nám aj milá, unášajúca hudba. A tak i okolie zámku: zahrady, sady a v nich čerešne, hruše, jablone, kvety, rybníky, kúpele. Príďme aj na národnie tance, hry, závody, turnaje a zábavy; nielen že celú krajinu i prespolných povolávajú k nim, ale aj každému nenadále príchodzímu a komukoľvek vstup je otvorený, účasť brať dovoleno. Ešte nás aj vyznačia, v odšedších hľadať a žiadať budú, len či slušným alebo práve víťazným chovaním sa i samy vyznačili sme sa pri tom.

*) Kannibalstvo toto pokládam z čiastky za fantastičný obraz hladu a núdze, z čiastky za rozpomienku povesťujúceho národa na tie šeré doby, kde ľudské obete a ľudožrútstvo mohlo byť známo dedom našim zo súsedstva nejakých surových kmenov ľudských. Užitie ľudského mäsa predstaveno je v povestiach vždy čo neprirodzenosť a najvyššia nutnosť, ohavná pri tom neľudskosť. Ľudojedi. Sama macocha, ktorá užiť ho dáva nevedomému mužovi, urobí sa pri tom chorou a nepožíva ho.

Jednak ale u chudobných, jednak u bohatých nalezneme i tú duchovnú a mravnú stránku rodiny i túto hmotnú stránku domácnosti vždy slušne sporiadanú. Každá rodina má svoju akú takú majeť, keď nie zámky, mestá, panstvá, hodvábné lúky a zlatorodné zahrady i polia, aspoň chalupu, zahrádku a zemičku. *Každá rodina sedí na svojom a sebe si je pánom i kráľom*, jednak ten žobrák Vlkolák, jednak ten budúci kráľovský ženich jeho dcéry, čo si nevie počtu ani rady bohatstva; nikto ju nesmie mýliť v pokojnom a plnom užívaní už či zdedeného po otcoch či spravedlivou prácou a víťazstvom nadobytého majetku, na krivditeľa lebo pochvatiteľa lebo akého požiteľa cudzieho imania ženú sa hneď útokom víťazní mstitelia, a samo Božestvo bojuje proti krivdám; nikto nesmie sa tu zamiešať do spravy rodinnej, každá pre seba a neodvisle riadi sa uznatou pravdou, prijatými (námi dosiaľ vylíčenými) právami a mravmi. *Svoboda rodín je tu aká môže byť najvyššia.*

62.

Povesti však znajú aj objemnejší svázky ľudské, svázky to mnohých rodín a jednotlivcov, *svázky jednoho ľudu či národa obývajúceho svoju krajinu, spravovaného svojím kráľom a právami i mravmi, pri tom a k tomuto účelu ustálenými.* Po pomeroch rodinných prichodí nám teda nakresliť *pomery krajinské, pomery občanské.* Krajna, ľud čiže národ, kráľ a právo (zákon) tvoria dľa povestí štvoricu pojmov, jejichž súhrn dáva jednu *krajnu*, jedno *kráľovstvo.*

Krajnou, krajinou je územie v čiastkach svojich; zdnuka hranic sú podelené na majetky a svobodné vlastníctvá jednotlivých rodín, ale v celku svojom predsa nedielne a pod jednu vládu kráľa náležité, a preto zvonku prísnymi hraniciami od druhých krajín oddelené. Na hraniciach len čo krok kročíš, už inej krajne a hneď aj inému tu vladateľstvu náležíš; predošlý vládca ani stíhať ťa nesmie za hraniciami; ale ani porušiť nesmieš hranice, síc chytia ťa ako plenníka, dľa povesti Švetovládny Rytýr; a hods bys tu majetok i najbiednejšieho chalupníka narušil, už si nepriateľom celej krajny; bo obyvatelia chráňa ju ako svoje vlastnictvá s kráľom a vojskom svojim na čele, ktorý je takto vládateľom a obhájcom i celku i každého jednotlivého majetku v ňom. Vlastníctvo svoje (dedinu, dedovizeň, otčizeň) má kráľ a rodina jeho v krajine len tak ako ktorákoľvek občanská rodina; ale súc vladárom celku môže v ňom udeľovať zaslúžilým dobrodincom krajny aj *vladateľské údely*, tie tak často spomínané pôlkráľovstvá.

Ľud alebo *národ* predstavujú nám povesti čo jedno obyvateľstvo krajny a jedno poddanstvo kráľa, medzi sebou úplne rovné rodom, rečou, mravom čiže zvykmi i právami a tak i povinnosťmi. Národ podelený je na rodiny, a a hlavné práva každého sústrednené sú v sprave rodinnej, kde každá rodina živí, hýbe sa i trvá samostatne a vnútri svojom neodvisle od kráľa i druhých rodín, vymeriavajúc každému údu náležité výhody, práva a povinnosti, jak vyšej pri pomeroch rodinňých vyložili sme si. Hlavné povinnosti každého ob-

čana a každej rodiny sú: zachovávať mravy a práva rodinné, prispievať majetkom i krvou k udržaniu celku krajny, uctiť kráľa a poddávať, koriť sa mu v medziach týchto povinností. Jestli v čom rozdielne sú rodiny od rodín, jednotlivci od jednotlivcov, to je kremä nevyhnutný vo veciach ľudských rozdiel majetku a výtečností duchovných a s tým spolu zásluh o dobro krajny alebo ako to povesti udávajú, rozdiel (hmotne i duchovne) bohatých i chudobných. Prísna spravedlnosť a pravda vládne rovnak nad všetkými, vyznačuje a odmeňuje dobrých, tresce previnilcov. A zvlášte previnenie majetnejších i mocnejších nad chudobnejšími a slabšími prísne stíhano býva. A tu ktoby na svojom majetku privela zakladal si, potupoval alebo utiskoval chudobnejšieho brata, dochodí vždy zahanbenia a potrestania verejného, ako ten bohatý, chudobného súseda zapovrhujúci hostinský v povesti Tri perá z draka, alebo ako napospol v povestiach každý nespravodlivý starší brat oproti mladšiemu. Rovnosť práva i ťarchy, ako váhu spravedlivosti, nad poddanými drží v rukách kráľ. V nehodách krajny rovnak smúti každý (celé mesto čiernym súknom zastreté), v radostiach majú všetci rovný podiel (na svatbu popelvára králeviča pozvaná celá krajna).

Kráľ stojí na čele krajny a poddanstva či národa. Obýva svoj vlastný rodinný hrad, zámok, palác, u prostried kráľovského mesta; otočený je tu svojou rodinou, kniežatmi a pánmi, staršími a radcami, komorníkmi, služobníctvom, vojskom, nádherou a pohodlím. Máva i svoje gazdovstvo a o hmotné imania pečuje si tak ako každý iný o svoje. Moc a vláda jeho je otcovsko-kráľovská, svrchovaná i nad životom každého previnilca, od nejž niet ďalšieho odvolania sa. Sprava i vláda kráľová vsťahuje sa najbližšie na dom a rodinu, dvor a dvoranstvo, ako domácnosť jeho. V jakých medziach pohybuje sa, jakými náhľadmi prirodzenej spravedlivosti a prijatými právami i mravmi riadi sa v tom, známe už z pomerov rodinných. Aniž čítame príklady, by moc kráľovská zasahovala kde do vnútornej samosprávy druhých krajín, okrem do vlastnej. Ale isteže kráľ povolaný bol predne a ďalej bedliť nad rodinami, aby v nich každý zachovával práva i mravy rodinné a tak ako kráľ predcházal všetkých príkladom svojím v dobrom rodinnom mrave a trestával i vlastných synov nestranne. A tu, zvlášť kde rodina sama nevládze trestať svojho previnilca, vynáša výroky kráľ, ako v povesti Matej a Uljana nad staršími otca i rod svoj zaprevšími synmi. V Jelenčokovi sedemraz zaprisahajú sa rodičia, keď majú v úmysle prehrešiť sa proti dietkam, aby zločin na javo a pod trest verejný neprišiel. A v nejednej ešte povesti králi miera nesvorných, vyrovnávajú krívdy, hája česť i súkromný majetok oškodovaných, trescú krádež i klamstvo i rodinné prestupky a zločiny. Vzťahom tedy k druhým rodinám právo kráľovské bolo naddozorstvo a nadsúdcovstvo nad otcami i údmi rodín, kdeby prestúpili mrav a právo.

Svrchovaná moc kráľovská vzhľadom na krajinu a národ vsťahuje sa viac na opatrovania celistvosti územia a blaha rodín, pri čom majeť a rodina kráľovská popredné miesto zaujímajú. Dľa tohto uvádzajú nám povesti kráľov čo

hajiteľov a rozširovateľov hraníc kráľovstva, spolu čo obráncov majetku jim poddaných rodín; *vláda jejich je kremä na celú krajnu a národ rozšírená otcovláda.* Tu kráľovia sú opatrovníci krajiny a starostovia dobrobytu, ako otec Víťazkuchtov staví sypárne v čas hladu, alebo kráľ poberá sa hľadať strateneho Slncového Koňa. Tu oni sberajú vojsko a vypovedajú vojny na odboj a výboj, na obranu i nápad; tu chytajú, súďa a trescú aj cudzích pliennikov; určujú spoločné dni žiaľu i radosti, dotýkajúce sa jak popredne jejich rodiny tak aj celej krajiny; vyhlasujú i dávajú odmeny osvoboditeľom; ustanovujú správcov a súdcov, údelné to kniežatá (kňazov), ktorí by vládli v údeloch svojich, pod jejich svrchovanosťou a v medziach národného práva. Rozkazy kráľmi v oboru tejto jejich právomocnosti vydané viažu rodinu, dvoranstvo poddaných i príchodzích cudzincov, ako v Mahuliene a pri Zlatovlasích Dvojčatoch vidíme; spravedlivý súd jejich rovne stíha i odmeňuje každého.

63.

Moc a vláda kráľovská, v dôležitostiach rodinných i krajinských, rovne pri súdoch a prisluhovaní spravedlivosti, obmedzená je *radou, rákošom múdrych a starších ľudu, pánov a kňazov.* Radu a súd svoláva kráľ, ktorému i konečný právoplatný výrok patrí o veciach tu pokonávaných. Jednanie i konanie je verejné, často pred všetkým národom. Príklady: v Mahuliene rada o zachovanie dobrého rodu kráľovského a ženba dediča koruny; v Berone rada nad zlatorodnou jabloňou, o jej zavarovaní čo kráľovského a všekrajinského dedictva, pokladu; v Ceste k slnku rada o kňahne dedičke a jej poťahu ku popelvárovi, a kde toho viac. Zlatovláska, Zlatovlasé dvojčatá, Jelenčok a podobné povesti ukazujú verejnosť súdov v rade a verejných výrokov i trestov.

Hodnosť i osoba kráľovská, rovne celý rod kráľovský, stoja v jakej najväčšej úcte u ľudí, ale aj u vyšších mocností. Názvy sú: Vaša jasnosť, vaša milosť kráľovská, najjasnejší kráľu, a podobné. Na pr. Vše zaklievajúca mocnosť Božestva čierneho šanuje jaksi starých kráľovien: v povesti Chudobných rodičov syn (ešte neuverejnenej), kde strygy mesto i krajinu zaklialy a všetko usmrtily, kráľa a kráľovny dotknúť sa nesmely, pre jejich vraj „pomazania“; tak i Matej s Uljanou nachodia v zakliatom meste kráľovnu jedine živú a netknutú; ona tu poruča Matejovi kráľovstvo. Kde dcéry národa dávané bývajú v obeť drakom, tam na kráľovskú kňahnu príde rád naposled z úcty k rodu kráľovskému: ona dôjde i vysvobodenia. Výraz: „neide to s kráľmi len tak fačkuvať,“ v povesti Zlí bratia, poukazuje tiež na túto úctu. V Tri stromy rodina chudobného Janka padá pred ním na kolená, keď vyšiaul sa na hodnosť kráľovskú. V Lomidrevovi krajčír a poddaný krsla bojí sa o život, keď Lomidrevo žiada, by kňahyne došly si po šaty k nemu a s dvoma staršíma neslušne zachádza, najmladšiu ale boská. Ku kráľevičom prišli poslovia prosia s velikou pokorou, by svoje ruky vložiť smeli na jejich kráľovské temená — dľa povesti Otcov hrob.

Ostatne kráľ nestydí sa za žiadneho ani neštíti nikoho zo svojich poddaných a na pr. v poviestke Tri stromy Janko ako púhy kráľ (synovstvo svoje tajac) osadí sa i udomácni spolu s kráľovnou v chalupe chudobných rodičov. A zasa ani poddaní nezdráhajú sa povolať k sebe a prijímať u seba kráľa svojho, ako na pr. v povesti Fundži palica chudobný človek čo taký volá do svojej chalupy kráľa k obedu, a tento prichodí i s dvoranstvom k nemu. Nemá tedy tá prepiatá vyvýšenosť rodu miesta medzi kráľom a poddanými čo jak nízkymi, ktorá by presahovala medze ľudskosti a kráľa jakýmsi nadprirozeným čili radšej neprirodzeným bleskom (nimbusom) rodu i postavenia v spoločnosti ľudskej otáčala. Kráľ je tu prvý medzi sebe rovnými; otec i tu medzi širokou národnou rodinou a čeliadkou. K tomuto pripomenúť náleží aj ten z povestí veľmo zrejmý zvyk dvoru kráľovského, že nielen každému dvorskému (dvoranovi) vždycky volný je prístup ku kráľovi, ale rovne aj každému poddanému. Kremä cudzinci dávajú sa u kráľa oznamovať, a tu ktokoľvek z poddaných beží ku kráľovi svobodne oznámiť jich. Majú tiež kráľovia v zámkoch a palotách svojich predsiene, pitvory, kde tí, čo s kráľom hovoriť chcejú, postavujú sa a kráľ uberajúci sa takou predsieňou, oslovuje jich sám. Vidz Lomidrevo, Tri perá z draka, Chorý kráľ, Mahuliena, Baláž, Zlí bratia, Janko a Macko, Dlhý nos, Zlatná krajna a jiné.

Ale čo dotýče sa *užívania i zneužívania moci kráľovskej* tu zasa *vyvýšený je kráľ nad zodpovednosť ľudskú*, ako sme to videli pri otcovláde (§ 52). Ľud raduje sa tu, keď zbavený byť môže ukrutného, uvítať spravedlivého kráľa, na pr. v pov. Neverná žena a Zlatá podkova. Krivdy nepravými činené, i tu vyrovnáva Božestvo; ono povolané je i trestať zlých a pyšných kráľov ako na pr. toho v Zlatej krajne chorobou smradľavou a len liekom dobrého syna zhojiteľnou, alebo toho v Ceste k slnku slepotou, ktorá pominúť mala len keď kráľ pokoril by sa Bohu.

64.

Hodnosť a vláda kráľovská je dedičná, prechádzajúca z otca na syna, kde na jediného, kde medzi viacej na najmladšieho alebo s rukou dcéry tam jedinej tu najmladšej na bohatierskeho víťaza a zaťa kráľovského, ako sme to videli pri rodinách. O dediča a nevyhynutie rodu starosť je veliká ako v Mahuliene. *Kde ale dediča niet, tam stojí v svobode národa voliť si kráľa.* — Ztratený Radúz príde do svojho kráľovského mesta nepoznatý, už po vymretí celého rodu jeho okrem matky kráľovny, a hľa! tu ešte za jej živa mešťania samé hádky a pletky majú, kto bude nad nimi kráľom; poznatého ale Radúza vďačne čo takého pozdravujú. V Zlatý Kľúč *všetci* kričia, že už len najmladší víťaz bude jejich kráľom, ač tu vlastne k jedinej kňahne volia budúceho následníka a zaťa kráľovského. V Zlatej Podkove postavia Janka jednosvorne na miesto rozvarenca za kráľa. Vo Fundži Palica chudobný človek ostane kráľom po premožení starého, nemilého kráľa. Dľa p. Janko a Macko,

po smrti starého bezdetného kráľa, dávajú i po susedných krajinách rozhlásiť deň a dej nastávajúcej voľby, a ľud shromažďuje sa zo všetkých strán do plného rákoša. Obyčaj pritom zachovaný ukazuje na to, že Božestvu ponahávali konečný výpadok voľby a vyvoleného považovali ako *osúdom či súdom Božestva na kráľovstvo vyznačeného.* Lebo pri tejto voľbe púšťajú vraj na pravé poludnie korunu vysoko do povetria, a komu by na hlavu sadla, ten mal byť vyhlásený za kráľa. Čakajú napred, že týmto činom pripadne koruna daktorému z prítomných kniežat a pánov, a neznámeho chudobného Macka po dvakrát zavrhnú mocou vôle svojej a práva svojho, trebárs koruna jemu padla po dva dni na hlavu. V tretí deň voľby navracujú sa k osúdnemu rozhodnutiu a dávajú aj vyhlásiť, že už teraz či pastier či žobrák či ktokoľvek korunou označený v skutku ostane kráľom. A hľa! koruna aj po tretí raz sadla na hlavu Mateja, ktorého povesť hneď z počiatku označuje čo Božestvom na kráľovstvo určeného; bo on to sjedol krídelce divotvorného vtáčika, na ktoré vyššia nevidomá ruka bola napísala: „Kto toto krídelce sje, ten bude kráľom!“ Podobne v druhej poťažnej povesti tajuplný nápis na bráne zakliateho mesta: „Matej veľký kráľ a Uljana veľká kráľovna!“ t. j. že mocnosť vyššia nevidomá vyznačovala svojich miláčkov za kráľov. Ale už či tak voľbou ľudu či inak dedictvom prechodí kráľovstvo z osoby starých zomrelých kráľov na syna lebo zaťa, na toho najmladšieho bohatiera, dostáva sa ono vždy vyvolencovi tomu, ktorý súc povolaný i vyvolený k úlohe velikej vykoná ju zmužile a zdarile *pod záštitou Božestva.* Názory o vševyšnej sprave sveta všehomiera splívajú dovedna aj tuná s názormi pri pomeroch ľudských platnými.

Rovne *odznaky moci a dôstojnosti kráľovskej* z predstáv a názorov svetových sem prenesené sú: na hlave kráľa stkvie sa *veniec*, *koruna*, symbol to slnka; v rukách *batyk*, *kôľ*, *palica*, *barla* kráľovská, značí to isté čo čarovný prut lebo kyj, symbol to smrtnej i oživnej moci prírody; po čas vojny *meč*, *paloš* slúži za miesto barly; v rukách dedičných kráľovských devíc vídame *zlaté jablká*, odznaky zeme, zeme gule (globus terrae).

65.

Práva, zákony, obyčaje rodinno-občanské poznali sme takto z dosiaľ vylíčených vecí, v hlavných ťahoch jejich. Podrobné a opätovné jejich bádanie i vypočítanie viedlo by nás k nepotrebnej tu obšírnosti, ktorá sluší sa viac pre osobité a hlbšie pojednanie znateľov práva. Práva, mravy i obyčaje rodinno-národné prenášaly sa z pokolenia na pokolenia jak takýmto ústnym podaním a povestením o nich, tak tiež verejným jejich vykonávaním a bedlením kráľa, otca i verejnosti ľudu nad všetkým. Ale nalezáme i stopy kníh a písem, v nichž, ako v Zlatnej Krajne, nielen osúdy kráľovskej rodiny a mesta i obyvateľstva jeho naznačené sú, lež rozhodnuto aj o dedičovi a dedení kráľovstva a krajín.

Súdy a tresty rodinné i občanské prichodí nám v spojitosti tejto obzvláštne spomenúť. Kdekoľvek objaví sa vina proti právu a mravu, vynesenie

súdu nad vinníkom nevyhnutné je, trebárs by týkalo sa syna a dedíča, trebárs najbližších pokrvných. *Spravedlivosti rovnak podlieha každý.* Pri vynášaní súdov a trestov panuje hlavne *cit a zdravý nahľad prvotnej neskalenej spravedlivosti*, jehož rozhodný výrok vychodí z úst otca, kráľa. Často ale shromaždená *sudcovská rada* a v nej i sám kráľ odvoláva sa *na mienku najstaršieho* v rade alebo aj na *cit a súd spravedlivosti obvineného.* Najjednoduchejšie vypadajú súdy a tresty dľa toho u prvotného ľudstva napospol obvyklého: *„oko za oko, zub za zub"*, t. j. čím kto proti druhému zhrešil, tým trestaný býva. Tresty takto stoja *na najprvotnejšom stupni prírodných názorov a prvotného*, dľa našich osvietenejších názorov, neľudského *spôsobu trestania* a zvlášť (dľa výrazu povestí) „zmárnenia" človeka. Ba súd a trest dotkne sa často nielen samého vinníka, lež stíha i rodinu jeho. Lež aj *rozmanitosť* súdov a trestov poznáme z nasledujúcich príkladov: Nevernú ženu tak rozsekajú na kusy, ako ona dala nevinného Janka rozsekať. V Ružovej Aničke tak úďa babu a jej dievku v dyme a pála mokrú slámu pred nima, ako to baba bola predtým bola vinou rovného trápenia Jankova. V Dalajláme odsúdení sú klamní zaťovia do chalupy a chudoby, ako pred nima zaznatý a nevinný Dalajláma. V Zlatej podkove súd a trest sebou donáša varenie v kotle vo vriacom mlieku. Vlkolák ide spúšťať na talige dolu zápoľou odsúdenú, jejž už ruky pod lakte odťali. Zlatovláskynho Jáchymka zakopú po pás do zeme, zamecú smeťmi, zapolievajú pomyjami až po hrdlo; Ježibabu ale zadebnia potom do suda klincí vybíjaného a dolu stránou pustia do mora, jej pokolenie roztrhajú na kusy medzi koňma a rozvláča po svete. Matka Zlatovlasích dvojčat v koži zašitá a v bráne mesta vystavená trpí potupné pľutie do tvári od každého mimo idúceho, a babu, jej odpornicu, ztínajú potom, ako táto mienila dať deti postínať. Dlhý nos, čo trest ženských, pripomína šibanie, sekanie, kúpele v slanej vode. U čertov a strygôňov desia nás hnáty a údy ľudské v sudoch nasekané alebo na klincoch navešané. Pri Víťazkuchtovi nalezáme poručené usmrtenie kroz lovca v hore a to ako zmiernenie pokuty verejnej odpravy. Zlých bratov posielajú do vyhnanstva, by išli, kde chcú. A tak často previnilci dostávajú sa na vyhnanec, že viac nesmejú ukázať sa na oči. Čert slúži chudobnému človeku za ukradený kus chleba do roka, z výroku súdca pekelného; toto by bola pokuta služby, poroby, otroctva dočasného za krivdu. Tak často pripomína sa, že starší slúžiť povinní boli mladšiemu a poslúchať ho; bo previnili sa proti nemu.

Odsúdencovi dovoleno vyžiadať si nejakú *poslednú milosť* alebo *spôsôb zmárnenia*, čím prísnosť spravedlivosti miernená býva a najčastejšie takto umkne nevinný nastrojenej mu lebo nepráve nad ním vyrčenej smrti: Mateja Uljanu vysadia takto v člnku na more následkom prihovoru matky kráľovny; v Zlatej podkove dá starý kráľ Jankovi vybrať si spôsob smrti. Dražkovi pred zbojníkom, Sirote a druhým podobným pred drakmi a babami dovolno pred smrťou ešte raz zahrať si na píšťalke, na husľach atď.

Väzenie patrí k obyčajným trestom. O lámaní v kolese nečítal som de-

siať nikde v povestiach našich. Pálenie ohňom ale prichodí u Rymavského vo Zlatovláske, str. 100; čomu rovná sa i ono dymenie Jáchymka v kochu v druhej rovnej tomu povesti. Strieľanie, vešanie a ztínanie počitujem k novejším už spôsobom zmárnenia človeka.

Námetka, žeby zvlášť tie prehnanejšie tresty boly smyslené, poetické, ani tu neplatí; bo veci a deje našich povestí nie sú k vôli básni smyslené ale smyšlienka básne tak je prisporiadaná, aby líčila skutočné pomery ľudské: smýšlenie len formálno, nie materiálno.

66.

Deje povestí, presahujúc hranice vlastnej, pohybujú sa začasto v priestoroch susedných i ďalekých krajín. *Tým uvádzajú nás povesti aj do pomerov medzinárodných.* Medzinárodné spojenie a svazky udržujú hlavne a popredne dobrodruhovia a výbojníci putujúci za svojim ščastím a preslávením sa do ďaleka alebo aj utekajúci pred nepriateľstvom a tak inde ochrany hladajúci. Za hranicou prestávajú svázky predošlého poddanstva, ale aj začínajú sa nové pre každého, kto na územie nového kráľovstva nohou kročí. Šetrili príchodec mravov a práv kráľovstva, účastným stáva sa laskavého prijatia, pomoci v potrebe a nieraz i stkvelého pohostinstva; previnilci ale podliehajú právu a súdu i moci kráľa, do jehož krajiny vstúpili. Svetovládny rytier však vyžaduje i zbrojou vymáha si takto previnilých a odsúdených bratov z pod moci cudzích kráľov. Bohatieri ale putujúci za dobrým a velikým predsavzatím, vítaní sú všade v cudzích krajinách a zvlášť na kráľovských dvoroch; oni to prichodia nesčastným kráľom a krajinám k pomoci v čas zakliata lebo vojny alebo inej nehody, a súc víťazmi, prijímajú odmeny v pokladoch, v pôlkráľovstve alebo naposled i v celom dedictve s rukou dedičnej kňahny; jim to, jestliže i veci drahé vydobývať prídu, po vykonaní uložených služieb a prác, všetko oddano býva, ako na pr. Gubčíkovi tri zlaté hrušky alebo Balážovi zlatá panna.

Kráľov osobytých krajín nachodíme v priateľstve a tu oni povinní v čas potreby jednodruhým prichodiť s vojskom na pomoc. Tu poddaní jejich svobodne cestujú z krajiny do krajiny za svojimi záležitosťmi, ako na pr. Piatko vozár za obchodom, idú volne na diváky, ba aj účasť brať ku hrám a hostinám verejným, aj sami kráľovia a kňazia navštevujú sa v čas takýchto slavností na vzájom; čo komu potrebno vyhlašovať, dáva aj v druhých krajinách.

Nepriateľskí kráľovia vypovedajú si vojny, uzavierajú potom smluvy mieru a pokoja; premožení povinní sú slúžiť, poddať sa víťazom.

Na tomto základe výdobytkov, často i na základe dobrovoľných smlúv, vidíme utvorovať sa *mocnárstva jaksi svetové*, kde mnohí kráľovia a národy poddávajú sa jednomu ako najväčšiemu a najmúdrejšiemu víťazovi; kráľovia hneď úplne utrácajú svoju hodnosť a svoje krajiny, hneď ponahaní bývajú v nich ako v údeloch pod najsvrchovanejšou mocou toho jednoho svetovlád-

ného. Otcov hrob, Svetovládny rytýr, Zlatná krajna, Popelvár najväčší na svete i druhé povesti podávajú príklady takýchto pomerov a svetových panstiev. Má toto iste a popredne svôj báječný význam, vstahujúci sa na ovládanie všehomiera jednou jedinou vôľou Božeskou alebo i na ovládanie prírody a zeme mladistvým kráľevičom slnkom, ale poukazuje spolu, že dedovia naši spolu hľadeli na medzinárodné a svetové pomery a skutočný ľudský svet chceli vidieť poddaný a poddávajúci sa dobrým a múdrym víťazom.

67.

Konečne i mimo rodinných, občanských a medzinárodných svazkov ešte spojuje ľudí púho číro ľudstvo, človectvo, to čo pri každom človeku ľudského je, aspoň predpokladáno býva o ňom, že nachodiť sa má pri ňom a nachodí sa, jestli len sám nevyzul sa zo všetkého mravu tejto ľudskosti, tohto človectva, nezaprel ani krev ani ducha jeho. Povesti na toto ľudstvo čiže človectvo veľkú váhu kladú; *spojujú ľudí* rodinami, občanstvom, majetkami, krajinami a jakokoľvek ináč deliacích sa *v jednu rodinu človečenstva* a stanovujú tu *čistoľudské pomery* v nasledujúcom:

a) Človek človeku je predovšetkým *človekom* t. j. tvorom už zovňajšky na tele a čele ten istý týp a znam človečenstva na sebe nosiacim. Človeka, jehož bližšie pomery a stav lebo inú hodnosť nevieme, alebo teda hlavne jeho človečenstva dovolávať sa chceme, dosť je dľa naších povestí pozvať tým významným a čestným samo v sebe názvom: „Človeče! Dobrý človek! Dobrý človeče!“ To je prvé slovo neznámych, nenadále stretajúcich sa pútnikov, tým oni radujú sa sebe v ústrety; bo pustota tam nesnesitelná, kde už ani človiečika nevídať. Až po dnes na otázku: „ktože si? čože si?“ keď tak neznámemu predložená býva, dosť je odpovedať našincom: „Človek s hlavou!“ Už označili sme jim toho, ktorého ako sebe rovného, seba hodného a dôstojného uvítať, prijať, osloviť, s ním do známosti i bližších pomerov pustiť sa majú a môžu. Tuná človečenstvo ako človečenstvo už dľa zovňajšej svojej známky čela, hlavy, postavy predovšetkým platí.

A platí *rovnak všade:* ani pri rodinných ani pri občanských pomeroch nevideli sme rozdiely rodové, radšej všade dôkazy toho, že si je všetko ľudstvo od narodzenia čiže pôvodom rovné a nijak nedelí sa na kasty. Kralčík, kucharčík, popelčík rodia sa na svet jedným a týmže pôsobením vyššej božeskej mocnosti, rozdieľ spoločenského postavenia jejich matiek nečiní medzi nimi rozdielu ani pri vychovávaní ani v nárokoch; oni bratia medzi sebou rovní. Pastierikovia ucházdajú sa o ruky dcier kráľovských, a pre chudobu zdráhavé matky jejich idú predsa na pýtačky, znajúc, že rod a pôvod žiadne a spoločenské postavenie tiež netvorí medzi nimi a kráľmi hrádze nerozborné. Kráľovia a kňazi rovne neznajú rozdieľov rodových či ako rodičia svoje dcéry týmto pastierikom, pod jedinou výminkou činu bohatierskeho, zasľubujú či zasa ako mladiství junoši pojať majú dievčiny rodu chudobného. Kto raz vy-

nikne činom, každý hodný je vznešenejšieho postavenia v živote, kde výsad rodových niet, len zásluha so záslubou merať sa —, a tak každý s každým o závod bežať môže. Sám kráľ kremä hodnosťou a to dôstojne vedenou prvý je medzi sebe rovným ľudstvom. Celé ľudstvo je jeden rod a pôvod; medzi všetkými jednotlivci jeho jeden pomer bratstva a sestrinstva, *pomer rovnosti*. — Ani známky v bájesloví našom o tom, by jedni ľudia boli vyznačenejší miláčkovia Božestva a bližšia rodina jeho, druhí ďalší a zavrženejší, ako je to vo bájesloví gräckom alebo ako pri indických kastách vidíme; ale ani v živote našich otcov, dla povestí líčenom, niet rozdielu svobodných a otrokov, pánov a hälotov. Aristokratia rodová (zemänstvo, šlachtictvo) je teda vlastne v národe našom cudzinstvom, pozdnejším od inud prišlým votrelstvom: to je ten naozajšný odrôst, odrôď čiže odrodilstvo od ducha národného, rovnosť rodu a ľudstva i ľudskosti hlásajúceho.

b) Človek človeku je duchom sävedomým, sebasdielnym, shovorčivým, rečou živou mysel svoju na javo dávajúcim. — Na tomto základe je to najživšie spojenie vždy a všade medzi ľuďmi. Z toho v povestiach (ba po dnes aj v živote pospolitého ľudu) nestretne sa človek s človekom by nepozdravili seba, by nedali si toto prvé a významné hoslo života a ducha, by nepustili sa i do shovoru. Hriech veľký nepozdraviť sa; ale sdeliť biedu a ťažoby svoje i úmysly a to aj najneznámejšiemu, to úprimnosť a sdielnosť čo najvyššia potrebnosť ducha a známka statočného človeka v povestiach. Pútnika bohatiera aj vystriehajú, by na ceste nikomu nepoklonil sa; ale on hriech nepozdravenia sa za väčší pokladá, ako svoje nebezpečenstvo alebo z úcty k duchu seberovnému, sebasdielnemu zapomína na výstrahu a pozdraví predsa osudného žobráka, laktibradu, mužíka, babu, ktorí mu výsledky dlhého bojovania naozaj z pred nosa uchváťa. Ba rozhovor rozpriada sa živý medzi úplne neznámymi o domácej biede a hľadaní si služby, o hľadaní stratených pokladov a zakliatych osôb, o účele cesty pútnikovej; všetko jedno či tu úprimnosť niečo pomôže a či zaškodí, len či sdielnosť víťazí. Zlostníci len mlčia alebo objavujú sa v pretvoroch nesdielnych, aspoň mlčanlivosť a tajomstvennosť jejich nič dobrého nevešti, a mysel jejich utajenú, trebárs jak, vyskúmať dlužno, ako to robí pútnik v Mahuliene s mlčanlivým, v tajomnom domku do seba pohrúženým starcom a s jeho veštiacimi, šepotavými dcérami. Však jestliže dobrí na mlčanie odsúdení alebo do podôb nesdielnych zakliati sú, tu jich vymaniť, odkliať z toho povinnostno i záslužno, ako toho zkameneleho a takéže zvery jeho v Zakliatej Hore. Na vrchu teda stojí v povestiach pomer nekonečného sdielania sa ducha s duchom, človeka s človekom.

c) Človek vedľa človeka duch sebaurčujúci, vôľu svoju majúci. — Ľudia v tom povinní vzájomne šetriť seba, rozhodnutie a nároky svoje. Z počtu vynáhať nedovoľno nič (dla povestí ani zver, ani ker, ani ten kameň), jakonáhle vôla projavená, jakonáhle osoba svoju vôľu do váhy položia. To odzbrojuje i najprísnejších lebo najútlejších rodičov od jejich práva a moci, keď syn lebo dcéra stála je v predsavzatí pustiť sa za účelom alebo podnikom slávnym, že

naposled púšťajú i to posledné lebo jediné dieťa do sveta, „keďže už tak chce, keď že mu taká vôľa.“ Čert, baba, majúci v úmysle zničiť pútnika zablúdivšieho do jejich ohrád, ešte vždy dávajú mu na výber, ba aj výstrahu a čas na rozmýšľania či chce lebo nechce stáť u nich do tej osúdnej a nebezpečnej slúžby, ešte vždy šetria toho dobrovoľného určenia a rozhodnutia sa. Rovne panny u zlých uväznené alebo druhí zakliatci kremä na dobrovoľných vysvoboditeľov počitujú a preto netaja pred nimi nebezpečenstvá, ba aj k návratu jich napomínajú, kým je čas rozmyslu a určenia sa na jednu lebo druhú stranu. Ale práve toto šetrenie vôle spojuje neznámych, službu hľadajúcich i do služby prijímajúcich, podnikavých i pomoc ramena jejich potrebujúcich a zvlášť ľudí i bytnosti dobrej vôle. Všetky tieto bytnosti, počnúc od obrov slnka, mesiaca a vetra až po mravečka a včielku, hotové sú radiť, pomáhať, svázky priateľstva uzavierať s každým, „kto na veľkô a dobrô podobral sa.“ *Shoda vôle pôsobí toto priateľstvo, kamarátstvo, pobratimstvo.* V takejto shode vôle hlása sa kamaráti ku kráľevičovi idúcemu na výboj panny k Čarodejnej kráľovne; Baláž, v tejto shode a za podobným účelom, berie jich k sebe siedmych a oni nerozlučni až do vykonania úlohy. Shoda vôle priuáša aj konečné víťazstvo, čoby jak stála v odpore jedna s druhou do času privolenia a vyrovnania sa, ako na pr. Janko stína hlavu Pani Mačíčke, dobrodejkini svojej; svolí aj on k jednaniu citu jeho tak odpornému v neklamnej nádeji, že tak dobre bude, a dobre bolo. A tak často dejú sa najdivnejšie veci zo šetrenia vôle druhého a v shode tejto vedú k cieľu. Neshoda vôle pôsobí napred len meranie sa síl, ako v Lomidrevovi, keď kamarát kamarátu z cesty vyhnúť nechce; ale po dosvedčení prevahy Lomidrevovej nasleduje tu shoda vôle všetkých troch a spojenie síl jejich k velikému a slávnemu predsavzatiu v kamarátstve čiže pobratimstve nerozlučného toho trojlístku Lomidreva, Kopivrcha a Miesiželeza. Nič smiešnejšieho a potupnejšieho, ako keď niekto jedná proti tomuto pobratimstvu a zvlášte nenasadí ochotne i život v čas nebezpečenstva za kamaráta; smiešnosť toho vidzme na pr. v povesti Lomidrevo; potupu a zavrženie neverných pobratimov v povesti Kralčík, kucharčík, popelčík. Kremä úplná neshoda vôle tvorí boj na život a na smrť a rozdvojuje ľudstvo i všetky bytnosti našich povestí na dva ustavične proti sebe bojujúce tábory, na ľudí i bytnosti dobrej a zlej vôle.

d) Každý človek na svete biedam a nehodám poddaný; každému v nich rada a pomoc rovnak potrebná, rovnak vítaná; každý je aj povinný prispieť potrebujúcemu a trpiacemu už preto, že trpí, čoby aj nič inšie neviazalo ho k nemu. To duch našich povestí. Nesľutovať sa nad opusteným a trpiacim tvorí tuná jedno z najväčších previnení proti ľudskosti; ujímať sa slabších a potlačených, prijímať pocestných a hosťov, udeľovať dobrodenie, putovať do ďaleka, odvážiť sa i do nebezpečenstva za liekmi nemocných, postaviť sa na prvé zavolanie k pomoci v súrke postaveného, pomôcť i nevolane, vysvobodzovať uväznených, zakliatych a smrti oddaných, toho výjavy a chvály naideme v každej povesti. Myšacia bundička nemôže zavdať ťažšiu vec svojmu kráľovi,

ako keď mu hovorí: nepodaruješ, neprenocuješ žobráka, nendelíš pomoci trpiacému. Už vopred znala, že túto výminku nezachová a hotovila sa na nešťastie, ktoré z toho pošlo; ale vyššia tu povinnosť ľudskosti, ako vlastná škoda. I Janko v povesti Chorý kráľ takto podá obručmi sviazanému, uväznenému drakovi za tri kupy vody na uhasenie jeho nesnesiteľného smädu. I zlým a podvodným tu pomocou prispieť je podlžnosť ľudskosti. Mesto v súrke pred drakom, v strastiach, v zármutku, v moci zakliata upiate, len čo obtiahnu čiernym súknom, už hrnú sa zo všetkých strán citom ľudskosti a povinnosťou spomoženia vedení, cele neznámi dobrodruhovia. A čo v nebezpečenstve deväťdesiati deviati pohynú, ešte hlási sa aj ten stý, čo tiež s nasazením vlastného života upiacim pomáha, atď.

e) Však nielen nehôd, *každý človek aj účastník radostí radujúcich sa.* — Bohatieri a vysvoboditelia nevydobývajú poklady, ščastie a blaho tak pre seba, ako radšej pre druhých, pre bratov, sestry, panny odkliate, pre mestá a krajiny, pre ľudstvo vysvobodené. K hodom toho blaha, k svatbe vysvoboditeľa s pannou vysvobodenou, k hostinám a veseliu kráľov pozvaní bývajú rovnak všetci, vznešení i nízki, ďaleki i blízki, neúčastníci práce a zásluh, len či účastníci predošlého žiaľu alebo len či hotoví účastníci prišlej radosti. Ešte i ten rozpravač domnieva sa mať nároky na spoločnú všetkým radosť a vraví: „I ja som tam bol!“ To čistá ľudskosť smútaca so smutnými, veselá s veselými. Ba takáto pohostinnosť, účastnosť stola, pokrmov a nápojov tvorí pásky priateľstva medzi cudzími a neznámymi pred tým ľuďmi a bytnosťmi, alebo na čas roztrhané obnovuje jich. Synovia slnka, mesiaca a vetra hostia pri svojich stoloch priputovavších k nim synov i dcéry ľudské, dávajú si rozprávať o zámeroch jejich cesty a tak uzavierajú svazky priateľstva s nimi. Čert vraj tiež len to žiada od panny svábenej (v pov. Za zlatým jablčkom) by užila pokrmu, jaký on užíva, by stala sa z nej jemu verná spoločnica. Prvý bohatier Zakliatej hory a tak aj Dražko, ako príjmu od dcéry kráľovskej košík s pokrmom, pohár s nápojom, už považujú to za znak obnoveného sväzku a priateľstva s ňou. A čo viac podobného. *Človek tu všade s čistej ľudskosti jak napomahateľ ščastia iného, tak účastník jeho radosti, a v účastnosti tejto či v pohostinstve tomto i priateľ jeho.* Národné hry a dostihy, pri nichž dobrodruhovia zo všetkých strán sveta svobodne prišlí o závod dostíhajú zlaté verejne vystavené veci a s nimi i ruku panny kráľovskej obdržujú, rovne verejné tanečné zábavy, pri nichž králevičovia nevesty si vyzerajú a ku nimž prístup každému otvorený, tiež považovať dlužno za takéto radostné spojivá všeho národa a ľudstva.

f) Človek vždy „pod Bohom“; jestliby aj nebol oddancom Boha t. j. priateľom a plniteľom dobrého, ostáva ešte vždy poddancom Boha, ktorý zlému prekážku činí a spravedlive súdi. — Táto zásada povestí tvorí tie najširšie sväzky blíženia sa ľudí k ľuďom. Tu každý človek vopred považovaný býva za dobrého, za priateľa a ctiteľa Božieho a v tom aj za schopného a hotového k tomu, by cele neznámy s ním pútnik do priateľských pomerov pustiť sa

a na všetky city i skutky ľudskosti jeho počitovať mohol; len keď už zlá vôľa zlých, jejich akoby vymknutie sa zpod vlády Boha, prejaveno je, vtedy nastupujú iné pomery nepriateľstva. Neznámi, príchodzí a stretajúci sa pozdravujú sa slovom: „Človeče Boží! Človeče, pre Boha, kde si sa tu vzal?“ V tomto sväzku Božestva, náboženstva, prijímajú sa vospolok ako priatelia. Pútnici, zablúdivší do temných, ďalekých hôr a lesov, zahliadnuc ďaleké svetielko chalupy, smele a dôverne putujú k nemu s hoslom: „Už len idem vo mene Božie či si dobrô či si zlô!“ To hoslo nikda neklame. Jestliže blížim sa s ním k rovnému dobrému ctiteľu Božiemu a pozdravím ho vo mene Božom, príme ma, a priateľstvo medzi nami bude hotové; veď srovnávame sa v tom jednom, že sme ctitelia Boha. Jestliže pohodím ku zlému, hrozí síce nebezpečenstvom, ale odvážiť sa môžem aj do boja s ním, bo aj tá zlá bytnosť len tomu jedinému Bohu poddaná, ktorá rameno a štít ochranný aj tam rozprestre nado mnou. Páska viery, náboženstva, tu najširšia, do pomerov privodiaca so zlými i dobrými, vodiaca človeka všade po svete a ku všetkým bytnostiam.

g) Príroda učinila rozdiel kolena (rodu, pohlavia) *mužského a ženského v človečenstve* nielen zovnútorne, ale i vnútorne v povahe duševnej. Príroda však týmto rozdielom nerozrôznila ľudstvo, bo neučinila rozdiel podstaty, radšej tým užšie spojila ho páskou nekonečného doplňovania sa oboch kolien. Povesti pochopujú toto doplňovanie sa ako nekonečné odstrkovanie a priťahovanie sa kladmosti a zápornosti, činnosti a trpnosti, sily a slabosti, čiže samo v sebe vzatej mužskosti a ženskosti. Odtiaľ i stanovujú pospolný ľudský pomer oboch kolien čo *pomer vzájomného doplňovania sa v rodine, v samom občanstve i napospol v živote ľudskom.* Odtiaľ tá nekonečná, v tisícerých spôsoboch a výjavoch objavujúca sa záštita i úcta kolena mužského k ženskému; odtiaľ i nekonečné vinutie sa ženskej k mužskému; dávanie sa pod záštitu jeho, kde on nezapomína sa na túto svoju úlohu a zasa nekonečné odvracanie sa od neho, kde zapomína sa na svoje povolanie. Odtiaľ pomer otroctva ženy, jej väzby a služby u draka a bytností zla predstavený je čo pomer neprirodzený, duchom ľudským zatratený, citu protivný; odtiaľ i vymaňovanie ženských kroz bohatierov, ducha prave ľudského pochopivších. Odtiaľto i zvláštne postavenie každého kolena v rodine a občanstve, tak že vždy jedno druhé doplňujú a tvoria spolu dokonalosť či v sebe zavŕšenosť sväzkov ľudských, vo výmere úloh a povinností, každému kolenu o sve primeraných. Po strane kolena mužského vždy viac právo, moc, vláda; po strane ženského povinnosť, mrav, cnosť; zvlášť útlosť, tichosť, pokora, oddanosť a láska. Tam prevaha činnosti, tu víťazenie trpnosti; tam rozum, tu cit; tam odvaha a otvorený boj, tu i lesť a tajenie sa; tam bohatierstvo, práca, znoj, tuná viac už len požívania hotového ovocia výdobytkov muža, však oblaženie jeho v shode spoločnej sdielnosti a oddanosti; tam svet vždy otvorený, tuná viac v sebe uzavrená a tým blaženejšia domácnosť. Vrchol významnosti ženy záleží v obdarováni muža krásnym potomstvom a vo zdarilom, mravne zvlášť matke sverenom

vychovaní jeho. — Ale zato ani *žena nenie zbavená práva a moci.* Dedictvo jedinej kremä s jej rukou prechodí na muža. V neprítomnosti a po smrti mužovej žene náleží sprava a vláda maloletých. Ona samostatná, kde nemá jako opreť sa o rameno mužovo, o túto prirodzenú podporu svoju. Samostatnosť ženy aj ináč znajú povesti, kde ony svoje dievčiny vypravujú do služby, posielajú na podniky, zvlášť hľadať zkapaných bratov, mužov, obetovať sa samovoľne za rodinu, konať úlohy bohatierske. Nezaviaže-li sa ženská svätom domácnosti a rodiny s mužom, jej postavenie je tým samostatnejšie. Tu prijíma i vzdelanie, presahujúce medze domácnosti a tvoriace pre seba obor *samostatnejšej, však vždy ženskej povahe primeranej činnosti.* Žena púšťa sa tuná do oboru vedomostí prospešných ľudstvu. Tie nepočetné veštice a vedomice poukazujú na to, že v starodávnosti slovanskej účinkovaly aj ženské samostatnejšie, a menovite i jim svereno bolo zaoberanie sa s vedomosťami prírodnými, s tajomnými a liečivými silami prírody a tak zvlášť i zaoberania sa s liečením a lekárstvom.

Však vždy hlavnou a primeranejšou úlohou ženy ostávala domácnosť. Čo keby sme ďalej líčiť chceli, prišli by sme zasa na manželstvo a rodinu; vplietli by sme, ba týmto i vpletáme líčenie pomerov ľudských tam, kde sme veniec započali pliesť, *pri shode a miere, pri vzajomnom najdení a doplnení sa obojeho kolena v manželstve a rodine.* Učinili sme tak ako povesti činia: povesti naše a deje jejich vychodia vždy z rodiny, a prejdúc všetky svety i všetky pomery ľudské, navracujú sa zasa do lôna rodiny svatbou najmladšieho, najbohatierskejšieho s najmladšou krásy a cnosti pannou.

V tomto ale § 67 vyložili sme si plný význam toho u ľudu nášho po dnes bežného: „medzi ľuďmi ľudsky“ spravuj sa, zachovaj sa.

III. Pomery človeka k prírode.

68.

Príroda v celku zbožnená; menovite v silách a živloch čiernych, morných a smrtných, v zjave doby zimnej. Čo *Čert* (Železný mnich, Čierny mravec, Drak) a *Baba* predstavená a zasa v silách a živloch svetlých, životných, v zjave doby letnej čo *Popelvár-kráľevič* a *Panna Krásy* zvelebená, nenie ani v jednotlivých svojich silách, zjavoch, úkazoch, útvaroch a predmetoch púha, bezdušná hmota, ale v očiach svojich zbožňovateľov *javí vždy a všade ducha vedomého, moc a vôľu samočinnú.* Človek povestí vidí ducha tohto hneď i vo hmote samej, v útvare a zjave skutočnom hneď aj v podobe tej, v jakú obraznosť jeho zaodieva si zjavy a sily prírodné.

Chceme-li vidieť prírodu oduševnenú ako v jednom rámci, udá sa nám dľa povestí asi nasledujúci obraz: *Slnce, mesiac a vetor* vystupujú pred oči jako obrovské postavy a synovia starodávnych matičiek, žijúci v pomeroch detinsko-rodičovských i bratských, znajúci aj pomery svoje k ľuďom a prícho-

dzím pútnikom v týchto podobách obraznosťou jim daných, ale rovne tam, kde vo vlastných podobách a hmotách svieťa a vejú po svete, povedomý si je každý z nich sily aj úlohy svojej, zná aj vietiť a rozprávať o všetkom, čo jestvuje a deje sa, kamkoľvek prítomnost, lúče a prúdy ktorého z nich dosahujú. Slnce je tu vševedom dňa, mesiac noci, a vetor zná o všetkých úkrytoch a tajnostiach, kamkoľvek či vo dne či v noci zaveje a všetky škáry i kúty sveta poprefukuje. *Noc*, tá máter smrťou vládneho Čierneho mravca, zostupuje každé popoludnie z tajomného zámku jeho, rozpína širokú papuľu od zeme do neba, pohlcuje všetky jejich stáda, i sám kráľevič slnce dobrovoľne putuje do nej, aby ju na ráno rozpáral a zamknuté stáda vypustil. *Snu* v noci človek ubrániť nemôže sa; sen (snad syn onej noci) oklamè človeku oči, složí ho, zmorí ho. Živly a sily doby zimnej umorujú všetko, čo jim pod moc padá, a v dobe svojej vládnu všade v nevídaných nikde postavách Baby a jej dračej parapúti. A zasa chmáry i búrky prikvačujú v podobách drakov pastierika, odváživšieho sa v prvú jar so stádom svojim na pastviny (Hrdá panička). Vetor búrny sám pre seba zaveje a uchvacuje devy. *Zem* otvára i zatvára sa ľubovoľne alebo i na rozkazy a v zámeroch vyšších; inde zasa donáša hlasy a zvesty z ďalekých končín k uchu svojho vyvoleného králeviča. Voda oživuje i umrtvuje. *Rieky* a *morá* vystupujú z brehov alebo ustupujú z miest svojich samy od seba, ako vedomé prítomnosti páňov a víťazov svojich. *Oheň* páli koho chce, rozvarí koho chce; nerozvarí koho nechce ani neopáli, milo si ho zahreje a cestou ďalej neurazeného prepustí, ako na pr. tá horúca piecka tu milú Pamodajščastia dievčinu. *Skaly* srážajú sa smrť rozsievajúcimi iskrami a prepúšťajú len toho pútnika, ktorého samy chcejú prepupustiť alebo kto neprosí sa jím. Zápole otvárajú i zatvárajú sa, to vraj každých sedem rokov; nevoľno ani do otvorených, kremä vyvolenému, nevyvolenému s praskotom zarúti sa prístup. Ony tiež na jaseň vpúšťajú dnu, na jar vypúšťajú von obyvateľstvo svoje, hadov a žížaly, a beda tomu, kto nepovolaný votrel by sa dnu, k videniu nesmiernych tam strežených pokladov, prespal by tam zimu a vinu svoju odpokutoval by mnohým strachom i utrpením. *Živočištvo* živo je v skupeninách rodín a čeľadí svojich, každé vedomé svázkov rodinných a poslušné hlasu otca, matky, kráľa lebo kráľovny: medvedi, vlci, vtáci, ryby, včely, mravce atď. shrknú sa na hlas ten z celého sveta a plnia rozkazy i úlohy jim povelené. Stoja tu v službe toho, komu oni slúžiť chcú, kto zaslúžilý pomoci jejich. Každý živočich žije a hýbe sa ale aj o sebe; zná čo vôkol neho deje sa; pomáha a svoláva druhov k pomoci, komu sám chce; protiví sa a škodí, keď tak ľúbi sa mu. Všetké zveri shovárajú sa medzi sebou rečou jim srozumitelnou; prehovoria aj k človeku, ktorému by svoju mysel objaviť chceli. I *zrastliny* a iné i *neživotné hmoty* javia tože vedomie a samostatnosť vôle: strom dáva lebo i nedáva vytrhnúť a presadiť sa, ujme lebo neujme sa na novom mieste; ovocie jeho padá samo do lôna, komu chce; nevyvolenec ružu neodtrhne, kvet neulomí, čoby čo robil; prútik ukazuje cestu, pomáha práce konať; lavička prelomí sa pod nohou nepriateľskou, prepustí kremä svoju

priateľkyňu atď. — Najživším dôkazom a obrazom tohto oduševňovania prírody je ono mnohé, už často spomínané *pretvorovanie* či *preobrazovanie*, dľa nehož duch v každej a jakejkoľvek podobe jestvuje, myseľ, pamäť, pozornosť, rozum, rozsudok i všetky dary a vlohy ducha voľne užíva. Príroda tu splýva s duchom a duch s prírodou; obraznosť našich povestí sdružila si hmotu i ducha nerozdvojne; ač ducha nepriviazala vždy k jednej a tej istej hmoty podobe, ale zná ho i uvoľniť. Nám je toto všetko neuvedomelý, detinský pomyseľ, obraznosť, ňouž kremä poesia chlúbi sa; ale dedovia naši práve v tomto prvotnom pomysle a názore sveta žili, a trebárs skutočnosť holá sprotivila sa jejich názoru, trebárs na pr. zkušovali, že zver skutočným ľudským hlasom nehovorí, skala samovoľne nédvíha sa ani nepadá, predsa domnievali sa, že prírodu takto čo predstavovateľku, nositeľku a javiteľku ducha považovať i rozumieť dlužno, predsa brali oni svoju obraznosť za skutočnosť, ako by to ináč ani byť nemohlo.

69.

V oči takto považovanej, oduševnenej a zosobnenej prírody i chovanie sa človeka k nej, k jej silám i úkazom, k tvorom i každému predmetu docela ináč vypadá, ako naše dnešné chovanie sa k bezdušnému stvorenstvu. Ono považovanie otvára cesty a obraznosť vždy nachodí spôsoby *bližšieho vnútorného spojenia sa s prírodou*, *sväzky naozajšných duchovných a vzájomných pomerov*, ktoré udajme si nasledovne:

1. *Živé, vzájomné obcovanie a dorozumievanie sa s prírodou.* Niet predmetu v šírej prírode, ktorý by človek nemo, neúčastne obišiel, a jest-li žeby si prírody nevšímal, ona oslovuje ho. — V hraniciach prírody zemskej prihovára sa človek a dorozumieva rovnak s životnými, rovnak s neživotnými tvormi a vecmi. Najkrajšie to predstaveno máme v povesti Pamodaj ščastia lavička. Dievčina, macochou z ľudského spoločenstva vyhnaná, vidí už len v prírode svojich spoločníkov. Ako už v domácej nehode chodievala žaluvať sa studničke, tak z domu do šíreho sveta poslaná, pekne pokloní sa napred pres vodu preloženej lavičke, zatým psíčku ranavému, hruške ovocím obťaženej, pasúcemu sa bujačikovi, piecke ohnivej, koňom zaprahaným a vytúži, vyžaluje sa všetkým, a oni jej. Popelvár, od ľudí opustený, na nebezpečné výpravy odsúdený, žaluje sa už len svojmu koníkovi tátošíkovi, a tento teší ho. — Rovne i príhovára sa človeku: V bráne zámku Aničkýnho v službe postavenému Jankovi (Chorý kráľ) prihovoria sa sami tátoši a radia mu, čo robiť má. Had, mačíčka a psík robia podobne: najprv hadík zjaví Janíkovi, čo má urobiť, ako ísť k jeho otcovi a kráľovi hadov i vyžiadať si za odmenu čarodejný prsten; potom pri strate prstena mačíčka a psík prihovoria sa mu potešne a ponúknu sa hľadať vec stratenú. Lištička alebo myšíčka prikmotria sa k popelvárovi na stráži nočnej postavenému, pýtajú si jiesť a prejavujú mu tajnosti. Šuhaja, idúceho k slnku osloví ryba pri mori, čo tam hľadá, kde ide; atď.

Povesti naše znajú gazdu zvieracej reči vedomého, ktorý rozumie, čo kôň

erží, pes šteká, vlk zavíja, sliepka krákorí, kohút kykyríka, a vidí, že i zvieratá medzi sebou úplne dorozumievajú sa, akoby rečou článkovitou hovorily. Báj, domysel toto najzrejmejší, ako človek mienil dorozumievať sa s prírodou; ba dorozumievanie sa s ňou a jej medzi sebné rozumenie sa pokladal za skutočné, úplné.

Zachodí-li osamelý pútnik za medze obyčajného zemetvorstva, pusto mu, kde už ani vtáčika letáčika, obveselníka svojho nevidí, a jest-liže i tu ešte havrani ztrepocú nad nim kriedlami, zakráču pieseň svoju, poteší a posilí sa jejich prítomnosťou. Až idúc ďalej, dostane sa k synom a matičkám slnka, mesiaca a vetra, aby dohovoril sa aj s ními po ľudsky, po bratsky. Vzhľadom k silám a živlom nepohody zimnej, k tým chmáram, sňahom, povíchriciam a tmám odporným, smyslel si tie odporné a strašné postavy drakov i šiarkanov i strýg, aby ešte aj s tými napred do shovoru a vyjednávania, len potom do bojovania púšťal sa.

2. *Pozorovanie a spytovanie tajností prírody, otvárajúcej na vzájom knihy týchže tajností človeku.* Sem patrí všeliké veštectvo a hadačstvo v povestiach ako umenie a vedenie prevodzované, hlavne z letu a hlasu vtákov, ale aj z hlasu druhých živočichov a rozmanitých úkazov prírody. Vzťahom poznávania Božestva a jeho rady i úmyslov spomenuli sme vec už v § 43. K príkladom tam udaným pridajme ešte: V Zakliatej hore zátin na lipe a menovite krev z neho tekúca život, voda smrť, voda i krev spolu znamená polo smrť polo život vzdialeného brata. Radúzovu Ľudmilu v blízkosti neščastia ľavé líčko páli, ktorého jakovosť ona uhodne z priletujúceho oblaku. V Zlatovlasých dvojčatoch zanahanie venca lebo nožíka, v Kraľčík, kuchaрčík a popelčík krvavé zápästky, v Balážovi zvretie a kypenie vína v pohári dáva znamä spoločníkom o bojujúcom a v nebezpečenstvo vydanom priateľovi. Tri holúbky zjavujú tajomstvá oriešków, udrevších sa o hlavu otcovu pri studnici a donesených nevoľnej sirote; kohút tu, inde psík prezradzujú tajomstvá domu. Iní dávajú vždy isté a nemýlne znaky či veštby, jejichž prísno šetrenie vidzme na pr. vo Svetovládnom rytýrovi, kde i zem donáša hlasy a zvesty; v Mahuliene, v Tri píšťalky a inde. Zrastlina perašín i paproč, poproč menovaná, kvitnúca v Janovu polnoc, objavuje majiteľovi svojmu všetky pod zemou ukryté poklady. A koľko toho viac.

3. *Vzájomné spolčovanie sa človeka a prírody,* zvlášť pomáhanie si v nehodách; pri čom príroda služobná je človeku a človek jej dobrým pánom, ochráncom. — Pútnici a bohatieri povestí neurobia kroku, by nepostretli a nesdružili sa s pomocnými zvermi, ktoré za chatrné dobrodenie, často i bez toho, hneď dávajú človeku závdavky neklamnej pomoci alebo udeľujú rady hneď i na skutku spolčia sa s nim, stanú uňho do služby. „Budem ti na vernej pomoci, ak vo dne tak v noci!“ to je hoslo životnej prírody vzťahom k človeku, ktorá spolu s ním pod týmže jarmom morných síl zakliata stoná a na svoje vysvobodenie čaká. Kôň je tu nerozlučný, neunavne konavý, vytrvalý druh bojovníka proti mocnostiam mornym. Lvi, medvedi, vlci, vepri krotnú

v divokosti svojej a slúža verne bohatierom. Líška, mýš, včela, mravec, vlk, straka, ryba a druhé živoky s celou svojou zemskou i vodnou rodinou prispievajú v rozhodný čas k pomoci šuhajovi, ktorý v nehode zhynúť jim nedal a na dobré podobral sa. Celé lesy, hory, rieky, mora tvoria sa za utekajúcim šuhajom lebo pannou a nedovoľujú dostihnúť jich mocnostiam odporným. „Pred mnou vidno, za mnou mlha, tma!“ zvolá stíhaná dievčina a mlha kryje ju bezpečne, svetlo ukazuje jej cestu jasnú. Zeliny dávajú moc liečivú, oživujúcu; rovne voda živá kriesi všetko. Na rozkaz Ľudmily čarovný prút koná obrovské práce, slina odpovedľuje a chráni jej útek s Radúzom; kostol, pšenica, tŕnik, ruža, more chráňa oboch pred Ježibábeľom a Ježibabou; holúbky dľa jedných, volky dľa druhých dopomáhajú zapomenutej Ľudmile ku blahému spojeniu s Radúzom. Oriešky v popoli zahrabané chráňa za dlho životy synov Zlatej pávy pred palošom babiným. Ale do nekonečna idú podrobné príklady toho, že celá príroda služobná a nápomocná je človeku dobrej vôle, v nerozlučnej shode a v priateľstve s ním sotrvajúc.

4. *Pošetrenie, až uctenie každého i najmenšieho, najzavršenejšieho ináč tvora lebo predmetu prírody a tohto odmeňovanie sa za to.* — Hadogašparka ako kvetúca panna zasnubuje sa z ľútosti za ošklivého studeného hada, potom ako manželka s velikým obetovaním sa chodí hľadať zmizlého. Janko dobrú Pani Mačíčku ako mačíčku biť nechce, kremä po mnohom presviedčaní z jej strany a takže po mnohom premáhaní citu svojho svolí k tomu, ač do služby u nej ochotne a vďačne stanul; ona odmeňuje sa mu potom najkrajšími šatami, najkrajším koňom a najkrajšou nevestou. Žabina kmotra pováži tú od druhých sestier upľuvanú žabu ako „Božieho tvora,“ ide jej dieťaťu za kmotru; odmenou sú smeti — v zlato premenené, radosť a vysvobodenie mnohých. Tri holúbky i sami sú predmetom úcty a šetrenia prírody; ale v povesti tejto zvlášť i to máme, že sirota vyberie si za dar od otca, oč tam dakde potkne sa, kde pre macochynu dievku ide hrdé veci kupovať; on zdvihne tri lieskovce na chodníčku, u studničky; sirota uschová si tieto chatrné veci prírody „akoby perly boly“; jej odmena je už v nich zavinutá; macocha ale dochodí zahanbenia práve pri tom, keď prírodu nešetrí, zrub na studni váľať a strom vytínať rozkazuje. Kdeby človek nechcel šetriť prírodu, ona sama upomenie ho na to, ako v pov. Vetrný kráľ deje sa s kráľevičom, chcejúcim strielať kačky na jazere, rúcať mravenisko, vytínať peň dúpny, v ňomž včely osadily sa. Hriech je mučiť zvieratká, cnosť vykúpiť jich ostatným grošom, chovať tým, čo Janík sebe od úst odtrhne, v pov. Had, Mačíčka a Psík. A koľko toho viac!

5. *Kochanie sa v krásach a tvoroch prírody a jej okrašlovanie i oblažovanie života ľudského týmiže krásami.* — Strom tu všetko krási, vtáčik milo vyspevuje, voda zlaté peny vyhadzuje a dary tie život všetkych okrášľa, oblažia; ako to dojímavo predstaveno je v Zlatovlasých dvojčatoch. Obľúbené je pestovanie kvetov zahradných a chovanie zverov vo zveriencoch, a koľký hriech v dome u Dalajlámy, keď zahrada pošlapaná, koľká radosť nad zahradou znovu

zakvetlou a nad zaplnenými zveriencami sťn a jeleňov! Gubčík oklame čarodejnú vševedkyňu práve len tým, že premení sa jej pred očima v kvet, ktorého krásou dojatá ona zabudne na všetko a prizná sa k nemu; rozkošou dievčaťa je tu prechádzka raňajšia po kvetnej zahrade. V Zlatovláske kúpi kráľovna ružu od zahradníka za nohy, ruky t. j. za cenu drahú. Za Zlatým jablíčkom zvábi čert panny do pekla; Víťazkuchtova volenica pri krásnom jablíčku zdá sa pozapomenúť i na stud. V pov. Dlhý nos, Janko a Macko krása i vôňa ovocia čarovne vábä, čarovnú moc i majú. Vtáctvo jaksi zvlášť uľúbené, ukochané je, iste preto, že ono je prvým zvestovateľom jara, tedy krásy prírody: Panne z rosy počatej vyjasní sa oko zaslzené pri prvom vidu vtáčaťa, ktoré si ihned káže vpustiť oblokom; panna sirota jedinú má útechu a zábavu s Troma holúbkami; Ružová Anička hráva sa na potoku s kačičkami, za to obrastá ružami a Kata naopak tŕním pre nenávisť kačičiek, Anička i s nebezpečenstvom života chce si jich vidieť naposled pri odchode z domu, a babou do jarku strčená pretvorí sa, i pláva s týmito vraj vodnými pannami ako kačíčka; pri hľadaní Slncového koňa milšie je babinej dcére na obloku objavivšie sa zelené vtáča ako výstraha pred hrozivým nebezpečenstvom; muž Nevernej ženy pri chytaní zlatej kačky na rybníku vyzlečie aj ochranné čarodejné šaty a vzdor výstrahy vrhá sa v istú záhubu, len by mal zlatú kačku; Stratený chlapec tak je zaľúbený do svojich zverov, stromov a kvetov v podzemnom švete, že pri vysvobodení neide prv nazpät k vlastným rodičom, kým by ešte raz nepozabával sa s nimi a neodobral od nich, a zlaté hory, zlatá zver, zlatí vtáci krása potom jeho a život nevesty i rodičov aj tu hore.

6. *Vysoké cenenie darov prírody, ktoré ona dáva kremä zaslúžilým a hodným toho* či vlastne len *kroz výdobytky dobrých, božeských, tých najmladších bohatierov.* — Zlatý kľúč obsahuje hlavne myšlienku túto; kone, zbroje, peniaze, kráľovské hodnosti a všetko chvastanie sa dvoch starších kráľevičov je tuná ako za nič položeno oproti tomu jednomu, že najmladší má v moci svojej kľúč k otváraniu, vydobývaniu darov prírody potrebných k životu. V Zlatnej krajne čožeby nedali za peceň chleba, za pohár vína, keby len mať mohli dary tieto, a majú jich len z daru najmladšieho bohatiera. Liečivých čerešien nedožije sa pred časom ani ten poľutovania hodný Chorý kráľ, na jejich zpustenie z vyššieho sveta veru dlho čaká a prv nadarmo sľubuje za tento dar i kráľovstvá. Šuhajovi, idúcemu pre Tri perá z draka, dajú bohatú odmenu za jedno oživenie a zúrodnenie vysychajúcej hrušky. V pov. Berona, keď zlatá jabloň pre ľudí nerodí, v rákoš schodí sa celá krajna a kráľevičovia zasadzujú sa o jej vydobytie; ten istý význam má hodvábna lúka (dľa varianta ovos) v pov. Popelvár špatná tvár; atď.

7. *Srdečné, vzájomné súcitenie medzi prírodou a človekom.* — Pri každom zakliati nehody a strasti, pri každom odkliati pohody a slasti spoločné sú prírode i ľudstvu a obojí si žiaľ a radosť vzájomne na javo dávajú, na pr. Zakliata hora stojí ulžknutá, pod čím mesto v čiernom súkne a panny v moci drakov, nehoda tej hory aj vábi i púta k sebe jak prvého tak i druhého brata;

keď odkliata úplne dokonano, aj hora rozzelená, rozvidní aj všetko rozveselí sa; — v pov. Tri perá z draka pre neúrodu hruše celé mesto a ľudstvo smútok nosí, pri jej zúrodnení radosť je všeobecná. Ale aj zvlášť súcíti príroda s človekom a človek s prírodou, na pr. v Zlatovlasé dvojčatá venček vadne, nožík na konci krvavie pri hynutí svojho majiteľa; tak aj inde tie zápästky krvavejú, poháre zvierajú a nielen znamä i súcit na javo dávajú. Tenže význam má pätenie koňa a kvílenie sokola v pov. Balaž. V pov. Pamodaj ščastia lavička vidíme domáceho kohúta, v pov. Laktibrada sučku ako účastníkov domácich radostí i žalostí, keď tamten raz veselo spieva „naša kňahňa domov tiahne, pred ňou cink, za ňou blink", druhýraz smutno oznamuje „pred ňou plušť, za ňou lušť"; keď táto pri zlate kroz otca donesenom zašteká: „pred nim ide cen cen, za ním ide cen cen"; a zasa nad kostiami nešťastnej macošinej dievky nehody a smrť veští: „pred ním ide hrk hrk, za ním ide krk krk."

Úkoly celého tohto bližšieho spojenia s prírodou sú živočistvu a zrastlinstvu zvlášť milému a človeku blízkemu, menovite takému, s nímž ľud hospodárstva, rolníctva, lovectva vždy v najbližšom susedstve a stýkaní sa stojí. Vidzme ho tu jednoducho pomenované: lev, medveď, vlk, vepor, kôň, býk, líška, pes, myš, mačka, koza, ovca, srna, jeleň aj iné; orol, sokol, jastrab (rároh), kaňa, haja, straka, havran, vrana, holub, morka (pulka), páva, sliepka, kohút; ryba, had, žaba, muška, červ, včela, mravec; lípa, javor, topol, hruša, jabloň, čerešňa, lieska, vinič, ruža, ľalija, klinec, fijalka, atď.

70.

My rozumoví zasedáme k čítaniu tohto a podobného zosobnenia prírody v povestiach, básňach a bájkach našich vopred už s tým povedomím, že to všetko púha obraznosť a smyšlienka, a kocháme sa v tom len ako v obrazoch a maľbách, na nichž oko síce vidí podoby krásne a vábivé, ale ruka neohmatá jich. Dedovia báječní ináč si rozprávali a slýchali povesti svoje: oni i hmatali všetko, čo v nich videli a z nich slyšali. Duchu jejich *skutočným* videlo sa to, že príroda *vedome* spolulká a spoluboläští s človekom pod ťarchou zakliata zimy a hynúcnosti, *vedome* i spoluraduje sa letu a životu; že príroda *vedome* dáva i odopiera svôj úrod a plod človeku, *vedome* teší ho i krásami svojimi, *vedome* ešte len i tá zelina lieči (odtiaľ liečenie spojené bolo so vzývaním, čarami a kúzlami čo obrädmi vzývania a zažehnávania) i tá skala cestu zastúpi a zápreky kladie. V jich predstavách v skutku nebolo tak chatrného tvora, v ňomž by neboli znali a uctili dušu, t. j. nielen cit lež aj vedomie, povedomie života. Odtiaľ ešte i tú na jeden bok uležanú, uchodenú lavičku nutno obrátiť, aby poľahčilo sa jej; pomáhať každému tvoru v biede. Odtiaľ ale i tvorstvo všade sdružuje sa s človekom a pomoc odmeňuje pomocou. Odtiaľ i zjavy, hlasy, veštby prírody šetrili dávni ľudia s prísnosťou a najozajšnosťou, že ako nám dnes dvakrát dva sú čtyry, tak oni verili v na-

plnenie tohto veštenia a viac na to dbali, ako my dnes na najrozumnejšie rady a výstrahy; jako my počtami, rozumovaním, tak oni spravovali život veštectvom a hadačstom. Oni boli v skutku zvieratskej reči vedomí, t. j. oni verili, že zo zvukov a hlasov zvieracích hovorí k nim nielen cit, pud, ale i skutočný pomysel zvieraťa, a zviera tiež vedome porozumie tomu, čoby človek prehovoril k nemu.

Nedivme sa takémuto ponímaniu prírody a z toho pošlým vnútorným pomerom človeka k nej. *My po dnes mnoho hovoríme v tomto báječnom smysle,* trebárs sám ten báječný smysel potratili sme už, a nazývame to figúrnym čiže nevlastným hovorením na pr. keď hovoríme: „sen ho umoril, tuhý sen prišiel naňho, nápoj ho složil, premohol, noc nás prikváčila, zima ma zdrobila“, čože je to inšie, ako že veciam tým jakúsi samočinnú moc pripisujeme, ako že zosobňujeme prírodu, veci, ktoré i báječní otcovia zosobňovali. Keď na dakoho neščastie vyvolávame alebo i naše dobré dni a dobré noci jednoduchým slovom (na pr. dobrá noc ti, vám) želáme, to je, že slovu pripisujeme moc, ktorá vyvolať môže na preklínaného neščastie, privolať na priateľa tú dobrú noc, ktorú tiež týmto samým činom zosobňujeme. (Prosím však s týmto nepomiešať výrazy, pri nichž už kresťanským spôsobom Boha spomíname a jeho moci dovolávame sa, keď teda na pr. už povieme: „Pán Boh ti daj dobrú noc!“)

A ľud náš pospolitý ešte hlbšie preniknutý je týmito vnútornými pomermi k prírode. Nielen prostonárodné piesne, ktoré ľud povždy nové tvorí (báječné povesti viacej netvorí nové), svedčia o názore, jaký bol za starodávna, o zosobňovaní prírody, o vnútornom spojení s ňou (vidz spis Ľ. Štúra o písních plemen slovanských str. 25—40 v úvode udaný), trebárs by to dnes dialo sa neuvedomele; nielen mnohé porekadlá a pohovorky (vidz Sborník Matice Slovenskej, sv. I. str. 83—125), na pr. noc má svoju moc, svedčia o tomto; ale po dnes v skutočnom živote ľud plače i raduje sa s prírodou ako toho vedomou, shovára sa s ňou, domáci statok (dobytok) považuje za druhov svojich a pomocníkov práce, každý tvor „Boží tvor“, trestno bez príčiny ublížiť i najmenšiemu, a tvor upovržený má báječnú po dnes moc i sám vypomstiť sa, na pr. žaba zuby začítava aby boľali, vypršali. A to milé veštenie radostí i žalostí, ščastia i nešťastia, zdravia i nemoci, života i smrti koľké ešte má rozmery medzi nami a často jak velikú vieru! Spomeňme len, ako u nás každá straka na každý deň hosťov vešti, havran neščastie kráče, sliepka kohúťacím zvukom kykyrikajúca zlé hlása, zavíjanie psa smrť oznamuje; ako nám to v ušach cvendží (zvini), v oku nás mrzí, tvár a líce nás páli, nos svrbí, dlaň svrbí na znamenie milých i odporných vecí a prípadností. Včely, ovce vymrú, vykapú vraj po smrti dobrého gazdy žiaľom za svojim dobrým opatrovníkom a novému gazdovi nepriam daria sa. Mlackov mojich minulého leta počul som pri viati zrna shovárať sa s vetrom, nechcejúcim poriadne dúchať, ako čoby tento skutočne dľa svojej vôle bol mal poduchovať i prestávky robiť, ako čoby jim bol odpovedúval na slová jejich a konečne sklonil sa k poriadnemu viaťu na jejich vyvolanie. Každé okolie má u ľudu svojich veštíkov, priateľov to a

zažehnávačov prírody a to ešte takýchto báječných. Najväčším dôkazom do dnes nevymizlého bližšieho spojenia s prírodou, jej zosobňovania a báječného vzývania sú iste obyčaje čary a povery ľudu na každú dobu roku a pri hlavnejších úkonoch života, ako jich už sosbierané podávať začal Sborník Matice Slovenskej, sv. I. str. 165—213.

71.

Z druhej strany však báječní predkovia naši znali aj ten *zovnútorný po-ťah človeka k prírode*, kde ona je zovnútorným predmetom smyslov a tak predmetom skúmania a poznávania i pestovania a zúžitkovania pre človeka.

Skúmanie a poznávanie prírody bolo práve preto čím najdôležitejšou vecou pre našich dedov, že ju oduševňovali a zbožňovali, a trebárs v jak báječné rúcho zaodievali svoje prírodné vedomosti, dospelo ono predsa k znamenitej výši a dôkladnosti. Dôkladnejšiu známosť týchto vedomostí mohli by sme len mať, keby možná vec bola bývala zachovanými byť tým čiaram, črtom, náčrtom, čerťažom, náčinom, ktoré si čiarali, črtili, činili čarodejníci, knižníci, čarnokňažníci, kňazi, strygôni, vedomci, veštíci, čarodejnice, kňahyne, strygy, vedomice, veštice a jak ešte ináč menovať sa mohli ľudia mužského i ženského kolena, ktorí u povesťujúcich otcov hlavne zaoberali sa poznávaním a zpytovaním prírody. Čo z báječného rúcha povestí dosiaľ zachovaných rozvinúť dá sa o známosti prírody, to udal by som v hlavných náčrtoch nasledovne:

1. *Naši povesťujúci otcovia znali beh a zákony hviezdnatého neba.* Znali nielen obročné zdvihovanie sa a klesanie slnka na oblohe, jak každému oku na obzore ukazuje sa; ale aj prechádzanie jeho ces dvanásť hviezdnatých znamení, ktoré príhodne hviezdnatými alebo nebeskými „*dvormi*" pomenovať dlužno, a jejichž súhrn dával dedom „*svor*" (zodiacus): dvanásť sluhov Kráľa času, ktorí v povestiach i pod menom dvanástich, jaro, leto, jaseň a zimu pôsobiacich mesiačikov (Pov. od B. Nemcovej, str. 296) prichodia, rovne i tých v nejednej povesti uvedených dvanásť izieb, takže dvanásť oviec starcových (pov. Starý človek a dvanásť oviec), takže dvanásť oblokov paláca (Žabina kmotra, lenže je počeť zdvojnásobnený) a dvanásť stromov pred nimi. To sú obrazy týchto dvanásti nebeských dvorov čiže svorov. Nasledovne delili aj rok na dvanásť častíc čiže mesiacov, v nichž vyplnilo slnce svôj zdánlivý obročný prechod ces týchto dvanásť dvorov hviezdnatých a v nichž ubehlo trinásť splň a nov mesiacov. Na vpočítanie i tohto trinásteho splnku a novu na mesiaci do jednoho obehu ročného a na uvažovanie jeho čo rozhranice roka, poukazuje povesť Dvanásti bratia a trinásta sestra, takže pripomínanie trinásť (miesto dvanásť) izieb zámkov a palácov čarovnych, do ktorej trinástej keď vstúpil bohatier, nasledovala na to nová doba odkliata, to je nový obeh doby a časov obročných. Rok začínal sa iste Vianocmi t. j. v deň najkratšieho svitu a západu slnka i najdlhšie trvajúcej noci. Tu svätili výpravu najstaršieho

králeviča alebo i jediného popelvár-králeviča do sveta t. j. prvý podvih slnka na oblohe. Najväčšia slávnosť roku bývala o Jane či pri najdlhšom dni a najkratšej noci na zemi t. j. víťazstvo úplné a svatba králeviča so zlatou pannou. Sedem častíc (mesiacov) roka rátali k dobe zakliata či k dobe prevladujúcej zimy (možno asi od Októbra do Mája, od Míchala do Jura) a päť častíc pripadalo na dobu odkliata letňajšieho čiže na rozkvet a zralosť úrodu i plodu prírody. I menšie sviatky šírenia sa svetla slnkového, rozkvetania prírody a prijímania (žatva) jej darov vpadaly medzi to; čo ale lepšie určiť sa dá z prostonárodných obyčajov a hier, nieželi z povestí. Že delili rok aj na čtyry čästice zimy, jara, leta a jaseni, zavierať nutno už zo zachovaných pôvodných názvov veci. Začiatky a skony jejich tiež svätili obyčajmi a hrámi i zvláštnym ctením Baby aj Panny, Drakov aj králeviča. Sedmica služby popelvárovej (Dalajláma, Vintalko atď.) poukazuje na ono rátanie sedem mesiacov k dobe prevladujúcej zimy. Ale i táto aj ináč mnohonásobne v povestiach upotrebená sedmica poukazuje ďalej na to, že delili časy svoje aj na týždne čiže na sedem po sebe nasledujúcich a obnovujúcich sa dní. Ktorýby z týchto dní boli pokladali za sviatočný, z povestí uhodnúť nelzä; najskôr ale pokonný a pokoným bol jim ten deň v týždni, ktorý na našu nedeľu pripadá; aspoň na to poukazujú názvy ostatných dní v týždni u Slovanov pôvodne pomenované. Tu je najmä vtorok druhým, čtvrtok čtvrtým, piatok piatym dňom; nasledovne sobota šiestym a nedela siedmym či pokoným v týždni. Konečne že znali hviezdy a súhvezdie pod zvláštnymi menami a z vlastného skúmania, na to poukazuje aspoň jedna povesť dosiaľ, v Sborníku Matice pod názvom „Sirôtky" uverejnená; ináč na objasnenie veci bude potrebno brať prostonárodné ľudu hvezdárstvo, ktoré na pr. súhvezdie ursa major zná pod pôvodným menom „vozu veľkého" a takže zná popri ňom aj „vôz malý" (ursa minor) aj druhé hviezdy, medzi nimiž na „zornicu" čo družicu víťazného králeviča, ktorú na pr. i Baláž prvú prvému drakovi čo „zlatú hviezdu" odníma, nezapomeňme.

2. *Znali a dľa vlastného zvláštneho názoru ponímali i delili hlavné sily prírodné i zjavy či účinky týchto síl.* V povesti Čarodejná kráľovna do služby kňahnu odklievať idúceho králeviča ponúka sa *trojica* chlapov obrovských, z ničhž *Dlhý* nepochybne znamená *vetor* (povetrie) v sile a rýchlosti jeho; *Okatý* takže *svetlo* povetrím na výš i na dol prenikujúce a pôsobiace, bo tento Okatý pomoci Dlhého t. j. povetria potrebuje, by objavil svoju silu; *Bruchatý* ale značí vozduch vodnými parami naplnený, pary a oblaky vodné, vetrom unášané. — V pov. Tri zlaté hrušky bohatier Gubčík podrobuje si v službu *čtvoricu* takýchto síl; tu je: *Behúň*, v sile a rýchlosti svojej *vetor* čiže pohyblivá sila a účinky *povetria; Jedľuch* či *Žrút*, *oheň* všepažravý alebo všeúčinná sila *teploty; Guboš*, deviatimi gubami zachvievajúci, všeochladzujúci, *sila zimy* čiže sila mrazivého, studeného povetria; *Pijan* jazero vypíjajúci, to sila čiže vlastnosť vozduchu, vodné pary do seba pohlcujúceho a prírodu zúrodňujúceho, (konečne odklievajúce) dážde pôsobiaceho. — B. Němcová na str. 605 svojho

vydania Slovenských povestí podáva tiež povesť a variant k nej z okolia Trenčanského, kde *Široký* značí pary vozduchu a *oblaky dáždivé; Dlhý* t. j. *vetor; Žiarooký* t. j. svetlo, jehož lúčov sústrednenie povesť táto i velmo zretedlne udáva a hned účinky tohto súsrednenia ukazuje, bo kde Žiarooký opre svoje oko, tam zapáli v okamžení, tam zvrie i voda odrazu; *Mrdofús* ukazuje silu zimy, mrazu a jej účinky. — U Baláža (Blažej, Blažko) stojí v službe už *sedmica* takýchto dobrodruhov, predstavujúcich sily prírodné: *Pobehaj* t. j. *sila vetra; Vyzeraj, svetlo, lúče svetla; Lúčaj, hrom a blesk,* sila mluny či hromoviny; *Skaložrút*, to všeúčinná sila teploty, *oheň; Popíjaj, pijan* to *vozduch parný, oblaky; Bundáš, Zimomrav* či *Zimotras*, to *sila zimy*, ozimeného povetria; *Vyvracaj*, ten predstavuje silu lady lámajúcu, unášajúcu, silu *vôd oteplených, vodu* (vlastne teda tiež *teplotu*). Všetci stoja v službe vysvoboditela panny t. j. všetko to: vetor, svetlo, hromovina, oheň (teplota), para (vlaha), zima a voda (teplota u vodė) spolu pôsobí k oživotvoreniu prírody. Vrch nad všetkym drží Baláž, kralevič slnce, budiace všetky druhé sily v prírode ku účinkovaniu a jakoby vymeriavajúce, spravujúce i doby i rozmery účinkov a zjavov jejich.

Najvyššia, najúčinnejšia je teda v prírode moc *svetla*, moc *trojsvetlého* (v trojdobách vždy k väčšej účinnosti dospievajúceho) *slnka*, z neho̊ž ono svetlo leje sa na náš svet; ono je i prvou i najväčšou podmienkou všelikého života a hýbania sa v prírode. — Že za túto prvú podmienku všelikého života pokladali svetlo a predstavovali si ho dedovia aj v slnku sosútrednené aj ináč a akoby o sebe v svete jestvujúce, teda *svetlo samo v sebe vzaté*, o tom svedčí predstavovanie svetla slnka v hlavných hrdinoch vyš udaných a všetkých povestí čiže v popelvár-pastierik-královičovi a predstavenie jeho i v osobitom hrdinovi Žiarookom lebo Vyzerajovi. A menovite v p. Čarodejná Královna a Baláž tento Žiarooký čiže Vyzeraj po trikrát upotrebený býva a tak svetlu, trojsvetlu najdôležitejšiu účinnosť pripisujú povesti, bez nejž nič, ňouž všetko hýbe a deje sa v prírode. Srovnaj tiež § 22, 24, 26, 27.

72.

3. *Hlavne ale videli v prírode a v svete dve moci proti sebe postavené:* moc *kladnú* a *zápornú, moc života* a *smrti.* Moci tieto proti sebe stoja a bojujú na veky, v nekonečnom poťahovaní a odstrkovaní sa postavené; oboje nevyhnutné sú k trvaniu a hýbaniu sa sveta; ony sú vlastne životom sveta, ako i posledný výsledok jejich boja, jejich priťahovania a odstrkovania sa je len *život, leto života.*

Toto je v povestiach tá *voda mŕtva* a *živá*, ňouž pokropenému nutno byť všetkému; pod prvouže všetko zmrtveje, však aby pod tou druhou tým sviežejšie, razkrajšie ožilo. Toto sú tie *dve bez prestania o seba udierajúce, ohňom srážajúce sa skaliská;* javia síc moc a vôlu všeusmrcujúcu, ale bohahatier povesti (Tri perá z Draka), bohatier života premikne práve pomedzi

ne neurazený, raz silnejší; srážanie sa jejich neslúži k smrti, pôsobí práve život večne omladujúci; chcelyby vraj skaliská tieto prestať od tohto večného srážania sa, čo stalo by sa, keď by bohatiera života čiže život sám v sebe rozdrtily, pochovaly, ale just toto je vec nemožná a chúťka po všesmrti sveta márna. Toto sú tie *dva paloše*, neprestajne proti sebe rúbajúce v tajnej komore Železného Mnícha, medzi ktorými z prosa níma rozsekaného t. j. zo zárodu a puku všebytu vykľuje sa nový život, vyšvihne sa k nepremoženej, najväčšej sveta vláde ten Popelvár najväčší na svete, ten bohatier života čiže sám život sveta. Toto sú *dva pruty* Zakliatej Hory: pod prvýmže všetko kameneje, pod druhýmže všetko ožíva; alebo dla druhých povestí *meč shrdsavený*, však v ruke popelvára na *dve strany ostrý*, tam smrť porážajúci, tu razom i víťazstvo života vydôbývajúci. —

Jeden je zdroj všebytu (u Železného Mnícha more, u Grošokrála studňa); vládne nad ním raz Železný Mních či Čierny Mravec, pán noci a smrti, raz popelvár-králevič či Vintalko (Vít, Svetovít), víťaz dňa a života. Posledné a vďačnejšie je vládanie trojvíťazného, trojsvetlého králeviča Vintalka. Jemu zo *studne*, drahými kameňmi vykladanej, t. j. zo zdroja všebytu, *jeleň*, t. j. symbol bežiaceho, rýchleho, čiže beh a doby svoje zachovávajúci čas, prináša v ústrety *víno* t. j. nápoj, silu životnú a *uterák* t. j. zástavu, známä víťazstva života — prináša to všetko ochotne a vďačne, bo hovorí: „Chvala Bohu! že už nebudem slúžiť tej čiernej potvore; ale budem mať pána nad pány hodného!"

Život v svete a prírode vlastne ani nehynie ani nedohynie nikda: popelvár-králevič aj po čas toho zavrženia svojho ukrýva v sebe moc víťaza, panna jeho aj v úkryte väzenia, v hradoch a moci temností vždy živá; len jedno obehnutie jeleňa, len jeden úder čarovného pruta, kremä jedno posledné zatrúbenie (vidz Tri Zakliate Kniežatá), a s ňou všetko vôkol razom hne sa, omláda životom.

4. *Týmto ale ponímali praotcovia naši svet a prírodu čo v dvojom kolene jednu, nerozdvojnú.* Koleno (rod, pohlavie) to je *mužské* a *ženské*, *poskonné* (t. j. akoby sme dnešským pojmom rekli: vykonné, konané, činné) a *matorné* *), teda koleno činné a trpné, pôsobenie prijímajúce. Videli teda v prírode ako dva póly sveta, severný a južný; videli to, čo vidia dnes prírodoznalci n. pr. v hromovine (elekricite), keď hovoria o hromovine kladnej a zápornej (positivnej a negatívnej). Mužský onen činiteľ prírody je dla povestí svet nadzemský, vozduchový, nebeský, svetlý; sedem oných síl (§ 70, 2.) v službe a osobe bohatiera, odklievateľa panny prírody, Baláža, sosústrednených; ženská ale tá prijímateľka jeho pôsobenia (príroda trpná, matorná) je zem, jej úrod a plod.

*) Výrazy poskonný a matorný vo výš uvedenom smysle bereme z reči samého ľudu. Rozdiel mužského a ženského kolena pri zrastlinách týmito výrazmi udávajú si po dnes naše najpospolitejšie gazdinky, keď hovoria o konopách poskonných a matorných. Pozostatok to dávňajšej, dôkladnejšej známosti prírody u nich, z vlastného názoru a ponímania pošlý.

Nekonečná je príťažlivosť a odťažlivosť medzi oboma, medzi prírodou mužskou a ženskou, pólama týma, dľa zdania nekonečne vzdialenýma, v skutku neprestajne stýkajúcima sa. Príťažlivosť jejich je podmienkou a zjavom všelikého života, je sama tá moc života, výš v bode 3 udaná; je krása a bohatstvo prírody, je leto a blaho sveta; odťažlivosť či odstrkovanie sa jejich je mater noci a smrti, sama tá moc smrti, je zima a zakliaťe prírody. V príťažlivosti svojej sú teda mocou prírody životnou čiže samo v sebe kladnou; v odťažlivosti svojej tvoria moc prírody smrtnú čiže samo v sebe zápornú (vidz výš bod 3).

Príťažlivosť sveta nebeského a zemského čiže prírody vyššej, poskonnej a prírody nižšej matornej predstavená je v povestiach v osobách mládenca a panny, vinúcich sa k sebe na vzájom a nerozlučne hneď na prvý pohľad, hneď od okamženia toho, kde udiera hodina tejto príťažlivosti, hodina leta a života; jej nekonečnosť oznamujú i nekonečne o tom jednom predmete obnovujúce sa, opätovne a opätovne vypravované povesti. V tomto pomere príťažlivosti stoja tieto kolená k sebe, tak ako brat a sestra alebo sestra a brat alebo mládenec a panna i muž a žena a zasa i ako panna a mládenec, žena a muž hľadajúci strateného druha lebo družku a milujúci sa na vzájom, sú ten holub a tá holubica pojímajúci sa v zlatej škatulke Atalienkynej; sú ten šíp a tá ruža, ten pustovník a tá muška, ten Dunaj (rybník) a tá kačica lebo lovec a kačica, ten žnec a to žito, ten kosec a tá lúka, ten strom a tá obletujúca ho včela, vedľa seba zakliati a potom i hneď v čase uloženom odkliati — ako to obrazy tieto prichodia zvlášť v p. Radúz a Ľudmila, Šurienka a Atalienka či Odolienka, ale aj v mnohých druhých. — *Odťažlivosť* oboch kolien prírody predstavená je v predstavách drakov, strygôňov a paničiek u nich uväznených, nijak lásku a sňatok s nimi neprijímajúcich, len po onom bohatierovi vysvoboditeľovi túžiacich. To sú i tí zhavranelí bratia a sestra jejich němá, pomôcť sebe nemohúci, smrti alebo ešte hroznejšiemu trápeniu prepadlí; Jáchymko po hrdlo do zeme zakopaný a sestra nad ním plačúca, darmo o pomoc k nemu volajúca; brat v kochu údený a oplakávajúca ho sestra Ružová Anička!

5. *Týmto činom je príroda v sebe činná dvojica kladmosti a zápornosti*, ktorá zničiť, zotrieť snaží sa jedna druhú, a zničila by sa, keby len raz prestúpila medze svoje; ale *z medzí svojich ani kladmosť ani zápornosť vystúpiť nemôžu. Ktože drží mieru obojemu? Čas;* síc pokladajú povesti takže za kladný (leto) i záporný (zima), nakoľko raz kladmosti druhýraz zápornosti praje, slúži; ale *čas ten predsa sám v sebe jeden je*, nakoľko nedopúšťa prekročiť vyrovnané medze ani kladmosti ani zápornosti; výmery jeho oboma zachovať nutno; on je výmerom a spravou všetkých vecí. A tu povesti naše z takéhoto uvažovania sveta a prírody nemohly prísť k inému konečnému výsledku, ako práve k tomu, k nemuž prišly: totiž *k tomu kráľovi času a starcovi vekov vekovitému*, ktorý zvlášť pridružuje sa v rozhodnú dobu k popelvárkráľevičovi, ku strane kladmosti a života prírody i sveta, a tomuto dáva konečné víťazstvo. Jeho úlohou je mier všehomiera; jeho rozhodnutie, jeho

vôľa je život a trvanie prírody i všesveta. Tu zasa všetko vo všetkom a nadovšetkym ten Jeden, o ktorom podanie ľudu slovanského hovorí, že *bol na počiatku Bôh* (vidz § 21.), za nimž tože podanie kladie *slnko* (kladmosť) a *more* (zápornosť), až on stvorí i *zem* a umožní tú nekonečnú príťažlivosť i odťažlivosť obojeho k zjavu a trvaniu života na zemi, k zjavu a trvaniu i života všehomiera. Tu ten Starec, jehož svetielko — dľa p. Baláž — preráža všetky tmy i najčiernejšej noci, k nemuž Balážovi víťazovi života doputovať nutno, s jehož vedomím a z jehože dopustenia len ako násilne a samopašne vládne Baba i jej synovia draci a dievky zlé zimou a smrťou, aby Balážovi z ochoty a na potrest týchto sám starec ukázal spôsob k vydobytiu zlatej hudby t. j. prinavráteniu súzvuku a mieru života sveta. *Príroda a svet tuná jednej sävedomej a to dobrej vôli poddaní sú.*

73.

Živočišstvo, zrastlinstvo a nerastenstvo bolo zvlášť oblúbeným predmetom pozorovania a poznávania a kráčalo ruka v ruke s báječným ponímaním prírody. Poznávame to najlepšie z tých báječných úkolov a úloh, ktoré živočichom, zrastlinám i nerastom vymeriavajú povesti, každému jeho povahe a vlastnostiam primerane, n. pr. lev, medveď, vlk, orol sú v silách diví, ale i odvážliví i rozvážliví, krotnú kremä pred človekom; vtáci sú všelety a tak i všetvidy a vševedy; líška je samá lichotivosť, prívetivosť a pridruživosť; kôň je konavý, konný čiže činný súdruh človeka; holub obraz miloty, krotkosti, dobroty; mravec a včela vzor pracovitosti, a t. ď.

Svedčí o dávnom pozorovaní a podrobnom znalstve prírody okolnosť tá, že ľud náš bohate zachoval a z otca na syna, z matky na dcéru podáva si *pôvodné názvy a pomenovanie každého známeho mu tvora, predmetu, útvaru*, zvlášte v obore blízkeho mu živočišstva, zrastlinstva i nerastenstva, ba aj iných úkazov prírody. Všetci ľudia tu všetko vedia, len dopytovať sa nádobno u všetkých, a názvy i pôvodné ponímanie všetkého i každého zvlášť zachovalo sa u ľudu mimo škôl a kníh, bo aspoň dosiaľ znalstvo prírody v školách ľudu temer úplne zanedbané ležalo. Mená, názvy pojediných tvorov a predmetov prírody pochodia z doby prvotného tohto pozorovania a z pôvodného názoru sveta, jak po dnes u ľudu bežné a v reči slovenskej i slovanskej zachované sú. Nejedny z nich *z tohto prvotného názoru*, kde báječnosť spolčená je so skutočnosťou, aj dnes *vysvetliť si možno*; n. pr. líška, kôň, dľa výš napísaného udania. Jestliže ale mnohé prírodné názvy a slová reči našej ťažko, až nemožno nám dnes dľa jejich pôvodu vystupovať, to sú práve tie starodávne pamiatky prvotného i názoru národa i útvaru reči jeho, to pochodí odtiaľ, že my už valne potratili sme onen prvotný báječný názor sveta, a že i tvár reči podstúpil väčšie premeny, ako samé tieto z prabáječného veku na dnes zachované názvy. N. pr. či jazykoznalské či vecné stopovanie a odvodzovanie názvov, ako sú: vlk, pes, sokol, vták, hruša, jabloň, hviezda, muž,

žena, zavdáva ťažkosti a príčiny hádok mnohých. Len keby sme tak vedomí boli prvotného báječného názoru jako sami pôvodcovia jeho, mohli by sme rozluštiť všetky pohádky reči slovanskej. V mnohom ale ohľade *svitlo už a svitať bude svetlo v slovách a pomeňovaniach reči našej, jaknáhle neustaneme skúmať báječnosť*, a v samej skutočnosti bádať i poznávať budeme, jak národ náš znal obrátiť svoj zretel i na vznešnú podobu a útvar i na vnútornú povahu a vlastnosti každej veci, jak znal všade vynaísť podstatnú, aspoň hlavnú a určitú známku, dľa nejž pomenoval i to i ono v prírode. Vynachádzať to požehnanou by bolo prácou pre prírodoznalstvo naše i pre múdroslovie národné, nepúšťajúc nikdy z oka báječné názory.

Milovníctvo a znalstvo prírody našich báječných otcov podalo nám nejedny pôvodné názvy slovanské, ktoré keď susedia naši chceli mať, nutno jim bolo iné reči na pomoc brať, n. pr. slon, ťava, (velblúd, Camelus). A jestliže ktoré mená prírodín máme spoločné s druhými indoeuropejskými rečmi a národmi, útvar jejich ukazuje, že pochodia z doby tak dávnej, kde tieto reči bližšie sebe stály, že nie sú už v novejších časiech požičané, n. pr. lev, orol, ruža a iné.

Dedovia naši nielen pri živočišstve, u nehož známky rodné patrne bijú do očú, ale i *pri zrastlinstve i pri každej veci znamenali a vyslovili rozdiel kolena* mužského a ženského, obojetné veci rodom obojetným poznamenávajúc. Hlavný onen názor kladných a záporných, mužských i ženských síl prírody dával jim v tom smer a ďalší názor pre každú vec zvlášť a osobyte. Z hlavného onoho až do podrobna prevedeného názoru sveta pochodí to, že naša reč zachováva *rozdiely rodové pri označovaní vecí i skloňovaní slov prísne a zrejme, zvlášť pri menách a slovesách.* Podstatný to rozdieľ medzi rečou našou a rečiami semitickými a zvlášť súsednou maďarčinou, ktorá síc mnoho slov a tvarov prijala a prijíma po dnes od nás, ale rozdieľ slovenia a tvarenia mužského a ženského prijať ani nemohla. Prečo tak? Bo podstatný rozdieľ panuje v názore sveta a prírody medzi nami a nimi, a tak maďarčine nutno by tu bolo bývalo zmeniť i prvotnú podstatu, čoby sa bolo rovnalo jej zaniknutiu.

Jak veľmo jestvuje, jak dlužno vidieť a zachovať rozdiely rodové kolena mužského a ženského v každej podobe a v každom možnom tvare, na to povesti poukazujú pri pretvarovaní; bo v ktorúkoľvek vec pretvorilo (preobrazilo) by sa čo, rozdiely ostávajú, n. pr. Atalienke nemožno ináč len preobraziť seba v *tú* ružu a milenca Šurienku v *toho* tŕnika, šípa. Hľa! i prítomnosť obojeho kolena v jednej zrastline ukázané. Ako sme už spomenuli, že ľud do dnes z vlastného názoru zná konope *poskonné* i *materné*, znal možno takto aj druhé podobne v dvojom kolene rastúce zrastliny, zná n. pr. i pri lieskach kvet mužský a ženský. — Znalstvo prírody povesťujúcich otcov prenikalo mnohé jej hĺbky i zvláštnosti.

74.

Obrábänie zeme, pestovanie a súžitkovanie prírody pokročilo z prvotného stupňa premeňovania neúrodnín na úrodné zeminy až na pravidelné jejich obrábänie; od vydobývania najnutnejších potrieb až po stupeň príprav istej nádhery a pohodlnosti, ktorú pripomenneli sme už v § 61. Pripomínajú teda povesti rúbanie a kolčovanie pralesov, lámanie a odstraňovanie skalísk, vysušovanie jazier a močiarov i zakladanie na to miesto rol, zahrád, sadov a viníc. Orbu, kosbu, žatvu, chov dobytka, včelárenie, obchody, kupectvá a remeslá s hospodárstvom spojené pilňujú rodiny okol stálych obydlí a dedín čiže otčizien svojich i na cestách po ďalekých krajinách i na loďach po mori. Rybárstvom a polovníctvom zaoberajú sa starší, mladší, chudobní, bohatí. Bežné je dobývanie i upotrebúvanie soli, vápna, skla, železa, olova, medi, striebra, zlata a tiež plodin prírodných i výrobkov jejich. Spomínajú povesti aj drahé kamene, však len pod všeobecným menom a pomenovanie diamantu iste v novejšej dobe dostalo sa do nich.

Iste bolo pestovanie živočišstva i zrastlinstva veľmo bedlivé, zachádzanie s nim i s každou vecou šanovlivé, upotrebenie a použitie každej veci s myslou zbožnou a náboženskými obrädmi spojené, čoho domýšlať sa nám dlužno z onoho bližšieho bájneho pomeru k prírode, ktorý predošle (§ 69) uvedli sme a poznali už dosiaľ príklady šetrenia a uctenia prírody.

Zo všetkeho vidno, že naši báječní dedovia žili si v jakejsi najväčšej shode a v priateľstve s prírodou, súc jej ctitelia i znatelia i pestovatelia a milovníci vo všetkom, súc jej súdruhovia v odkliati i zakliati, v pohodách i nehodách zachovávajúc svoje bližšie vnútorné pomery i každodenné zovnútorné poťahy k nej.

Osúd človeka. Nesmrteľnosť.

75.

Čím povesti pútajú k sebe každé do kona ešte nezkazené srdce, to je dotklivé a spravodlivé líčenie osudov ľudských. Ktoby spočítal všetky slzy čo zperlily sa už v oku mladých načúvateľov povestí jednak pri nezaslúženom utrpení popelvára i panny i zakliateho ľudstva, jednak potom nad zaslúženou odmenou a radostným vysvobodzením ľudstva?! Hľadiacemu hlavne na túto stránku povestí zdá sa, akoby ani druhej úlohy nemaly, kremä rozkladať o tom, ako vodí sa na svete ľuďom dobrej i zlej vôle, nevinným i vinným, kajúcim i nekajúcim, v práci a utrpení vyzkúseným i nevyzkúseným, v seba dúfajúcim i na vyššiu moc spoliehajúcim, pyšným i pokorným, hlúpym i múdrym a podobne. V skutku naši povestníci *rozlušťujú si nimi všetky pohádky, vykladajú*

všemožné výjavy ľudského osúdu z tejto i z tamtej strany hrobu. Toto z nich objasniť je už teraz našou úlohou.

Prvou pohádkou je hneď *narodzenie človeka*; bo nerodí sa na svet zo svojej vôle a moci, nevie ani kde vzal sa tu. Pohádku túto videli sme už rozlústenú v § 26. 27 v tom smysle, že moc vyššia božeská dala človeka na svet, ona spravuje i narodzenie jeho, učinila ho prístupným, ba účastníkom dobra i zla; v jej rukách teda i údeľ človeka z toho všetkého. Čo a *jakýže už teraz údeľ môj*, jakže úsudila a usudzuje mi ho táže vševládna a všesprávna moc? Toto tvorí ďalšiu a hlavnú záhadku, najmä keď už človek i zkušuje, že časy a chvíle a príbehy svoje nemá vo svojej moci úplne.

Povesti (i piesne naše) rozluštujú záhadku v prvom rade rozhodným výrokom: *Čo komu súdeno, veru ho neminie!* Dávajú človeku narodiť sa na šťastnú i nešťastnú hodinu; hovoria a ukazujú storaz: ak ti jo toto lebo ono súdené, samo si príde; ak ti je nesúdené, nedostaneš ho, čoby si čo robil. — Týmto bez všetkej pochyby stanovujú to, že konečné a rozhodné *riadenie osúdov ľudských stojí v moci Boha.* Ale čože? či úsudky Božestva sú slepé, naskrze nezvratné a tak jednotvárne, že komu zlé úsudené, toho už len nešťastie potkáva a naopak k častiu vyvoleného len šťastie, či teda povesti stanovujú *osúd slepý a bezvymínečný? To naskrze nie!* Povesti pozdvihly sa v Božestve svojom ku pojmom spravedlivosti a vševyšnej dobrej vôle (§ 16 do 20), nemožno jim ani osúd človeka slepo a bezvymínečne nasudzovať. *Výminky sú dve:* zo strany človeka *jakovosť chovania sa jeho,* zo strany Božestva *výmer času;* pod týmito výminkami prihádza sa všetkým všetko, a plní sa nezvratná vôla Božia, ktorá vedie síc skrze milé i odporné veci, ale jej posledný a trvanlivý úsudok je dobrému dobré a život, zlému zlé a smrť. Človeku, seba určujúcemu tvoru, tuná dľa danej mu svobody kremä rozhodnúť sa a vytrvať čiže dočkať času svojho nádobno, a splní sa mu všetko ako už vopred čo znateľ Božestva a jeho spravy sveta znať mal a mohol. Človek je tu sám činiteľom svojho šťastia i nešťastia, čiže *ako robí, tak sa má.* Božestvo samo rozpadlo sa mu tuná na dvoje, na Božestvo zla i dobra, aby mohlo prisluhovať vecmi zlými i dobrými; časy samé sú zlé i dobré, aby v nich miesta malo a príhodnosti svojej zlo i dobro. Ale spravedlivý osúd, či spravedlivosť sama zosústrednená je zasa v tom Jednom Kráľovi času, ktorý vymeriava medze zlému i dobrému, caosť na svetlo vynáša, krivdy odkrýva a tresce, všetko na posled k spravodlivému zakľúčeniu privodí. Darmo tuná i na tú šťastnú hodinu narodiť sa skrivodlivému človeku, jeho konec je zahynutie; poverečnosť nepomáha, darmo ale i nutno mu kričať: „Nešťastný je počet trinásty, ale nešťastnejší som ja!“ (Viď pov. Kráľ Času). — Súbeh času je každému voľný a otvorený; práve tí starší bratia bývajú v tomto súbehu prví, časom oprávnenejší, požitelia dočasných výhod; ale zdar a konečné výhody pripadajú najmladšiemu, vyzkúsenému v odpornostiach a na dobré dobrovoľne podobravšiemu sa i na ceste vyvolenej vytrvavšiemu, *práve len preto* i vyvolenému miláčkovi osúdu, Bohom v spravodlivosti nasúdeného.

Že tento a takýto duch veje povestiami našimi vzhľadom k výmeru osúdov ľudstva i sveta, poznáme, ktorúkoľvek poviestku by sme raz prečítali, a poznali sme už z prítomných úvah mnohostrane a dostatočne.

76.

Zostúpme ale ešte aj do podrobností; vstúpme do toho tajomného domu, do nehož uvádzajú nás povesti zrejmo tým cieľom, aby ukázaly, ako vymeriavajú osúdy človeka i zapisujú jich dľa zákonov a podmienok nepremenených.

Najzrejmejšia je tu povesť Kráľ Času, ktorú po strane naháme; bo vysvetlovali sme si ju dostatočne i vzhľadom k osúdu človeka. — Zprítomnime si radšej Mahulienu a jej variant Svetskú Krásu (B. Němcová, str. 3—18).

Dľa variantu božeskí kmotrovia nasudzujú kráľevičovi vopred ščastie, bo nedovoľujú narodiť sa mu na zlé, kremä na dobré znamä nebeské a do križmy zapisujú mu Svetskú krásu; ale veru všetko *pod výminkami dočkania svojho času a náležitého zachovania sa jeho;* nič teda slepo, bezvýminečne, nezmeniteľne; osúd jeho v protivný obrátiť by mohlo práve nezadržanie sa jeho dľa výminiek a vôle kmotrov. Svetskú krásu vynaísť, bohatiersky vydobyť si dlužno, ináč kráľevič minul by sa so svojim ščastím, upadol by vopred sám a naposled i s ňou do neščastia. Upravujú ho kmotrovia i k veštici, ktorá tiež len pod výminkou zadržania sa dobrého a múdreho veští mu zdar. Ostávajú síc vždy ochráncovia jeho a vysvobodia ho neraz z nebezpečenstva; ale i vyhľadávajú od neho vždy *dôveru* v jejich ochranu a radu, vždy aj mužné zachovanie sa dľa nej. Kráľevič bojuje vždy sám za seba, kde jemu bojovať možno i nádobno; starší a samo v sebe dobrý božeský kmotor čiže všeyyšné dobré Božestvo samo bojuje zaňho kremä proti vyšším zlým mocnostiam a snahám. Týmto činom kráľevič dôverive a zmužile *plniaci radu i vôľu Božestva dojde pod ochranou jeho zdarného zakľúčenia osúdu svojho.*

Dľa vlastnej povesti Mahuljeny kráľevič sám si volí za ženu neznámu, ďalekú, zlatú pannu. Ale ani on ani celá krajina nezná rady, kým nepristúpi k veci božeský kmotor a súdruh. Osúd kráľeviča takže spočíva v ruke a úsudku Božestva; ale i tu pod výš spomínanými *výminkami času a zachovania sa kráľeviča.* Na zretedlné udanie tohto prebeh povesti uvádza nás po dvakrát do tajomného domku v prahorách, kde božeský starec veštiť, zvestovať dáva si dcéram svojim vranami po svete lietajúcimi a sám bedlivo zapisuje do knihy osúdu príbehy sveta a ľudstva. V osúdnu noc zablúdenia pútnikov k nemu práve príbehy a budúce osúdy kráľeviča a Mahulieny. Zapisuje jich v postupoch trojdoby čiže *času* toho, bez nehož nič, ktorý všade každému vyčkať si nádobno. Zapisuje jich aj *pod výminkou* pravého lebo nepravého *zachovania sa zo stránky kráľeviča.* A prvá i najhlavnejšia výminka je rozcestie: „ak kráľevič pôjde cestou uhladenou a čištou, nikda nesíde sa so svojou zlatou pannou; akby pustil sa cestou skalnatou a bahnatou, može sa s ňou sísť.“ A keď ráno pútnici dôjdú na toto rozcestie, kráľevič neznajúci

nič o veštbe a výminkách chce pustiť sa cestou uhladenou. Božeský súdruh jeho upomenie ho síc na daný sľub poslušnosti i na škodlivosť tej cesty, ale nebráni mu pustiť sa cestou uhladenou. Pustí sa len sám cestou skalnatou a bahnatou a čaká, ažby královič sám od seba rozhodnúl sa za ním. Dobrovolné rozhodnutie sa královičovo i tu i ďalej potom pri každej zkúške, vedľa upomenutia božeského sprievodníka, tvorí zdarilé rozuzlenie osúdu jeho; ba aj konečný prajný a všesmierny výsledok od kralevičovej obetovavosti a bohatierskosti závislým učinený je. Neščastie, zlé a smrť stroja i tu mladému vyvolenému páru *zlé bytnosti,* pripravia mu nejednu trpkú zkúšku, ale *ochranná moc dobrej božeskej bytnosti* na to je, aby zachovavším sa dľa jej rady pripravila konečné ščastie a život.

Na rozcestí vlastného dobrovoľného rozhodnutia sa rozhoduje sa osúd každého človeka dľa našich povestí: rozhodovano býva, čo komu dostať sa má za údeľ, či neščastie a zlo zlých bytností po krátkom pohodlí, à či ščastie a dobro dobrých bytností po vystálej zkúške. Vždy tí dvaja lebo traja bratia, vybravší sa do sveta, prídu na rozcestie toto: starší vyberajú si, ktorou cestou ľúbi sa jim ísť, a ľúbi sa jim vždy cesta ľahšia; najmladšiemu ostáva cesta ťažšia, ale cesta slávy. Dievčička v svet poslaná prichodí k lavičke, jejž prekročenie je osúdne a rozhodné: prejdeli ju s úmyslom a skutkom dobrého činenia, ako tá sirota obrátivšia ľútostivo i tú ušliapanú lavičku na druhú stranu, dôjde ščastia pod záštitou dobrého starca Laktibrady alebo pod záštitou zpät odsluhovania sa tým, jímž dobre činila; prekročíli cez lavičku tú samovoľne a samopašne, srdcom urputným, nohou tvrdou, ako tá hrdá a do práce neochotná dievka macochy, neujde trestu tohože spravedlivého Laktibrady, stáva sa korysťou zlej Ježibaby. (Srovnaj pov. Pamodaj ščastia lavička a Laktibrada). V tomto živote každá ide si za svojim *Zlatým jablčkom* (ščastím), ako tam tie tri: ktoré idú lakome vábiť sa dajúc aniž potom znajúc, jak milosrdne, opatrne a bohatiersky zachovať by sa maly, istotne zahynú ako prvé; ktorá pustí sa za jablčkom s dobrým úmyslom, jedná vždy milosrdne, obozretne a bohatiersky, dôjde cieľa, ako tá tretia, čo nie za čertovým jablkom ale za vynaidením sestier chodila. *Hostinec* ten, do nehož vábi spev, hudba, veselosť, pohodlnosť života zemského, stojí v ceste pútniku každému, ale do Zlatnej Krajny pravého ščastia a slávy dostane sa kremä ten, kto zvábiť a zvrátiť sa nedá z ďalšej cesty práce i sebazaprenia a zná takže dočkať svojho času, času odmeny a vyvedenia nevinnosti i pravého bohatierstva na svetlo, kroz vládu a spravu vševyšnú.

77.

Jest dľa našich povestí mocnosť najvyššia, dobrotivá, ktorá zapisuje si človeka ešte v živote matky k ščastiu a dobru, pod výminkou premáhania záprekov života a dočkania sa jej času; boj je veliký, skvelá však aj odmena. — Jest ale aj mocnosť zla, usilujúca sa lstive a podvodne o tenže zápis,

pripravujúca útrpnosti, vábäca na zlo, a človek i jej zapísaný býva. Ale tento poslednejší zápis prácou a bojom, vierou a dôverou v mocnosť dobrú možno vymôcť si z ruky zlej mocnosti. Mocnosť dobra vždy v pravý čas pomôcť hotová. Náleží len vytrvať na nastúpenej ceste skalnatej, hoďs by viedla pres brány pekla. (Pov. Mataj, vidz níž § 80, 5).

V ľudstve najdeme vždy prívržencov mocnosti obojej. Zlí a nepraví bijú tuná vždy proti dobrým a pravým, mnohé uvaľujú na nich práce a utrpenie, mnohé robia jim krivdy a žiale; ale konečne nič nezdolajú; každý dochádza napokon osúdu seba hodného.

Prizrime sa na toto ešte vždy tomu mladšiemu, ukrivdenému, ubiedenému, akoby na tú nešťastnú hodinu narodzenému, akoby tomu zlému zapísanému bratovi; vidzme jak si on to smele a dôverne putuje na Sklenný Vrch, jak tu upraví ho Kráľ času na cestu práce a dobrej cnosti, aby na daromne nemaril svôj čas a život, jak i odmeňujú ho; spomnime naproti jak staršiemu bratovi nepomáha ani to, že na tú šťastnú hodinu narodil sa, jak konečný osúd jeho je žiaľ a smrť. Druhého takého mladšieho brata máme v povesti „Či jesto pravda na svete?“ (uverejnenej v časopise Cyrill a Method r. 1858). Za heslo to, „že jest pravda na svete“, dá si on údy obsekať, oči vylúpiť staršiemu bratovi. A hľa! kdeby zahynúť mal, tam príde k zdraviu a šťastiu, víťazí v hosle svojom, a starší hynie v tom tvrdení, žeby nebolo pravdy (spravodlivosti) na svete Prizrime sa tým mnohým šuhajom putujúcim za dobrým i zlým, podstupujúcim mnoho, ale aj otvárajúcim brány osúdu dobrého, šťastia trvanlivého sebe i svojim. Prizrime sa tým mnohým dievčinám srdca nevinného, v utrpení vyzkúseného, vždy ale k svojmu a svojich šťastiu. Šťastie toto čiže osúd Bohom nasúdený slúži vždy len dobrým, nevinným, kajúcim, múdrym, vyzkúseným na Boha spoliehajúcim; nespoliehajúci mrú vždy strachom, nezkúsení a hlúpi vždy majú čo oľutúvať a vytrpievať, vinní vždy z čoho kajať sa a jestližeby nepokajali sa, nesú trest a hynú so zlými.

„*Odmena cnosti, trest neprávosti!*“ to stojí napísano zlatými večne skvelými písmenami na prvej i pokonej strane knihy osúdov a povesťujúcich otcov, na bráne tej, ktorou vchádza do života tohoto i vychádza z neho každá bytnosť našich povestí. Tak skvelo sa to aj na bráne mesta pustého ostrova, na ktorý vystavený bol mladý Matej s družkou svojou Ulianou; skvelo sa tam tajuplne „Matej Veľký kráľ a Uliana veľká kráľovna!“ a nič iného neznamenalo jedine dobrý zaslúžený osúd týchto dvoch nevinných i zahanbenie vinných, jejich vyhnanstvo zapričiňujúcich, keď skoro potom splnilo sa slávne. V tomto smere a k tomuto výsledku stáva sa všetko, čo nasudzuje Božestvo, v tomto smysle vysvetlujú povesti to osúdne: Čo komu súdeno, veru ho neminie! Človek verný žije si tuná dúfanlive; nádobno mu len času dočkať sa. Starec ten všerozhodný postaví sa vždy v pravý čas do cesty zlému i dobrému a pomôže tomuto k víťazstvu žiadostivému; ľudia dobrí žijú si šťastne dlho, dlho, až kým nepomrú alebo hádam ešte ani nepomreli!

78.

Ale kým nepomrú čiže v tomto čase *vždy ešte jedno ostáva záhadným*, a to je sám ten *čas* čiže *pojediné* príhodné lebo nepríhodné *doby jeho* a *pojediné udalosti jejich*, to je tá stránka osúdu, ktorú človek v svojej moci nemá, ktorú na každý čas a pre každé podujatie nasudzuje Božestvo. Túto stránku osúdu vyzvedieť bolo velikou túhou najmä ľudstva prvotného a národa mladistvého, plnú budúcnosť pred sebou majúceho a tak prirodzene vždy do tej budúcnosti pozerajúceho. Odtiaľ *veštectvá a predtuchy osúdu i udalostí*, ako videli sme jich v § 69, 2. a 70; odtiaľ načúvanie zápisov osúdu v tajomnom božeskom byte pralesov, ako § 76. Len nepokladajme v tomto deďov našich za márne zvedavých a pôverčivých. V jakom svetle zaskvela sa nám viera otcov v múdre a dobrotivé riadenie osúdov ľudstva, v takom duchu dopytovali sa oni aj na čas a udalosti, v takom duchu dialy sa i veštectvá a znamy jejich. Nezpytovali oni slepú náhodu; zpytovali oni voľu a úsudky Božestva; zpytovali hlavne, či podujatie jejich ľúbi lebo neľúbi sa dobrému Božestvu, aby nerobili, nepodujímali mu na odpor, aby ukrotiť mohli Božestvo zla, nakloniť si víťazné Božestvo dobra. A ještliže potiahli do toho i prírodu, potiahli ju ako takú, ktorej sdeľuje sa Božestvo (vidz § 43), ktorá nasledovne a dľa tejže obrazotvornosti i schopná je sdeľovať človeku čiže veštiť vôľu a úsudky Božestva (§ 43 a 70), ba aj zo súcitu k človeku chce tohto varovať pred neščastím. Smer a cieľ veštectva bol dobrý; prostriedky boly kremä chybné, ľudské, báječné, poverečné, nie na presnom rozumnom skúmaní, ale na obrazotvornosti založené. Koľko na tejto strane chyby, o toľko viac na druhej strane dôvery, že Božestvo dobré dobrému konečne hynúť nedá. V tejto prvotnej dôvere prečkal národ náš všetky svoje pohromy od sto a sto až na tisícletia.

79.

Avšak či len v tomto živote obsahuje sa všetko ščastie i neščastie, celý osúd a údeľ človeka? Otázku túto ešte rozlúštiť a rozvinúť máme. Naideme tu zvlášť kremä obrazy, deje a príklady v maľbu predstáv obraznosti zavinuté o veciach, ktoré vlastne nikto nikde nevidel. Ale z obalu tohto rozvinúť možno to dvoje, že skladatelia našich povestí *verili v nesmrtelnosť*, a potom *jaké predstavy mali o živote či osúde človeka po smrti*.

Na vysvedčenie prvej sady, že totiž *verili v nesmrtelnosť duše ľudskej*, uvažujeme z bájov našich toto:

1. Predovšetkým za to mám, že *u národa, ktorý pozdvihnul sa k poznaniu a cteniu osobného Božestva nedlužno do pochybnosti brať vieru v nesmrtelnosť duše, v nehynúcnosť osobného ducha ľudského*. Lebo trebárs náboženstvo to dá redukovať sa nazpät na zbožňovanie hmotných síl a zjavov prírody, predsa už samo predstavenie týchto síl a zjavov v savedomých osobách božeských značí toľko, že národ náš nectí viac púhu hmotu, vzýva a zbožňuje vlastne

už *ducha*, jehož kremä obalom či zovnútorným objavom je hmota, je príroda. Tým samý národ taký, preboriv kôru hrubého materialismu, jasné vydal svedectvo o tom, že i v svete i v sebe nevidí púhu hmotu, ale radšej vidí a zná ducha. Dôsledne tomu i svoje nádeje skladať nebude v meniacoj sa, rozsípavej, hynúcej hmote, ale v nedielnej, nehynúcej duševnej podstate človeka. V osobných Božestvách otočil sa kráľovstvom duchov nehynúcich, nesmrtelných, s nimi už žije i obcuje, v jejich duchovnom kráľovstve skladá i zakladá si život nesmrtelnosti. Jasne to zobrazeno máme v bájesloví gräckom, ktoré tiež dá redukovať sa na zbožnenie hmotných síl a zjavov prírody, ale utvorilo Olymp, kráľovstvo Bohov nesmrtelných; hrdinov svojich z bytu zemského povznáša čo polobohov v nebe Olympu toho; človeka každého postavuje pred stolicu radcov a sudcov Plutonových, v jehož kráľovstve títo prisudzujú stienom ľudským blahosť i neblahosť. *Božeskými duchmi otočil sa aj národ náš*; nadto vo svojom Kráľovi Času a všadebytnom Starcovi *pońal myšlenku jednoty Božestva*, myšlienku ducha všehomiera, myšlienku večnej, všemiernej spravy a trvania sveta. I jakžeby bol nasúdil len sebe hynúcnosť a smrť? *Vystavil aj on pre sebä hradby nádeje nesmrtedlnosti*; len prebiť sa k nim cez mlhu a tône obrazov, do nichž zaobalil náuku svoju.

2. **Na postať poznania a vedomia ducha nehynúceho postaviac sa, druží sa nám k výš udanému dôvodu o zosobňovaní Božestva i *pretvorovanie* (preobrazovanie) čiže dľa výrazu povestiam vlastného *premeńovanie sa človeka* v telá a podoby živočichov, zrastlín i nerastov, z týchto zasa na človeka; ktoré premeńovanie sa prichodí v povestiach nie ako hra obrazotvornosti ale čo skutočnosť, aspoň čo skutočnosť myslitelná, teda čo pevná viera baječníkov. — V § 5 videli sme už, že toto preobrazovanie je obraznou náukou o dvojbytosti človeka a hlavne o samostatnosti a povýšenosti ducha nad hmotou, ktorý sävedomie a säurčovanie nikda nikde netratí, vždy tentýž ostáva. Nasledovne je preobrazovanie náukou i toho, že kremä hmoty a telá poddané sú premenám a hynutiu: *duša* či *duch*, oživujúci hmotu, telo, *je nepremenný*, vždy sävedome živý, teda nehynúci a nesmrtelný.**

3. *Predstavovanie smrti* nie jako skutku zahynutia, len jako priechodu trvajúceho na krátko čiže *jako premeny a stupńa vedúceho k novému raz krajšiemu životu*. Príkladmi nudil by som čítateľov, keď toho mnoho naidú v povestiach, ako bohatieri jejich i na kusy rozsekaní i všelijak smrť podstupujúci a takže jejich zakliaťu a smrti oddané panny alebo nevinné dietky rodičov povstávajú z objatia smrti v novom živote raz krajšie. Čarovné zeliny a masti, čarodejné pruty, paloše neustavne proti sebe sekajúce, vody mrtvé a živé pôsobia premeny tieto. V § 72 vyložili sme si, že nimi mienená je sila smrti a sila života v prírode i vo všemiere; srážanie sa jejich netvorí smrť, radšej na svetlo vyvodí život; posledná, najvyššia je moc života vždy a všade. Povesti teda nepovažujú smrť za ničiteľskú moc, ktoráby ničila útroby a základy života; ona vlastne pôsobí len premeny v hmotách, duch čiže život sám

ostáva vždy; kriesitelská moc života pôsobí premenu novú a pokonú, pôsobí vzkriesenia a povstávania z mrtvých.

4. *Predstavovanie si zomrelých čo vedomých, činných a z toho pochádzajúce uctenie na nich i vyvolávanie jejich a objavovanie sa tu hore.* V Jelenčekovi Evička svoje zlaté vlásky v žiali prečesávajúca, narieka: „Ach, keby toto moja mamička vedela, že ja na tejto kope trasiem sa a moje zlaté vlásky češiem, moja mamička za deviatimi kachlemi plátence vyšíva!“ Zosnulej mamičke pripisuje sa jestvovanie kdes inde, v tom druhom svete a zaoberanie sa tam prácou lahkou, milou, „vyšívaním plátna“; pripisuje jej možnosť znatia o tom, čo tu hore s dcérou deje sa, keď dcéra žaluje sa jej. Matka útlocitá ako má zomierajúc predtuchu, jak zle môže diať sa s jej synmi, tak po smrti vedomá je toho, keď a jak predtucha splnila sa i prináša pomoc čo Zlatá Páva. Jej muž zná, že to nebola páva ako páva, ale jeho nebohá žena. — Otcov hrob je dejišťom po trikrát sa objavujúceho a dedictvo sporadujúceho otca. — Sirota plače na hroboch rodičovských, umrelci objavia sa tu šuhajovi a ukazujú na pomocný meč, husle a kyj. — Druhá sirota žaluje sa na hroboch sestre, bratovi, otcovi, materi; mať prijíma ju k sebe v hrob, v lepší osúd ako má na tomto svete. — Vzkriesený Bračok vtáčok tresce i odmeňuje svojich a tak zalieta v kraje nekonečnosti.

Rozumkári naši považujú vyvolávanie a objavovanie sa zomrelých za poveru a neznabožstvo, vzkrslé v temnom stredoveku. Nie tak, ono je staršie; ono pochodí z detinskej doby báječných národov. Stredoveku bolo nutno zachovať ho; a kremä v čom ho potom zneužil alebo zneužíva ešte aj náš vek, v tom je hriech. Ale za báječných časov bolo ono nevinným obrazom a predstavou toho, že zomrelí nie sú zničení, že jich dlužno považovať za trvajúcich a duchovne uvedomelých i sebe určujúcich. Za to mám, že pôvodcia povestí sami nepokladali, by mrtvý v skutku do tohoto života z hrobu povstával a v tomto tele objavoval sa; len pokladali duše zomrelých za trvájúce, jich samých za živých i po smrti časnej v premene druhej a v živote druhom. Ale hneď aj jejich prvotnej obrazivej mysli akože javiť sa mal tento život po smrti? Hlavne akože mali túto svoju vieru predstaviť svojmu ešte prvotnejšiemu a obraznosťou prave detinskou ovládanému národu? Čistomyslne, keď by aj boli znali, aspoň nemohli náuku svoju o tom prednášať, keď všetky náuky obrazne predkladali. Dôsledne teda v obrazoch vyvolávania a objavovania sa zosnulých prednášali ju. A tak čo dnes rozumovým povera a blud, to bolo dávnemu národu v obrazoch povedané tolko: Mrtví tvoji žijú aj z tamtej strany hrobu!

5. *Mravné chovanie sa predkov našich i vzhladom k smrti vlastnej i vzťahom k zomrelým.* — *Žiadosť smrti a pokojné očakávanie poslednej hodiny* nachodíme v povestiach tak predstavené, jako jich nie beznádejnosť ale jedine viera srdečná predstaviť môže: Otec Panny z rosy počatej, pokajajúc sa zo hriechu ťažkého, pokojne klesá do otvoreného hrobu, keď už vidí dielo svoje dokončené. Strýk Dvanástich bratov a trinástej sestry, keď týchto vnukov i

vnučku, seba i brata svojho k smiereniu priviedol, jednu len má žiadosť, splnenú, keď mu najmladší hlavu zťal a on tíško v prach rozsypal sa. Učiteľ Svetovládneho rytiera pokojne oznamuje tomuto smrť svoju i podstupuje ju, keď mu oddal meč i tátoša, keď ukončil svoju časnú úlohu. Matka Zlatovlasých dvojčat, ako ju z kože vypáru a poumývajú, čím vina smieraná, v tom okamžení dušu vypustí. Chorý kráľ, potrativší všetky nádeje časnosti, už len na tie čerešne čaká, čo uviesť ho majú k dcéram v nebeské svety, a za to jedno, za pokojné skončenie, sľubuje kráľovstvo. V Matejovi a Uljane stará královna tristo rokov pokojne čaká na Mateja, aby jej hlavu zťal, pochoval ju pod oblok paláca; z jej hrdla vyletujú dva holuby, nový zvestujúc život; atď. *Príklad samovraždy v povestiach nemáme*; v Zlatovláske (vydanie Rymavského), kde by kováč z hladu a núdze mal spáchať samovraždu, tam postaví sa medzi to bytnosť božeská a prekazí skutok i konečne privedie všetko k zdárnemu zakľiučeniu. — *Povinnosť pochovávania mrtvých*, počestný pohrab a *šetrenie poslednej vôle* zomierajúcich i zomrelých predstavujú nám povesti čo mrav zbožný, čo zásluhu pochvaly a odmeny hodnú pred živými i u zomrelých ešte. Bračok vtáčok vyspevuje o peknom sestrinom skutku, že jeho kosti posbierala a pod liesku zahrabala; i odmeňuje ju za to. Svetovládný rytier ani vrátiť sa nechce domov s tym smutným hoslom, žeby učiteľ jeho nebol ešte ani pochovaný; tak tiež v pustom zámku vzdáva túže úctu starému rytierovi, keď mrtvého kladie na prostried paloty, zapaľuje svetlá kol rakvy jeho a šabľu mu pripína k boku. Piatko celé temer imanie svoje vynakladá na vykúpenie mrtvého Pustaja z pod pokuty po smrti a na čestné jeho pohrobenie; Pustaj potom odmeňuje sa mu za to skvele. Otcov hrob podáva príklad prísnej povinnosti i pochovania mrtvého i šetrenia poslednej vôle a poručenstva jeho. Odoprenie počestného pohrabu platí za najhroznejší trest, ako na pr. to údenie brata Ružovej Aničkynho a potom tresty zlým babám uložené K takémuto mravnému chovaniu sa vzhľadom k smrti i k zomierajúcim a zomrelým viedla národy od dávna kremä nádeja nesmrtedlnosti. Zosnulí zvlášť stoja tu v práve a úcte nie jako mrtví a na vždy pomíjajúci sa, ale jako vždy trvajúci, jako živí.

80.

Báječní predkovia naši stoja tedy, dľa svedectva a náuky povestí jejich, v ráde národov, mavších nádeju nesmrtedlnosti človeka. Otázka povstáva ešte: *čo a jak verili o bytu človeka po śmrti časnej, jak predstavovali si život ten „druhý“ v tom „druhom svete?“* O tom:

1. Neodtajitelné sú v povestiach *násory a pomery metempsychické* o sťähovaní sa či radšej o prenášaní sa duše človeka z tela do tela a tvora ineho, odtiaľ zasa do tela ľudského a života tohoto, až konečne po premenách týchto do života iného. Javné obrazy a výjavy toho podáva často už spomínané pretvorovanie čiže premeňovanie sa, ktoré i tam, kde z iného účelu ako práve z tohto deje sa, je výplivom a hrou tejže obraznosti, z ktorej pochodí celá metempsychosis u starodávnych národov (Peršanov, Indov).

Názory a povery metempsychycké vytekajú ako z prameňa, *z onoho hlavného názoru povestí*, dľa nehož napospol v hmotách, v prírode javí sa tentýž život a to život ducha, duch sám. Nasledovne i život čiže duch ľudský preniesť či preobraziť môže sa v hmoty a telá druhé a obnovuje sa v zjavoch nových. Povesti udavajú i *mravný základ* poverovania tohoto čiže mravné príčiny, prečo človek isté stupne preobrazovania tohoto prechodí, totiž príčiny hriechu a previnenia, až akoby prepálený, prečistený a smierený navracuje sa k obrazu ľudskému a do života tohoto, alebo dochodí i konečného odpočinku. Zrejmo je toto na pr. z povesti Zakliata hora, kde prvý brat zkamenetím odpokutúva provinenie to, že „zakliaľ“ a kremä zatým druhý brat navracuje ho i zvery jeho k životu; kde ďalej šiesti vo zvery zakliati bratia vykladajú o sebe, že jich ktosi z rodiny zakliaľ, by ako vlci, medvedi a levi medzi sebou bili sa, dokiaľ jich len dvaja nevinní bratia neupokoja, a oni jednodruhému dobre neurobia, — všetko preto, že rodičia nahali jich nepodelených a oni sa medzi sebou vadili, kto z nich má byť kráľom, — teraz ale (po odkliati, po navrácení sa zo zverov do tohoto ľudského bytu a životu), že chcejú pod opatrnosťou svojich vysvoboditeľov a smiercov dokončiť svoj život. — V pov. Neverná žena šuhaj prestúpivší príkazy starej matky príde o svoj ochranný meč a býva na kusy rozsekaný, zasa tomuto životu navrátený; aby mohol premeniť sa postupne v koňa, strom, kačicu a tak zachránený od večitej smrti došiel radostného čiže smierené života a kráľovstva. — Sprievodník králeviča Mahuňeny, za pokutu, že vypočúval starcové dievky a prezradil tajomné zápisy osúdov, kamenným stĺpom stáva sa, až slzami králeviča a krvou nevinného dieťaťa obmytý odžíva znovu. — Svetovládny rytier, že nepočúval výstrahy starca a tátoša svojho, leží zkamenetý, kým znovu nepripášu mu víťažný meč a tak navráťa ho životu. — Zhavranelí bratia takže v podobách havranov odpokutúvajú vinu svevole a paškrnosti svojej z materinského prekliaťa, až nevinná sestra smieri a vymaní jich z tejto prvej smrti k životu. — Rovne viňa cudzia alebo nešťastie nejaké i zlosť zlých zavdáva túto mravnú príčinu premieň a uvaľuje ináč nevinných do tejto smrti zakliaťa k postupom do života blahejšieho. Krásne sú na toto povesti Zlatovláska, kde brat Jáchymko prezradzuje a zlá baba uvaľuje Odolienku do tohto nešťastia; rovne Ružová Anička, Jelenčok, Zlatá páva i druhé podobné.

I neváham tedy a to síce na základe tých *naozaj najstarších a prabájných povestí prijať, že pôvodcovia jejich boli vyznávačmi náuky o sťahovaní sa duší ľudských* po smrti tela prvého v telá a podoby nové, to zvieratské to zrastlinské to i nerastenské, až tým akoby odpokutovavšie viny svoje, smierené navracovaly sa k životu ľudskému, z tohto konečne k pokoju večnému a životu v svetoch druhých blahému.

Avšak náuka táto ostáva v povestiach našich jakési nevyvinutou a nezavŕšenou; ustupuje radšej v ďalších povestiach názoru a verovaniu z nej pokročilejšie vyvinutie. Ďalší len ústup či radšej postup, pokrok vzhľadom ku životu budúcemu vidím v tom, keď nachodím v povestiach:

2. *Bezprostredný a raz na vždy stávajúci sa prechod duší z tohto sveta a života do druhého.* — Ešte síce i tu ostáva hneď nejaká smieritelná vina k smiereniu a pokajaniu sa; hneď nejaký nedokonaný čin (povinnosť) k dokonaniu; ale viny svoje odpokutúvajú kajúci v tomto tele a živote (bez pretvoru, bez premeny obrazu ludského), úkoly svoje nedokončivší objavia sa len takže v podobe ludskej a kremä k dokonaniu zanedbaného lebo ináč prekazeného úkolu, aby zatým hneď došli a požívali žiaduceho pokoja. Ešte i tu vládne názor, že i dušiam zosnulých nevolno byť bez tela; ale vidno, že telá a podoby, v nichž povesti predstavujú nám duše tieto, sú už len obrazmi jejich lahšieho, k svetu druhému nebesnému vznášajúceho sa a ním nesúceho sa bytu a života, obrazy to zvlášť letmo vo zvýš vznášajúcich sa vtákov. . .

Otec Panny z rosy počatej ostarieva sa už len v podobe ludskej a túla sa, kým nevybaví čas a pokutu zakliata a nevykoná úlohu svoju, potom zrovna klesá do hrobu a zem za ním zasype sa. Strýk Dvanástich bratov a trinástej sestry mozolne pracuje, aby napravil prvé prehrešenie; potom najmladší ztína mu hlavu a on hneď rozsípa sa v prach, čarodejný hrad ho pohrobuje a len príroda v podobe svojej omladená nad jeho hrobom oživne. Mať Zlatovlasých dvojčat v koži zašitá ťažko odpokutúva svoju smelú žiadosť a babinú zlosť; ale po dokonanom smierení i hneď vypustí dušu. Umrelci objavujú sa a pomáhajú sirote, ale zatým hneď zatvárajú sa hroby jejich na vždy. Sirotu, sťažujúcu si na ťažký osúd siroby, matka zrovna z tohto života bere k sebe do života toho druhého, z nehož na okamženie objavila sa jej. Zarezaný Bračok v podobe vtáčka objaví sa, po dokonanej úlohe odletí na koniec tohto čiže v kraje sveta druhého, aniž znať viac o ňom. Pustaj vstáva z hrobu v podobe vlastnej; oddajúc však krásnu, od zlých bytností osvobodenú a Bohu oddavšiu sa (prvýraz „Bože!“ vyriekajúcu) nevestu Piatkovi, odletí z tohto bytia či zjavenia ako holub do svojho hrobu t. j. do bydla duší zosnulých na vždycky. Mataj holokolenačky sadí, polieva svoj vražedlný kyj, odpokutúva dlhé roky, dokial kyj suchý vzrastie v kvetúcu jabloň a zarodí ovocím, potom ako holub vznáša sa v svet nebeský, rovne ako i ním povraždených ludí duše.

3. *Spojenie života tohoto s budúcim, ale i naspät budúceho s týmto.* — Ono záleží nielen v tom, že budúci život bezprostredne nasleduje za týmto životom (výš bod 2.); nielen v tom, že osúd budúceho rozhodnutý je dla toho, ako človek v tomto živote žil a choval sa (níž bod 4.); ale povesti udávajú a poverujú i bližšie, vzájomnejšie spojenie oboch životov. Toto bližšie a vzájomné spojenie jejich záleží v tom, že môž vplívať z jednoho na druhý: živí môžu s účinkom čariť a dovolávať sa zvečnelých a títo vplívajú na záležitosti tu hore pozostalých, zvlášť na nezavŕšené povinnosti a udalosti tohoto života, na osoby v tomto živote návidené lebo nenávidené a osúdy jejich zemské i na prijímanie jejich k sebe v blaho a pokoj sveta toho druhého. V príkladoch videli sme vec už na dostač a zvlášť v § 79, bod 4. i výš bod 2.; ako to čo v § 79 a 80 povedano prísne ani oddeliť a rozdeliť nedá sa, keď jedno s druhým nerozlučne súvisí. Spomeňme za príklad ešte len tri dievky (dcéry)

Chorého kráľa, ktoré v tom druhom svete, ľahkým perím čiernych havranov vznášajúce sa, nechcú zobať z údov rozsekaného Janka, ale poskladajú jich i vzkriesa i radu a pomoc dávajú mu, aby čerešne spustiť mohol domrieť nemohúcemu jejich otcovi.

Predstavy takéhoto vzájomného spojenia a vplívania oboch životov na jednodruhé prichodilo obrazivej mysli báječného ľudstva nutne utvoriť si z toho, že z tejto strany myseľ a srdce vinie sa láskou nepretržene až k zosnulým, z druhej strany, že duch svoje sävedomie a sebeurčenie nikda nikde a v žiadnej premene dľa našich povestí netratí a tak zvlášť i z tamtej strany hrobu objavuje sa ako činný. A k čomuže by mal byť činný, nieželi aj ku ščastiu tých, s ktorými na vzájom návidel a kochal sa tu, ktorí tiež čoho najžiadostivejšie boli, totiž vzájomnej tejto lásky, to v mysli svojej obrazivej predstavovali si tak, ako práve najlepšie znali v dobe, kde ešte vzdialení boli od prísneho a čistého rozumovania ducha národov dospelejších (vidz § 79, 4).

Že zomrelí i svoj vlastný, od živých oddielný svet tvoria, sebe na vzájom povinnosťmi zaviazaní sú, a to trebárs aj na úkor živých, to predstavuje povesť „Mŕtvý frajer“ alebo „Milá z hrobu volá milého“. Povesť táto je europejská. Spomínаme ju len preto, že aj u nás na každej dedine ju počuješ. Ináč ale nepokladám ju za presnú pred súdom ducha ostatných bájov našich, pri nichž pôvodnosť a zachovalosť jejich pochyby netrpí.

4. *Rozdieľ osúdu dobrých a smierených od osúdu zlých a nesmierených v tom druhom živote.* — Mravné, tak prísne vystavené hoslo osúdu: „Odmena cnosti, trest nepravosti!“ i pre budúci život prijať a zadržať dôslednosť. Dôslednosť túto ukazujú povesti predne tým, že bytnostiam svojim vždy a všade, teda po čas jakejkoľvek premeny, preobrazu a pretvoru zakliata pripisujú tú istú a nepremennú povahu zlú alebo dobrú. Na pr. Ježibaba a jej parapúť (dcéry a synovia draci) podržujú vždy tú istú nesmieriteľnú, neskrotnú povahu a zlú vôľu, trebárs na jak príjemné a neškodné ináč veci alebo milé osoby premenily by sa; teda všetko jedno, či ako zelená lúka, či ako sladká hruša, či ako jasné svetlo, či ako nevinné dietky a dievčatá, či ako krotké mušky, či akokoľvek objavily by sa na dejišti, vždy zle chcejú a robia, vždy aj konečný osúd jejich vymeraný je jim samým na záhubu. Rovne dobrí popelvári a nevinné panny v jakejkoľvek pretvore ba nestvore zakliata objavily by sa, nesmazateľne zachovajú svoju milú a dobrotivú povahu i vôľu, v dobrom i nezvratní sú k svojmu konečnému ščastiu. Pozrime len v pov. Chorý kráľ na ten druhý svet: na dobrých Aničku i Janka i tátošov i havranov v ňom oproti zlým drakom a babám i jej dcéram lstivým kobylám; pozrime na dobrého Hadogašpara v jeho haďacej koži a na Žabu korytnačku, ženu to i v tej podobe nevinnú. — Týmto povesti poučujú nás, že tentýž zákon zatracenia a zhuby zlých i oslávenia a oblaženia dobrých vládne vždy a všade, a zákonu tomu v žiadnej podobe a premene sveta ujsť nemožno.

Dôsledne ukazujú povesti na udaný rozdieľ osúdu zomrelých aj rozdielným predstavovaním posledného okamženia a smrti zlých i dobrých, smiere-

ných a nesmierených. Baby, draci, zlé kráľovny, zlí bratia, zlé macochy a ich dievky — všetci zlí smutné majú skončenie: to od jedu a zlosti rozpuknú sa, to preklínajúc a zlorečiac pominú sa, ťo čím druhých zhubiť chceli, tým sami trestaní bývajú; žalár, meč, prut smrti, oheň, kameň, ohavná smrť a rozbliaknutie sa na smolu kremä nad nimi moci má, kremä jim usúdené. Naproti tomu dobrí vždy pokojne čakajú, čakajú na smrť; mečom, ohňom, zakliatim pohrození trpelivî bývajú a keď ináč nebýva, aj dušu milo a ticho vypúšťajú; jestli ťaží jich aj vina, nemajú síc pokoja na svedomí, kým je vina nesmierená, ale potom pokojne rozsípajú sa alebo krotkými, bystrými holubmi vznášajú sa v svety druhé. Pozrime len tam v Berone na opis smrti zrádneho sluhy: Čierna krev z neho aj hnilá voda vytiekla, a telo zem prehltla. Tak aj zlého brata Kráľ času zožiera, ničí, hubí. Pozrime v pov. Nebeská sláva na králeviča a toho druhého tristoročného starca vedľa neho: tichý vetrík ponad nich zavieva, a v tom obidvaja rozsípajú sa na prach. Sem druží sa nám:

5. *Dokonanie a miesto osúdov týchto v svetoch druhých, nezemských.* — Ako sme v § 22, 23 videli dľa predstáv prvobájnych svety tie sú dva: svet morský a svet nebeský. — *V svete mornom* (v Morane) vládnu Božestva zla: čertí, strygôni, železný mních, čierny mravec čiže grošokráľ, šiarkani, drací, baby i babine dievky; tu je moc jejich, moc to temností a smrti akoby ukotvená, v žriedle a na mieste svojom. Vládnuce tuná bytnosti žijú i samé v ustavičnom strachu pred víťazným mečom Božestva dobrého, i všetko, čo k ním dostáva sa, trnie ustavičným strachom, a osúd jeho je hynutie alebo ani nežitie ani nemretie v trapiech, vždy obnovujúcich sa. Tmy a mlhy obsnúvajú svet tento (čítaj tiež § 34, e.) — *V svete nebeskom* a na tom jeho sklennom vrchu horí svetlo nehasnúce. Kráľ času tuná a odtialto nad všetkým vývodí, syn jeho popelvár králevič lieta na tátoši jeho i s pannou svojou, s ňouž chodí slávit svatby leta a života na zem. Svet tento i všetko v ňom je samé svetlo, sám život i samá blahosť, ktoré veci odtialto i roja sa na všetok svet. Duše dobré a smierené vznášajú sa do tohoto sveta letom holubov. — (Vídz tiež § 36, e.)

Dľa predstáv ďalších, vlivom kresťanstva čo do opisu a výrazov zmenených, však v podstate pri starom báječnom jadre zachovaných povestí, nachodíme tieto svety osúdov zomrelých označené čo *peklo* a *nebe.*

Povesť *Mataj* uvádza nás hlavne *do tajností pekla,* až ukazuje i vzlét do neba. — Dľa nej (primerane predstavám a myšlienkam druhých našich báječných povestí) peklo je skrýš tajomná, svet podzemný, v útrobách zeme zamorený, smrtedlníkom neprístupný; do nehož predsa vniknúť možno vlastnou vinou obťaženému, však kroz iných v nešťastie uvalenému a k podniku tomu odkázanému a tak pod záštitou Božestva stojacému najmladšiemu a či jedinému synovi, šuhajovi. Ním je tuná syn mlynára, ktorého si otec zapísal Čertovi dosť za nič, za jedno vytiahnutie voza zbožím naloženého, von z blata; zapísal ho síc nevedome, ale syn predsa vinou otcovou prepadnutý je peklu. Dospelý a vyučený syn vyberie sa peklo hľadať a úpis otcom daný od Čerta

vymáhať. Dôjde k zbojníkovi Matajovi, ktorý už len naňho čaká, by lebkou (koponou) jeho dovŕšil štít domu, vystaveného zo samých kyjom zbijca povraždených hláv ľudských, by týmto činom dovŕšil aj mieru hriechov svojich, pre ktoré uchystaná mu je už posteľ v pekle. Mataj ale prepustí šuhaja nevinného, vesťou o hľadaní pekla predesený, zvedavosťou i nádejou pohnutý, jaká to posteľ (jaký osúd) v pekle preňho pripravená, a jakoby ešte od nej osvobodiť sa mohol. — Šuhaj zatým stretne sa s bájnym Starcom (vševyšným Božestvom) našich povestí. Starec upraví ho k studničke a zápole; troma šípma tam mladnúcima káže mu pošibať zem, a peklo otvorí sa. Neozrieť sa tu, žiadať úsilne otcov úpis, šibať nemilosrdne podzemných vladateľov šípmi, prebiť sa takto pres tri brány železné (tri postupy a doby k odkliaťu), zkúsiť ako meč Matajom mu daný (t. j. všetky obyčajné prostriedky ľudské) proti silám pekelným za nič nestojí, vidieť Matajovu posteľ hadmi otočenú a ovinutú, vylúdiť od bytností zla tajnosti jejich a tak spôsob odňatia jim moci nad človekom i držať pevne v rukách vymožený úpis zla, šibnutím šípov otvoriť si zasa brány svetov podzemných, poďakovať sa miznúcemu zatým starcovi, zachovať prísahu Matajovi danú a odzbrojiť ho i zlovôľu jeho; — všetko toto je podstatne, v jadre i v hlavných obrazoch tak vylíčeno, ako bája i druhé povesti naše o zničovaní moci zakliaťa a zla. Jedine popritom ešte službu konajúci posvätný kropáč, plamene a kotly olova i smoly a iné podobné obrazy múk pekelných, zvíjanie sa čertov a krivý nad nimi Lucifer, iné podobné maľby a prídavky pochodia z pozdnejšieho kresťanského veku, ktorý svojimi obrazmi o pekle za vhodné uznal pristrojiť dávny národný báj tento.

Rovne potom sídetie sa bohatierskeho syna s rodičmi a radosť jejich; spôsob kajania sa Matajovho t. j. hrabanie jamy do skaly prstmi a sadenie suchého kyja do nej, nosenie na to vody holokolenačky v ústech, prijatie a rozvitie sa kyja v strom, obrodenie jeho ďaleko voniacimi jablkami, z nichž pri odtrhnutí krev kvapká, z nichž po dokonanom smierení duše v podobách holubov vyletujú do neba, podobné i vznesenie sa duše Matajovej po trápnom vyslovení najťažšej viny totiž vraždy rodičov; takže smrť smieriteľa po dokonanom diele tichá a pokojná — sú predstavy a myšlienky prabájne; k nimž zpoveď, biskupstvo a podobné z kresťanstva privzaté sú.

V nebe ale, v samú slávu nebeskú, uvádza nás povesť *Nebeská Sláva*. — Dľa nej Viľko, králevič mladý, žiada si nadovšetko vidieť nebeskú slávu. V hodinu pred samým sobášom s najskrajšou kráľovstva pannou ide ešte, ako každodenne robieval, pomodliť sa, by mu Bôh ukázal slávu neba, čo len na chvíľku; bo aj sľub urobil, že neožení sa, kým túže slávu neuvidí. Objavivší sa k modlitbe starec unáša Viľka v okamihu pred brány nebies; tu vyzlečie z neho šat zemský a zavesí mu oblek nebeský i vpustí ho dnu. Nevýslovne tu dobre mu bolo; bo zapomenul na veci zemské, zapomenul i čas merať; vždy zdalo sa mu všetko malou hodinkou, až Starec po tretie upomenul ho na čas návratu. Viľko, pripomenúc si nedovŕšené záležitosti zemské konečne svolí k tomu, a Starec dopraví ho nazpät do kostolčoka, kde predtým modlil

Keby sme znali z iných dejeprávnych dátok a pomníkov vek pôvodca, vek národa, znali by sme aj vek a starobylosť povestí jeho; čo ale vec nemožná, preto že povesti sú práve týmto najprvším dielom a pomníkom národa, a tak druhých starších pomníkov žiaden národ nemá. Veci stoja práve naopak t. j. z povestí dlužno zavierať na vek a starobylosť národa; tak ako to činíme pri každom diele, jehož pôvodcov vek nám je neznámy, že totiž z obsahu a ústroju diela zavierame na vek jeho a spolu aj na vek, v ktorom žil pôvodca jeho. Zvlášť toto platí o dielach umu a ducha, jakým dielom sú aj povesti.

Povesti naše v skutku samy si veštia svoju a spolu i svojich pôvodcov starobylosť. Oni sú podobné tým starovekovým pozostatkom, ktoré po tisícletiach zo zrumov zeme vykopávame, aby sme sa pozastavili nad nimi okom skúmavým a súdili menovite aj o jejich veku. Postúpme teda pri odhaľovaní jejich staroby postupom prirodzeným t. j. odhaľujúc napred vrstvy vrchnie čiže vrstvy vekov novejších, ažby sme sa dohrabali k vrstvám najnižším a základným.

Prvá vrstva nad hlubinami, v ktorých ukrýva sa vznik povestí, je *doba tisícročného, u nás prijatého a uznávaného kresťanstva* (od r. 863 po nar. Kr.) Vrstvu túto snadno odhrnieme na stranu. Kresťanstvo našim povestiam vznik a pôvod naskrze nemohlo dať; bo ono naskrze nedalo vznik a pôvod zbožňovaniu prírody a tak podstatnému názoru i východišťu našich povestí. Darmo by ste poukazovali na krsty, sobáše, sviatelnice, kropáče, kríže, požehnávania sa v povestiach, ako na zrejmé znaky a obrädy, ktoré jedine cirkev kresťanská v národe našom udomácnila: sú to len podrobnosti, len zovnútorné rúcho a nie podstata povestí; sú to kremä odrobiny vyššej vrstvy zeme, ktoré nalepily sa na žulovú horu povestí, keď po záplave kresťanstva prebíjala sa zo svojich hlbokých základov na povrh a vid sveta. Darmo by ste poukázali aj na Jedinobožestvo, ako ideu kresťanstvom medzi pohanské národy uvedenú; národ náš domyslel sa Jedinobožestva na ceste druhej, pôvodnej, z ponímania behu a spravy všehomiera vyplynuvšej, ako to v § 15, 16, 17 a zvlášte 40 ukázali sme. Uňho myšlienka Jedinobožestva dostala sa z bájov jeho na povrch kresťanstva, zasa tak, ako dostaly sa žulové vrstvy prahôr na povrch zeme silou, ktorú my očima nevideli sme, ktorú kremä tušíme, hádame.

82.

Pred tisícročím u nás prijatého kresťanstva leží druhé tisícročie na povestiach našich: *tisícročie to, v ktorom slovanský pranárod rozširoval sa v kmeny*, zaujavšie široké územie Europy od Tatier (Karpatov, Chorvatov) na sever i na juh, na východ a na západ, v ktorom i reč jeho započala rozpadať sa na kmenové nárečie, a kmeny dostávali sa do rozličného susedstva iných národov. Vezmite to okrúhlym počtom od r. 200 pred nar. Kr. do r. 800 po Kr. Pánu.

Ani toto druhé tisícročie pred nami nenie tou vrstvou v ktorej korenilyby sa naše povesti. K dôkladnému dosvedčeniu nášho tvrdenia potrebno by bolo obšírne porovnať všetky slovanské báječné povesti, čo viedlo by k osobytému

pojednaniu a presahovalo medze prítomných úvah. Preto spokojme sa na tento čas s krátkosťou.

Dosť nám buď čítať ktorékoľvek vydanie povesti všetkých kmenov slovanských n. pr. vydanie K. J. Erbena sto pohádok a povestí kmenov slavanských, kde každá povesť v pôvodnom nárečí podaná je, a kde vydavateľ šetril rozmanitosti; alebo spis tohože slovanského poviestkara: Vybrané báje a povesti národní větví slovanských. Matice lidu, ročn. III., č. 1. Praha, 1869. — Z prvého čítania presvedčíme sa, že báje a povesti slovanské, ako dnes zachované sú, ozaj nosia na sebe ráz veku rozpadnutia sa Slovanov na vetve a reči jejich na nárečie t. j. nosia na sebe ráz rozmanitosti, čo dotýče sa jejich vonkajšieho vystrojenia, jejích rúcha a ozdôb obleku, ale pri tom každý hneď pozná, že pod tým oblekom bije srdce jedno, dýcha duša jedna; že i v tom rozmanitom priozdobení sú to všetko dcéry jednej a tej istej matky. Mienim tuná zachovanú podstatu bájov a povestí všetkých kmenov a vetví slovanských t. j. zachovanie všade toho istého hlavného názoru sveta a ponímania vecí i pomerov človeka k Božestvu, ľudstvu a prírode tak, ako zrkadlí sa v našich slovenských povestiach, ako poznali sme to behom prítomných úvah. Úplne tomuto výhnúť sme nemohli ani tu, ač na zreteli sme mali kremä naše slovenské povesti; ale menovite v § 21 a 26 k pomoci brali sme si aj druhé slovanské povesti, čo tuná naše tvrdenie napomáha. Zachovanie bájočnej podstaty čiže zachovanie toho istého názoru a ponímania sveta i Božestva u všetkých kmenov slovanských a osobenno v povestiach jejich neboloby možným bývalo, keby kmeny slovanské boli oddali sa do povestenia a bájenia kremä už potom alebo v tom čase, keď rozvetvili sa v rozličnosť a väčmi ako za prvodoby vystavení boli susedstvu tu gräckemu a rimanskému, tam germanskému a gothicko škandinavskému a jakému ešte nadto. V dobe svojho rozvetvovania sa už len rôzne a susedstvom príliš páchnuce báje boli by mohli utvoriť, tak ako pozdnejšie slovanské bájeslovie na západe už má kontiny a Chrámy, k juhovýchodu ešte nevystúpilo z domácich ohnísk a kňazovania rodín. Vidz naučný Slovník. Diel VIII., str. 603 a nasl. —

Skutočnosť teda tú, že v bájoch a povestiach všetkých kmenov slovanských nachodíme ten istý báječný názor sveta, názor to samostatný i samostatne a všade rovnak rozvinutý, berieme za dôkaz toho, že *Slovania ešte za doby svojej jednoty a nerozvetvenosti utvorili si názor tento, utvorili svoje báje a povesti*, jejichž doplňujúcou a spolu veľmi pekne a bohate zelenajúcou sa vetvou sú naše slovenské povesti, o nichž pojednávame. Skutočnosť túto berieme spolu za dôkaz, že *povesti naše staršie sú od doby tohto rozvetvovania sa*, siahajú teda pôvodom svojim za dobu pred nami ubehlých dvoch tisícliet do doby, o ktorej dejeprava mlčí. Srovnávame sa s A. Mickiewiczom, hovoviacim (Vorlesungengen über Slavische Literatur u. Zustände im Collége de France 1840—1842. I. Theil, str. 68—71): Diese Ueberlieferungen (báje a povesti slovanské) sind das einzige Denkmal der algemeinen, allen Slavischen Völkern gemeinsamen Literatur, welche der Zeit vorangeht, wo sich das Geschlecht in Nationen, die Sprache in Dialekte zerbröckelte. —

83.

Nad všetku pochybnosť staviam tedy, že pranárod slovanský ešte za pradoby nedielnosti svojej na kmeny a vetve mal svoje vyvinuté povestenie, bájenie, podanie (tradiciu) a spolu svoj ustálený i v pomeroch skutočného života dostatočne zakotvený názor sveta, s ktorým rozišiel sa po Europe, ktorému ostával verným jednak na juhu, jednak na severu, na východe i na západe. Báječné prapovesti jeho omládajú mu od tej vyše dvetisícročnej doby rok po roku, tak ako omláda tá príroda, ktorú všade rovnak v najmladšom bohatierovi a jeho najmladšej panne a snúbenici zvelebujú, vždy mladou a krásnou vidia. —

Keď ale takto *nepochybne vznik teda i starobylosť povestí kladieme do praveku nerozvetvenosti jednotného pranároda slovanského*, sama sebou naskytuje sa aj tá otázka, *kedyže už v tomto praveku vznikly povesti* alebo jak od dávna sosnoval, pestoval si jich a spravoval život svoj názormi jejich jednotný pranárod Slovanov? Rozlúštenie záhadky tejto mizne v mlhách úplnej mlčanlivosti dejepravnej o Slovanoch, za záclonou praveku nám naskrze nedostupného.

Zo skutku toho, že tento pranárod Slovanov utvoril si svoj vlastný svet povestí čiže svôj vlastný vid a názor sveta, z toho i svôj vlastný samostatný, od všetkých iných národov oddielny a tak od nikoho nepožičaný národný život, dal tým sebe samému pôvodné, samostatné jestvovanie, — zo skutku tohto, hovorím, nutno bolo od počiatočného vývinu až do úplného rozvitku tohto báječného života Praslovanov *uplynúť času drahnému*. A ešte aj po dostatočnom rozvitku báječných názorov a pomerov života svojho mohol si žiť pokojne po mnohé sto a storočia pranárod slovanský pri svojej sústave rodinnej a otcovláde, súc od pohrom svetodejných vzdialený a za Tatrami i v nich snad sám na seba pri vzdelávaní tej jemu milej a priateľskej prírody zanahaný. Z čoho samo sebou podáva sa nám, že vek povestenia a života národa nášho dlužno položiť za preduvedené dvojtisícročie kresťanstva a rozvetvenia sa národa *do nových, všetko toto predchádzajúcich, vždy ďalších a ďalších sto, ba až tisícliet.*

Čo k tomu povie nám tá *okolnosť, že báje naše srovnávajú sa s bájmi iných svetodejných národov*, že s názormi v nich platnými stretáme sa menovite a hlavne u Gräkov, najdeme jich čiastočne u Peršanov a Indov? — Odvety dáme, keď napred samú okolnosť na krátko podotkneme.

Najbližšiu srovnalosť vidím medzi gräcko-rimanským bájeslovím a našim. Gräcko-rimanské bájeslovie vyvinulo sa na tom istom základe zosobnenia a zbožňovania prírody, na ktorom rozvily sa aj naše povesti: „Uranos (nebe) a Gaja (zem) zasnúbili sa“ t. j. náš nebeský popelvár kráľevič zasnubujúci sa s pannou prírodou zemskou t. j. ten istý názor o príťažlivosti mužského a ženského kolena v svete, o účinkovaní prírody nebeskej oblohovej na prírodu zemskú (vidz § 72.). „Uranos a Gaja porodia Tytanov“: obrov týchto srovnaj s obrovskými postavami slnka, mesiaca a vetra i s jich starými matičkami

v povesťach. „Kronos (čas) premôže otca Urana a postaví sa v panstve na jeho miesto i zasnúbi sa s Rhejou i zplodí trý dcéry (Hestia, Demeter, Hera) a troch synov (Hades a Poseidon = svet podzemný, morský, Zeus = svet nebeský, svetlo)." Toto upomína na try dcéry a troch synov kráľevičov v povestiach, ako predstavovateľov trojdoby, trojích zjavov v prírode odkliatej. A jako u nás, víťazí aj dľa gräckeho bájoslovia najmladší z nich Zeus i zasnubuje sa s najmladšou pannou Herou. Zeusovo panstvo nad svetom s jeho bratmi a synmi srovnaj n. pr. s panstvom nášho Baláža nad prírodou s jeho kamarátmi, predstavujúcimi hlavne sily a zjavy prírodné (§ 71.) Vládanie dvanásť členového Božestva na Olympe, pošlého z jednoho praotca Kronosa (času), pripodobnil by som dvanástim sluhom nášho Kráľa času na sklennom vrchu. A to neprestajné zasnubovanie sa najmladšieho Zeusa s usnesenými alebo v tajných komôrkach vyhľadanými pannami, ako nám to predstavuje Ovid vo svojich metamorphosach, je len tak symbolicko-allegorickým obrazom obročného zasnubovania sa síl prirody nebeskej (svetlo, dážď, hromy) s pannou prírodou zemskou, akokoľvek aj v našich bájoch sňatky najmladších kráľevičov s odkliatými pannami. Báj o Plutonovi (Hades) a Proserpíne dcére Zeme vysvetlili sme v smysle zakliaťa a odkliaťa našej najmladšej panny už v § 6, 7. Gräcko rimanské báje o zlatom, striebornom, meďanom a železnom veku pripodobni našim železným, meďaným, strieborným a zlatým horám a zámkom, zamenajúcim vlastne postup prírody zo železnej a meďanej zimy do strieborného jara a zlatého leta. Obrazy a báje o metamorfosach Ovídom vylíčených založené sú na tej istej myšlienke o jednote života a prítomnosti duše v každej hmote, v každom tele, ako aj obrazy a báje o premeňovaní či preobrazovaní v našich povestiach. A koľké tu paralelly dalyby ťahať sa medzi našimi a gräckymi bájami! Všetko poukazuje na spoločné východište a spolu aj na rozvitok spoločných názorov oduševňovania i zbožňovania prírody.

Lež práve ono preobrazovanie viedlo nás k stanoveniu názorov metempsychických v povestiach našich (vidz § 80). Za kolísku náuky o metempsychosi pokladajú dejepravci Indiu a tu v dávnosti povstalý a obšírne rozvitý brahmanismus a buddhismus. To vedie nás na tomto mieste k *soznatiu, že naše povesti stoja v sväzku myšlienok a názorov nielen s gräckymi ale aj indickými bájmi.*

A čo ešte? *Nazrime aj do dávnej Persie.* V Persii za pradávna vyvinula sa nauka prvozásady dobra a zla, že všetko, čo v svete škodlivého, povstáva riadením ducha zloboha, postaveného v čele druhých jemu poddaných duchov zlobohov, tak že kde dobrý duch Ormuzd uvodí svetlo, tam hneď zlobôh Ahriman privodí stien, ku dňu noc, k teplu zimu, k zdraviu chorobu, k životu smrť. Tak i v povestiach stojí räd Božestva dobra a Božestva zla, a kde popelvár kráľevič so svetlom a životom, tam aj Baba a jej parapúť, tam Železný mních alebo Čièrny Mravec Grošokráľ s nocou a smrťou. — Čože sú toto za sväzky s Persiou? Ktoré vypadlo jedno druhému z oka? Čo je prvšie a čo poslednejšie? Čo pôvodné a čo požičané?

Prv akoby sme sľúbenú už odpoveď zrovna vyslovili, dajme si *predchytiť slovo jednak zjavným neprajníkom Slovanstva jednak i prajníkom jeho presprílišným alebo radšej chúlostným.* V ruke obojích blíska rovnak meč Matajov (§ 80). Neprajníci Slovanstva chceli by ním rozraziť plamene ducha Slovanov; „Hľa! nemáte vy Slovania nič pôvodného; vaše báje sú smiešaniny samých požičaných vecí tu od Gräkov, tam od Indov, tam od Peršanov, a kto vie odkiaľ ešte!“ A zasa prajníci naši chceli kedysi týmto mečom vybojovať všetko: česť i slávu ducha a starobylosti slovanskej, keď odvodzovali mythické názory a predstavy Slovanov zrovna z Indie; keď vlastne zapomínali, že duch samostatne myslivý nepožičiava, nehonosí sa vecmi od inakiaľ odvedenými, ale tvorí samočinne a stavia si budovy pôvodného skladu, rozmeru, súmeru, slohu.

Čože teda oproti postavíme takémuto Matajovmu meču a čože, do úvahy berúc výš vyložené okolnosti, odpovedame? Odpovedáme plameňom ducha, v ktorom takéto matajovské meče roztápäjú sa v okamžení, že ledva rukoviatka pozostáva z nich. Odpovedáme, že duch ľudský myslivý a tvorivý tak dobre činným byť a pojmy i myšlienky svoje v ústavný celok zbudovať môže u jednoho akokoľvek aj u druhého či jednotlivca či národa, u Indov i Slovanov i kdekoľvek duch je. A že duch ten u Slovanov nezahálal, v hojnej miere jak prítomný tak činný bol, presvedčujú nás už tieto úvahy o povestiach jeho; bo videli sme z nich, že *duch slovanský utvoril si hneď v prvotnej mladistvosti a obrazivosti svojej sústavné a v sebe zavŕšené ponímanie sveta*, utvoril na vlastných názoroch reč svoju i pomery života, v ktorých jedine vzrásť mohol a v skutku vzrástol v národ veliký, zaujal priestranstvá široké, odolal návalom cudzinstva ešte pred uvedením kresťanstva i potom.

V oči tomuto, samostatnú budovu ponímania sveta utvorivšiemu i svôj pôvodný národný život na svetlo vyvedšiemu duchu sám seba na pranier postaví, ktoby mu upieral pôvodnosť, samostatnú podstatu i postať, a dielo jeho vyhlasoval za odvedené, požičané, pobočné. Srovnalosť báječných názorov vystopovaná v Indii, u Peršanov, Gräkov a Slovanov i kde viac nevedie k podbitiu a podrazeniu týchto poslednejších tamtým, k zavrženiu nášmu nikomu práva nedáva. Názory základné, z nichž vyšlo a na nichž vyvinulo sa bájeslovie naše samostatne a oddielne od druhých bájesloví, nakoľko srovnáyajú sa s názormi týchto druhých bájesloví, *staväjú nás Slovanov na roveň a ku boku týmže svetodejným a chyrným, duchom skúmavým nadanejším národom* a menovite Gräckemu. Tamtie národy kremä v tom boli ščastnejšie, slávnejšími stali sa, že časom prv vystúpili na dejište sveta, a tak že dejeprava prv o nich hovorí, pokým o nás mlčí; že bájeslovie jejich prv dostalo sa do určitejšej formy a následným umením rozvinulo sa krásnejšie, pokým Slovania žili život svôj pre seba, vzdialený od hluku a slávy sveta.

Pre *starobylosť* našich báječných povestí vyvádzame z tohto všetkého len toľko, že ony *prapočaly sa v dobe nám neznámeho praveku*, kde tak rečené indoeuropejské národy sviazané boli pospolu *spoločnými dávnymi rozpomienkami a jednou tradiciou*, ktorá vyvinula sa potom rozchodne a u každého

zvlášť na základe oduševňovania a zbožňovania prírody, stvorila všade druhý národný život, utvorila reči i národy sebe príbudzné, pobratimské i v duchu tom báječnom.

I tu pokým tí druhi odhalili už ducha svojho prvomyslivého a mladistvého v bájosloví, umení i živote dejepravou na všetky strany hlásanom a u sveta i obdivovanom, nám Slovanom nepozostáva iného, ako pokoným a najmladším v dobe, v času a veku práve tomto odhalovať tohože prvomyslivého a mladistvého ducha našich praotcov; prenášať ho v knihy i umenia, vystúpiť s ním na výstavu svetovú. A tu podobné sú naše báječné povesti oným predpotopným pozostatkom a fossiliám, ktoré náš najnovší vek vyhrabuje z útrob zeme a po tisícerokoch úkrytu pribral sa k jejich vysvetlovaniu i k sostavovaniu predpotopného zverstva a zrastlinstva z nich. Rozdiel je však ten, že fossilia tieto zmŕtvely, zkamenely a samy za seba a zo seba hovoviť nemôžu; ale naše *tisícveké povesti zachovaly svôj život, hovoria vždy touže myšlienkou, týmže živým slovom, čo pred tisíce rokmi.*

„Zachovaly život svôj, zachovaly sa povesti ľudu báječné tak jak pred tisíce rokmi boly, hovoríš: nože, preukáž, dosvedčuj nám to aspoň pravde podobne, a viac uveríme ti!“ Takto slyším mnohých mysliet na hlasno, aj sám cítim, že viac dokážem zachovalosťou povèstí pri jejich báječnej podstate a celosti, nieželi akýmikoľvek konjekturami o jejich veku a starobilosti. I rozpoviem vám ďalej toto dvoje: jedno, z čeho súdiť, že povesti naše zachované sú pri svojej pôvodnej starobylej podstate a celosti; druhé, čo zvláštne prialo tomu, že slovenské báječné povesti v Tatrách z tej svojej bájnej doby až do dnešnej kresťanskej časodoby prechovaly a zachovaly sa u ľudu nášho.

84.

Starobylú, pôvodnú zachovalosť podstaty a celosti našich povestí z iného vyhádať, iným odôvodniť nemožme a nemáme jedine a zasa samými povestiami, jaké dnes pred nami z úst ľudu vzaté ležia: tak ako súdivame pri každom duchovnom i hmotnom pomníku a diele, jehož pôvod v neznámnej dávnosti mizne oku nášmu, z pomníka a diela samého, z jeho *obsahu* i z jeho *vnešnej podoby a ustrojenia.*

1. *I sprítomnime si ešte raz celý obsah povestí:* názory, myšlienky, predstavy, pojmy o svete i Božestve v nich obsažené, zobrazené; pomery ľudské v nich vylíčené a jako na dejište vyvedené. Nudil by som vás, keby som ešte raz vykladal číru čistú báječnosť jejich alebo tú milú prvotnosť pomerov, jednoduchosť obyčajov a cudnosť mravov, prísnosť a spravodlivosť práva, ktoré veci samy za seba hovoria, že tak zachované sú, jako zachovať mohly sa kremä v poviestkach, jako zadržaním jejich zachovaly povesti svoju vlastnú prvotnú a báječnú podstatu od vzniku svojho až na dnes. Komu pri čítaní povestí sám obsah jejich neotvára oči, že podstatná a báječná pretrvala ščastne všetky

možné premeny a zvlášte udržala sa na povrchu i pri návale prúdu názorov a myšlienok kresťanských, tomu darmo hovoril bych viac.

Iste medzi povestiami nachodíme postup od dávnejšieho k pokročilejšiemu, ale postup ten nepresahuje medze báječnosti a tak medze dávnej zachovalosti, — ako poukázali sme na to v § 80. — Iste nachodíme v nich prídavky už z veku kresťanského pošlé, ako v tom istom § 80 poukázali sme a v Úvode ku prvej knihe povestí nášho vydania (str. IX) takéto povesti *pokresťanenými* prezvali sme. Ale veru i len *prezvali* sme jich tak, bo vlastne a pôvodne predsa len *prabáječné* sú, ako ukázano čiastočne v § 80. — Iste v našom spomenutom vydaní povestí prastarých báječných časov dočítate sa aj povestí takých, v nichž báječnosť slabo zachovaná je; ale toto nemení nič na druhých skutočne prebájnych povestiach, a čo o tom súdiť, jak uvažovať takéto (žartovné) poviestky, o tom príhodnejšie príde nám preriecť nižej v § 85, *b)*. — Iste, že v samých prabájnych povestiach dočítame sa vecí vzatých už zo života nášho terajšieho n. pr. spomínané už krsty, sobáše, kríže; pušky (flinty), žemličky, pípy (fajky a fajčenie) a t. ď.; ba najdeme aj pojediné mravy a obyčaje novejšieho veku. Ale ani tototo nemení nič na podstate a celku dobre zachovaných báječných povestí. Sú to prídavky a podrobnosti, ktoré súdna kritika snadno oddeľuje od jadra alebo nahradiť môže dávnymi pravými vecmi a výrazmi n. pr. miesto „vzal flintu" snadno domyslíš sa, že dávnejší poviestkár bolby užil výrazu: „vzal kušu." Miesto krstov a sobášov ukázali sme v samých povestiach Lomidrevo a Víťazkuchta ako úkony tieto nakreslené sú i dľa spôsobu prvobájneho, kde ešte v rodinách terajších krstov a sobášov nebolo. Prebehom liet, premenou rozličných života úkonov, uvedením nových nástrojov a t. ď. ani ináč stať sa nemohlo, len tak, že vykladači a rozpravači povestí na miesto dávnych do zapomenutia prichodiacich vecí a výrazov dovolili si položiť veci známejšie, užiť výrazov, ktoré poslucháči snadnejšie zapamätovali sebe. Rovná sa to mochu, ktorý časom obrastá praveké žuly, ale zrno a jadro jejich nemení; ba radšej pokrýva jich, aby nepohodám vystavené príliš nezvetraly.

85.

Od zachovaného jadra a podstaty povestí obráťme sa už teraz ku škrupine, v ktorej zachovalo sa toto jadro čiže..

2. *Súďme z dnešnej úpravy a z ústroja povestí*, jak ony i zovnútorný svôj oblek a pod ním aj to starodávne báječné srdce čiže jadro svoje zachovať mohly a zachovaly.

a) *Fantastičnosť* líčenia i obrazov bije nám tu predovšetkým do očú. — Jak veľmo ľubujú si po dnes naši prostonárodní rozpravači vo fantastičnosti, vidno z toho, že nikda nikde neviažu žiadnu povesť k žiadnemu času a miestu, všetko to zneje: kedy bolo, vtedy bolo; kde bolo tam bolo. Rovne niet určitých mien ani najhlavnejších osôb povestí; všetko to koná kremä ten u ľudu

všeobecne obľúbený Janko alebo popelvár, králevič, pastierik, šuhaj, brat, sestra, dievčička, panna, pastorkyňa, atď.; všetko priviazano je (rovne času a miestu) k osobám neurčitým, neznámym. Jestliže aj dané sú daktorým hlavnejším osobám mená vlastné, i to sú mená všeobecné krstné n. pr. Miško, Anička; alebo mená takže na neobvyklosť, na báječnosť a obrazotvornosť upomínajúce, ako n. pr. mená samými vypravovateľmi ľudu pospolitého dané: Šurienka a Atalienka, Mahuliena, Vintalko, Vineta, Láskykvet, Vnocipekná, Dalajláma, Lomidrevo a podobné; ako tiež mená pozdnejšími podavateľmi a spisateľmi do povestí vnesené: Radúz a Ľudmila, Dragomír, Dražko. Človek ako človek, v skutočnej svojej postave a bytosti, objavuje sa v našich povestiach len zriedka. I tu skoro prekročí medze skutočnosti a obyčajnosti, prechádza v bytnosť kremä obraznosti možnú, myslitelnú, ako temer každý bohatier lebo bohatierka povestí, keď už silami a prostriedkami nadprirodzenými dejstvovať začnú; také fantastičné je i zverstvo a zrastlinstvo a celá príroda povestí. Bo hľa, plno tu postáv obrovských, tvorov ohromných, divotvorných, miest a hôr a krajín zakliatych, výjavov nevídaných, vecí neslýchaných. Celý obraz i dej povestí i celé predstavenie jeho zavinuto je v tajomnosť nevyskúmateľnú, oku i sluchu obyčajnému podivnú, kremä v obrazotvornosti možnú.

Táto *fantastitičnosť je ako najjistejšou známkou starobylej zachovalosti povestí*; bo ona najbližšie stojí k veku tomu detinskému národov, kde mysel ľudí tekala ešte len v obrazoch, ľubovala si v neobyčajnosti a podivnosti, prekypovala bujnosťou, neviazala sa určitosťou a určovaním času, miesta a dejov i dejstvovateľov.

Fantastičnosť obrazov, postáv a dejov nachodíme podobne v bájach gräckořimanských, jak podáva jich Ovíd v diele Libri Metamorphoseos; tiež v romantickom básnictve kmenov rimansko-germanských. Ale tuná je fantastitičnosť už ďalej k jasnosti a určitosti vecí pošinutá, nakoľko i v Ovídových bájach i v romancách a balládach našich susedov udané sú určité miesta dejov i osôb dejstvujúcich, nakoľko i samé deje vypadajú už ako polobáječné a poloskutočné. Také polobáječné poloskutočné rozprávky máme i my o Krokovi a jeho dcérach na Vltave, o Krakovi a Vande na Visle, o Sibyllii, Mage a Vande na Rymave, tam k Prahe a Krakovu tu k Hradovej nad Tisovcom a k Maginhradu nad Skálnikom a Orlajovcami priviazané a jakoby o určitú dobu i skutočnú udalosť oprené. Báje a rozpravy takéto stoja už o krok bližej k novejšiemu veku a o krok ďalej od pôvodnej zachovalosti, nakoľko kremä fysická nemožnosť toho a takého deja (n. pr. o zkvitnutí styka Premyslovho) ukazuje na báječnosť, ale miesto i osoby i času určenia ukazujú na skutočnosť. I naše povesti, ďalšiemu básnickému a sochárskemu lebo rezbárskemu umeniu do ruk odovzdané, boly by časom prešly v takéto rozpravy k určitým miestam, času a osobnostiam priviazané; bolyby snaď znely o Svetovidovi, Svantovítovi, Svarohovi, Radhostovi i Perúnovi; bolyby snad pripútané k Retre, Vinete, Arkone, Kyjove, Krakovu, Prahe, Nitre, Belehradu atď.: keby nebolo

zastihlo jich uvedenie kresťanstva s dejmi svojimi k Bethlehemu a Jeruzalemu priviazaného, časy a chvíle svoje určujúceho zrovna v tom veku a v tom stave, kde ešte len na prvotnom stupni svojho rozvitku stály, kde ledva ešte začaly prechodiť v umenie čas, miesto a osoby svoje určujúce, ako stalo sa s práve spomenutými bájmi o Kroku a Kraku, o Libuše a Vande, o Mage a Vande našej slovenskej a snaď i všeslovanskej.

Lež práve že ani tento prvý krok ku pokročilejšiemu nmeniu urobiť nemohly od praúpravy svojej plnej fantastičnosti, to svedčí o pôvodnej zachovalosti našich povestí. Možno súhlasiť s Mickiewiczom vo výšspomenutom diele o povestiach tvrdiacim, že naše deti z úst svojich pestúnok a varovkýň očúvajú po dnes v prvotnej zachovalosti báje sveta pradávneho, to čo deti Gräkov učili sa zo sústavy bájoslovia svojho, čo Italci, Španielci, Francúzi a Nemci znajú už len z novších svojich ballád a romancí. Prvotný ten nádych, ktorý tak krásne pobrnieva sa na sviežom ovocí a vábi oko i chuť človeka, nenie ešte zotretý z ovocia stromu toho, na ňomž zrodily sa naše povesti práve pre pôvodné zachovanie jejich fantastičnosti, ale i preto, že aj ináč zachovaly svoje starodávne ozdoby, o nichž ďalej hovoriť ideme:

b) *Duch slovenia, povestenia.* — Práve tie fantastitičné deje a veci svoje rozprávajú povesti slovom tak *kladným, určitým* a *vážnym*, akoby všetko tou najnaozajšnejšou skutočnosťou bolo. Duch či vnútorný námer i spôsob tohto slovenia je tak *prísny* a *zbožný*, akoby všetko týkalo sa tých najdôležitejších vecí, posvatných a klamať nemohúcich právd; — ako podotkli sme častejšie, že povesti svoju najpodivnejšiu obraznosť berú za skutočnosť a pravdivosť; ako behom úvah našich poznali sme na dostač, že povesti sú náuky zbožne ctených právd náboženských a prísne zachovávaných povinností rodinných i ľudských. Len že pri tom všetkom zachovávajú povesti aj nádech istej nevinnej veselosti, zábavnosti a tak námer tichého, nebadaného vkrádania sa do srdca. —

Takýto duch a spolu i spôsob slovenia v povestiach našich všade je plný viery, bez včetkého pochybovania: všade plný úprimnosti a presnosti, bez všetkého vytáčania na pravo lebo na ľavo; všade plný vážnosti bez smiechu a žartu lebo povoľovania; všade plný jadrnosti a prostorekosti, bez všetkého zaobaľovania; všade plný priamosti a kladmosti, bez všetkého pobočného úmyslu lebo zámyslu, bez všetkého upierania lebo zapierania. Povesti tu nič neukrývajú ani neprikrývajú; s každým pomyslom idú rovno von na svetlo. Neznajú žartovať, nevedomý jim klam, nevysmievajú sa z nikoho a z ničoho, neznajú lichotiť ani povoľovať; kráčajú všade priamou cestou istoty svojej; veriš, neveríš; ľúbi sa ti lebo neľúbi — o priazeň tvoju ani o prisvedčovania lebo neprisvedčovania tvoje naskrze nestoja. Ale ani nemáš v nich upierania pravdy ani pochybovania o nej ani jej zahaľovania ani nijakého tajenia a pokrytstva. Povesti ukazujú vždy líce svoje a líce každej veci a tak aj chcejú, aby sme nemysleli ani my na licho t. j. nehľadali pri tom opaku a smyslu iného, len práve toho kladného, úprimne a vážne vysloveného; aby sme ne-

brali slová ináč, kremä tak prísne a presne, ako práve znejú, ako smysel svôj priamy sebou nesú v spojitosti a duchu tohto priameho slovenia. Povesti tu vyznávajú vieru svoju, učia pravdy svoje jak úprimne tak smele, jak určite tak bezo strachu; líča mrav i povinnosť vážne a prísne; zatracujú každý hriech odhodlane, pred samou Babou i pred drakom neohrožene; na svetlo vyvodia každú cnosť opustenú a v prachu zaviatu, ažby odiala sa rýdzym zlatom zaslúženej odmeny a pochvaly.

V duchu a spôsobu tejto úprimnej kladmosti, presnej jadrnosti, prísnej vážnosti a vierou nadchnutej zbožnosti slyšíme hovoriť kremä vieryplných a a neohrožených zvestovateľov právd a povinností náboženských, ktorým neide ani o priazeň ani o bázeň ľudskú, ktorí postavili sa do šíku jedine za pravdu a právo. Duch tohto a takéhoto slovenia náleží kremä človeku a národu vo viere a prijatí pravdy rýdzemu, pochybnostiami nenarušenému; náleží veku prvotnej úprimnosti a pravdy, veku bázne a studu pred neprávosťou, veku alebo presvedčenosti, ktorá z celej duše nenávidí obaly, dvojsmysly, výsmechy, lesť a pokrytstvá. Vek tento my už nebárs žijeme; presvedčenosť ťažko si nadobúdame, ešte ťažšie udržuje. Humoresky a satyry novšieho umenia, naše žarty, posmešky a povedačky zaháňajú od nás tento vek zlatý; naše dvojsmysly, pochybnosti, vytáčky a zatáčky, upieranie pravdy, mámenia seba aj druhých všelijakým okolkovaním a lichotením, čítanie medzi riadkami, danie reči k zaobalovaniu a ukrývaniu myšlienok naších — všetko a čo viac k tomu temer nemožnou činí úprimnú presvedčenosť a priamo presvedčovanie i slovenie pre druhých a blížnych našich. Len povesti nevyšly von z tohto raja svojho. Svetu ostávaly ukryté, že ani zmámiť ani násilne vyhnať jich nemohol, a samým nechcelo sa jim ísť opustiť nevinnosť a úprimnosť. *Preto aj pokladáme jich za starožitné, za dobré a verné dietky prvého veku nevinnosti, schovanice mladistvej doby národa viery plného a pravdy milovného*, nezkaženého ešte ani tam, kde blúdil a v obraznosti i snivosti svojej hore dolu tekal; *uznávame jich za verné a pravé, nakoľko až na dnes zachovaly ducha svojho priameho, kladmého a zbožného slovenia zásad svojich.*

Ovíd zachoval túto vážnosť, priamosť a zbožnosť prvotného báječného slovenia vo svojich XII knihách o preobrazovaní. Novejší Italci, Španielci a Francúzi vniesli do bájov svojich a do svojej z nich vyvinuvšej sa poesie romantickej ducha skeptického a posmešného. Nemci urobili takže, a spolu zpotvorili svoje báječné povesti, ktoré dajedny i so Slovanmi spoločné, totiž a bezpochyby od Slovanov Polabských a Pomorských (nimi ponemčených) prevzaté majú, vtipkami a všelijakými narážkami; pretvorili si jich v mravokárne bájky. Tu utvorila sa naposled novomódna literatúra románov, novell, humoresk a satýr, v duchu tomže skeptickom; pravdu, krásu a dobro zprevracajúcom. I my dotknutí sme duchom týmto aspoň čiastočne v novejšej literatúre našej; ale povesti naše ešte nie; ešte nikto nezpotvoril jich na parodie. I ľud náš v tomto čase nenie prázdny ducha toho skepticismom

oviateho; *ale báječné povesti svoje rozpráva si vždy v duchu jejich dávnejšej úprimnosti a zbožnosti.*

„Ale veď aj v tvojom vydaní povestí čítame hneď celé rozprávky žartovné a vysmievavé; tu máš i pri báječných povestiach mravokárne začiatky; tam zasa pri zakônčení povesti na vŕbe vyzváňa, že i tvoji rozpravači niesú prázdni žartu a humoru; ba v samých povestiach smejeme sa hneď na Laktibrade požierajúcom horúcu kašu z pupka Miesiželezovho, hneď na Dlhom nose alebo i na rohoch kroz mreže na ulicu vystrčených z hlavy kráľovskej kňahyne" — takto nadhodíte mi. Tak jest, prisvedčujem vám; istotne to nepatrí do bájov zbožných ani nenie výplodom ducha toho, v ňomž složené sú a slovené bývaly báje aj bývajú. Žarty a smiechy pri rozprávaní povestí báječných sú už novejšej doby votrelstvom nezasvätených do veci zbožnej; sú to premeny a prívesky k veci vlastne nenáležité; sú to výminky, o níchž hovorievame, že pravidlo bez nich nebýva. Smiechu a žartu pri vypravovaní povestí často príčinou býva rozličné a medzi inými i trocha skeptické, dorastlejšie posluchâčstvo v schôdzkach ľudu; príčinou je teda nie samo povestenie, ktoré deje sa vždy zbožne a vážne. Moja nebožká matka, vzdelaná a čítavá slovenských i nemeckých spisov, bola nám deťom tak nadšenou rozpravačkou povestí a povestila vždy zbožne, akokoľvek aj stará Hana z prostého ľudu pošlá varovkyňa pri nás deťoch. Zbožní takíto rozpravačí a rozpravačky, keď badajú posluchâčov hotových k zasmiaťu sa, pomáhajú si tým, že sami zadržia vážnosť a nadšenosť, že ani najmenším ťahom tváre lebo posúňkom údov neprezradia smiech, trebárs posluchâči rozchychotali sa. Znak to najistejší, za jak zbožné pokladajú i sami svoje vypravovanie, jak naskrze nebývaly smiešné ale maly svôj báječný význam aj veci také v povestiach, nad ktorými dnes usmievame sa. Za príklad vezmime len tie rohy v pov. Janko a Macko (vidz str. 372 I kn. Sl. Pov.), kde ľudia na ulici nesmejú sa, len ľutujú, len stráchajú sa tejto pokuty za neprávosť uloženej. — Rozprávky ale žartovné (n. pr. Dvae Šibalci, Či še hnevace, O Mechúrikovi a podobné) sú, aspoň v takom spôsobe, už výtvory času a ducha novšieho.

My vydavatelia povestí podržali sme v báječných povestiach všetky smiešne a žartovné a jakékoľvek výrazy, výjavy, začiatky i zakončenia povestí, jak od ľudu sme jich prejali. Jak napospol tak i v tomto šetrili sme vernosti vo vypravovaní, trebárs jednodruhé aj ináč boloby sa hodilo do krámu nášho ponímania povestí; trebárs vedeli sme, že jednodruhým aj urazíme cit a vkus nevejší a smiech lebo nevoľu vzbudíme, kde toho netreba, ako n. pr. aj tou svačinou Laktibrady na tom holom pupku Miesiželeza a Kopivrcha v pov. Lomidrevo. — Ostatne veci tieto potrebujú ešte dôkladnejšieho uváženia a budúceho riešenia o tom, čoby v povestiach práve len na smiech odmerano bolo a čoby pri všetkej smiešnosti predsa len báječný význam malo.

Jestli kremtoho najdeme pri všetkej zbožnosti vypravovania v povestiach aj *veci a výjavy nežnejší pocit veselosti budiace, milo a príjemno zábavné*, to už patrí k tomu druhému, na začiatku tohto odseku spomenutému, totiž k tomu

nádechu nevinnej veselosti a zábavnosti povestí. Ostáva ale v celku duch slovenia a vypravovania vážny, zbožný, kladný, vierou a pravdou unesený, nadšený, ako spoluznámka starobylej zachovalosti báječných poviestok. — K tomuto druží sa

c) *Odmeranosť a jadrnosť slov, výrazov a viet.* — Povesti nie žeby úzkostlivo vyberaly, čo a jak majú vysloviť, ale iste majú už svoje určité, obľúbené, obvyklé, riekolbych stereotýpne slová, výrazy a vety, ktorými udávajú svoje pojmy, ktorými často i opätovne hovoria, nímiž kremä to rozumieť možno aspoň dlužno, čo a jak povesť povedá a povedať chce. Vetenie býva jadrno krátke, rozhodné, neroztáčivé a nakoľko len možno bez incísov a podriadených viet. Ľud náš ako napospol v hovore svojom zachováva túto precísnosť a najde na každý pojem jeho pravý výraz, tak zvlášte šatrí toho pri povestení, aby nepovedal ani viac ani menej, len koľko jadrne a prave srozumitelne poviedať treba. Keď k tomu i pekne a básnicky vysloviť sa zná, to je umenie jeho; to je zvlášť *umenie odmeranosti a jadrnosti povestenia jeho.* Čítajme na to: Zlatá Podkova, Sirota, Zlý brat, Laktibrada (z čiastky), Had, Mačička a psík a iné povesti zrovna akoby z úst ľudu vzaté, ba ako dve prvé jednotlivcami z ľudu pošlými do našich Zábavníkov aj napísané. Ale napospol pri vydávaní povestí chceli sme a chceme vernými ostať tejto odmeranej a stereotypnej jadrnosti povestenia; od nejž však i odchýlky najdete, kde tak n. pr. slovenie a vetenie široko roztáča sa a nenie prázdno hľadaných výrazov alebo i germanismov a latinismov. Keby sme boli za onoho času v stenografii sbehlí bývali, boli by sme značili všetko hneď z úst ľudu na papier a tak docielili tej jadrnosti a precísnosti vyžiadanej verne. Ale i takto zachované je slovenie a vetenie až na možnosť verne; bo povesti tieto písali síc mladíci ešte na školách latinských a nemeckých študujúci, ale predsa tí, ktorí ešte neďaleko stáli od domácich kozubov alebo písali jich mužovia dľa povolania v ustavičnom obcovaní s ľudom postavení, všetci s úmyslom úprimným, aby od pôvodnej reči ľudu neodchylovali sa. V čom predsa odchýlili sa, režeme na rováš jejich latinského a nemeckého vzdelávania sa.

Lež navráťme sa k spôsobu vypravovania u ľudu bežného. Ten je, ako sme ho výš udali, a v tom spolu poukazuje na istý *básnický rythmus*, básnický rozmer a súmer, ktorý pri rozprávke dobrý vykladač ľudu po dnes zachováva. Že naše povesti za dávnejších časov vypravované bývaly v rozmeroch básnických čiže vo veršoch snaď len čiastočne snaď aj cele, na to poukazujú zachované v nich dosial sloky básnické, jaké často najdeme n. pr. Zlatá Páva, Jelenčok, Bračok Vtáčok, Baláž atď.

d) *Prostota maľby čiže líčenia.* — Ona záleží v tom, že povesti všade podávajú kremä hlavné a rázne ťahy, vynikavejšie barvy a jim primerané i hrubšie stieny pri opisovaní svojich obrazov, osôb, výjavov a dejov, bez toho žeby kde púšťaly sa do podrobností a obšírností. Obrazy svoje berú k tomu z prírody a života prostého; obrazy to a maľby snadné k predstaveniu si a doplneniu obrazotvornosti každého človeka prostého, jednoduchého,

syna prírody, ktorí povesti a maľby tieto v nich sám si utvoril a vnich svôj vkus, svoje zaľúbenie nachodí. Také sú všetky porovnanky a prípodobnenstvá v povestiach n. pr. dievčina ako malina, šuhaj ako kalina, mocný ako dub, ako jedla, červený ako ruža, jiedol akoby pálil, uteká ako vetor, atď. Také sú všetky opisy či krajov či osôb či dejov n. pr. pri líčení krásneho, odkliateho krajoobrazu dosť povedať: všetko rozvidnilo sa do kola, hora rozvila sa, ľud i zver ožil; strom všetko krási, voda premenisté peny vyhadzuje, vtáčik tajnosti vyspevuje. Na označenie hrôz zakliata v mesto vymrelé, všetko do kola zkamenelé alebo tma ako v rohu, pusto a ticho všade. Na líčenie osúdu ščastných: radosti nebolo konca kraja; nechybovalo jim už len to vtáče mlieko. Nad sirotou dosť zavzdýchnuť, že ju macocha drvila ako kyslú plánku a jiest jej nedávala; nad biedou domu, že hriechu v ňom pribývalo a chleba v ňom ubývalo. Na predstavenie svetskej krásy Mahulieny dosť, že jej nikto nesmel v oči nazreť, každému pri tom zatočila sa hlava; všetek ďalší opis ujalby z jej svetochýrnej krásy v očach naších, žiaden nevyrovnalby sa samej pôvodnej kráse. — Baby sú vychudlé ako trlá, trlice, triesky a najviac ak majú pri tom zuby ako koly, oči ako lopaty. Hrôzy postele Matajovej predstavme si, keď čujeme, že vidiaci ju dobre od strachu z nôh nezpadnul, to len tak voľač na nej ihralo ako oheň lebo voda, ale nenie to ani oheň ani voda (niečo ešte hroznejšieho ako živly tieto v svojom divom pustošení), hrozný meč Matajov zmizne v tom až na rukoväť. O nebeskej sláve a jej ščastí dosť, že tam pútnik zapomína na otca, na nevestu i na všetko milé na zemi, že troje storočí ubehne mu jako tri krátke hodiny, a viac vraj čoby aký múdry človek o tom nerozpovie.

Povesti takýmto nedoplňkom svojích obrazov pobádajú našu obrazotvornosť, aby domaľúvala si sama jednak dľa ľúbosti jednak dľa schopnosti, čo v nich nedopovedané. Obrazotvornosť posluchäča je práve preto vždy živá, vždy napnutá. Toto rátanie na obrazotvornosť posluchäčov pochodí až na dnes z veku toho, v ňomž vznikly povesti, z veku prevladujúcej, suchopárnosťou rozumovania nevysušenej obrazotvornosti, *a v tom povesti jak živé boly pri šriedle svojom tak živé prúdy svoje zachovaly až po dnes.* Tieto dietky obrazotvornosti krmia a živia obrazotvornosť našu, pri každom svojom kroku na nové zjavy predmety jej poukazujúc; práve preto i z prostoty a jednoduchosti svojho líčenia vystúpiť nesmejú, bo by už nudily nás a staly sa rozvlačitými. Túto nudnosť a rozvlačitosť ponahávajú novomôdnym románom a novellám, preplneným až do úryhu opismi každej podrobnosti, — vyhýralým panicom a paničkám, jích vnady dávno usvadly, jímž lesku a blesku kremä falošné barvenie sa a prepych v strojení sa dodať môže. Povesti ale v svojom jednoduchom pristrojení sa ostávajú čerstvé mladistvé panny a dievčiny; jejich prvotný stroj a kroj nenie jim na ujmu a práve jedinný pristane sa jejích rumenným líčkam a tváram plným sviežosti prekypujúceho zdravia a života. Prepych a a lesk môdy mestskej zohyzdilby jich.

e) *Jednota a zaokrúhlenosť celku.* — Jako vajce lebo kuľa sama v sebe zaokrúhlená, tak je každá povesť ľudu sama v sebe dovŕšeným a dokonalým celkom. Ako kvapka rosy raňajšej na slniečku tak trplieta sa ona v oku, ktoré raz pozre na plnosť a súmernosť čarovnej postavy. Nič k nej pridať ani primyslet, nič z nej odňať nedovoľno; bo cele pominula by sa, nebolaby viac tým, čím je a má byť.

Každa povesť začína tu svoje vypravovanie hneď s hlavnými osobami, ktoré od prvu až do pokona na dejišti sotrvať majú; s udalosťmi, ktoré od hlavného deja a myšlienky povestí odlúčiť sa nedajú, hneď i na smer povestí poukazujú. Behom celej rozpravy každá povesť pridŕža sa svojho hlavnieho deja a svojej hlavnej myšlienky verne; jestli kde vtáča krátke episody, ba myslelbys, že vzdialila sa od smeru svojho, to zrazu svitne nám, že aj episoda nerozlučná je s celkom, že ho patrne objasňuje lebo doplňuje, že vedie k cieľu. A kde dej najväčšmi zamoce sa, tam i rozlúšti sa; tam práve vylúpne sa z lupiny krásne dovŕšený celok.

Máme v rukopisoch, ba aj v tlačenom vydaní na pr. Za Zlatým jablčkom a Dvanásti bratia a trinásta sestra povesti také, patrne len fragmenty, ktorým k tejto zaokrúhlenosti celku ešte čosi chybuje. Povesti to, jejichž úplnosť behom času utrpela ujmu, a ktoré možno všestranejším bádaním a sbieraním u ľudu ešte vynaísť a doplniť mohly by sa, ako sme to naspomneli v § 21. o poviestke, stvorenia sveta a zeme dotýkajúcej sa. Takéto pozostatky, odrobiny a fragmety, dávnych bájov, prirovnané k druhým zachovalým práve vysvedčujú nám, jak vzáctne sú tie druhé báječné povesti, ktoré zahovaly sa pri celosti a nenarušenosti svojej.

Toľko o zachovalosti povestí, čo týče sa jak vecí v nich obsažených (materia) tak aj zovnútorného jejich vystrojenia a podoby (forma).

86.

Čo zvláštne prialo tomu, že báječne povesti naše v podstate i vo forme zachované sú až na dnes?

1. *Príroda a poloha vlasti.* — Vlasťou povestí, v nejž ony nikým a ničím nepomýlené vládnu u kozubov a ohníšť od viac tisícletí, sú výšiny a doliny Váhu, Hrona, Ipľa, Rymavy, Slanej, Hornadu, až po Torisu i Ondavu, údoliny a úbočiny tisícich prítokov týchto značnejších riek a potokov Slovenska.

Príroda vlasti tejto je vo svojích krásach tak báječne dojemná, že jednak prostý ľud v piesňach vždy v nove tvorených, prírodu túto a tichý v nej život domácnosti ospevujú, jednak umelejší duchovia básnickí prihovárajú sa v nej k duchu, stvoriteľu krás a divov prírody; prihovárajú sa k duchu v nej, ztelesnenému; vidia v jej útčaroch, zjavoch a krásach svojho básnického ducha, svoje básnické pojmy a myšlienky ztelesnené; oni oživujú v nej a ona ožíva v nich. Vo vlasti tejto stoja Tatry, stoja po dnes jako nejaké báječné sklenné hory, lesknúc sa kristallmi, keď Baba zima, zamknúc zlatovlas a

a zlatošat panny, poseje jich sviežim sňahom a ľadom, slnce ale doletí na to v blesku svojom i ožiari lesklé štíty a sokorce jejich. Keď ale za tým králevič slnce nad Babou zvíťazí a zlatú pannu leta zo zakliaťa vyvedie, tu rozvíjajú sa stromy, čo všetko krása, vtáctvo tajnosti milóstné šteboce a vody živé premenisté peny vyhadzujú. V kamenistých dolinách Tatier, v úžlabinách temných, kam ledva vysoké slnce Janovo dosvieti, kde okrem žulových rozvalín ledva niektoré pne- vetrom rozkácaných smrekov a svrčín vyčnievajú, v týchto úvalinách a hlbočinách odvečnej, leda úplazmi melúcim sa kamením lebo popod skaliny bôlne stenajúcim potôčkom prerušovanej nemoty, v týchto nepriam dostupných údolinách, do nichž brany skál zkamenetými drakmi strežené vedú, v nichž do hora strmiace balvány upomínajú len na desné podoby zkamenetých ľudí, zverov a postáv obraznosti alebo na vymrelé zámky, ktoré údoliny takto pre seba tvoria svet hrôz, divov a tajností: tu najdete po dnes nie tak obrazy ako radšej skutočnosť v povestiach nakreslených zakliatych krajín. Na území vlasti tejto možno i dnes osamelému pútnikovi zablúdiť do hustých hôr a polôm čiže pralesov, v nichž len víchry a hromy porážajú stáročné stromiská na zem, kde len havrani a krkavci zakráču ti nad hlavou, orol a sokol vznesie sa vo zvýš; ledva vídať vtáčika jarábika, nieto ešte človiečika, ledva líška prebehne popred opusteného, podesí ho divý vepor lebo medveď, húštinami týmito vládnucí. Príroda takáto je vernou matkou a pestúňkou povestí ona sa jich po dnes chová zdrojmi svojimi, povíja povojníkmi, odieva odedzami.

Poloha vlasti tejto nedostupná je sama v sebe cudzinstvu. Hornatosť a úzke priesmiky zamedzovaly mu prístup, ba neschodné vrchy ani nevábily ho k sebe, došlých neveľmo výtala, nedlho držala skúposť plodín pre početnejšie obyvateľstvo a prácnosť vydobývania živnosti. Kraje naše prialy vždy kremä praľudu svojmu, horniakom pri kráse prírody na jej skúposť a nepohodlie zapomínajúcim, pracovitej skromnosti od praredu navyklým, svoju utúlevú domácnosť nadovšetko milujúcim a jej mravy vďačne pestujúcim. Tatrám z tejto strany Dunaja a z tamtej od Visly a Dunajca i Dniestra, nemavším kedysi nižiadno cudzie susedstvo, najlepšie súdeno bolo prechovávať autochtonov svojich i ducha jejích totiž povesti, názory a mravy starodávne. Povieme o tomto nižej i viac.

87.

2. *Ľud prírody.* — Povesti, ako sú ako sme jích presadili do verejnej zahrady spisov, u kohože sme našli u koho sú vlastne doma? U roľníkov a pastierov, najvýš u remeselníkov dedín a mestečiek; jestli ešte vyšej vo svetliciach panských, to už len ako varovkyniami z ľudu onoho pošlými sem jaksi kradmo na milosť i nemilosť uvedené. Pestovateľom jejich bol teda ľud celým svojím živobytím na prírodu upravený, ustavične pod jej dojmami žijúci, ľud prírody už sám sebou.

Ale nie dosť povedať, že ľud tento už chtiac nechtiac v prírode hýbe sa a trvá: preukážme si, že on má aj ducha a srdce pre dojmy, pre krásy a

vnady tejto prírody a tak že aj v tomto vyššom duchovnom smysle je pravým ľudom prírody.

Ľud náš poňal a zamiloval si prírodu z tej stránky, kde je ona aj na ujmu prírody aj na úkor pohodlnosti pekná a milá; nevyhľadáva teda bohaté veno zemských darov a pokladov od tejto svojej nevesty, zahľadel sa radšej do jej bystrého oka, na spanilé líce a samostatnosť postavy, na srdce dojímajúce vnady svojej ľúbenice. Vidzte len skutočnosť, že neobýva a neobrábä zem svoju pre živnosť a pohodlia, bo živnosti tu skúpo a pohodlia málo; ale on len obrábä a vzdeláva zem krvopotne, bo milšie mu samé obrábänie zeme, ako jej bohatá lebo skúpa odmena, ako jeho vlastné pohodlie. Pastieruje a robotuje často len aby pastieroval a robotoval. Núdza v skutku vyháňa ho z domu a z prírody jeho tatranskej na zárobky a obchody po ďalekom svete, a to hľa! aby krvačný zisk strovic navrátil sa do domu, uľaviť macošstvo skúpej prírody, však pobudnúť predsa len v nej, tu pocítiť sa ako doma. Sťahovanie sa do žírnych rovín Dolnej zeme otvorené mu vždy, lež v skutku je veľmo slabé a mnohý vysťahovalec navracuje sa na svoje Horniaky zasa len psotu, biedu z pleca na plece prekladať. A kde aj založili našinci osady na pustatinách (Čaba Jeleňovo), to otočili jich hneď upomienkami na krajšiu tvár prírody tatránskej stromami, zahradami a viniciami. Priemysel a remeslá u nás viaznu na prvotnom stupni nerozvitku, ač u ľudí schopnosti a v prírode suroviny dosť. Čo to? Naši priemyselníci a remeselníci niesú lenivci, ale ako o Jure kľuje sa trávička zo zeme a, čobys ju vraj mlatkom do zeme drvil, len kľuje sa, tak oni tiahnu sa von z domu a dielny k hospodárstvu a do prírody, milovanie tejto víťazí nad milovaním remesiel. Nie len dediny a mestečká, ani ohradzené mestá naše nesmejú byť bez zahrád a sadov pridomných; pozrite len na tú našu starodávnu Zemnicu (B. Štiavnicu), jak od Červenej Studni dolu ubočinámi zelenie sa zahradami: Slovák nie v múroch ale v zelenej prírode cíti sa byť doma. Kiemtoho väčšie mestá (Požúň, Bystrica, Levoča, Košice) pomáhal mu stavät múrami a hradbami vďačnejšie otáčajúci sa Nemec. —

Túto uľúbenú prírodu jak poňal Slovák zo stránky jej dojímavosti na ducha, zo stránky jej krásy a miloty, a jak od nej ani na chviľku odtrhnúť sa nemôže, o tom svedčí vrava ľudu kvetistá, slovenie a rečnenie jeho každodenné plné z obrazov prírody vzatých, ozdobené nepočetnými porekadlami, podobenstvami myšlienku vždy konkrétne vyjadrujúcimi. N. pr. nič nestane sa bez príčiny, to on povie: ani lístoček nepohne sa žeby nezavialo; jeho práce a mozole zelenajú sa mu, bo hovorí: Komu sa nelení tomu sa zelení; on hladí jako jazvec, načúva ako zajac učupený, vraví sladko ako mäd; líška sa ako líška; rumenie sa ako zora lebo ruža; hanbí, červenie, páli sa ako plamen; nepohne sa ako kameň; hnevá sa nadurený ako sova; s dobrým človekom môžeš i poorať i posiať; mnohého mu je toľko ako čečiny, ako lísťa; maličké mu je ako rybka, hybké mu je ako šípka; atď. Tu ľud náš len slú-

chať a obdivovať načím, ako všetko a vždy poetične vraví, ako pekne krásami prírody svoju každodennú vravu ozdobuje.

Jak dojimami a obrazmi prírody nie len ozdobovať ale aj budiť chce ľud náš v sebe i u druhých city a pomysly krásy, miloty, rádosti, žiaľu atď., o tom svedčia najlepšie prostonárodné piesne dávňajšie i novšie. V ních nemáte sloky bez obrazu z prírody vzatého. Čujte na to dievčiny a mládencov, kdekoľvek a kedykoľvek spievajúcich; otvorte knihu spievanok, kde naťapí sa vám, z každej strany tvrdenie toto vyčítate si.

A nie dosť na tom, že príroda budí pocity a pomysly básnické v srdciach ľudu nášho, ľud na vzájom tak prilnul k nej, že domnieva sa vzbudzovať tieže pocity svojich vnútorností aj u prírody, že ona tedy spolucíti a spolumyslí s ním. Ani nie dosť, že on dáva sa za tlumočníka týchto citov a pomyslov nemej prírody ale domnieva sa, že i príroda vedomá je toho a chová tiež city k nemu: on shovára sa s ňou, ona jemu odpovedá alebo ona i prihovára sa. To je ten dávny baječný vnútorný pomer k prírode u ľudu po dnes živý, to je oživenie, oduševnenie, až zbožňovanie prírody, o ňomže hovorili sme v § 68., 69., 70. a v poslednejšom uvádzali sme aj pozostatky toho až na dnes.

Jak živý je pomer tento k prírode čo k súcitnej a súvedomej s človekom, ukazuje Ľ. Štúr z prostonárodného básnictva v spomínanom už spise o piesňach plemien Slovanských str. 24—37, uvádzajúc i príklady, ako príroda je účastnicou slasti i strasti ľudských, v akom bližšom uvedomelom obcovaní stojí príroda s človekom slovanským, a on s ňou, ako ukazy prírody konajú úrad väčší, ako neživotné hmoty priberajú osobnosť atď.

Jak ešte živší je názor a pomer tento v každodenných porekadlách a pohovorkách ľudu nášho, na to predstavme si prírodu tak zosobnenú a sávedomím (totižto tým zdánlivým) obdarenú, ako ju predstavujú len nasledujúce vety *hora* má veľké *uši* — čuje, zradí ťa; keď kto kľaje (zlorečí), až *zemi ťažko* býva od toho; tulák potíka sa, akoby ho ani *zem za syna nemala;* tak sa prosí, žeby sa aj *skala pohla; ide* slnko do hora, *ide* zima do dvora; zle je kde už *jasle* za statkom *idú*; *čuje kosa* kameň; človeka ale núdza pripre, bieda morí, psota trápi, mráz prechádza, strach a zima mu kosti drobí, hlad ho opáše, zima prikváči, smrť preskočí, noc pomaly prikráda sa k nemu, a on zasa prácou biedu straší, ztrach zo seba ztriasa, hlad zaháňa atď. akoby tie veci samé uvedomelé osobnosti boly; z chorých samá ťažoba vyzerá (personificata aegritudo), zrádnik chorého vychytí. Pohovorky: ľakla som sa, že ani duše vo mne nebolo, zašiel sa od strachu, od ľaku, že ani duše v ňom nebolo, že ani nevedel kde je; duša z tela vyletí — a podobné, ukazujú na onen názor o dvojbytosti duše a tela, dľa nehož duša preniesť sa, presťahovať sa môže von z toho tela, nebyť v ňom, preisť niekam inam. S pozorom na toto čítajme Sborník Mat. Slov. I str. 83—125.

Jak hlboko siahajú do života ľudu čary, povery a veštectvá jeho, tak hlboko siaha ďalej do života jeho aj názor a pomer tento o čudotvornej a

vedomím obdarovanej prírode; bo veci tieto hlavne vytiekly zo zdroja toho, kde prírode pripisujeme moc sebasdielnu, o nás, o osúdoch našich vedomú a na to všetko i pôsobivú. Oheň, voda, svetlo, mrak, zver, vták, červ, ryba, strom, zrast, kvet, ovocie, strova, plodiny, skala, jasno či vedrno (od vedieť), chmúrno, hviezdy, sny a iné úkazy všetko tu má čarodejnú, pôsobiacu i veštiacu moc. K tomu povery, čary a veštectvá priviazané sú hlavne k časom takým, v níchž v celej prírode rozhodné doby a zjavy nastávajú: k vianociam k jaru, k letu a horovaniu slnka o Jane. Tu nášmu ľudu dohviezdny večer vedrný značí život a zdravie, chmúrny ale smrtedlnosť, oheň von z domu požičaný čarodejne pôsobí, voda mení sa u víno, a studňa oznamuje milej meno milého, mak a jablko tože, atď., na jar sťahujúce sa vtáctvo, had zo zeme vylezajúci, prvé stromov púčky a mládniky i kvety zeme jak pred veky tak i dnes zvestujú divné veci a pôsobia čarovne; podobne deje sa o Jane s rosou, zelinami, ohňami, a v lete voda i púšťané po nej drevká a listy stromov i obrädy a vzývanie pri kúpaní čarodejnú moc majú. Ešte nám každodenne straka rapoce a zvestuje hosťov, havrani kráču nešťastie, kuvik a sovy húkajú smrť i psi zavíjajú o nej, ucho cvendží novinou, líce páli na neščastie, nos svrbí na omrzlosť, kýcha sa nám na zdravie, na dlhý živôt, lebo na dar, dlaň svrbí na príjmy lebo na výdavky. Ľud po dnes v búrkach a chmárach vidí preletujúcich šiarkanov a černokňažníkov; títo poslednejší i objavujú sa, žiadajú obete mlieka od čiernej kozy a často i škodia, úrody potlčú, statku mlieko odberú. — Tu nedivíme sa, keď očujeme i dnes shovárať sa s prírodou, nakladať so statkom alebo so stromom ako s bytnostiami sävedomie majúcimi — nakladať zle i dobre; keď ešte každý vidiek má svoje veštice vedomkyne, čarodejnice, ježibaby a rovne veštíkov, vedomcov, černokňažníkov. — Jak rovne k dobám rovne k hlavným úkonom života nerozlučne priviazané sú tieto veci u ľudu nášho čítať môžme viac vo výš udanom Sborníku str. 143—165 a čítať budeme skoro v II. svázku tohože spisu, keď Matica v započatom diele pokračovať bude.

Na mieste bude podať ešte ako Samuel Reisz, hlavný sberateľ povestí, ktorý raz sám v nebezpečenstve bol na Muráňskom zámku chyteným byť na miesto černokňažníka pre svoje čierne rúcho, sbierania zrastlín a dopytovania sa na poverečné veci ľudu, opisuje svoju návštevu u Jendžibaby (v rukopise sbierok povestí): „Okolo r. 1793 z rodiska môjho Slovenskej Ľupče šiel som do dediny Baláže, v spolku viac chlapcov, Ježibabu vidieť. Dedina leží pod vrchom, na veľmo skalnatom mieste. Dom ženy tejto, staväný ako druhé domy bol na kraji dediny. Izba maľučkými okienkami opatrená, viac na výpust dymu ako na vpust svetla. Pecisko na spávanie z vrchu, na pečenie chleba z vnútra zaujímalo čtvrtú časť izby; na ohništi práskalo vždy drevo jedlové. Viac nízkych stolcov a nátonov na zasedanie, by ubránili sa dymu vlniacemu sa až po okná. Stôl v hlavnom kute izby a všelijaké domáce osudie do kola. — Žena sama, až sedemdesiatročná, širokoplecá, pevne urostlá, postavy strednej. Telo jej okrúhle a biele ako sňah. Ťahy tváre mužské a určité, nos a perny veliké, tvár široká a plná, bez vrázkov. Pleť (die Farbe) čerstvá a vlasy ha-

vranné (čierne). Chod ľahúčky a letný, obraty či pohyby tela šikovné a nenamáhavé. Okrúhle biele ramená a malé ruky na nich nežne urostlé. Mala na sebe zelenú kytlu a z hrubej bielej vlny čiernymi prúhmi (Streifen) popretkávanú *futu* (zásteru, rub) pred sebou opásanú, oplecko červeným vyozdobené na rukávach, čepiec ako ho ženy naše po dnes nosia. Na drieku ružočervený pás, jehož konce nazad voľne visely. — Najvýraznejšie (das Sprechendste) na nej bolo jej oko, čierne, pokojné do času, hneď ale skúmavé a pozorné. Zdalo sa, že hlboko vidí do duše človeka. Keď hýbalo sa oko, tedy to boly blesky, a jestli odrazu mnoho zpozorovať chcela, tedy kotúľaly sa (rolten) jej oči rýchlo a veľmo dokonále premeriavajúce človeka. Ostatne boly jej oči vypuklé (standen hervor), a necítil sa človek dosť silným, by toto jej živé oko pozorovať, tým menej pevno jej do očú pozerať mohol. Bojazlivo a prestrašení odišli sme od nej, akoby sme nejakú vyššiu bytnosť boli videli."

Ukázali sme si, jakým je ľud naš pestovateľom, obdivovateľom, ponímateľom, čulým priateľom a súdruhom prírody, v jakom blizkom i úzkom spojení s ňou po dnes bytuje, jakým ľudom a synom prírody je on. Ukázali sme si teda, že u pestovateľov našich povestí nevyhynul ešte zo skutočného života názor a pomer oduševňovania a zbožňovania prírody. Zdroj povestí teda eštę úplne nevyschnul; zárod a puk ešte neuvädnul. A teraz vzhľadom k zachovalosti našich povestí báječných pýtame sa, kdeže môžu stromy koreniť sa lepšie, rozvíjať čerstvejšie, prekvitať krajšie, ako práve tam, kde i príroda a zemina (vidz výš § 86.) i pestovatelia rovnak jim prajejú, kde zdrojom vždy čerstvým zalievané byť môžu, kde zo zárodov vždy sviežich pučia a mladnú? Tak i strom naších báječných povestí svoju čerstvú zeleň zachovať mohol kremä na zemi tatranskej, kremä u ľudu prírody, ktorý ľud ešte sám nevyžil sa z toho o čom povestí. Povesti tu iste účinkovaly aj nazpät a pomáhaly udržovať v ľudu dávne názory otcov, ktoríby boli stali sa nečulými krás a divov prírody v povestiach zvelebovaných. Vidzte že, ako (tam v pov. Stratený Chlapec) tie dve staršie nečulé a necitné dievky nič neobjavia, jedine útlocitá najmladšia dcéra so synom čulým krás prírody na svetlo vyvedú strieborné a zlaté hory i vtáctvo i zámky. To je ľud náš, syn a dcéra prírody naša; zlaté stromy sú povesti naše, v nichž príroda večne mladá a krásna s čulými synmi i dcérami svojich povestí nerozdielna. Ľud náš na tele i na duchu čerstvý, zdravý, jarý syn prírody je vo vnukoch, aký býval v dedoch, a Sládkovič (Detvan, v V. Ročn. Nitry. str. 15) jak pekne tak významne spieva o ňom, a spevu jeho kremä z odhodlaného smyslu a významu čerstvo zachovalých povestí naších úplne porozumieť môžme:

Lebo syn verný večnej prírody —
Veštectva v duchu nosiac zárody —
Nevedome prorokuje.
Ľud vám je takým tajným hádačom,
Ktorý v tom onom, akomsi, dačom,
Tušenie skutočné čuje.

88.

3. *Ľud mravu.* — Ľud prírody je aj ľud mravu, menovite ostáva verným čistote a prostote mravov v tichej milovanej domácnosti a rodinnosti, verným úprimnosti a ľudskosti. Od počiatkov svojho vyviňovania sa zná, pochopuje svojim zdravým rozumom, čo cudného (studného, stydlivého), čo slušného, čo pravého a zdravého je. I tá príroda kol neho, do nejž zahladel sa, ktorú si tolme miluje a zvelebuje, činí naňho zo všetkých strán dojmy studu slušnosti a krásy; ona sama je vždy otvorenou knihou, rozvíjajúcou všade dojmy svoje a tak ukazujúcou, jak ani človek nemá tajiť dojmy a pojmy svoje, jak otvoreným a úprimným má byť srdce jeho. V prírode vinie sa všetko k sebe rovnému, to cesta i pre nenarušeného človeka, cesta vinutia sa k rodine, k ľudstvu seberovnému. Príroda a pohybovanie sa v nej najlepšie vedie k miere a skromnosti každodenného živobytia.

Odtiaľ u prvého povesťujúceho ľudstva tá čistota mravov a prostota zvykov, to milovanie domácnosti a rodiny, tá pravá úprimnosť, ľudskosť, svedomitosť; ktorú my, od prostého živobytia prírody vzdialení, v tej miere ako bola, už nemáme, kremä v povestiach obdivujeme. To bola tá „prisca gens mortalium,“ o nejž spieva Horác t. j. ľudstvo v prvotnej prostote a priamosti. Pri nej zachovali sa kremä tie národy, ktoré ešte nebárs vystúpili z kruhov domácnosti na dejište sveta; národy rozvinuvšie pred svetom širšie občanské deje, stvorivšie nové svety a nový život umenia a vied, pozakladavšie veliké mestá a kupectvá i priemyselníctva ďaleko vzdialili sa od prvotnej čistoty mravov a prostoty zvykov.

K týmto ešte nepatrí ľud a rod náš slovenský; on nevypustil ešte z domácnosti a rodinnosti svojej, a cieľ náš je tuná ukázať, ako pri tom ostáva verným k svojim dávnym v povestiach líčeným mravom a pomerom. Nevytiahne zasa meč Matajov, že aj u nás dosť — dost najmä v tomto storočí presiakujúcej civilisacie znemravnelosti. Znemravnelosť pojedinných ukazovala sa vždy aj vo veku prostoty ako stieň popri svetle slnka, u ľudí vždy predsa i porušiteľných a porušujúcich sa. Meč Matajov nezroní slnce z oblohy, ktoré v peknej mravnosti svieti na jadro ľudu nášho, trebars u sklone veku tohoto príšerné stieny vždy väčšieho rozmeru nabývajú; chráňme len na ďalej, aby slnce mravov povestí a piesní jeho dokona nezapadlo!

Poďme ale do tej ešte po dnes zachovanej domácnosti rodín ľudu nášho. Tu ešte vždy „robota mati života“ a jej sestra pieseň a veselá vrava i pri trúdnych ináč prácach. Požívanie zarobených alebo na poliach požehnaných „darov Božích“ skromné; kroj i šat doma dorobený, tkaný, stryhaný, šitý na mnohých dedinách jak predveký býval, kremä v blízkosti miest tkaninami novejšieho priemyslu často síc i porušený často len naozaj priozdobený. Príchodiacich tu „vítajú,“ hosťov usadzujú, miesta jim utierajú, prijímajú; pocestných prenocúvajú, prosiaci neodchodí bez almužny. Hlavné úkony života:

krsty, svatby, sobáše, pohraby odbývajú sa vždy vážne, dla dávnejšie prijatých mravov a zvykov.

Dietky našich rodín sú manželské, v poctivosti zplodzené; zriedkavosť nepoctivých spôsobila to, že Slovák posial nenašiel pomenovanie v reči svojej na nalezencov (Findling) a pankhartov, leda požičal si to z rečí cudzích. U mládeže „svoboda a poctivosť, tá všade panuje." Poctiví mládenci a poctivé panny zasnubujú sa vo veku najviac do 20 ročnom, vzdor nátlaku novšieho branného zákona; vdovstvo takže ostáva v „poctivosti." Dcéra vydáva sa z domu spokojná s venom movitým, ktoré jej rodičia hneď a hneď dávajú; kde novejší (i to tuším len r. 1836 vydaný zákon občiansky, bo zákony Uhorska v mnohom srovnávaly sa s právami v povestiach našich vylíčenými; čo je i znakom prapôvodu jejich slovenského) občanský zákon činí aj dcéru spoludedičkou so synom majetku nemovitého, tam mužskí poukazujú na ono prijaté veno sestier, tieto spokojujú sa často bez všetkého, často skromným doplatkom alebo movitou odmrťou materi. K dcére najmä jedinej, berú rodičia pristača, prístavka za muža, ktorý neústupne na tom stojí, by nemovitý majetok jemu zapísaný bol, by prijal ako za starodávna plné právo syna a dediča. Kde pri viac synoch nastávalo by delenie majetku, tam lud dáva jednoho na učenie, na remeslo, aby hospodárstvo nedelené ostať mohlo pri druhom; často otec vládnejší prikupuje alebo vydeluje starším údely majetku, aby otcovský dom ostal najmladšiemu; nepovolných a pred časom deliť sa chtejúcich synov posiela z domu „s halenou (Kabanicou) a sekerou na pleci" t. j. vytvorí jich mocou otcovlády z nemovitosti, ako to urobil ešte môj starý otec rolník a hospodár. Často po smrti rodičov ostávajú dvaja a traja bratia na nepodelenej otčizni či otcovizni, a tu najstarší so ženou svojou podržuje otcovládu a spravu nad ostatnými, po jejichž smrti prejíma ju stredný pár, ažby dostala sa na najmladšieho brata, ktorý potom vojvodí nad synmi starších bratov, trebársby títo už vnukov dochovávali a vekom blízki boli tomuto. Pri maloletých matka berie veslo domu do ruky, a znal som tu jednu, ktorá podržala si ho nad synom už temer 60 ročným a pri tom i nad vnukom a pravnukmi. Starší v rodine napospol požívajú úctu a poslušnosť u mladších, „vykať" starším nutno, a často mladší brat uctí tu staršieho názvom „báči, báťo." Celá rodina na všetky strany často i prílišne spolu držiava, bráni a zastáva a stoji o jedno druhé naveky. Rodinať sa ešte i dla toho „dotkla sa žíhlava plota," v tom neustáva náš lud. Svakrovstvo často i najvzdialenejšie počituje si za mnoho. Cele neznámemu privolaj „švagre!" a budeš s ním kamarát.

O domoch a hospodárstvach ludu nášho platí ešte to u Kollára z dávnovekosti prednesené: „klúčov, zámkov nemali." Alebo prídeš k zámku, a klúč v ňom, a domáci bohzná kde, alebo podrmáš závoru, odmikne sa, planá a stará je. Náčenie naideš na otvorenom dvore lebo v pitvore a kde po sieňach i kolesňach i po poli. Volný tu prístup zlodejom, ktorých ledva chyrovať; ináč veru oná bezstarostlivosť dávnoby bola prestala.

Nedostačiteľnosť výživy vyháňa našincov z domu do služby za remeslom, za obchodom, a veru dosť u nich toho ducha „do sveta a na zkusy“ ženúceho sa, bo poprechodia temer celú pevninu Europy, a nenie jim neznáma ani Asia. Ale cieľ jejich je nie svet, cieľ je po nalezení väčšieho menšieho zisku zasa len dom, tichý život v lone rodiny. A medzi „ľuďmi ľudský“ to je do dnes tak, ako vyložily sme ho v § 67.

Že ľud mravov a zvykov takýchto, hlavne ľud tichej a dobre zachovanej domácnosti, ľud nie tak veľmo vzdialený mravmi od „prisca gens mortalium,“ *najlepšie mohol zachovať báječné povesti starodávnych čistých a proctivých mravov*, to, tuším, nikto upierať nebude. Veď ľud náš v tých svojich povestiach i z tohto ohľadu ešte je vždy „sám sebe rozprávkou“ t. j. rozpráva svoje vlastné pomery a mravy. Povesti iste aj tuná pôsobily i nazpät t. j. ony pomáhaly pestovať, udržovať u svojich pestovateľov čistotu a prostotu dávnych mravov, a S. Reisz z tohto ohľadu pravdu mal, keď poznamenal: „Povesti naše obsahujú v sebe mravnosť vznešenú a sú dokonale uspôsobené k tomu, by vzbudzovaly k smelosti, opatrnosti a bezúhonnému mravnému životu.“

K tomu podotýkam len toľko, že povesti (tie nie tak žartovné ako radšej pekne milo mravné a zábavné) započaly miznúť od dávnych kozubov a ohníšť ľudu nášho v tej miere, ako kde rozmáha sa porušenosť mravu a života prvotného. — Sluší tiež uvážiť, že povesti iného druhu, totižto povesti dejov udavších sa na území Slovenskom n. pr. o Tatároch psohlavcoch, o Turkoch, o vojnách Rákocovských nebárs ujaly a rozvily sa u ľudu nášho. Prečo nie? Vysvetlí nám nasledujúci odsek a §; ale aj preto nie, že *duchu domácnosti a vernosti k prírode národa nášho najprimeranejšie sú kremä tieto báječné povesti*, ktoré preto i najlepšie duch ten v kvete jejich si zachoval. Popri nich rozšírenejšie pole zaujať mohly len povesti o Janošíkovi, takomže mstiteľovi krívd a pomocníkovi potlačených, jakými sú i popelvári našich bájov.

89.

4. *Ľud ústneho podania.* — Nakoľko siaha pamäť dejepravy, z tejto strany Tatier a Dunaja nevzniknul tak značný a trvalý ruch duchovný alebo prebeh dejinný, ktorýby bol natoľko zaujal a preniknul ducha a útroby ľudu nášho, žeby ho bol buď uniesol k vyšším vzletom osvety a vzdelanosti národnej buď ale zronil do prepasti cudzoty a na každý pád vysotil ho z koľaje dedičných názorov i myšlienok.

Svojeť usilovala sa zaujať ducha národa a pomknúť na ceste pokroku. Bolo to prvýraz za časov Cyrillo-Methodejských, za časov uvádzania kresťanstva, písem svatých i bohoslužby a učenia v reči národnej. Ale ruch tento ledva i rušať počal sa, už bol zronený násilným na to uvádzaním latinskej bohoslužby a potlačovaním začiatkov písemnosti staroslovenskej. Druhý známe ruch Husitický a reformacie Lutherovej, dostavšej sa i do príbytkov ľudu. Ale ruch tento nezaujal trvale a mocne ani všetky vrstvy obyvateľstva ani

všetky údoliny Tatier; udržal sa v ďalšom behu svojom kremä u menšej čiastky ľudu a národa a takže kremä na čiastočné pole vzdelávania, totiž na pole náboženské obmedzený. Rovne jaký popri tom pôsobila a pôsobí ruch cirkev rímskokatolícka čiastočný, bo len náboženský bol a je. Výkvetom ruchov týchto prajných sú chrámy a školy, náboženské knihy a spisy u prostried ľudu samého; výkvetom jeho i vyššie vzdelávacie ústavy (gymnasia, lycea, akademie) na území našom; ale ústavy predtým latinské teraz maďarské a tak len vyšším stavom, nie povesťujúcemu ľudu, prístupné, tým samým i nemohly i nemôžu spôsobiť ruch celý národ uchvacujúci, všetky vrstvy novými ideami prenikajúci. — Tretí najnovší ruch národní, začínajúci starať sa aj o mimonáboženské a všestranné vzdelanie národa i ľudu, nemal ešte ani času ani sily dosť zachvátiť celý národ, poprenikať všetky vrstvy a hĺbky jeho. Novou touto žiarou ožiarených srdcí a myslí nalezneš síce už na každej i najoddialenejšej dedinke, ale massa ľudu ešte v celku neodkliata. Ruchu tomuto náleží kremä budúcnosť.

Cudzota dorážala tiež na ľud a národ náš, ale ducha jeho ani zroniť ani zachvátiť nemohla. Dávni nemeckí (?) Kvádovia vojvodili vraj kedysi na brehách Hrona. Kdeže sú? Oproti po dnes sviežemu duchu a životu nášho ľudu zocvrkli sa snad na nepatrné zbytky Krikehájcov utúlených v horách Tekovsko-Turčianskych. Prišlých v XIV storočí Nemcov do baňských miest, na to isté územie niekdajších Kvádov, kde spatríš dnes? V poniektorých hrdších waldbürgeroch, ledva ubraňujúcich sa poslovenčeniu a dľa dnešného ruchu i pomaďarčeniu. Nič nezdolaly, neodolaly výsady, dľa ktorých za onoho času vytvárali Slovákov zo svojich spolkov a chceli udržať baňské mestá pri nemčine. Bystrica, Štiavnica, Kremnica a ešte viac druhé menšie baňské mestá ostaly slovenskými mestami; práve títo hrdí a páni v nich naskrze neobídu sa, za hodinu nemôžu byť bez slovenčiny, trebárs ešte vždy to po nemecky to i po maďarsky vývodiť chcejú a rečmi tymito hrdia sa, panštejú. Rovne prisťahovavších sa do Spiša Nemcov udržaly kremä výsady pri terajších zbytkoch jejich, popretkávaných voskrz a naskrz Slovákmi; a ľud slovenský i na Spiši duchom jarý, v piesňach svojich veselý, akoby ani Nemcov tam nebolo. Turci ledva dotýkali sa Tatier svojimi ujarmujúcimi vojskami, aj ducha ľudu ledva dotkli sa. Maďarstvo už temer od tisíclict v krajine bytuje, ale nevládalo vniknúť v srdce Tatier; nevládze ani len jednotlivé osady slovenské, položené v srdci jeho na Dolniakoch, pohltiť, trebárs jak namáha sa. Ono síc zaujíma odrodilské vrstvy svoje, ale naskrze nezaujíma jadro ľudu a národa. Radšej maďarská pospolitosť prijala kroj, zvyk i reč ľud slovenského v hojnej miere; maďarskí spisovatelia prijali túto reč za spisovnú a od jednoho času tríbä, prečisťujú i doplňujú si ju novými slovmi a to tvorenými sponami a príponami najviac zo slovanskej reči vzatými; teda oni nám dlžní, nie my jim. — Ešte najhlbšie siahnul do života a spolu najväčšmi priečil sa duchu národa i dávnym rodinným a občanským pomerom system feudalno-aristokratický. On uviedol pomery majetku a rodu docela iné, ako za starodávna boly,

kde ešte rozdielov rodových nebolo a každý vládnul svojim vlastníctvom svobodne. No, sám duch ľudu nášho nepodrobil sa ani týmto pomerom, trebárs telo a zem pod nimi stenala. Dôkazom toho je, že reč ľudu nášho po dnes nezná, čo je vysokorodie lebo blahorodie; on zná pre vládnejších a mocnejších názvy veľkomožnosti, mnohovážnosti, slovútnosti; dal si snaď tú „urodzenosť,“ o ktorej smýšľa, že každý rovnak urodili sme sa a nič sebou na svet nepriniesli, i všetci budú v hrobe srovnaní. On tých vyššie rody anhelujúcich videl a uznal kremä „zemských pánov zemänov“ t. j. kremä vladateľov zeme. Panštinu či robotu pánom povinnú a stav svôj feudálny, kým trval, považoval za nevolníctvo. Vykupoval sa a vymaňuje po dnes z pomerov týchto, kde jak najlepšie môže. Dumal práve popri onom nevoľníctve o Janošíkovi a o popelvároch vysvoboditeľoch ľudstva a zeme.

Ani svojinstvo ani cudzinstvo neobsiahlo teda duchovný národní život ľudu nášho: on prúdil a prúdi sa ešte žľabmi svojimi. *Žľaby tie sú ústno podávanie a prenášanie duchovných výtvorov národných z otca na syna, z matky na dcéru, od pradeda do pravnuka.* Dobre tak; týmto činom práve zachoval sa tento národný život, a poklady jeho jak pri ústnom podaní najlepšie jim zachovanými byť možno bolo, od tisícletia až na naše časy. Keby svojinstvo bolo vzalo tento duchovný národný život na kriedla, prenieslo ho z úst do kníh a spisov, z púheho prostého vypravovania do umenia a do vied bolby síce rozvil sa v kvet a doniesol svoje ovocie; ale boloby po jeho prvotnej zachovalosti. Keby cudzinstvo bolo prevládalo ducha národa a ľudu nášho, bol by zmenu podstúpil až na nepoznania, až na zahynutia. Oboje nestalo sa. *Ľud náš žil si a žije od tisícletia pre seba život ústneho podania, a na tejto ceste zachoval duchovné pamiatky svoje:* piesne, porekadlá, hry, obyčaje, povery a medzi nimi zvlášte *povesti, v jakom najneporušenejšom a najpôvodnejšom stave zachovať sa mohly.*

A jak dobre, že duchovný národný život náš v úkryte údolín Tatier prúdil sa dosial kremä samotokmi ústneho podania! Dosialne veky, ako neboly schopné poňať národ a národnosť v osobenosti a podstate, tak by boly len obkaličily život a podanie národa, keby boly aj chcely naraziť ho v žľaby širšie, totiž do písemníctva, do vied a umenia. *Terajši vek národnosti lepšie k tomu podáva nám záruky.*

Či ale samo ústne podanie podáva dosť záruk (záruka, záruky = rukojemstvo), *že čo prechovávalo z pokolenia na pokolenia, to aj dosť neporušene zachovalo nám na dnešné veky?* O tom povedzme si ešte niečo všeobecne, niečo zvlášť.

Všeobecne toľko, že ač ústno podávanie má svoje nedostatky, totiž tu zapomína, tam mení veci i vyrazy, predsa ono má aj svoje cnosti, a kde neprestajne živé je, tam je i schopné zachovať jadro a podstatu rozprávaných vecí až na najpozdnejšie potomstvo. Považme tu, že ľud na ústno podanie utisnutý, spisov a iných pramenov i spôsobov duchovnej či zábavy či poučenia nemajúci bedlivým, až žiarlivým býva na svoje veci. Bedlivým tak, že ústno

podanie sdeľujú si, rozprávajú, poslúchajú, znajú vždy mnohí, mladší i starší, ktorí jednodruhých vynaučujúc veci od starších počuté meniť nedovoľujú, pokliesky napravujú, slabšej pamäti pomáhajú a zapomínať nedávajú. Žiarlivým tak, že z jednej strany nezasvätenému síce nesdeľuje, tají veci svoje; ale komu jich sdeľuje, toho naozaj dôkladne zasväcuje do nich, a takíto zasvätenci zasa žiarlа, pretekajú sa medzi sebou, ktoby več ako najdôkladnejšie poňal, znal a ďalej spieval, rozprával. — Povážme, že všetci títo ľudia všetko vedia a všetko vyrozprávajú, ač často na rozličných miestach; ale práve preto z rozličných strán sosbierané podanie ľudu možno srovnávať, zábudky doplňovať, zmeny jednotlivcov napravovať z celku. — Povážme, že ľud podaniu svojmu najväčšiu pozornosť venúva; pamäť svoju inými vecmi, názormi a myšlienkami nerád obťažuje a celým duchom súc pri tom a v tom, snadno a verne si všetko v mysli zachová i prechová. — Povážme, že ústno podanie volí si spôsoby slovenia, líčenia, rozprávania čím najjednoduchejšie a tak snadné pamäti k zachovaniu; volí si jich ale aj pekné, umné, na myseľ a srdce dojímavé a tak i vábivé a vďačne pestované. To umenie jeho ako prázdne je remesla, prehnanosti a zbytočnej umeleckosti, ktoráby kremä pamäť obťažovala a srdce nudila, tak plné je prostých a milých vnad, ktoré do obrazotvornosti i srdca ľahko zaštepujú sa — ako sme spôsoby tieto, líčac ústroj povestí, výš v § 85 vyložili. — Uvažujúc tieto výhody či spôsoby ústného podania, nebudeme hľadieť naň okom podozrivým, akoby ono svoje veci a hlavné myšlienky, názory, ba aj ústroj svojich vecí často meniť malo a dosť verne i na pozdnejšie časy zachovať nemohlo.

Isteže keby tak niekto pred tisic rokmi bol sosbieral a spísal naše povesti, piesne, porekadlá a druhé veci dodnešného ústneho podania, mali by sme jich v tej pravej pôvodine starobylej i čo do veci i čo do reči; bo už len tá „litera sripta manet.“ Vítali by sme to ani neviem s jak velikou radosťou! Ale i popri tomto nezabývajme, že tá litera písaná ako ostáva tak je aj mŕtva; ale podanie ľudu je do dnes slovo živé, duch živý. Pôvodnosť výtvorov ducha národného bolaby nám v onej prípadnosti mrtvá na papieri, v tejto poslednejšej živá je v ústach a dušiach ľudu. Keby povesti boly zo života vymizely a kremä niekde na papieri ostaly, vysvetlovanie a objasňovanie jejich názorov i myšlienok pripadalo by nám dnes desaťraz ťažšie, temer až nemožné; takto ako sú u ľudu živé, vysvetľujú sa samy sebou, bo vysvetľuje nám jich ešte sám život, a my ešte vždy živí účastníci sme dávneho národného smýšľania dedov predvekých. — Nezabývajme, že dietkam najlepšie bývať v lone materinskom: ústno podanie je to lono materinské, kde táže myseľ, čo niekedy zplodila prvé piesne, povesti atď., kojí jich po dnes mliekom materinským, učí jich hovoriť ako na prvopočiatku; kde teda dietky najlepšie ostávajú pri prvotnej nevinnosti a zachovalosti.

Zvlášť ešte povedzme si niečo o zárukách zachovalosti našich povestí v ústnom jejich podávaní od národu do národu a najmä jak ono deje sa dnes. — Prvé kresťanstvo bolo počalo všímať si jich a spolu uvádzať do nich nie-

ktoré svoje predstavy, ako ukazovali sme to v § 80 pri povesti Mataj, ako to snadno vidieť i v druhých podobných, v báječnosti síc zakorenených, ale i náter kresťanských legend prijavších povestiach. Na ceste tejto bolyby báječné povesti podstúpily premeny, že z ťažka poznávali by sme si jich dnes; ale cesta táto nepotrvala dlho ,vtiahla do svojich koľají len niektoré povesti, ktoré už v úvode ku I kn. Slov. Povestí obmedzili sme, dľa dosialnych sbierok na počet sedem.*) Pozdnejšie kresťanstvo a najmä ruch jeho reformacionálný a zvlášte rozumkársky zavrhoval jich ako „svetské a babské básne.“ Nikde ani len na obálkach ošumelych kníh, kde zvyk bol značievať všelijaké pletky, nenašli sme podosial ani najmenšie stopy daktorej báječnej povesti. Sám ľud týmto ruchom vedený nazval svoje prostonárodné i najnevinnejšie piesne „svetskými a bezbožnými piesňami;“ ač preto neprestával spievať si jich a poviestky rozprávať.

Ľud jediný, jako aj ináč ostával svojim prvotným názorom verný, tak neprestával pestovať zlášte i povesti, tieto svoje prirodzené dietky duševné. Ján Kollár našiel jich uňho prvý. Našiel jich udržujúce sa popri školskom vynaučovaní ľudu (vidz Zpievanky. Dieľ I. str. 13), ale nie ako čiastku jeho verejnú, ako popri vyučovaní rovnobežnú zábavu. Však hľa! našiel jich v škole u žiactva a mládeže ľudu. Nebodaj jako dakedy maly povesti verejné právo pri výučbe mládeže, tak súkromne a mlčanlive podržiavaly si ho tuná až na naše doby.

My niečo pozdnejšie sberatelia povestí našli sme jich na priestore od Poľuňa hore k Tatrám a na východ až k Torise rosloženom. Našli sme jich tuná na večierkach, posedkách a priadkach ľudu, vo vlastnej jim jaseňajšej a zimušnej dobe roku (advent, vianoce), kde praská lučivo kozubov a temno ožiaruje divadlo jejich totiž izby prvotného usporiadania, jako výš u Reiszovej Ježibaby, kde hvižďia vretienka priadok, kde poligotáva sa v stope (v hrade) na odpočinku zaťatá valaška pastierova, ktorý v tomto čase tiež nejakou ručnou prácou doma zaoberá sa. Tu sú povesti v plnom shromaždení svojom, majúce i svojich hercov, predstavovateľov, vykladačov i svojich divákov a poslucháčov. Tu starí veštíci, vedomci, veštice a vedomice rozprávajú, vykladajú, rozkladajú, by poučovali mladších, bavili a rozveselovali pri práci celú večernú spoločnosť. Tu starší dávajú rozprávať mladším na zkusy, či zapamätali, si a budú tak verne, vážne i zábavne rozprávať, ako slyšali od starších. Tu ktoby dovolil si najmenšiu odchýľku, či vo veci, či vo výrazoch, či v posúňkoch od prijatého stereotýpneho vykladania povestí, hneď všetci (ako spisovateľskí kritisanti a kontrollôri) každú i najmenšiu chybu napravujú, hneď ho zavráťa na pravú cestu slovom: „Netáraj! Nemoci! Nešamoti! Nebalamuti! Nebaláchaj!“ a jaké ešte iné dôrazné výrazy na to majú. Tu sú povesti praví synovia a pravé dcéry naše po praslici i po valaške, keďže meč Svatoplukov kdesi hrdzaveje (vidz Sokol, časopis v B. Štiavnici r. 1861, str. 169: Šabľa Svatopluka kráľa);

*) Týmto zretedlne odvolávame, čo v tomže úvode stojí, žeby pôvod týchto povestí bol kresťanský; pôvod je jejich báječný. — P. D.

no ale vlastne patria nám aj po meči, keďže aspoň v spomienkach jejich blíska a zvíja sa ešte víťazný meč našich popelvárkrálevičov.

My slýchali sme povesti od varovkýň, pestúnok a matiek našich; nimi uspávaly, nimi kojily nás zaroveň ako mliekom materinským. Povesti sú verné družice nášho detinstva, našej mladosti, aby tým hlbšie ostávaly v pamäti a v mäkkuškej duši detinskej, jako zahlbené sú v pamäti a duši ľudu nášho.

Ľud dotknutý síce osvetou nábožensko-kresťanskou, ale spolu ľud nevysotený ešte z koľají dávnejších názorov svojich; ľud svoje ústno podanie v úcte a vážnosti majúci, občasne si ho opätujúc a obživujúc, vždy pod dozorstvo mnohých očí a uší postavujúc; pri tom ľud duševných schopností vždy čulých, bystrých, bohate sa prúďacich a básnických; ľud prírody a jej krás milovný, verný pestovateľ i mravov a zvykov prvotnej prostoty a čistoty: tento ľud slovenský zachoval nám svoje básnické a báječné povesti. Nepochybujeme, že jich zachoval ako najlepšie možno bolo, že jich ešte vždy ako tie starodávne pamiatky slýchať, čítať i uvažovať môžme. Iste keby od tisícletia čo len na krátko bol prestal takto si jich pestovať; keby bola prišla druhá mravná sila, či svojinská a či cudzinská, ktoráby bola vysotila ľud z koľají jeho ústneho podania: už by sme povesti buď na výšku pokročilejšieho umenia vynesené buď ale zpotvorené maly, alebo by nám boly vyschly, vykapaly. Teraz ale ostáva v dobrej platnosti to Mickiewicovo, čo v Konráde jeho wajdelota o povesti ľudu spieva:

O wieści gmina, ty arko przymerza
Między dawnemi i młodszemi laty:
W tobie lud składa broń swego rycerza.
Swych myśli przędzę i swych uczné kwiaty.
Arko! tyś żadnym niezlamana ciosem,
Póki cię własny twój lud nie znieważy.

Položme si na záverku týchto úvah, a zvlášť tohto uvažovania starožitnosti a zachovalosti povestí, slovo starého Samuela Reisza, ktorým on, v rukupisoch jejichž nejedno pokynutie i nejednu hlavnú myšlienku pojali a rozvili sme si, zvlášte v tomto poslednom oddieli úvah, ukončuje svoje poznamy k sbierkam i z jakej postati (stanovišťa) povesti ponímať káže. Napísal on rečou nemeckou, v nejž jeho učenosť všetci známi právom obdivovali sme, čo tu prekladáme:

„Máme teda v týchto povestiach dávnych vekov dobre zachovalé pomníky starožitnosti, ktoré nám predstavujú (zobrazujú) pojmy dávnych časov o náboženstve a mravnosti, o predsudkoch a poverovaní, o mravoch a obyčajoch, o rodinnom živote, hospodárstve, remesle a umeniach, slovom, v nich pred nami stojí národný život naších predkov.

Tejto idei nutno nám pevno držať sa, od začiatku až do konca, pri čítaní (i ponímaní) naších povestí. Podivno neobviklý oblek týchto povestí, monstrósne výrostky obrazotvornosti, kolosálnosť a neobyčajnosť postáv i obrazov

jejich nesmie nás ani odstrašovať ani mýliť. O mnoho viac duchovného požitku, rozkoše i úžitku naideme v prostom nenúcenom líčení mravnej a myslivej živosti našich povestí, ako v suchých chronikách mníškeho stredoveku a v jejich zaprášených archivoch.

Mý Slovania máme rozhodnú účasť v národnom živote našich predkov, — naši praotcovia žijú v nás —; jejich život je s našim spôsobom smýšľania a konania úzko vnútorne a na večné časy kroz nepremenitelné zákony spojený. Objasníme-li tieto dávne časy, tu rozplamenní sa v útrobách našich čisté dobrodejné svetlo národnej lásky; — svetlo, ktoré tak krásne náš celý život, naše city i mysle, našu cinnosť osvecuje i zahrieva.“

OBSAH.

Úvod.

Báječnosť Povestí.

Stránka

Bohoveda Povestí.

Svetoveda Povestí.

Človekoveda Povestí.

Pomery človeka dľa Povestí.

I. Pomery človeka k Božestvu.

Stránka

II. Pomery človeka k ľudstvu.

III. Pomery človeka k prírode.

Osúd človeka. Nesmrtelnosť.

Starobylosť a Zachovalosť Povestí.

Stanford University Libraries
3 6105 124 442 406